

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ŞEVKÂNÎ'NİN FETHU'L-KADÎR'DE KİRÂATLERİ TETKİK
USULÜ**

Doktora Tezi

Adem YEŞİLDAĞ

Danışman
Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR

SAMSUN
2021

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ŞEVKÂNÎ'NİN FETHU'L-KADİR'DE KİRÂATLERİ TETKİK
USULÜ**

Doktora Tezi

Adem YEŞİLDAĞ

Danışman

Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR

SAMSUN
2021

TEZ KABUL VE ONAYI

Adem YEŞİLDAĞ tarafından, Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR danışmanlığında hazırlanan “Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'de Kırâatleri Tetkik Usulü” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 22.10.2021 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Remzi KAYA Bursa Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye (Danışman)	Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Mehmet ÜNAL Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Recep GÜN Ondokuz Mayıs Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Recep DEMİR Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... / ...

Prof Dr. Ali BOLAT

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım doktora tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

24/09/2021

Adem YEŞİLDAĞ

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'de Kırâatleri Tetkik Usulü

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 14/09/2021 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 15

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

24/09/2021

Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR

ÖZET

ŞEVKÂNÎ'NİN FETHU'L-KADÎR'DE KİRÂATLERİ TETKİK USULÜ

Adem YEŞİLDAĞ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Doktora, Ekim/2021

Danışman: Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR

Çalışmanın amacı, Muhammed b. Ali eş-Şevkânî'nin telif ettiği *Fethu'l-Kadîr* isimli tefsîr eserindeki kırâat meselelerinin tahlil edilmesidir. XVIII-XIX. yüzyılda Yemen'de hayat süren ve Zeydiyye mezhebine mensup bir çevrede yetişen Şevkânî, otuzlu yaşların başından itibaren müçtehit derecesine ulaştığı düşüncesiyle belirli bir mezhebin mukallidi olmayı reddetmiş ve mezhepler üstü bir yaklaşım sergilemiştir. Birçok mezhep ve fırkayı amelî ve itikâdî anlayışları sebebiyle eleştiren müellif, Selefîyye'ye ise nassların zâhiriyle amel ettikleri gerekçesiyle yakın durmuştur.

Şevkânî'nin Zeydî geçmişinin olması, *Fethu'l-Kadîr* eserinin bu çerçevede değerlendirilmesine, dolayısıyla onun Zeydî kırâat anlayışını tesis edeceği beklentisine yol açmaktadır. Ancak Kurtubî (ö. 1273) ve Süyûtî (ö. 1505) etkisinin oldukça yoğun olduğu görülen bu eserde herhangi bir mezhep aidiyeti olmadığı anlaşılmaktadır.

Müellif, genel olarak âyet-i kerîmelerin izahına kırâat farklılıklarıyla başlamaktadır. Mütevâtir ve şâz ayrımı yapmadan zikrettiği tevcîhlerin bazılarında detaylı bilgilere yer vermekte bazılarında ise rivâyeti ifade ile yetinmektedir. Onun daha çok detaylara yer verdiği tevcîhlerde ortaya çıkan kırâat anlayışı, örnekler eşliğinde endüksiyon (tümevarım) usulü ile izah edilmiştir. Bu bağlamda onun hayatı kısaca dile getirildikten sonra *Fethu'l-Kadîr* tefsîri tanıtılmış; kırâatler ile Şevkânî'nin kırâatlere bakışı genel hatlarıyla değerlendirilmiştir.

Şevkânî, kaynaklarının oldukça güçlü ve çeşitli olduğu tefsîrinde kırâat sahasında detay bilgi denilebilecek seviyede nakillerde bulunmaktadır. Bununla birlikte ihtisas alanının kırâat olmamasından dolayı olsa gerek, bazen bu alana dair oldukça ibtidâî seviyede yanlış veya eksik bilgilere de yer verebilmektedir. Tefsîr ve kırâat kaynaklarında yer alan kırâat bilgilerinin bazen birbirleriyle örtüşmediği gerçeği göz önüne alındığında, bu eksiklerin ekoller arasında yeknesaklığın olmamasına dayalı

olduğu düşünölmektedir. Böylelikle alışma neticesinde ortaya çıkan ana fikir; eserin geniş alanda kırâat meselelerine yer vermesiyle beraber, bu meselelerin klasik kırâat eserlerine arz edilerek denetlenmesinin uygun olacağı şeklinde özetlenmektedir.

Anahtar Sözcükler: şevkânî, Fethu'l-Kadîr, Tefsîr, Kırâat, Rivâyet.

ABSTRACT

EXAMINING METHODOLOGY OF SHAWKANI IN HIS FATH AL-QADIR

Adem YEŞİLDAĞ

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Basic Islamic Sciences Department

Ph.D Dissertation, October/2021

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR

This study aims to analyze the recitation issues in the commentary work named *Fath al-Qadir* written by Muhammed b. Ali al-Shawkani. Shawkani, who lived in Yemen in the 19th century and grew up in an environment belonging to the Zaydiyya sect, refused to be a follower of a particular sect with the thought that he had reached the rank of mujtahid from the early thirties and displayed a supra-sectarian approach. The author, who criticizes many sects for their practical and creed understandings, stayed close to Salafiyya on the grounds that they acted according to the outward signs of the texts. The fact that al-Shawkani has a Zaidi background leads to the evaluation of *Fath al-Qadir*'s work in this framework, and therefore to the expectation that he would establish the Zaidi recitation understanding. However, it is understood that the text has no sectarian affiliation though the intense influence of Kurtubî (d. 1273) and Süyûtî (d. 1505) can be seen.

The author generally starts the explanation of verses with the differences in recitation. He gives detailed information in some of the tawjeehs that he mentioned without distinguishing between mutawâtir and shaz, and in others he is content with the narration. His understanding of recitation that can be seen in his tawjeehs, where he gave more details, was explained with the induction method, accompanied by examples. In this context, after briefly mentioning his life, *Fath al-Qadir* commentary was introduced. Then, recitations and Shawkani's view of recitations were evaluated in general terms.

In his commentary, where his sources are quite strong and diverse, Shawkani conveys the recitations in a detailed way. However, due to the fact that his field of specialization is not recitation, it can sometimes include totally incorrect or incomplete

information. Considering the fact that the recitation information in the commentary and recitation sources sometimes do not overlap with each other, it is thought that these deficiencies are based on the lack of uniformity among the schools. Thus, the main idea that emerged as a result of the study is that it would be appropriate to present these issues to classical qiraat works and inspect them accordingly though the work includes recitation issues within a wider scope.

Keywords: al-Shawkani, Fath al-Qadir, Commentary, Qiraat, Narration.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Şevkânî'nin telifatının belki en önemlisi, araştırmaya konu olan *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne Fenni'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr* isimli eseridir. Müellifin kırâate dair müstakil bir çalışmasının olmaması nedeniyle onun bu eser özelinde kırâatlere yaklaşımı, tahlil metotları ve kırâat tevcîhâtına bakış açısını anlamaya ve aktarmaya gayret ettik. Bununla birlikte onun yakın dönemde Yemen'de yetişmiş en önemli âlimlerden biri olarak bilinmesi ve Zeydî geçmişinin bulunması gibi iki özel husus, kırâat anlayışını biraz daha çekici kılmaktadır. Böylece onun kırâatlere bakışının mezhebî aidiyetinin olup olmadığını belirlemeye çalıştık.

Eserde oldukça doyurucu kırâat rivâyetinden bahsedilmektedir. Tüm eseri tetkik etmekle birlikte bahse değer rivâyetleri, meseleyi çok detaylandırmadan ana başlıklar altında inceledik. Kırâatlere dair görüşlerini kısaca ifade etmek yerine, onları değerlendirmeye tabi tutmayı tercih ettik. Bunun için de müellifin yer verdiği mefhum ve meseleleri birçok kırâat ve tefsîr eserine arz ettik.

Çalışma esnasında Şevkânî'nin çok detaylı kırâat bilgilerine yer verdiğini gözlemledik. Bunun tefsîr ve kırâat kaynaklarında nasıl yer aldığını öğrenmek için öncelikle kendisinin kaynak olarak kullandığı tefsîr eserlerine arz ettik. Daha sonra kırâat eserlerinde geçen bilgilerle karşılaştırarak, müellifin değindiği bilgiler hakkında bir değerlendirme yapmaya gayret gösterdik.

Tez konusunun belirlenmesinden itibaren çalışmanın her aşamasında desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR hanımefendi başta olmak üzere; çalışmanın her safhasında önerileriyle yardımcı olan Doç. Dr. Recep GÜN ve Doç. Dr. Recep DEMİR hocalarıma, kıymetli zamanlarımı ayırarak ilmî ve teknik hususlarda yardımcı olan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma ve desteklerini her daim hissettiren aileme müteşekkir olduğumu ifade etmek istiyorum.

Adem YEŞİLDAĞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	2
1.3. Araştırmanın Kaynakları.....	3
2. ŞEVKÂNÎ'NİN HAYATI, TEFSİRİ VE KİRÂATLERE GENEL BAKIŞ	7
2.1. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî es-San'ânî'nin Hayatı.....	7
2.1.1. Çocukluk Dönemi ve Ailesi	7
2.1.2. Tahsil Hayatı, İlmî-Siyâsî Kişiliği ve Vefatı.....	9
2.1.3. Mezhebi ve Mezheplere Bakışı	13
2.1.4. Şevkânî Döneminde Siyasî ve Dinî Açından Yemen.....	15
2.2. Fethu'l-Kadîr Tefsîri.....	16
2.2.1. Fethu'l-Kadîr'in Genel Yapısı.....	17
2.2.2. Fethu'l-Kadîr'in Kaynakları.....	19
2.2.2.1. Kırâat Kaynakları	19
2.2.2.2. Tefsîr Kaynakları.....	20
2.2.2.3. Hadîs Kaynakları.....	21
2.2.2.4. Ulûmu'l-Kur'ân Kaynakları.....	23
2.2.2.5. Fıkıh Kaynakları.....	23
2.2.2.6. Kelâm Kaynakları	23
2.2.2.7. Dilbilim Kaynakları.....	24
2.2.2.8. Diğer Kaynaklar	24
2.3. Kırâatler	26
2.3.1. Sahîh Kırâatler.....	31
2.3.1.1. Mütevâtir Kırâatler.....	32
2.3.1.2. Meşhûr Kırâatler	38
2.3.2. Sahîh Olmayan (Şâz) Kırâatler.....	38

2.3.2.1. Âhâd Kırâatler	39
2.3.2.2. Müdrec Kırâatler	40
2.3.2.3. Mevdû Kırâatler	40
2.4. Yedi Harf Meselesine Genel Bakış	41
3. FETHU'L-KADÎR TEFSİRİNDE KIRÂATLER.....	47
3.1. Kırâatleri Sınıflandırması.....	47
3.1.1. Sahîh Mefhumuna Değınmesi	47
3.1.2. Şâz Mefhumuna Değınmesi	49
3.1.3. Tevâtür Mefhumuna Değınmesi.....	51
3.2. Tercih Belirttiğı Kırâatler	53
3.3. Rivâyet Kaynağının Zikri Hususundaki Tutumu	62
3.3.1. Rivâyet Kaynağın İsmen Zikretmesi	63
3.3.2. Rivâyet Kaynağın İsmen Zikretmemesi	72
3.3.3. Rivâyet Kaynağın Belde İsmiyle Zikretmesi	72
3.4. Ehl-i Beyt Kırâatlerine Yer Vermesi	75
3.5. Tarıkleri Zikretmesi	89
3.6. Kırâatlere Dilbilimsel (Linguistik) Bakışı	109
3.7. Kırâatlere Şiir ile İstişhâdda Bulunması	120
3.8. Fıkhî İhtilaflarda Kullanılan Kırâatlere Yaklaşımı	133
3.9. Kırâatleri Manaya Vesile Kılması.....	141
3.10. Kırâatleri Yorumlaması.....	149
4. FETHU'L-KADÎR ÖZELİNDE ŞEVKÂNÎ'NİN KIRÂAT YÖNÜNÜN	
DEĞERLENDİRİLMESİ	161
4.1. Kırâat-i Seb'a ile Kırâat-i Aşereye Yaklaşımı	162
4.1.1. Aynı Tevcîhte Kırâat-i Selâseyi Zikretme Hususundaki Tutumu	163
4.1.2. Yakın Tevcîhte Kırâat-i Selâseyi Zikretme Hususundaki Tutumu.....	168
4.1.3. Aynı Tevcîhte Kırâat-i Seb'ayı Dikkate Almayıp Şâz Kırâatlere Yer Vermesi.....	179
4.1.4. Aynı Tevcîhte Kırâat-i Aşereyi Dikkate Almayıp Şâz Kırâatlere Yer Vermesi.....	185
4.2. Fethu'l-Kadîr'de Yer Alan Eksik ve Hatalı İmam Rivâyetleri	187
4.3. Fethu'l-Kadîr'de Eksik ve Hatalı Kırâat Meseleleri	191
4.4. Râvîye Ait Okuyuşu İmama İsnat Etmesi.....	195
4.5. Kurra İsimlerini Hatalı Yazması	197

4.6. Kırâat Hususunda Kurtubî'nin el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân'ı Kaynaklı Değerlendirme	201
4.6.1. el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân'daki Eksik veya Hatalı Kırâat Bilgilerini Düzeltmesi	202
4.6.2. el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân'daki Doğru Kırâat Bilgilerini Yanlış veya Eksik Zikretmesi	206
4.6.3. el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân Kaynaklı Eksik ve Hatalı İmam Rivâyetleri	209
4.6.4. el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân Kaynaklı Eksik ve Hatalı Kırâat Meseleleri.....	214
5. SONUÇ	217
KAYNAKÇA.....	222
ÖZ GEÇMİŞ.....	231

SİMGELER VE KISALTMALAR

- a.s. : Aleyhi's-Selâm
- b. : Bin (Oğlu)
- bnt. : Bint (Kızı)
- bkz. : Bakınız
- C. : Cilt
- c.c. : Celle Celâlühü
- H. : Hicrî
- H.z. : Hazreti
- M.Ö. : Milattan Önce
- M.S. : Milattan Sonra
- nşr. : Neşreden
- ö. : Ölüm Yılı
- r.a. : Radiyallâhü 'Anh - Radiyallâhü 'Anhâ - Radiyallâhü 'Anhüm
- s. : Sayfa
- S. : Sayı
- s.a.s. : Sallelâhü Aleyhi ve Sellem
- ss. : Sayfalar Arası
- thk. : Tahkik Eden
- tsz. : Tarihsiz
- vb. : Ve Benzeri
- vd. : Ve Diğerleri
- y.y. : Yayın Yeri Yok

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusunu, Yemen'in erken dönem tecdit hareketi öncülerinden Şevkânî'nin telif ettiği *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne Fenni'r-Rivâye ve 'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr* isimli eserde yer alan kırâat anlayışı oluşturmaktadır. Bu çalışmayla söz konusu eser özelinde Şevkânî'nin kırâatlere dair görüşlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Çalışmada birçok kez ismi geçeceği için okuyucuyu yormamak adına *Fethu'l-Kadîr* şeklinde kısaltılacak bu eserin Şevkânî'nin en kapsamlı teliflerinden biri olması hasebiyle burada yer alan bilgilerin, onun alana dair ilmî iç dünyasını büyük oranda yansıtacağını söylemenin doğru olacağı düşünülmektedir.

Muhtelif alanlarda birçok dinî eser veren Şevkânî, telifatının önemli kısmını mezhepler üstü anlayışa sahip olmadan önce meydana getirmiştir. Ancak takdir edilir ki bu kadar keskin fikrî farklılık, bir anda oluşmayıp yılların birikimiyle ortaya çıkmaktadır. Bu yönden bakıldığında, Şevkânî'nin mezheplere mesafeli yaklaşımından önce telif ettiği eserlerin bir kısmında da bu fikirlerin tohumları görülmektedir. Ancak çalışmaya kaynak olan *Fethu'l-Kadîr*, Ebu Abdullah Ahmed el-Kurtubî (ö. 1273) tarafından yazılan *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* ile Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 1505) tarafından telif edilen *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr* isimli tefsîrlerin mücmeli mahiyetinde olması sebebiyle söz konusu düşünce yapısına bu eserde pek rastlanılmamaktadır.

Şevkânî'nin farklı alanlarda dört yüz civarında eser kaleme alması, onun dinî ilimleri tahsil ve tedris hususundaki gayretini gözler önüne sermektedir. O, eserleri içerisinde şöhreti en yaygın olan *Fethu'l-Kadîr*'de pek çok ilim dalına etki eden tespitlerde bulunmaktadır. Kırâat noktasındaki tespitleri, Şevkânî'nin bu yönünü anlayabilmek için oldukça önem arz etmektedir.

Burada temel amaç, birçok alanda ihtisas sahibi olup pek çok eser meydana getiren Şevkânî'nin kırâatlere bakışı, onları tercih ya da ret sebepleri, hangi ekollerin kırâatlerine yakın olduğu, temelde fıkıh yönünün ön planda olması sebebiyle onun kırâat-fıkıh ilişkisini nasıl sağlayabildiği gibi soruların cevaplarına ulaşarak; müellifin bu alandaki özgünlüğünü ve yetkinliğini araştırmaktır. Ayrıca onun özellikle mezhepler üstü anlayışa sahip olduktan sonra telif ettiği eserlerin, itikâdî alanda Selefi

çizgiye daha yakın olduğu anlayışının yerleşmesine sebebiyet verdiği bilinmektedir. Bu sebepten dolayı kırâat alanına taalluk eden âyet-i kerîmelerdeki kırâat farklılıklarına onun kendi anlayışı için bir delil oluşturup oluşturmadığını, dolayısıyla itikâdî çizgisini kırâatlerle nasıl desteklediğini görmektir.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın kapsamı, Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* isimli eserindeki kırâat anlayışı ile sınırlıdır. Çalışmada Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* özelinde kırâatleri kabul ve tenkit noktasında ele aldığı metotlar ortaya çıkarılmaya çalışılacak; özellikle kırâat ekollerine bakış açısı, yedi harf meselesi ile alakalı görüşleri ve kırâatleri kabul ya da reddetmesindeki sebepler kaynak eserlerde yer alan kırâat bilgileriyle mukayeseli bir biçimde ele alınacaktır. Araştırmada Şevkânî'nin kırâat anlayışı, örnekleme üzerinden endüksiyon (tümevarım) yöntemi¹ ile arz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmada, bir sebebe mebni olmaksızın, tahkiki Ebu Hafs Seyyid İbrahim Sâdık İmrân tarafından yapılan 2007 yılı Kahire/Dâru'l-Hadîs baskılı 5 ciltlik nüsha ana kaynak olarak, muhakkik kaynaklı bir sehvin olma ihtimalinde ise alternatif olarak Abdurrahmân Umeyra tarafından tahkik edilen 2017 yılı Beyrut/Dâr İbn Hazm baskılı yine 5 ciltlik nüsha tercih edilecektir.

Araştırma, kısa bir bilgi sadedinde ilk olarak giriş bölümü ile başlamakta ve dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın konusu, kapsamı ve kaynakları arz edilecektir. İkinci bölümde Şevkânî'nin hayatı, ilmî-siyasî kişiliği, mezheplere bakışı, tefsîri ve kırâatler ile yedi harf anlayışı ele alınacaktır. Bu esnada, kendisi hakkında yapılan akademik çalışmaların birçoğunda hayatının ve yetiştiği ortamın geniş biçimde ele alınması sebebiyle tekrara düşmemek adına mesele çok detaylandırılmadan, ilgili yerlere atıf yapılarak hayatından kısaca bahsedilecektir. Ancak birinci kaynak olarak yine kendi telifi olan *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'* isimli biyografik eseri göz önünde bulundurulacaktır. Üçüncü bölümde *Fethu'l-Kadîr*'de yer alan kırâat meseleleri incelenecektir. Bu bağlamda; Şevkânî'nin kırâatleri sınıflandırması, kırâat tercihinde bulunması, rivâyet kaynağını ismen zikretmesi ya da belirtmemesi, ehl-i beyt kırâatlerine yer vermesi, târiklere temas etmesi, kırâatleri sarf, nahiv, belağat vb. ilim dallarına dayandırarak kabul ya da

¹ “Gözlenen tek tek olgulardan yola çıkarak genel yargılara ulaşmak” demektir. Rauf Arıkan, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Nobel, İstanbul 2017, s. 17.

reddetmesi, kırâatlere şiir ile istiḥâdda bulunması, fıkıh-kırâat ilişkisi kurması, kırâatler sebebiyle mana ayrıntılarına girmesi ve yorumlarda bulunması gibi kendi ilmî cehdiyle ortaya çıkardığı kırâat anlayışları detaylandırılacak, eser özelinde kırâatlere yaklaşımı ve ele alış usulü izah edilmeye çalışılacaktır. Dördüncü bölümde ise Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr*'de kırâat-i seb'a ve aşereye bakışına, yer verdiği eksik ve hatalı imam rivâyetlerine, kırâat meselelerine, râvî yerine okuyuşu imam seviyesinde zikretmesine, kurrâ isimlerini sehven yanlış yazmasına ve Kurtubî kaynaklı olduğu anlaşılan diğer kırâat hatalarına yer verilecektir. Bu bağlamda meselelerin klasik eserlere arzı neticesinde, *Fethu'l-Kadîr*'in kırâat sahasındaki konumuna değinilecektir. Son olarak da genel bir değerlendirme sadedinde sonuç bölümü ile çalışmaya nihayet verilecektir.

Şevkânî, mütevâtir kırâat farklılıklarının neredeyse tamamını zikretmektedir. Ancak çalışmada bunların hepsine yer verilmemiştir. Görüş belirtmeyip yalnızca tevcîhleri beyan ettiği yerler, hacmin artacağı ve özellikle konunun dağılacığı endişesiyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bununla birlikte Şevkânî'nin kırâat ile alakalı zihni alt yapısını anlayabilmek adına eser tamamen tetkik edilmiştir. Alt başlıklarda onun meseleye bakışı kısaca izah edildikten sonra yeteri kadar misal verilmiş, aynı meseleye dair eserin tümünde yer alan diğer örneklere ise bölüm sonlarında yer alan dipnotta kısaca değinilmiştir.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmada kırâat tevcîhâtı yapılacak âyet-i kerîmelerin manaları Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır'ın (ö. 1942) mealini esas alarak dipnotta gösterilmiştir. Kelimelerin lügavî manalarına; Halil b. Ahmed'in (ö. 791) *Kitâbü'l-'Ayn*'ı, Cevherî'nin (ö. 1009 [?]) *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*'si, Râğıb el-İsfahânî'nin (ö. 1108) *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*'ı, Zemahşerî'nin (ö. 1144) *Esâsü'l-Belâğa*'sı, Abdulkâdir er-Râzî'nin (ö. 1268) *Muhtâru's-Sihâh*'ı, İbn Manzûr'un (ö. 1311) *Lisânü'l-'Arab*'ı, Feyyûmî'nin (ö. 1368-69 [?]) *el-Misbâhu'l-Münîr*'i, Cürçânî'nin (ö. 1413) *Mu'cemü't-Ta'rîfât*'ı, Fîrûzâbâdî'nin (ö. 1415) *el-Kâmûsü'l-Muhît*'i, Tehânevî'nin (ö. 1745) *Keşşâfü Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*'u ve Zebîdî'nin (ö. 1791) *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*'ü gibi lügatlardan ulaşılmıştır.

Araştırmanın konusu olan *Fethu'l-Kadîr*'in, Kurtubî'ye ait olan *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ın özeti mesabesinde olmasından dolayı ilk anda Şevkânî'nin kırâat anlayışının Kurtubî ile paralel olduğu düşünülebilir. Çalışmada özellikle Kurtubî'nin değinmediği yerlerin araştırılmasına gayret gösterilmiştir. Zaman zaman iki eser mukayese edilerek değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu cihetten, *Fethu'l-Kadîr*'de yer alan kırâat bilgileri Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ı başta olmak üzere; Süddî'nin (ö. 745) *Tefsîru's-Süddi'l-Kebîr*'i, Ferrâ'nın (ö. 822) *Me'âni'l-Kur'ân*'ı, Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 838) *Fedâilü'l-Kur'ân* ve *Me'âlimüh ve Âdâbüh*'ü, İbn Kuteybe'nin (ö. 889) *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*'ı, Zeccâc'ın (ö. 923) *Me'âni'l-Kur'ân* ve *Î'râbuh*'u, Nehhâs'ın (ö. 950) *Î'râbü'l-Kur'ân*'ı, Sa'lebî'nin (ö. 1035) *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*'ı, Zemahşerî'nin (ö. 1144) *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil* ve *Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*'i, İbn Atıyye'nin (ö. 1147) *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*'i, Fahrüddîn er-Râzî'nin (ö. 1210) *Mefâtihu'l-Ġayb*'ı, Ebu Hayyân'ın (ö. 1344) *el-Bahru'l-Muhî't*'i, Halebî'nin (ö. 1355) *ed-Dürü'l-Mesûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*'u, Zerkeşî'nin (ö. 1392) *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Süyûtî'nin (ö. 1505) *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*'u ve *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Zürkânî'nin (ö. 1948) *Menâhilü'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı ve Mennâ' Halîl el-Kattân'ın (ö. 1999) *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı gibi tefsîr ve ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde yer alan bilgilerle karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın kırâat menşeli olması nedeniyle sahaya dair kaynakları zenginleştirmek zorunluluğu düşüncesi benimsenmiştir. Böylelikle *Fethu'l-Kadîr*'deki kırâat meseleleri müellifin değişken kırâat anlayışına matuf olarak; yedili, onlu, on dördü ya da ötesi olmak üzere birçok kategorik kırâat sistematığı içerisinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu minvalde kırâat meseleleri; İbn Mücâhid'in (ö. 936) *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât*'ı; İbn Hâleveyh'in (ö. 980) *Muhtasar fi Şevâzzi'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî*'i; Ebu Ali el-Hasen en-Nahvî'nin (ö. 987) *el-Hucce fi 'İleli'l-Kırâati's-Seb*'i; Nisâbûrî'nin (ö. 992) *el-Ġâye fi'l-Kırâati'l-'Aşr*'ı; İbn Cinnî'nin (ö. 1002) *el-Muhtesab fi Tebyîni Vücûhi Şevâzzi'l-Kırâât ve'l-Îzâh 'anhâ*'sı; İbn Zencele'nin (ö. 1012) *Hucetü'l-Kırâât*'ı; Mekkî b. Ebî Tâlib'in (ö. 1045) *Kitâbü'l-Keşf an Vücûhi'l-Kırâati's-Seb*' ve *İlelihâ ve Hiccehâ*'sı, *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kırâât*'ı ve *Kitâbü't-Tefsîr fi'l-Kırâati's-Seb*'i; Ebu Amr ed-Dânî'nin (ö. 1050) *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*'sı ve *Kitâbü't-Tefsîr fi'l-Kırâati's-Seb*'i; Sarakustî'nin (ö. 1063) *Kitâbü'l-'Unvân fi'l-Kırâati's-Seb*'i; İbn

Şüreyh'in (ö. 1084) *el-Kâfi fi'l-Kirââti's-Seb*'i; Ebu Ma'ser et-Taberî'nin (ö. 1085) *et-Telhis fi'l-Kirââti's-Semân*'ı; Kalânisi'nin (ö. 1127) *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-Kübrâ fi'l-Kirââti'l-'Aşr*'ı; İbnü'l-Bâziş'in (ö. 1145) *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kirââti's-Seb*'i; Şehrezûri'nin (ö. 1156) *el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kirââti'l-'Aşri'l-Bevâhir*'i; İbn Ebî Meryem'in (ö. 1170 [?]) *Kitâbü'l-Mûdah fi Vücûhi'l-Kirâât ve 'İlelihâ*'sı; Hemedânî'nin (ö. 1173) *Ğâyetü'l-İhtisâr fi Kirââti'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*'ı; Ebu Şâme el-Makdisî'nin (ö. 1267) *İbrâzü'l-Me'ânî min Hirzi'l-Emânî fi'l-Kirââti's-Seb*'i; İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 1429) *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*'ı, *Müncidü'l-Mukriîn ve Müşidü't-Tâlibîn*'i ve *Kitâbü Tahbîri't-Teysîr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*'ı; Kastallânî'nin (ö. 1517) *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*'ı; Dimyâtî'nin (ö. 1705) *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirââti'l-Erba'ate 'Aşer*'i; Pâluvî'nin (ö. 1778) *Zübdetü'l-'İrfân*'ı ve Abdüllatîf Hatîb'in *Mu'cemü'l-Kirâât*'ı gibi kirâat eserlerine arz edilerek, onun kirâate dair bakış açısını anlamaya ve çözümlemeye gayret edilmiştir.

Bunların dışında Şevkânî'nin hayatına ve ilmî dünyasına dair bilgiler için kendi telifatından *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, *el-Kavlü'l-Müfid fi Edilleti'l-İctihâd ve't-Taklîd* ve *es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mütedeffik 'alâ Hadâiki'l-Ezhâr* gibi eserler ile daha önce kendisi hakkında yapılmış olan akademik çalışmalardan yararlanılmıştır.²

² Özellikle *Fethu'l-Kadîr*'in kaynakları ve Şevkânî'nin telif ettiği eserlerin tespitinde daha önce yapılmış akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu çalışmalardan 2002 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Adil Yavuz tarafından hazırlanan *eş-Şevkânî ve Hadisçiliği* isimli doktora tezi, 2008 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Nail Okuyucu tarafından hazırlanan *Şevkânî'nin Fıkıh Tarihi Anlayışı ve Mezheblere Bakışı* isimli yüksek lisans tezi, 2012 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Yakup Bıyıkoglu tarafından hazırlanan *Şevkânî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi* isimli doktora tezi, 2013 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Faruk Özdemir tarafından hazırlanan *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadîr'indeki Kaynakları ve Metodu* isimli doktora tezi ve 2014 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Adem Ekincioglu tarafından hazırlanan *Şevkânî ve Fethü'l-Kadîr Tefsirindeki Metodu* isimli doktora tezi, bu bağlamda istifade edilen kaynaklardandır. Ayrıca Şevkânî'nin hayatı ve ilmî kişiliği hususunda Muhammed ed-Desûkî'nin *el-İmâmü's-Şevkânî Fakîhen ve Muhaddisen min Hilâl-i Kitâbihi Neylü'l-Evtâr*, Muhammed b. Hasan el-Ğumârî'nin *el-İmâmü's-Şevkânî Müfessiran*, Abdullah Nûmsûk'ün *Menhecü'l-İmâmi's-Şevkânî fi'l-'Akîde*, Muhammed es-San'ânî'nin *Neylü'l-Vetar min Terâcimi Ricâli'l-Yemen fi'l-Karni's-Sâlis 'Aşer min Hicreti Seyyidi'l-Beşer*, Abdülganî Kâsım Gâlib eş-Şercî'nin *el-İmâmü's-Şevkânî Hayâtuh ve Fikruh* ve Fatih Yücel'in *Fıkıh Usûlünde Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi* isimli çalışmaları gibi güncel kaynaklardan yararlanılmıştır. Bunların dışında 2008 yılında Gazze İslam Üniversitesi bünyesinde Abdulbasit Muhammed el-Astal tarafından hazırlanan *Menhecü'l-İmâmi's-Şevkânî fi Ardi'l-Kirâât fi Tefsîrih Fethu'l-Kadîr el-Câmî' beyne Fenni'r-Rivâye ve'd-Dirâye* isimli yüksek lisans tezi ile 2017 yılında Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Cihat Çelik tarafından hazırlanan *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadîr'inde Furkân ve Şuarâ Sürelerindeki Kiraat Farklılıkları* isimli yüksek lisans tezi Şevkânî'nin kirâat yönüne dair yapılan çalışmalardandır.

Nitekim Şevkânî'nin çeşitli ilmî sahada eserler telif etmesi, hakkındaki çalışmaların da oldukça geniş kapsamda ele alınmasına vesile olmuştur. Bu bağlamda yurtiçinde ve yurtdışında onun tefsîr, hadîs, fıkıh, akâid ve dilbilim gibi muhtelif alanlardaki görüşleri hakkında yüksek lisans ve doktora düzeyinde akademik çalışmalar yapılmıştır.³

³ Şevkânî hakkında yapılmış olan akademik çalışmalarla alakalı detaylı bilgiler için bkz., Adil Yavuz, *eş-Şevkânî ve Hadisçiliği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002, ss. XI-XXVIII; Yakup Bıyıkoglu, *Şevkânî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2012, ss. 26-29; Adem Ekincioğlu, *Şevkânî ve Fethü'l-Kadir Tefsirindeki Metodu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014, ss. 38-46.

2. ŞEVKÂNÎ'NİN HAYATI, TEFSİRİ VE KIRÂATLARA GENEL BAKIŞ

2.1. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî es-San'ânî'nin Hayatı

Şevkânî, hicrî VII. yüzyıldan itibaren yaşayan ulemâdan bahsettiği *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'* isimli biyografik eserinde kendi ismini Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî es-San'ânî olarak zikretmektedir.⁴ Hakkında yazılmış olan muhtelif çalışmaların birçoğunda hayat hikâyesi en doğru kaynak olduğu kanaatiyle bu kitaptan alıntı yapılarak hazırlanmıştır. Çalışmaların giriş bölümlerinde icmâlî ya da tafsîlî olarak birbirine oldukça benzer biyografik bilgiler mevcuttur. Hem tekrardan kaçınma hem de çalışmanın ana mevzûunun Şevkânî'nin hayatından ziyade kîrâat anlayışı olduğu düşüncesiyle hayat hikâyesi söz konusu eserdeki ifadeleri ön planda tutularak kısaca izah edilecektir.

2.1.1. Çocukluk Dönemi ve Ailesi

Şevkânî, Yemen'in San'a vilayetinde ikamet eden ailesinin, buraya bir günlük mesafede olan⁵ memleketleri Şevkân köyünü ziyaretleri esnasında, 28 Zilkade 1173 (12 Temmuz 1760) tarihinde pazartesi günü doğmuştur.⁶ Havlân'daki kabilelerden Sehâmiyye'nin köylerinden birisi olan Şevkân, birçok âlime ev sahipliği yapmıştır. Müellif, memleketine nispetle hem Şevkânî hem de San'ânî künyesi ile meşhur olmuştur.⁷

Soy kütüğünü Hz. Adem'e (a.s.) kadar tespit ettiğini iddia eden Şevkânî,⁸ yüzyıllar boyu diğer tüm Yemen kabilelerinin saygı duyduğu ilim ehli bir ailede yetişmiştir. Ailenin kökü Hemdân b. Mâlik b. Zeyd vasıtasıyla Kahtânîlere kadar dayanmaktadır.⁹ Aileden De'âm b. İbrâhîm, hicrî III. asrın son çeyreğinde Yemen'de

⁴ Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî es-San'ânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, C. II, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire tsz., s. 214.

⁵ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, C. I, s. 480.

⁶ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli'* de doğumunu "Bir sonbahar mevsiminde 28 Zilkade 1173 Pazartesi günü" olarak beyan etmektedir. Ancak bu tarihi miladî takvime çevrildiğinde 12 Temmuz 1760 Cumartesi günü görülmektedir. Hem mevsim hem de günde bir farklılık söz konusu olduğu için Şevkânî'nin bu ifadesine ihtiyatla yaklaşmak gerektiği düşünülmektedir. Detay için bkz., Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, C. II, s. 215.

⁷ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, C. II, s. 214.

⁸ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, C. I, ss. 478-479.

⁹ Hüseyin b. Abdullah el-Amrî, *el-İmâmü's-Şevkânî Râidü 'Asrih*, Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, Beyrut 1990, s. 20.

idarecilik yapmıştır. Bu zât, Hâdî-İlelhak Yahya b. Hüseyin'in (ö. 911) Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbâs el-Mu'tazid-Billâh'ın (ö. 902) halifelîği zamanında Hicaz'ın Rass bölgesinden gelerek 280/893 yılında Yemen'de Zeydiyyenin Hâdevîlik kolunu kurmasında büyük rol oynamıştır.¹⁰ Bu sayede önceleri Hanbelî ve Mâlikî, daha sonra da onları terk ederek Şâfiî mezhebine intisap eden Yemen halkı Zeydiyye'yi kabul etmişlerdir.¹¹ Şevkânî'ye göre bu ilhâkın sebebi Zeydiyye'nin içtihadı değer vermesidir.¹² Hâdî-İlelhak, De'âm'ın yaptığı iyilikleri unutmamış ve özellikle hutbe îrâd ederken onun ismini sık sık zikretmiştir.¹³

Sonraki yıllarda siyasî yönden önemini yitiren aile, 1517 yılında Aden'in, 1547 yılında da San'a'nın Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi üzerine halkı organize ederek Osmanlı Devleti'ne karşı cihat ilan etmiş, bundan dolayı da yine tüm Yemen'in dikkatini üzerine çekmiştir.¹⁴ Bu dönemde Zeydî Yemen'in devlet otoritesine sadakati tescillenen aile fertleri uzun yıllar idarî görevler almıştır.¹⁵

Şevkânî'nin babası Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1796) de kadılık yapmıştır.¹⁶ Şevkânî'de doğan Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, Kur'ân-ı Kerîm'i burada ezberleyip ilim öğrenmek maksadıyla San'a'ya gitmiş, dönemin meşhur hocalarından ders okuyarak tedrisini tamamlamış ve ders okutmakla beraber fetva vermeye de başlamıştır. İmam Mehdî el-Abbâs b. Hüseyin tarafından önce Havlân civarına sonra da San'a'ya kadı olarak tayin edilmiş ve bu vazifeyi vefatından iki sene öncesine kadar yaklaşık kırk yıl sürdürmüştür.¹⁷

Şevkânî'nin kardeşi Yahya da kendisinden sonra San'a'da kadılık görevine devam etmiştir. Yahya'dan sonra bu göreve Şevkânî'nin oğlu Ahmed (ö. 1864) getirilmiş, ancak bu görev esnasında idare kaynaklı birçok baskıya maruz bırakılmıştır.

¹⁰ Amrî, *el-İmâmü 'ş-Şevkânî Râidü 'Asrih*, s. 20.

¹¹ Abdullah Nümsûk, *Menhecü'l-İmâmi 'ş-Şevkânî fi'l-'Akide*, Mektebetü Dâru'l-Kalem ve'l-Kitâb, Riyad 1994, s. 40.

¹² Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, C. II, s. 135.

¹³ Amrî, *el-İmâmü 'ş-Şevkânî Râidü 'Asrih*, s. 20.

¹⁴ Şevkânî'nin Osmanlı Devleti'ne karşı olan olumsuz tavrı otobiyografisinde göze çarpmaktadır. Ona göre Türk askerleri, San'a'da bir bayram namazı esnasında mescidin önünde bekleyerek namazdan çıkan yerel halkı öldürmüş, eşrafın bir kısmını esir etmiş ve evlerini yıkmışlardır. Müellif, bunun devamında ailesinin halkı ayaklandırdığından sitâyîşle bahsetmektedir. Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, C. I, ss. 481-482.

¹⁵ Amrî, *el-İmâmü 'ş-Şevkânî Râidü 'Asrih*, s. 21.

¹⁶ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, C. I, s. 484.

¹⁷ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, C. I, ss. 482-483.

Nitekim o, İmâm Nâsır Abdullâh b. el-Hasen (ö. 1840) tarafından hapsedilmiş, Mansûr Ahmed b. Hâşim (ö. 1853) zamanında ise San‘a’yı terk etmek zorunda bırakılmıştır.¹⁸

2.1.2. Tahsil Hayatı, İlmî-Siyâsî Kişiliği ve Vefatı

Şevkânî, anne ve babasının ilim seyahatine izin vermemeleri sebebiyle bütün öğrenim hayatını babasının himayesinde San‘a’da sürdürerek birçok hocadan Kurân-ı Kerîm dersi almış, ilk hatmini fakîh Hasan b. Abdillâh el-Hibl’den tamamlamıştır.¹⁹ Henüz resmi olarak talebeliğe başlamadan önce Zeydîliğin en önemli fıkıh kitabı olan İmâm el-Mehdî’nin *el-Ezhâr*’ını; Usayfirî’nin *Muhtasaru’l-Ferâiz*’ini, Harîrî’nin *el-Mulha*’sını; İbnü’l-Hâcib’in *el-Kâfiye*’sini, *eş-Şâfiye*’sini ve *Muhtasaru’l-Müntehâ*’sının bir kısmını; Allâme Taftâzânî’nin *et-Tehzîb*’ini; Kazvînî’nin *et-Telhîs*’ını; İbnü’l-İmâm’ın *el-Ğâye*’sini; İbnü’l-Cezerî ile Cezzâz’ın *Manzûme* isimli eserlerini ve Adud’un *Âdâbu’l-Bahs*’i ile birlikte birçok risâleyi ezberlemiştir. Talebeliğe başlamadan önce en çok tarih ve edebiyat eserlerine rağbet eden Şevkânî, bu mevzularda birçok eser mütaala etmiş; talebeliğe babası Ali b. Muhammed eş-Şevkânî’den *Şerhu’l-Ezhâr*’ı ve Usayfirî’nin *Muhtasar*’ına yazılmış olan *Nâzirî Şerhi*’ni okumakla başlamış; *Şerhu’l-Ezhâr*’ı aynı zamanda Seyyid Allâme Abdurrahmân b. Kâsım b. el-Medânî (ö. 1796), Allâme Ahmed b. Âmir el-Haddâî (ö. 1782) ve Allâme Ahmed b. Muhammed b. el-Harrâzî’den (ö. 1812) de okumuştur. Ayrıca Harrâzî’den İbn Muzaffer’in *el-Beyânü’s-Şâfi*’si ile Nâzirî’nin *Şerhü’l-Ferâiz*’ini ve hâşiyesini de okumuş, kendisine toplamda on üç sene talebelik yaparak fıkıh alanında icazet almıştır.²⁰

Yine bu dönemde nahiv ilmiyle de ilgilenen Şevkânî’nin okuduğu kitapları ve hocalarını şu şekilde izah edebiliriz:

Seyyid Allâme Abdülkâdir b. Ahmed’den (ö. 1792); Mahallî’nin *Şerhu Cem‘i’l-Cevâmi*’ini; İbn Ebî Şerîf’in bu kitaba yaptığı hâşiyeyi; Necrî’nin *Şerhu’l-Kalâid*’ini, Şerîf’in *Şerhu’l-Mevâkifi’l-‘Adudiyye*’sini, *Bahru’z-Zehhâr*’ını, *Bahru’z-Zehhâr*’ın tahrîc ve hâşiyesini; Kâdî ‘İyâz’ın *eş-Şifâ*’sını; İbn Teymiyye’nin *el-Müntekâ*’sını; Askalânî’nin *Fethu’l-Bârî*’sini; *Elfiyetü’z-Zeyni’l-‘Irâkî* ve şerhini; *Manzûmetü’l-Cezzâz*’ı ve şerhini; Cevherî’nin *Sihâh*’ını; Fîrûzâbâdî’nin *el-Kâmûs*’ünü; *Câmi’u’l-*

¹⁸ Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, C. I, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 2002, s. 247.

¹⁹ Şevkânî, *el-Bedru’t-Tâli‘ bi Mehâsini Men Ba‘de’l-Karni’s-Sâbi‘*, C. II, s. 215, 219, 224.

²⁰ Şevkânî, *el-Bedru’t-Tâli‘ bi Mehâsini Men Ba‘de’l-Karni’s-Sâbi‘*, C. II, ss. 215-220.

Usûl'u; Sahîh-i Müslim'i; Sünen-i Tirmizî'yi; Muvattâ'ı; Sünen-i Nesâî'yi ve Sünen-i İbn Mâce'yi okumuştur.

Allâme Hasan b. İsmail el-Mağribî'den (ö. 1793); Kutbuddîn er-Râzî'nin *Şerhü'ş-Şemsiyye'sini*, Şerîf'in *Hâşiyetü'ş-Şemsiyye'sini*, İbnü'l-İmâm'ın *el-Ğâye'sine* Seylân'ın yazmış olduğu hâşiyeyi, Adud'un şerhini, Hattâbî'nin *el-Me'âlim'ini*, İbn Raslân'ın şerhini, Allâme Taftâzânî'nin hâşiyesini, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf'ını* ve buna Sâ'd ve Sirâc tarafından yazılan hâşiyeleri, Nevevî'nin *Şerhu Müslim'ini*, *Sünen-i Ebî Davud'u*, buna Münzirî tarafından yapılan tahrîci, *Bülûğu'l-Merâm'ın* şerhini ve *et-Tenkîh fî 'Ulûmi'l-Hadîs'i* okumuştur.

Allâme Kâsım b. Muhammed el-Havlânî'den (ö. 1794); Seyyid el-Müftî tarafından İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye'sine* yazılmış olan şerhi, yine *el-Kâfiye'ye* yazılmış olan *Şerhu'r-Rızâ'yı*, Lütfullâh el-Ğıyâs tarafından İbnü'l-Hâcib'in *eş-Şâfiye'sine* yazılmış olan şerhi, Şîrâzî'nin ve Yezîdî'nin *et-Tezhîb'e* yapmış oldukları şerhleri, Allâme Taftâzânî'nin *Telhîs'a* yazmış olduğu şerh ile Lütfullâh el-Ğıyâs'ın yazmış olduğu hâşiyeyi, İbnü'l-İmâm'ın yazmış olduğu *el-Ğâye'nin* şerhini, *Şerhu'l-Hubeyisî'yi* ve hâşiyelerini, *Molla Câmi'* şerhini, *Şerhu'l-'Umde'yi*, *en-Nuhbe* ve şerhini ve *Şerhu Âdâbi'l-Bahs* ile hâşiyelerini okumuştur.

Allâme Abdullâh b. İsmâîl en-Nehmî'den (ö. 1813); Ezherî'nin *Kavâ'idu'l-İ'râb'ı* ile şerh ve hâşiyelerini, İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye'sine* yazılmış olan *Şerhu'l-Hubeyisî* ve hâşiyelerini, *İsâğôci'*ye Kadı Zekeriyya tarafından yazılan şerhi, *el-Kâfil'e* İbn Lokmân tarafından yazılan şerhi, Emîr Hüseyin'in *eş-Şifâ'sını* ve Seyyid el-Müftî tarafından İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye'sine* yazılmış olan şerhi okumuştur.

Ayrıca bu isimlerin dışında; Allâme Abdurrahmân b. Hasan el-Ekve'den (ö. 1791) Emîr Hüseyin'in *eş-Şifâ'sını* ve *Dav'u'n-Nehâr 'alâ Şerhi'l-Ezhâr'ı*; Seyyid Allâme İsmâîl b. Hasan'dan (ö. 1791) Harîrî'nin *el-Mulha'sını* ve şerhini; Seyyid Allâme Ali b. İbrahim'den (ö. 1792) *Sahîh-i Buhârî'yi*; Ali b. Hâdî İrheb'den (ö. 1820) Allâme Taftâzânî'nin *Telhîs'a* yazmış olduğu şerh ile Lütfullâh el-Ğıyâs'ın yazmış olduğu hâşiyeyi; Allâme Hâdî b. Hüseyin el-Kârinî'den (ö. 1831) *Şerhu'l-Cezeriyye'yi*; Yahya b. Muhammed el-Hûsî'den (ö. 1831) ferâiz ilmi olarak *Hâlidî'yi* okumuş ve Abdülkâdir b. Ahmed el-Kevkebânî (ö. 1792), Abdullah b. Hasan b. Ali (ö. 1795), Yûsuf b. Alâüddin el-Mizcâcî (ö. 1798), Hasan b. Yûsuf b. Hasan ez-

Zebbâre (ö. 1816) ve Abdullah b. Hüseyin b. Ali b. İmam el-Mütevekkil'e de farklı ilmî sahalarda talebelik yapmıştır.²¹

Şevkânî hocalarından öğrendiklerini hemen talebelerine okutmuş, bazen günlük on üç ders ile meşgul olmuştur. Hocalarından öğreneceği ders kalmadığı anlayışına sahip olana kadar bu usulü devam ettiren Şevkânî, daha sonra kendisini tamamen talebelerine hasrederek onlara her gün tefsîr, hadîs, usûl, sarf, nahiv, me'ânî, beyân, mantık, fıkıh, cedel, arûz gibi birçok ders okutmuştur. İlmî dirâyeti sebebiyle daha yirmili yaşların başında kendisine fetva sormaya gelen San'alılar ve Tihâmelilere hocaları hayatta olmalarına rağmen fetva vermiş, bunun karşılığında hiçbir zaman ücret ve hediye kabul etmemiş ve *ücretsiz öğrendiği ilmi ücretsiz öğretmek* anlayışına sahip bulunduğunu belirtmiştir.²²

Şevkânî kendi ifadesiyle dünyaya meyilli insanlardan uzak duran, umerâ sınıfından bir beklentisi olmayan, ilim ve edep ehliyle birlikte bulunup onlardan istifade etmeye ve faydalı olmaya çalışan; devamlı okumak, okutmak ve fetva vermekle meşgul olan, San'a'ya kadı olduğunda bile -eskiye nazaran az da olsa- eser telif etmekten ve ilim tahsilinden geri durmayan ilim sevdasına sahip bir isim olarak yaşamıştır.²³

Matematik, tabiat, astronomi, münazara, dil ilimleri gibi müspet ilimleri de okutan²⁴ ve zamanın dinî, idarî ve içtimaî hayatına etki eden birçok talebe yetiştiren Şevkânî'nin tüm talebelerini ismen bilmek mümkün değildir.

Şevkânî ömrü boyunca birçok eser telif etmiştir. Eserlerin çoğunu başkadılık vazifesinden önce yazmış, bu vazifeyi icra ettiği dönemde de devlet işlerinin yoğunluğuna rağmen fırsat bulduğunda birçok eser yazmıştır. Bazıları matbû olarak ilim dünyasına kazandırılmış, bazıları ise mahtût olarak keşfedilmeyi bekleyen eserlerinin sayısı kaynaklarda muhtelif olarak zikredilmektedir. Ancak çalışma esnasında irili ufaklı 384 adet eser ismine ulaşılabilmektedir. Bunlardan 15'i tefsîr ilmine, 32'si hadîs ilmine, 225'i fıkıh ilmi ve usulüne, 34'ü kelâm ilmine, 16'sı dilbilime, 26'sı

²¹ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi*, C. II, ss. 215-220.

²² Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi*, C. II, ss. 218-219.

²³ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi*, C. II, s. 224.

²⁴ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi*, C. II, s. 219.

âdâb ilmine, 2'si tarih ilmine, 3'ü mantık ilmine, 31'i de farklı ilimlere taalluk etmektedir.²⁵

Şevkânî hayatı boyunca üç Zeydî imamın idaresinde yaşamıştır: Mansûr Ali b. Abbâs el-Mehdî (ö. 1809), Mütevekkil Ali b. Ahmed b. el-Mansûr (ö. 1815) ve Mehdi Abdullah (ö. 1835).²⁶ Bunlardan Mansûr Ali b. Abbâs 1795'de başkadı Yahya b. Sâlih es-Sehûlî'nin vefatıyla Şevkânî'yi otuz altı yaşındayken San'a'ya başkadı olarak vazifelendirmiş, Şevkânî'nin ilmî mesuliyetine idarî vazifeyi de eklemiştir. Kadılıktan ziyade Sehûlî'nin vezir mesabesinde bıraktığı²⁷ bu vazifeyi ölümüne kadar kırk yılı aşkın bir süre devam ettiren Şevkânî, ilmî mütalaalarını azaltmak zorunda kalmış, zamanının çoğunu kadılık vazifesinin icrasına sarf etmiştir. Başkadı olması hasebiyle siyasetin odak noktasına gelen Şevkânî, bu vazife için kendisine ilk teklif yapıldığında menfi tepki vermiş, ancak imamın kendisini makamına davet ederek ikna etmesi neticesinde istişare için izin istemiş ve yaptığı görüşmeler neticesinde istemeyerek de olsa görevi kabul etmiştir.²⁸

Bu dönemde başkadılık; fetva verilen, hüküm uygulanan ve dinî danışmanlık yapılan bir makamdan çok; kadıların tayini-azl edilmesi, imamın siyasî adımlarında fetva verme, yabancı heyetlerle görüşme, resmi yazışmaları takip etme ve bazı devlet işlerinde imamla istişare etme gibi siyasal mekanizması olan bir makam olarak göze çarpmaktadır.²⁹ Şevkânî'nin üç imam zamanında bu makamda muvazzaf olması, vazifesinde ne kadar muvaffak olduğu göstermektedir.

Şevkânî, kırk bir yılını başkadı olarak geçirdiği yetmiş yedi yıllık ömrünü, oğlu Ali'nin vefatından bir ay sonra 26 Cemâziyelâhir 1250'de (31 Ekim 1834) tamamlayarak San'a'da vefat etmiş ve Hazîme Kabristanlığı'na defnedilmiştir. Bu

²⁵ Daha önce yapılmış olan akademik çalışmalarda Şevkânî'nin telif ettiği eserlerden detaylı bir biçimde bahsedildiğinden dolayı tekrara düşmemek adına bu bilgilere adet bazında kısaca yer vermeyi tercih etmekteyiz. Detay için bkz., Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi*, C. II, ss. 219-223; Yavuz, *eş-Şevkânî ve Hadisçiliği*, ss. 98-171; Nail Okuyucu, *Şevkânî'nin Fıkıh Tarihi Anlayışı ve Mezheblere Bakışı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, ss. 140-165; Faruk Özdemir, *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadîr'indeki Kaynakları ve Metodu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2013, ss. 18-22.

²⁶ Muhammed b. Hasan b. Ahmed el-Ğumârî, *el-İmâmü's-Şevkânî Müfessiran*, Darü's-Şürûk, Cidde 1981, s. 71; Muhammed ed-Desûkî, "el-İmâmü's-Şevkânî Fakihen ve Muhaddisen min Hilâl-i Kitâbihî Neylü'l-Evtâr", *Mecelletü Merkezi Buhûsi's-Sünne ve's-Sîre*, S. 2, 1987, s. 464.

²⁷ Amrî, *el-İmâmü's-Şevkânî Râidü 'Asrih*, s. 87.

²⁸ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi*, C. I, ss. 464-465; Desûkî, "el-İmâmü's-Şevkânî Fakihen ve Muhaddisen min Hilâl-i Kitâbihî Neylü'l-Evtâr", s. 460.

²⁹ Ekincioglu, *Şevkânî ve Fethü'l-Kadîr Tefsirindeki Metodu*, s. 13.

kabristanın 1966 yılında yıkılması sebebiyle kabri Fileyhî Cami'nin hazîresine nakledilmiştir.³⁰

2.1.3. Mezhebi ve Mezheplere Bakışı

San'a, Zeydî-Hâdevî mezhebinin giriş yaptığı hicrî III. asır ile XIII. asır arasında kadıların ve ulemânın rağbeti doğrultusunda zaman zaman Zeydiyyeden Sünnî çizgiye kaymıştır. Usulcüler, özellikle hicrî V. asırdan itibaren Mu'tezile etkisinde kalan San'a'da Zeydî anlayışın, hicrî IX. asırdan itibaren de Mu'tezile etkisinin azalması ile birlikte Sünnî anlayışın ön planda görüldüğünü söylemektedirler.³¹ Şevkânî de kendi döneminde umumi olarak Zeydî geleneğe bağlı bir ilmî ortamda yetişmiş, bununla birlikte Ehl-i Sünnet'e mensup ulemâdan ders almıştır. Otuzlu yaşların başına geldiğinde ise bir mezhebe mensup olmayı ve taklitçiliği hoş karşılamamış ve müçtehit derecesine ulaştığına kanaat getirerek mezhepler üstü bir anlayış sergilemiştir.³²

Şevkânî'ye göre fikhî bir mezhebi körü körüne taklit etmek ulemânın birçoğu tarafından cevaz verilmeyen bir davranıştır.³³ O, işi daha da ileri götürmüş ve telif ettiği *el-Kavlü'l-Müfid fi Edilleti'l-İctihâd ve't-Taklîd* isimli eserinde taklîd sebebiyle âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden uzaklaşarak fukahânın sözünün şeriat hâline getirildiğini, bu sebepten de taklidin haram olduğunu ifade etmiştir.³⁴ Şevkânî'nin bu eseri yazması Zeydî geleneklerine sıkı bir şekilde sahip olan San'a'da büyük infial uyandırmış, ulemâdan birçoğu ehl-i beyte ait olan bu mezhebin yıkımına sebep olacağı gerekçesiyle onunla münakaşa etmiş, bazıları kendisine reddiye yazarak bu anlayışından vaz geçirmeye çalışmışlardır. Ancak o, telif ettiği *Dürri's-Sahâbe fi Menâkibi'l-Karâbe ve's-Sahâbe* isimli eserinde ehl-i beytin faziletinden bahsederek, ehl-i beyt hassasiyetine riayet ettiğini belirtmiştir.³⁵ Aslına bakılırsa taassup

³⁰ Muhammed b. Muhammed b. Yahya Zebâre es-San'ânî, *Neylü'l-Vetar min Terâcimi Ricâli'l-Yemen fi'l-Karni's-Sâlis 'Aşer min Hicreti Seyyidi'l-Beşer*, C. II, el-Matbaatü's-Selefiyye ve Mektebetühâ, Kahire H. 1348, s. 302; Eyyüp Said Kaya ve Nail Okuyucu, "Şevkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 23.

³¹ Fatih Yücel, "Fıkıh Usûlünde Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi", *İslâmî İlimler Dergisi*, 6/1, 2011, s. 270.

³² Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, C. II, s. 224.

³³ Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî es-San'ânî, *es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mütedeffik 'alâ Hadâiki'l-Ezhâr*, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2004, s. 13.

³⁴ Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî es-San'ânî, *el-Kavlü'l-Müfid fi Edilleti'l-İctihâd ve't-Taklîd*, Ebu Mus'ab Muhammed Sa'îd el-Bedrî (thk.), Dâru'l-Kitâbi'l-Mısrî, Kahire 1991, s. 101, 106; Mennâ' Halîl el-Kattân, *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü Vehbe, Kahire 2000, s. 377.

³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirîn*, C. II, Ravza Yayınları, İstanbul 2008, ss. 735-736.

derecesinde Zeydî taklitçiliği yapılan bir ortamda o mezhebin başkadısı olan bir kimsenin, yetiştiği tüm ilmî-siyasî ortamı ve tüm ihtimalleri göze alarak düşüncesinde kararlı olması, Şevkânî'nin ilmî ve siyasî kişiliğinin dirâyeti hakkında ipuçları vermektedir.

Şevkânî, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin zâhiri ile amel etme düşüncesinden dolayı itikâdî yönden Selefiyye'ye yakın durmuş, İbn Teymiyye'nin (ö. 1328) sıkı takipçisi olarak akîdesini o istikamete çevirmiştir.³⁶ Ona göre tüm görüşler nasslara arz edilir; eğer Kur'ân-ı Kerîm ve sünnette yeri varsa kabul edilir, yoksa reddedilir. Yine ona göre Selefiyye Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetin zahirine göre amel ederek doğru olanı yaparken, diğer itikâdî mezhepler onları kendi görüşlerine göre tevil etmektedirler.³⁷

Şevkânî, diğer disiplinlerin Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetin zâhirine uyan yönlerini kabul ederken, uymayan yönlerini sert bir biçimde eleştirmektedir. Ona göre tüm disiplinlere büyük bir dikkatle yaklaşılmalıdır. Bu bağlamda ilk sûfî hareketlerini kabul etmekle beraber; sonraki dönemlerde sûfîlerin vahdet-i vücûd, semâ, sekr, fenâ, hırka, silsile ve keşf gibi kavramlarını nasslara uymaması nedeniyle tenkit etmekte ve tasavvufun aslında "sünnete münasip yaşamak" demek olduğunu ifade etmektedir. Şia'yı dini bölmeye mütevellit hareketlerinden ve sapık görüşlerinden dolayı; Mutezile'yi aklı ön plana alarak her problemi onunla çözmeye çalışmaları ve ehl-i sünnet çizgisi yerine kelâmla ve felsefe ile çok meşgul olmalarından ötürü; Mâturîdiyye'yi de çoğu kez nasslarla hüküm vermelerine rağmen aklî delillere fazla başvurmaları sebebiyle eleştiren Şevkânî, en sağlam dinî yaşayışın selefî yolundan geçtiğini iddia etmektedir.³⁸

Hülâsa olarak Şevkânî, çoğunluğu Zeydî olmakla beraber Sünnî anlayışın da mevcut olduğu ve ekollerin birbirine saygı duyduğu bir ortamda yetişmiştir. Onun her iki ekole mensup hocalardan da ders alması bu fikri doğrulamaktadır. Ancak gençliğinin ilk yıllarına kadar Zeydî olan Şevkânî, otuzlu yaşlara geldiğinde tüm taklitçi mezhep anlayışını reddetmiş ve her Müslümanın ilmî gayretleri ile hakikati bulması gerektiği görüşünü benimsemiştir. İtikatta Selefî bir çizgiye yaklaşan Şevkânî,

³⁶ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirin*, C. II, s. 736.

³⁷ Vecihi Sönmez, *Şevkanî ve İtikadî Görüşleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s. 10.

³⁸ Sönmez, *Şevkanî ve İtikadî Görüşleri*, ss. 10-41.

bunun dışında kalan hemen tüm disiplinleri ya külliye reddetmiş ya da doğru olan anlayışlarını takdir ederek yanlış uygulamalarını sert bir biçimde eleştirmiştir.

2.1.4. Şevkânî Döneminde Siyasî ve Dinî Açından Yemen

Şevkânî dönemindeki Yemen'in durumuna geçmeden önce, ülke hakkında kısa bir bilgi vermenin yerinde olacağı düşüncesindeyiz.

Yemen; kuzeyinde Suudi Arabistan, doğusunda Umman, güneyinde Hint Okyanusu ve batısında Kızıldeniz olan bir Ortadoğu/Asya ülkesidir. Resmî olarak ismi el-Cumhûriyyetü'l-Yemeniyye'dir. Yüzölçümü 527.968 km², nüfusu 29.800.000 (2020), başşehri San'a, dili Arapça, dini % 99.1 oranında İslâm (% 65 oranında Sünnî-Şâfiî, % 35 oranında Şiî-Zeydî/az sayıda İsmâîlî), para birimi ise Yemen Riyali'dir. Yönetim şekli Cumhuriyet olan ülke, 1990 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuştur.³⁹ Ancak yıllardır süregelen Zeydî-Hûsî halk ve yine Zeydî hükümet arasındaki gerginlik, 2010 yılında ortaya çıkan Arap Baharı'nın⁴⁰ etkisiyle yerini milyonlarca insanı etkileyen bir iç savaşa bırakmıştır. 2015 yılının Mart ayında başlayan ve önceleri Zeydî hükümete karşı başlayan bu Zeydî-Hûsî isyanı, muhtelif sebeplerle yön değiştirerek Sünnî-Şiî mezhep çatışmasına dönüşmüştür.⁴¹ Bu tarihten itibaren ülkede şiddet ve gerilim devam etmekte ve uluslararası kamuoyunun sulh çabaları yetersiz kalmaktadır.

İlk sâkinlerinin Hz. Nuh'un (a.s.) oğlu Sâm'ın nesebinden gelenlerin olduğu rivâyet edilen bu ülkeye,⁴² Yakûbî'ye (ö. 905 [?]) göre Arap kabilelerinin

³⁹ Deik, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, "Yemen Ülke Bülteni", *Yıllık Bülten*, Ekim 2017, <https://www.deik.org.tr/uploads/yemen-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>, (03.04.2021); Deik, *Yıllık Bülten*, 2020, <https://www.deik.org.tr/uploads/yemen-ulke-profil-2020.pdf>, (03.04.2021).

⁴⁰ 17 Aralık 2010 yılında Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini yakması ile başlayan ve Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün, Yemen, Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fas'ta irili ufaklı protestolarla tüm Arap coğrafyasında meydana gelen ayaklanmalara verilen genel isimdir. Özellikle siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda özgürlük maksatlı olarak başlayan protestolar neticesinde sözkonusu birçok ülkede rejim değişikliği meydana gelmiş, etkileri Arap dünyasının dışına da sirayet etmiştir. Nitekim onbinlerce insan savaş ve kıtlık neticesinde ölmüş, milyonlarcası büyük çaplı göçlerle ülkelerini terk etmek zorunda bırakılmıştır. Detay için bkz., https://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_Bahar%C4%B1 (01.09.2021).

⁴¹ *Amerika Bülteni*, "Yeni Başlayanlar İçin Yemen'de Olan Biteni Anlama Kılavuzu", 26.03.2015, <http://amerikabulteni.com/2015/03/26/yeni-baslayanlar-icin-yemende-olan-biteni-anlama-klavuzu/>, (03.04.2021).

⁴² Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, Ali Muhammed Ömer (thk.), C. I, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 2001, s. 27.

birbirlerinden ayrılıp bazılarının sağ tarafa doğru gitmeleri üzerine “sağ taraf” manasına gelen “Yemen” ismi verilmiştir.⁴³

Kızıldeniz’i Hint Okyanusu’na bağlayan Aden Körfezi’ne kıyı olması sebebiyle stratejik bir konumda olan Yemen, M.Ö. 5.000-3.000 yılları arasında ilk sâkinlerini ağırlamış; tarihi boyunca, Saba, Hadramut (Şabva), Ausan (Aden), Kataban (Timna), Main, Himyar, Aksum, Sâsânî, Emevî, Abbâsî, Zeydî, Osmanlı ve Kâsımî yönetimlerinde idare edilmiştir. Tarih boyunca muhtelif dinî ekolleri bünyesinde barındıran Yemen, 628 yılında İslâm ile tanışmıştır.⁴⁴

Arap dünyasındaki en fakir ülke olan Yemen,⁴⁵ XIX. yüzyılda siyasî yönden oldukça karışık bir döneme girmiştir. Özellikle XVI. yüzyılda başlayan Batılı kâşiflerin coğrafi seyahatları ve İngilizlerin yeraltı kaynakları tespit edilen Yemen’i ele geçirme arzusu, 1839 yılında Osmanlı-İngiliz gerginliğine sebep olmuş, devamında yaşanan hadiselerle de Mayıs 1924’de Yemen, Osmanlı Devleti himayesinden ayrılmıştır.⁴⁶ Ayrıca zaman zaman imamlara isyanlar ve mezhep savaşları ortaya çıkmış, bununla birlikte Vehhâbî anlayış Yemen’e sirayet etmiştir.⁴⁷

Dinî açıdan ise farklı mezhep müntesiplerinin kendi mezheplerini öne çıkarma adına dinamik bir fıkıh-akâid çalışmalarına giriştiği ilmî ortam halk seviyesine inememiştir. Şevkânî telif ettiği *ed-Devâu’l-Âcil fî Def’i’l-‘Aduvvi’s-Sâil* isimli eserinde de bu durumdan oldukça muztarip olduğunu belirtmiştir.

2.2. Fethu’l-Kadîr Tefsîri

İslâm dünyasında *Fethu’l-Kadîr* olarak şöhret bulan eserin ismi, *Fethu’l-Kadîr el-Câmi’ beyne Fenni’r-Rivâye ve’d-Dirâye min ‘İlmi’t-Tefsîr*’dir. Şevkânî bu eseri hicrî 1223 yılının Rebûlâhir ayında (Mayıs/Haziran 1808) telif başlamış, 1229 yılının Receb-i Şerîf ayında (Haziran/Temmuz 1814) bitirmiştir.⁴⁸ Bu eser, müellifin otuzlu yaşların başından itibaren sahip olduğu mezhepler üstü anlayıştan neredeyse yirmi

⁴³ Ebu’l-Abbâs el-Yakûbî, *Mu‘cemü’l-Büldân*, C. V, Dâru Sâdır, Beyrut 1977, s. 447.

⁴⁴ Serpil Açıkalin, vd., *Yemen Dosyası Fakirlik ve Terör Kışkıracında Bir Ülke*, Usak Yayınları, Ankara 2010, s. 162.

⁴⁵ Deik, *Yıllık Bülten*, 2020.

⁴⁶ İdris Bostan, “Yemen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XLIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 406-411.

⁴⁷ Abdülganî Kâsım Gâlib eş-Şercî, *el-İmâmü’ş-Şevkânî Hayâtuh ve Fikruh*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut tsz., s. 54.

⁴⁸ Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve’l-Müfessirün*, C. II, Dâru’l-Kütübi’l-Hadîse, Kahire 1976, s. 286.

sene sonra telif edilmesine rağmen bazı kaynaklarda hâlâ Zeydî tefsîrler grubunda değerlendirilmektedir.⁴⁹

Müellifin hayatına dair bilgilere kendi telifi olan *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'* isimli eserden yararlanılmıştır. Çalışmanın ana kaynağını oluşturan bu tefsîrin genel karakteristik özelliği yine müellif tarafından, eserin mukaddimesinde ana hatlarıyla özetlenmektedir.

2.2.1. Fethu'l-Kadîr'in Genel Yapısı

Eserin mukaddimesinde yer alan ifadelerle göre, müfessirlerin çoğu iki kısma ayrılmaktadır: Birinci kısım müfessirler, eserlerinde mücerret olarak rivâyeti yeterli görmektedirler. İkinci kısımdakiler ise yalnızca âlet ilimlerini (dirâyet) ön plana almakta, rivâyete ise yer vermemektedirler. Her iki grubun da isabet ettiği noktaların olduğunu ifade eden Şevkânî, bir âyet-i kerîmenin Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tefsîr edilmesinin kaynak olarak yeterli görülmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Ancak ona göre Kur'ân-ı Kerîm'in bütününe bakıldığında, bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tefsîr edilen ve sahîh rivâyetlerle bize ulaşan âyet-i kerîmelerin sayısı oldukça azdır.

Sahabe tefsîrinin rivâyet ve dirâyet açısından ele alındığında tercih edilme kıstaslarını sıralayan Şevkânî; naklin rivâyetlerle gelen hususlara (şeriata) uygun olup Arap dil kurallarına (dirâyete) zıt bir ifadeyi içine alması durumunda rivâyetin tercih edilmesi gerektiğini söylemektedir. Ancak ona göre sahabe tefsîri rivâyete uygun olmayan bir mana içerirse, bu durumda dirâyet tefsîr ekolleri gibi müstakil muamele görmelidir. Bir başka ifadeyle tefsiri, salt dirâyet tefsîri gibi kabul edilmelidir. Eğer hem rivâyete hem de dirâyete uzak bir görüntü çizerse, sahabe tefsîri olduğuna bakılmaksızın tabîinin fikirlerinden ve rivâyetlerinden daha düşük kategoride yer almalıdır.

Selefîn tüm Kur'ânî terkiplere riayet ederek tefsîr telif etmelerinin kolay olmadığını belirten Şevkânî, zayıf isnatlarla nakledilen tefsîrlere ve senedi sağlam olsa bile güvenilir olmayan bir müfessirin tefsîrine itibar edilemeyeceğini iddia etmektedir.

⁴⁹ Bu fikirde olanlardan birisi de Zehebî'dir. Mehmet Ünal'a göre Şevkânî'nin halen Zeydî sanılma sebebi mezhebe dair kaynak sıkıntısından meydana gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz., Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, C. II, s. 631; Mehmet Ünal, "Zeydiyyenin Kuran Tasavvuru ve Tefsir Dinamiklerine Dair", *İslami İlimler Dergisi*, 5/1, Bahar 2010, ss. 182-183.

Bundan dolayı hem rivâyet hem de dirâyete sahip bir tefsîr yazılmasının gerekliliğini savunmaktadır. Bu düşüncesinden dolayı mezkûr iki sahayı birleştirecek; dil, i'râb ve beyân açısından meselelere yaklaşacak bir rivâyet-dirâyet tefsîri yazmayı istediğini belirten müellif, ilmî dirâyetine gayet açık ve net bir biçimde izah etmektedir. Ona göre bu eser, zayıf bir isnatla olsa da Hz. Peygamber (s.a.s.), sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden gelen rivâyetleri yazmaya matuf bir gayretle telif edilmiştir.

Şevkânî, Celâlüddîn es-Süyûtî'nin (ö. 1505) telifi olan *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr* adlı tefsîrin, selefin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) merfû olarak ulaştırdığı tefsîrlerden ve sahâbiler ile sonrakilerin rivâyet sahasındaki tefsîrlerinden çoğunu kapsadığını düşünmektedir. Bununla birlikte kendi tefsîri, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*'da tefsîre taalluk eden tüm ihtiyaçlara cevap verecek kapasitededir. Ayrıca o, okuyucu aracılığıyla diğer tefsîrlere meydan okumaktadır. Eserinin hacminin geniş olmasının, aynı zamanda içeriğinin zenginliğine de işaret ettiğini belirten Şevkânî, diğer tefsîrlerde tam manasıyla bir araya getirilememiş bilgilerin kendi eserinde gayet düzenli bir biçimde aktarıldığından bahsetmektedir. Telif ettiği bu esere oldukça güvendiği anlaşılan müellif, okuyucudan, rivâyet ya da dirâyet sahasında olan diğer tefsîrleri incelemesini, daha sonra da kendi eserine bakarak gözlerinin aydınlandığını hissetmesini, çünkü kendi eserinin özün özü olduğunu iddia etmektedir.⁵⁰

Şevkânî, bir sûreyi tefsîre başladığında önce ismini, âyet sayısını, nerede nâzil olduğunu ve sûrenin faziletinden bahseden hadîs-i şerîfleri izah etmekte; bunlar içerisinde farklı bir ifade varsa o rivâyete yer vermekte ve ilk âyet-i kerîmeleri (çoğunlukla birkaçını aynı anda) zikrederek meseleye giriş yapmaktadır. Zikrettiği âyet-i kerîmeleri önce dirâyet sonra da rivâyet yönünden ele almaktadır. Dirâyet usulüyle izaha başladığında kelimelerin lügavî manalarına değinmekte, ayrıca onları sarf/morfoloji, nahiv/sentaks ve belâgat/retorik yönünden değerlendirmektedir. Fıkıh ve kelâma taalluk eden kısımları detaylandırarak anlatmaktadır. Kelimenin kırâat yönünden farklı rivâyeti mevcutsa bazen kısaca bazen de tafsilatıyla izah ederek bununla alakalı dilbilimcilerin tercihlerini beyan etmektedir. Kırâate dair rivâyetlerde

⁵⁰ Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî es-San'ânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne Fenni'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, Ebu Hafis Seyyid İbrahim Sâdık İmrân (thk.), C. I, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2007, ss. 30-31 (Mukaddime).

usulden ziyade, ferşu'l-hurûf⁵¹ bilgilerine yer vermektedir.⁵² Kırâat rivâyetlerine zaman zaman âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler ve Arap şiiirleriyle istişhâdda bulunmaktadır. Dirâyet usulüyle detaylandırılan bu kısım sona erdiğinde ise aynı âyet-i kerîmeleri küçük cümleler hâlinde tekrar ederek rivâyet yönünden irdelemektedir. Umumiyetle ilk meselede فَدَّ أُخْرَجَ, aynı bölümün daha sonraki meselelerinde ise أُخْرَجَ kalıbıyla girizgâh yapmakta; rivâyetleri âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler ile sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiünden gelen ifadelerle zenginleştirmektedir. Bu arada âyet-i kerîmelerde Hz. Peygamber'in ya da sahâbenin bizzat okuyuşlarına dair açıktan rivâyetler varsa senet zincirinde yer alan nâkiller vasıtasıyla herhangi bir yorumda bulunmaksızın tahrîc etmektedir. Ancak dirâyet ve rivâyet kaynaklarının farklı olması sebebiyle her ikisinde de yer alan aynı kırâat bilgilerini zaman zaman tekrar etmek mecburiyetinde kalmaktadır.⁵³

2.2.2. Fethu'l-Kadîr'in Kaynakları

Şevkânî, eserinin hem dirâyet hem de rivâyet usulünü kapsamı nedeniyle geniş yelpazede birçok isim ve eserden alıntılar yapmaktadır. Bununla birlikte daha önce Şevkânî ile alakalı yapılmış olan akademik çalışmalarda eserin kaynaklarının oldukça kapsamlı bir biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu sebeple sözkonusu çalışmalarda yer alan geniş bilgilere kısaca eserler ve isimler üzerinden atıfta bulunmanın yerinde olacağı düşünülmektedir.

2.2.2.1. Kırâat Kaynakları

Fethu'l-Kadîr, kırâat bilgilerine oldukça doyurucu biçimde yer veren bir tefsîr eseridir. İçeriğindeki kırâat bilgilerinin çok olması, kaynaklarının niteliği ve niceliği hususunda merak uyandırmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde eserde yer alan

⁵¹ Lügate "yaymak" manasına gelen kelime, kırâat ıstılahında "genel bir kural çerçevesinde ele alınmayan ve hususi yerlerde vaki olan kırâat farklılıkları", diğer bir ifadeyle "kârînin, kelimeyi belirli bir kural olmaksızın diğer kârîlerden farklı okuması" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'in bütününe yayılan bu okuyuş farklılıklarına usûl kelimesinin zıddı olarak fûrû' da denilmektedir. Detay için bkz., Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, Abdülhamid Hindâvî (thk.), C. III, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 311; Ebu'l-Kâsım Ali b. Osman el-Bağdâdî (İbnü'l-Kâsîh), *Sirâcü'l-Kârii'l-Mübedî ve Tizkâru'l-Mukrii'l-Müntehî*. Muhammed Abdülkadir Şahin (thk.), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 171; Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Mustafa Dîb el-Buğâ (thk.), C. I, Dâr İbn Kesîr, Beyrut 2002, s. 320.

⁵² Müellifin yer verdiği az sayıda usul bilgileri için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 48, 413, 452; C. III, s. 381; C. IV, s. 640.

⁵³ Tekrarlanan kırâat rivâyetleri için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, ss. 294-296, 402-404, 481-482, 581-583; C. III, ss. 189-191, 274-276, 332-334, 382-385, 397-398, 481-482, 565-567; C. IV, ss. 65-69, 110-112, 153-155, 314-316; C. V, ss. 581-583.

kurrânın isimlerine kırâat kaynağı sadedinde değinileceğinden dolayı bu kısımda Şevkânî'nin eser temelli olarak yararlandığı anlaşılan kaynaklara temas edilecektir.

Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 838) *el-Kırâât*'ı, İbn Mücâhid'in (ö. 936) *Kitâbü's-Seb'a fî'l-Kırâât*'ı, İbnü'l-Enbârî'nin (ö. 940) *Kitâbü İzâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ fî Kitâbillâh*'ı, Ebu Ali en-Nahvî'nin (ö. 987) *el-Hucce fî 'İleli'l-Kırâati's-Seb'i*, İbn Cinnî'nin (ö. 1002) *el-Muhteseb fî Tebyîni Vücûhi Şevâzzi'l-Kırâât ve'l-İzâh 'anhâ*'sı, Ebu Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib'in (ö. 1045) *Kitâbü'l-Keşf an Vücûhi'l-Kırâati's-Seb' ve İlelihâ ve Hicecihâ*'sı, Ebu'l-Abbâs Ahmed el-Mehdevî'nin (ö. 1048/49 [?]) *el-Hidâye ilâ Mezâhibi'l-Kurrâi's-Seb'a'sı* ve Ebu Amr ed-Dânî'nin (ö. 1052) *Câmi'u'l-Beyân fî'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*'sı, *Fethu'l-Kadîr*'in kırâat kaynaklarını oluşturmaktadır.

2.2.2.2. Tefsîr Kaynakları

Süddî'nin (ö. 745) *Tefsîru's-Süddi'l-Kebîr*'i, Ebu'n-Nadr Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin (ö. 763) *Tefsîru'l-Kur'ân*'ı, Ali b. Hamza el-Kisâî'nin (ö. 805) *Meâni'l-Kur'ân*'ı, Vekî' b. Cerrâh'ın (ö. 812) *Tefsîru'l-Kur'ân*'ı, Süfyân b. Uyeyne'nin (ö. 814) *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*'si, Ferrâ'nın (ö. 822) *Me'âni'l-Kur'ân*'ı, Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'ânî'nin (ö. 826) *Tefsîru'l-Kur'ân*'ı, Ahfeş el-Evsat'ın (ö. 830) *Meâni'l-Kur'ân*'ı, Adem b. Ebî İyâs el-Horasânî'nin (ö. 835) *Tefsîru Mücâhid*'i, Abd b. Humeyd'in (ö. 863) *Tefsîru'l-Kur'ân*'ı, Ebu Muhammed et-Tüsterî'nin (ö. 896) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i, Firyâbî'nin (ö. 913) *Kitâbü't-Tefsîr*'i, İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö. 923) *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*'ı, Zeccâc'ın (ö. 923) *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuh*'u, Ebu Cafer et-Tahâvî'nin (ö. 933) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı, Ebu Müslim el-İsfahânî'nin (ö. 934) *Câmi'u't-Te'vîl li Muhkemi't-Tenzîl*'i, İbn Ebî Hâtim'in (ö. 938) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm Müsneden 'ani'r-Resûl ve's-Sahâbe ve't-Tâbiîn*'i, İbnü'l-Enbârî'nin (ö. 940) *Kitâbü'l-Mesâhif*'i, Nehhâs'ın (ö. 950) *İ'râbü'l-Kur'ân*'ı, Ebu Bekr Muhammed b. Hasan en-Nakkâş'ın (ö. 962) *Şifâü's-Sudûr*'u, Ebu'ş-Şeyh'in (ö. 979) *Tefsîru Ebi'ş-Şeyh*'i, Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin (ö. 983) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*'i, Ebu Mesûd ed-Dimeşkî'nin (ö. 1010/11 [?]) *et-Tefsîr*'i, İbn Merdûye'nin (ö. 1020) *Kitâbü't-Tefsîr*'i, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'nin (ö. 1021) *et-Tefsîr*'i, Ebu İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebi'nin (ö. 1035) *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*'ı, Mâverdî'nin (ö. 1058) *en-Nüket ve'l-'Uyûn*'u, Ebu'l-Hasen Alî el-Vâhidî'nin (ö. 1075) *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*'i, Beğavî'nin

(ö. 1122) *Me'âlimü't-Tenzîl*'i, Zemahşerî'nin (ö. 1144) *el-Keşşâf*'ı, İbn Atıyye'nin (ö. 1147) *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*'i, İbnü'l-'Arabî'nin (ö. 1148) *Ahkâmu'l-Kur'an*'ı, Ebu'l-Fadl Fahrüddîn er-Râzî'nin (ö. 1210) *Mefâtihu'l-Gayb*'ı, Kurtubî'nin (ö. 1273) *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*'ı, Ebu Hayyân el-Endelüsî'nin (ö. 1344) *el-Bahru'l-Muhît*'i, İbn Kesîr'in (ö. 1373) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i, Muhammed b. Aziz es-Sicistânî'nin (ö. 1397) *et-Tefsîr*'i, Ebu'l-Hasen el-Bikâî'nin (ö. 1480) *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Ây ve's-Süver*'i, Süyûtî'nin (ö. 1505) *ed-Dürü'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sûr*'u ve Ebu's-Suûd'un (ö. 1574) *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*'i, *Fethu'l-Kadîr*'in tefsîr kaynaklarını oluşturmaktadır.⁵⁴

2.2.2.3. Hadîs Kaynakları

Mâlik b. Enes'in (ö. 795) *el-Muvatta*'ı; Ebu Muhammed Abdullâh b. Vehb'in (ö. 813) *el-Câmi' fi'l-Hadîs*'i; Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 819) *el-Müsned*'i; Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî'nin (ö. 820) *el-Müsned*'i; Abdurezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 826) *el-Musannef fi'l-Hadîs*'i; Sa'id b. Mansûr el-Horasânî'nin (ö. 842) *es-Sünen*'i; Ebu Abdillâh Nuaym b. Hammâd el-Mervezî'nin (ö. 843) *el-Fiten ve'l-Melâhim*'i; Ebu'l-Hasen Müsedded b. Müserhed'in (ö. 843) *el-Müsned*'i; Alî b. el-Medîni'nin (ö. 848/49 [?]) *İlelü'l-Hadîs ve Ma'rifetü'r-Ricâl*'i; İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 849) *el-Ba's ve'n-Nüşûr*'u, *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*'ı, *el-Mesâhif*'i ve *Müsned*'i; İshâk b. Râheveyh'in (ö. 852) *el-Müsned*'i; İshâk b. Râhûye'nin (ö. 853) *el-Müsned*'i; Ahmed b. Hanbel'in (ö. 855) *el-Müsned*'i, *Kitâbü'z-Zühd*'ü ve *Kitâbü'l-İmân*'ı; Ebu Abdillâh Muhammed b. Yahya ed-Derâverdi'nin (ö. 858) *el-Müsned*'i; Ebu Cafer Ahmed b. Menî' el-Begavî'nin (ö. 858/59 [?]) *el-Müsned*'i; Abd b. Humeyd'in (ö. 863) *el-Müsnedü'l-Kebîr*'i; Humeyd b. Zencûye'nin (ö. 865) *et-Terğîb ve't-Terhîb*'i ve *el-Emvâl*'i; Dârimî'nin (ö. 869) *es-Sünen*'i; Buhârî'nin (ö. 870) *el-Câmi'u's-Sahîh* ve *el-Edebu'l-Müfred*'i; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc'ın (ö. 875) *el-Câmi'u's-Sahîh*'i; Ebu Yusuf Yakub b. Şeybe'nin (ö. 875) *el-Müsnedü'l-Kebîri'l-Mu'allel*'i; Müslim'in (ö. 875) *el-Câmi'u's-Sahîh*'i; İbn Mâce'nin (ö. 887) *es-Sünen*'i; Ebu Dâvûd es-Sicistânî'nin (ö. 889) *es-Sünen* ve *el-Merâsîl*'i; Muhammed b. İsa et-Tirmizî'nin (ö. 892) *es-Sünen*'i ve *eş-Şemâil*'i; Ebu Üsâme et-Temîmî'nin (ö. 895) *el-Müsned*'i; İbn Ebi'd-Dünyâ'nın (ö. 895) *el-Fevâid*'i; İbn Ebî Âsım'ın (ö. 900) *Kitâbü's-Sünne*'si;

⁵⁴ Bıyıkoğlu, *Şevkânî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, ss. 44-48; Özdemir, *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadîr'indeki Kaynakları ve Metodu*, ss. 52-61.

Abdullâh b. Ahmed eş-Şeybânî'nin (ö. 903) *Zevâidü 'z-Zühd'*ü ve *Zevâidü 'l-Müsned'*i; Ebu Bekir el-Bezzâr'ın (ö. 905) *el-Müsned* ve *es-Sünen*'i; Ebu Abdirrahmân en-Nesâî'nin (ö. 915) *es-Sünen*'i; Ebu'l-Abbâs Hasan b. Süfyân'ın (ö. 916) *el-Müsnedü 'l-Kebîr*'i; Ebu Ya'lâ el-Mevsilî'nin (ö. 919) *el-Müsned*'i; İbnü'l-Cârûd'un (ö. 919/20 [?]) *el-Müntekâ Mine's-Süneni 'l-Müsnedi 'an Resûlillâh Sallellehü 'aleyhi ve Sellem*'i; İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö. 923) *Tehzîbü 'l-Âsâr*'ı; İbn Huzeyme'nin (ö. 924) *es-Sahîh*'i; Ebu Avâne el-Isferâyînî'nin (ö. 929) *el-Müsnedü 'l-Mahrec 'alâ Kitâbi Müslim b. el-Haccâc*'ı; Ebu Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 930) *el-Evsat fi's-Sünen ve'l-İcmâ' ve'l-İhtilâf*'ı; Ahmed b. İbrâhîm el-İsmâîlî'nin (ö. 932) *Kitâbü 'l-Mu'cem fi Esâmi ş-Şuyûhi Ebî Bekr el-İsmâîlî*'si; Ebu Abdillâh Muhammed et-Tirmizî'nin (ö. 932) *Nevâdirü 'l-Usûl fi Ma'rifeti Ahbâri'r-Resûl*'u; Muhammed b. Amr el-Ukaylî'nin (ö. 934) *ed-Du'afâü 'l-Kebîr*'i; İbn Ebî Hâtim'in (ö. 938) *ez-Duafâ'*'ı; Ebu Bekr Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî'nin (ö. 940) *el-Mesâhif*'i; Ebu Abdillâh Hüseyin b. İsmâîl el-Mehâmîlî'nin (ö. 942) *el-Emâlî*'si; Ebu Saîd İbnü'l-Arabî'nin (ö. 952) *Kitâbü 'l-Mu'cem fi'l-Hadîs*'i; Ebu Alî Saîd b. Osmân el-Bağdâdî'nin (ö. 964) *el-Hurûf fi's-Sahâbe*'si; Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Bağdâdî'nin (ö. 965) *el-Fevâid*'i; İbn Hibbân'ın (ö. 965) *el-Müsnedü's-Sahîh*'i; Taberânî'nin (ö. 971) *Mu'cemu 'l-Kebîr*'i, *Mu'cemu 'l-Evsât*'ı, *Mu'cemu's-Sağîr*'i ve *Kitâbü's-Sünne*'si; İbnü's-Sinnî'nin (ö. 975) *el-Müsned*'i; Ebu Ahmed Abdullâh el-Cürcânî'nin (ö. 976) *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*'i; Dârekutnî'nin (ö. 995) *es-Sünen*'i, *el-Fevâidü 'l-Efrâd*'ı, *Kitâb fihi mâ Verede mine'n-Nusûsi 'l-Vâride fi Kitâbillâh ve'l-Ahâdisi 'l-Müteallika biru'yeti 'l-Bârî*'si ve *'İlelü 'l-Hadîs*'i; İbn Şâhîn'in (ö. 996) *el-Müsnedü 'l-Kebîr*'i; Hattâbî'nin (ö. 998) *Garîbü 'l-Hadîs*'i; Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 1014) *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*'ı; Ezdî'nin (ö. 1018) *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif fi Esmâi'r-Ricâl*'i; Ebu Zer Abd b. Ahmed el-Herevî'nin (ö. 1043) *Fevâid*'i; Ebu Nasr es-Siczî'nin (ö. 1052) *el-İbânetü 'l-Kübrâ*'sı; Beyhakî'nin (ö. 1066) *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*'ı, *el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen*'i ve *es-Sünenü 'l-Kübrâ*'sı; Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 1071) *Mu'cemu'r-Ruvât*'ı; İbn Abdilberr'in (ö. 1071) *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*'i; Ebu Abdillâh Muhammed el-Humeydî'nin (ö. 1095) *el-Müsned*'i; İbnü'l-Arabî'nin (ö. 1148) *'Ârizatu 'l-Ahvezî fi Şerhi't-Tirmizî*'si; Ebu'l-Fadl Muhammed b. Nasr'ın (ö. 1155) *et-Tenbîh 'ale'l-Elfâzilleti Vaka'a Hatâ fi Naklihâ ev Tefsîrihâ fi Kitâbi 'l-Karîbeyn*'i; Deylemî'nin (ö. 1163) *el-Müsnedü 'l-Firdevsi 'l-Ahbâr*'ı; İbn Asâkîr'in (ö. 1176) *el-Erba'îne's-Sibâiyye*'si; Ebu'l-Ferec el-Bağdâdî'nin (ö. 1201) *el-Mevzû 'ât*'ı ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö.

1449) *Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfi'iyi'l-Kebîr*'i, *Fethu'l-Kadîr*'in hadîs kaynaklarını oluşturmaktadır.⁵⁵

2.2.2.4. Ulûmu'l-Kur'ân Kaynakları

Ebu Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın (ö. 824) *Mecâzü'l-Kur'ân*'ı; Ebu Ali Kutrub'un (ö. 825) *Î'râbü'l-Kur'ân*'ı; Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 838) *Fedâilü'l-Kur'ân ve Me'âlimüh ve Edebüh*'ü; İbn Kuteybe'nin (ö. 889) *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*'ı ve *Garîbu'l-Kur'ân*'ı; Ebu Abdillâh ed-Düveys'in (ö. 906) *Fedâilü'l-Kur'ân*'ı; Ebu Davud es-Sicistânî'nin (ö. 929) *Kitâbü'l-Mesâhif*'i, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*'ü ve *Fedâilü'l-Kur'ân*'ı; Ebu Cafer en-Nehhâs'ın (ö. 950) *Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*'u; Mekkî b. Ebî Talib'in (ö. 1045) *Müşkilâtü'l-Kur'ân*'ı; Ebu'l-Hasen Alî el-Vâhidî'nin (ö. 1075) *Esbâbü'n-Nüzûl*'ü; Ebu'l-Kâsım Mahmûd en-Nisâbûrî'nin (ö. 1158) *Îcâzü'l-Beyân 'an Me'âni'l-Kur'ân*'ı ve Ebu Musa Muhammed el-Medîni'nin (ö. 1185) *el-Mecmû'u'l-Muğîs fî Ğâribeyi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*'i, *Fethu'l-Kadîr*'in ulûmü'l-Kur'ân kaynaklarını oluşturmaktadır.⁵⁶

2.2.2.5. Fıkıh Kaynakları

Ebu Abdillâh Muhammed b. İshâk'ın (ö. 768) *ed-Delâil*'i, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfîi'nin (ö. 820) *el-Ümm*'ü, Ebu Abdillâh Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin (ö. 906) *Tanzîmu Kadri's-Salât*'ı, Ebu's-Şeyh el-İsfahânî'nin (ö. 979) *Kitâbü'l-Azame*'si ve *es-Sevâbü'l-A'mâl*'i, İbn Abdilberr'in (ö. 1071) *et-Temhîd*'i, Ebu Abdillâh Muhammed el-Mâzerî'nin (ö. 1141) *Şerhu't-Telkîn*'i ve İbn Arefe et-Tunûsî'nin (ö. 1401) *el-Muhtasar fî'l-Fıkh*'ı, *Fethu'l-Kadîr*'in fıkıh kaynaklarını oluşturmaktadır.⁵⁷

2.2.2.6. Kelâm Kaynakları

Osmân b. Saîd ed-Dârimî'nin (ö. 894) *Nakzü'l-İmâm Ebî Saîd Osmân b. Saîd 'ale'l-Merîsiyyi'l-Cehmiyyi'l-Anîd fî Mefterû 'alellâhi Mine't-Tevhîd*'i ve *er-Red 'ale'l-Ceymiyye*'si; İbn Huzeyme'nin (ö. 924) *Kitâbü't-Tevhîd ve İsbâtü Sıfâti'r-Rabb*'ı; Ebu Bekr Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî'nin (ö. 940) *er-Red 'ale'l-Mülhidîn fî'l-Kur'ân*'ı; Ebu Bekr el-Âcurrî'nin (ö. 970) *Kitâbü'r-Ru'ye*'si ve *Kitâbü's-*

⁵⁵ Bıyıkoğlu, *Şevkânî'nin Kur'ân'ı Yorumlama Yöntemi*, ss. 49-50; Özdemir, *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadîr'indeki Kaynakları ve Metodu*, ss. 62-75.

⁵⁶ Bıyıkoğlu, *Şevkânî'nin Kur'ân'ı Yorumlama Yöntemi*, s. 48; Özdemir, *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadîr'indeki Kaynakları ve Metodu*, ss. 75-81.

⁵⁷ Bıyıkoğlu, *Şevkânî'nin Kur'ân'ı Yorumlama Yöntemi*, s. 53; Özdemir, *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadîr'indeki Kaynakları ve Metodu*, ss. 62-75.

Şerî'a'sı; Dârekutnî'nin (ö. 995) *Kitâbü's-Sıfât*'ı; Ebu Abdillâh b. Mende'nin (ö. 1005) *Kitâbü't-Tevhîd ve Ma'rifeti Esmâillâhi 'Azze ve Celle ve Sıfâtihî 'ale'l-İttifâk ve't-Teferrüd*'ü ve *er-Red 'ale'l-Cehmiyye*'si ile Beyhakî'nin (ö. 1066) *Esbâbü Azâbi'l-Kabr*'i, *Kitâbü'r-Ru'ye*'si, *Kitâbü'l-Ba's ve'n-Nüşûr*'u, *el-Âdâb*'ı, *el-Esmâ ve's-Sıfât*'ı, *ed-Da'avâtü'l-Kebîr*'i ve *el-İtikâd ve'l-Hidâye ilâ Sebîli'r-Reşâd*'ı, *Fethu'l-Kadîr*'in kelâm kaynaklarını oluşturmaktadır.⁵⁸

2.2.2.7. Dilbilim Kaynakları

Halîl b. Ahmed'in (ö. 791) *Kitâbü'l-Ayn*'ı; Ebu Bişr Sîbeveyhi'nin (ö. 796) *el-Kitâb*'ı; Ebu Feyz Müerric'in (ö. 810/11 [?]) *Kitâbü'l-Emsâl*'i; Saîd b. Evs el Ensârî'nin (ö. 830) *Kitâbü'n-Nevâdir*'i; Ebu Saîd Abdülmelik el-Asmaî'nin (ö. 831) *el-Asmâiyyât*'ı; İbnü'l-A'râbî'nin (ö. 846) *Esmâü Hayli'l-Arab ve Fûrsânihâ*'sı; İbn İshâk es-Sikkî'tin (ö. 858) *Islâhu'l-Mantik*'i; Ebu Osman el-Mâzinî'nin (ö. 863) *et-Tasrîf*'i; Ebu'l-Abbâs el-Müberred'in (ö. 900) *el-Kâmil fi'l-Edeb*'i; Ebu'l-Abbâs Ahmed es-Sa'leb'in (ö. 904) *Kitâbü'l-Fasîh*'i; Ahfeş el-Asgar'ın (ö. 928) *Kitâbü'l-Envâ*'ı; İbn Keysân'ın (ö. 932) *el-Muvaffak fi'n-Nahv*'i; İbn Ebî Hâtim'in (ö. 938) *el-Mu'cem*'i; Ebu Bekr Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî'nin (ö. 940) *Kitâbü'l-Ezdâd*'ı; Ebu Mansûr Muhammed el-Ezherî'nin (ö. 980) *Tezhîbü'l-Lüğa*'sı; Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris'in (ö. 1004) *Mücmelü'l-Lüğa*'sı; İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî'nin (ö. 1009 [?]) *Tâcü'l-Lüğa*'sı; Sehl el-Askerî'nin (ö. 1009) *Cemheretü'l-Emsâl ve el-Mevâiz*'i; Râğıb el-İsfahânî'nin (ö. 1109) *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*'ı; İbnü's-Şecerî'nin (ö. 1148) *el-Emâlî*'si; İbn Manzûr'un (ö. 1311) *Lisânü'l-'Arab*'ı; Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 1413) *et-Ta'rîfât*'ı; Fîrûzâbâdî'nin (ö. 1415) *el-Kâmûsü'l-Muhî't*'i ve Ebu'l-Bekâ el-Kefevî'nin (ö. 1684) *Külliyâtü Ebi'l-Bekâ*'sı, *Fethu'l-Kadîr*'in dil kaynaklarını oluşturmaktadır.⁵⁹

2.2.2.8. Diğer Kaynaklar

Abdullâh b. Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 742) *el-Meğâzî*'si; İbn İshâk'ın (ö. 768) *es-Sîret*'i; Ebu Amr Abdurrahmân el-Evzâî'nin (ö. 774) *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*'si; Abdullâh b. Mübârek'in (ö. 797) *Kitâbü'z-Züh'd ve'r-Rekâik*'i; Muhammed b. Ömer el-Vâkidî'nin (ö. 823) *et-Târîh ve'l-Meğâzî*'si; İbn Hişâm'ın (ö. 833) *es-Sîretü'n-*

⁵⁸ Özdemir, *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadîr'indeki Kaynakları ve Metodu*, ss. 62-75.

⁵⁹ Bıyıkoğlu, *Şevkânî'nin Kur'ân'ı Yorumlama Yöntemi*, ss. 55-56; Özdemir, *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadîr'indeki Kaynakları ve Metodu*, ss. 75-81.

Nebeviyye'si; İbn Sa'd'ın (ö. 845) *Tabakâtü'l-Kübrâ*'sı; Ebu'l-Velîd Muhammed el-Ezrakî'nin (ö. 864) *Ahbâru Mekke ve Mâ Câe Fihâ Mine'l-Âsâr*'ı; Ebu Osman el-Câhîz'in (ö. 869) *Kitâbü'l-İber ve'l-İ'tibâr*'ı; Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin (ö. 870) *Târîhu'l-Kebîr*'i; Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân el-Kureşî'nin (ö. 870) *Fütûhu Mısr ve Ahbâruhâ*'sı; Ahmed b. Dâvûd ed-Dîneverî'nin (ö. 895) *Kitâbü'l-Mücâlese*'si; Ebu Abdurrahmân en-Nesâî'nin (ö. 915) *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*'si; İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö. 923) *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*'u; İbn Huzeyme'nin (ö. 924) *Kitâbü'l-Besmele*'si ve *el-Fevâid*'i; Ebu'l-Kâsım Abdullâh el-Begavî'nin (ö. 929) *Mu'cemü's-Sahâbe ve Ma'rifetü's-Sahâbe*'si; İbn Ebî Hâtim'in (ö. 938) *el-Künâ*'sı; Ebu Bekr Muhammed b. Cafer el-Harâitî'nin (ö. 939) *Mesâvi'l-Ahlâk ve Mezmûmühâ*'sı ve *Mekârimü'l-Ahlâk ve Meâlihâ*'sı; Ebu Cafer en-Nehhâs'ın (ö. 950) *et-Tarîh*'i; İbn Kâni' el-Bağdâdî'nin (ö. 962) *Mu'cemü's-Sahâbe*'si; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö. 967) *el-Egânî*'si ve *et-Terğîb*'i; İbnü's-Sinnî'nin (ö. 975) *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*'si; Ebu Ahmed Hâkim en-Nisâbûrî'nin (ö. 988) *el-Esâmî ve'l-Künâ*'sı; İbn Şâhîn'in (ö. 996) *et-Terğîb fî Fezâili'l-A'mâl ve Sevâbi Zâlik*'i; Hâkim en-Nisâbûrî'nin (ö. 1014) *Târîhu Nisâbûr*'u; Ebu Nuaym'ın (ö. 1039) *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Esfiyâ*'sı, *Delâilü'n-Nübüvve*'si ve *Ma'rifetü's-Sahâbe*'si; Beyhakî'nin (ö. 1066) *Delâilu'n-Nübüvvet ve Şu'bu'l-İmân*'ı; Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 1071) *Târîhu Bağdâd ev Medînetü's-Selâm*'ı, *Tâli't-Telhîs*'ı, *Telhîsü'l-Müteşâbih fî'r-Resm*'i, *Risâle fî İlmi'n-Nücûm*'u, *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve'l-Âdâbi's-Sâmi*'i, *el-İktizâ*'sı ve *el-Müttefik ve'l-Müfterik mine'l-Esmâ ve'l-Ensâb*'ı; İbn Asâkîr'in (ö. 1175) *Târîhu Medîneti Dimeşk*'i; Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân es-Süheylî'nin (ö. 1185) *er-Ravzu'l-Ünûf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li'bni Hişâm*'ı; İbnü'n-Neccâr'ın (ö. 1245) *Zeylu Târîhi Bağdâd*'ı ve Ebu Muhammed Şerefüddîn ed-Dimyâtî'nin (ö. 1306) *Mu'cemü's-Şüyûh*'u, *Fethu'l-Kadîr*'in siyer, âdâb, tabakât ve tarih gibi ilim dallarına ait kaynaklarını oluşturmaktadır.⁶⁰

⁶⁰ Bıyıkoğlu, *Şevkânî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, s. 56; Özdemir, *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadîr'indeki Kaynakları ve Metodu*, ss. 81-85.

2.3. Kırâatler

“Kırâat/الْقِرَاءَةُ” kelimesi sülâsî mücerredin üçüncü bâbından semâî mastar olup lügatte “tilâvet etmek”,⁶¹ “toplamak”,⁶² “bir şeyi başka bir şeye ilave etmek”⁶³ gibi manalara gelmektedir. Kırâat ıstılâhında ise birbirine yakın birçok tarif yapılmaktadır. Buna göre kırâat; “Kur’ân-ı Kerîm’i, harflerinin mahreç ve sıfatlarına riâyet ederek nâzil olduğu şekilde okumak”;⁶⁴ “Kur’ân-ı Kerîm kelimelerinin okunuş şekillerini ve ihtilâflarını nâkillelere nispet ederek bildiren ilim”;⁶⁵ “Kur’ân-ı Kerîm’i, âyetlerini peş peşe okumak sûretiyle tilâvet şeklinde ya da hocalardan almak sûretiyle edâ şeklinde okumak” demektir.⁶⁶

Hiz. Peygamber (s.a.s.), Kur’ân-ı Kerîm’in ilk muallimidir. Kırâat ve Kur’ân-ı Kerîm tâlimini sistematik olarak Mekke-i Mükerrreme döneminde Erkâm b. Ebu’l-Erkâm’ın (ö. 675) evinde tesis etmiştir. Kendisine vahiy geldiğinde sayıları özellikle Medine-i Münevvere döneminde kırk üçü bulan vahiy kâtipleri,⁶⁷ âyetleri Hiz. Peygamber’in (s.a.s.) önceden nâzil olan sûrelerin uygun gördüğü kısımlarına; zamanın şartlarına göre hurma dalları, kumaş, kemik, deri, taş gibi satırlara yazar, Hiz. Peygamber (s.a.s.) de bu âyet-i kerîmeleri ashâbına tebliğ ederlerdi.⁶⁸ Medine-i

⁶¹ Mecdüddîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2005, s. 49.

⁶² İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Ahmed Abdulğafûr Attâr (thk.), C. I, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1990, s. 65; Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1986, s. 220.

⁶³ Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-İfrikî el-Mısırî, *Lisânü'l-'Arab*, C. I, Dâru Sâdır, Beyrut tsz., s. 128.

⁶⁴ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, “et-Temhîd fî ‘İlmi’t-Tecvîd: Mukaddime”, *Câmi’u'l-Mütûn fî Tecvîdi'l-Kur’âni'l-Kerîm*, Abdurrahim et-Tarhûnî (nşr.), Dâru'l-Hadîs, Kahire 2006, s. 151; Zeydân Mahmûd Selâmet el-Akrîbâvî, *el-Mürşid fî ‘İlmi’t-Tecvîd*, Dâru'l-Furkân, Amman 1997, s. 35; Muhammed Sâlim Muhaysın, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur’ân*, Dâru Muhaysın, Kahire 2002, s. 5.

⁶⁵ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Ali b. Muhammed el-İmrân (thk.), Dâru Âlemi'l-Fevâid, Cidde tsz., s. 49; Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî (el-Bennâ), *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate Aşer*, Şaban Muhammed İsmail (thk.), C. I, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1987, s. 67; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Fevâz Ahmed Zemerlî (thk.), C. I, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1995, s. 336.

⁶⁶ Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, Refik el-Acem (thk.), C. II, Mektebetü Lübnan Nâşirûn, Lübnan 1996, s. 1312.

⁶⁷ Ebu Abdullah Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Muhammed İbrahim el-Hifnâvî ve Mahmud Hamid Osman (thk.), C. I, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2002, s. 83; Ebu'l-Vefâ Nasr el-Hürînî, *el-Metâli'u'n-Nasriyye li'l-Metâbi'i'l-Misriyye fî'l-Usûli'l-Hattiyye*, Taha Abdülmaksûd (thk.), Mektebetü's-Sünne, Kahire 2005, s. 56.

⁶⁸ Hürînî, *el-Metâli'u'n-Nasriyye li'l-Metâbi'i'l-Misriyye fî'l-Usûli'l-Hattiyye*, s. 56.; Mustafa Dîb el-Buğâ ve Muhyiddîn Dîb Mestû, *el-Vâdih fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, Dimesşk 1998, ss. 74-75.

Münevvere'deki Kur'ân-ı Kerîm tâlimi ise Mus'ab b. Ümeyr (ö. 625)⁶⁹ tarafından Es'ad b. Zürâre'nin (ö. 623) evinde başlamıştır.⁷⁰ Hicrete iki yıl kala on iki kişinin katılımıyla gerçekleşen I. Akabe Biati'ndan hemen sonra başlayan bu hizmet, II. Akabe Biati'na yetmiş beş kişinin katılmasına vesile olmuştur.

Hicretten sonra Mescid-i Nebevî'nin inşası ile kurumsal bir eğitim anlayışı meydana gelmiştir. Burada, *Ashâb-ı suffe* diye isimlendirilen ve iaşeleri bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) ile malî durumu elveren sahâbe-i kirâm tarafından karşılanan bir talebe grubu meydana getirilmiştir. Umumiyetle fakir ve bekâr Müslümanlardan oluşan bu talebeler Mescid-i Nebevî'de ikamet ederek yalnızca ilim ile meşgul olmuşlardır. Savaş durumları ve muallim olarak farklı beldelere gönderilmeleri gibi sebeplerden dolayı zaman zaman onlu rakamlara kadar düşebilen bu talebelerin adedinin, toplamda yedi yüzü bulduğu söylenmektedir.⁷¹

Hz. Peygamber (s.a.s.), Kur'ân-ı Kerîm kırâatini en çok beğendiği ashabını; Abdullah b. Mesûd (ö. 652), Übey b. Ka'b (ö. 652), Sâlim (ö. 633) ve Mu'âz b. Cebel (ö. 640) (r.a.) olarak ifade etmektedir.⁷² O, kırâat alanında bu dört ismi ön plana çıkarmakla beraber; Mu'âz b. Cebel (r.a.) ve İbn Abbâs'ı (r.a.) Mekke-i Mükerrreme'ye, Abdullah b. Mesûd'u (r.a.) Kûfe'ye, Ebu Musa el-Eş'arî'yi (r.a.) Basra'ya, Ebu'd-Derdâ'yı (r.a.) da Şam'a Kur'ân-ı Kerîm muallimi olarak göndermiştir. Bunlardan Ebu'd-Derdâ'nın (r.a.), sabah namazından sonra başlayan derslerine zaman zaman 1.600 kişinin devam ettiği bilinmektedir. Bu sayıda talebeyi takip etmek için ise onar kişilik gruplara ayırmış, her bir grubun başına öğretici olarak iyi okuyan bir talebesini vazifelendirmiş, dolayısıyla kalfa usulünü kırâat talîmi sistemine ilk defa uygulamıştır.⁷³

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'ân-ı Kerîm'i bilenlere verdiği değer yalnızca hayatta olanlarla sınırlı değildir. Uhud harbinde şehit olanlar aynı kabre iki kişi gelecek

⁶⁹ Bu hizmete Mus'ab b. Ümeyr ve İbn Ümmi Mektûm'un (ö. 636) birlikte başladığı rivâyeti de mevcuttur. Detay için bkz., Ali b. Muhammed b. Suûd el-Huzâî, *Tahrîcû'd-Delâlati's-Sem'iyye*, İhsan Abbas (thk.), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1985, s. 93.

⁷⁰ Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, C. I, s. 187.

⁷¹ Muhammed b. Abdurrahmân es-Şehâvî, *Rüchânu'l-Kiffe fî Beyâni Nübzetin min Ahbâri Ehli's-Suffe*, Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasen ve Ebu Huzeyfe Ahmed eş-Şakîrât (thk.), Dâru's-Selef, Riyâd 1995, ss. 143-144; İsmail b. Abdullâh el-Üsküdârî, *Risâle fî Ehli's-Suffe ve Ahvâlihîm*, Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasen ve Ebu Huzeyfe Ahmed eş-Şakîrât (thk.), Dâru's-Selef, Riyâd 1995, s. 330.

⁷² Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 8.

⁷³ Nebîl b. Muhammed İbrahim Âlü İsmail, *İlmü'l-Kirâât*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 2000, s. 237.

şekilde indirildiği esnada, ashâbına şehitlerden Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi bilenini sormuş, onu diğerinden önce yerleştirmiştir.⁷⁴

Hiz. Peygamber (s.a.s.) döneminde farklı satırlarda yazılı bulunan Kur'ân-ı Kerîm muhtelif sebeplerle tek cilt arasında toplanamamış, onun vefatından sonra Hiz. Ebu Bekir (r.a.) döneminde 632-634 yılları arasında Zeyd b. Sâbit (r.a.) başkanlığında bir komisyon kurularak, elinde Kur'ân-ı Kerîm âyetleri bulunan sahâbe bunları şâhitlerle beraber getirmiş, bu çalışma neticesinde de Kur'ân-ı Kerîm tek ciltte toplanmıştır. Bu Mushaf önce Hiz. Ebu Bekir'e (r.a.), onun vefatıyla Hiz. Ömer'e (r.a.), onun vefatıyla da kızı ve Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) zevcesi olan Hiz. Hafsa'ya (r.a.) teslim edilmiştir.⁷⁵

Hiz. Osman (r.a.) zamanında İslâm beldelerine yenilerinin eklenmesi ve buna bağlı olarak Müslümanların adedinin artması, Kur'ân-ı Kerîm'in çoğaltılarak bu beldelere gönderilmesi mecburiyetini doğurmuştur. Bu hususta son karar, Azerbaycan ve Ermenistan seferinde bazı Müslümanların kendi öğrendikleri kırâati sahîh kabul ederek diğerlerini yok saymaları ile yaşanan kavgalar sebebiyle verilmiştir. Hiz. Osman'ın (r.a.) Hiz. Hafsa'dan (r.a.) istinsah maksadıyla istettiği Mushaf, yine Zeyd b. Sâbit'in (r.a.) başkanlığındaki komisyona teslim edilmiştir.⁷⁶ Kureyş lehçesi ön planda tutularak⁷⁷ çoğaltılan mushaf lar birer kurrâ ile birlikte Mekke-i Mükerrreme, Kûfe, Basra ve Şâm'a (bir görüşe göre Yemen, Bahreyn ve Mısır'a da) gönderilmiş, *İmâm Mushaf* olarak isimlendirilen ana Mushaf ise Medine-i Münevvere'de bırakılmıştır.⁷⁸ Sahâbenin teslim ettiği nüshaların içerisinde nesh edilen âyet-i kerîmelerin bulunması

⁷⁴ Buhârî, Meğâzî, 26.

⁷⁵ Ebu Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbâs b. Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kirâât*, Şevkî Dayf (thk.), Dâru'l-Maârif, Kahire 2009, ss. 6-7.

⁷⁶ Bu komisyonun diğer üyeleri; Abdullah b. Zübeyr, Sa'îd b. el-Âs ve Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm'dır (r.a.). Detay için bkz., Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, Ali Muhammed ed-Dabbâ (thk.), C. I, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz., s. 7; Ahmet Cevdet Paşa, *Hulâsatü'l-Beyân fi Te'lifi'l-Kur'ân*, Karabet ve Kaspar Matbaası, İstanbul H. 1303, s. 10.

⁷⁷ Komisyon üyeleri Zeyd b. Sâbit'in (r.a.) hâricinde Kureyşlidir. Hiz. Osman (r.a.) üyelere "Zeyd ile ihtilâfa düşerseniz, Kureyş lehçesi ile yazarsınız!" diye talimat vermiştir. Nitekim komisyonun çalışması esnasında Bakara sûresi 248. âyet-i kerîmesi yazılırken التَّابُوتُ kelimesinin sonundaki ت/tâ harfinin kitâbetinde ihtilâf yaşanmış, Zeyd b. Sâbit'in (r.a.) kapalı ة/tâ harfi ile yazılması gerektiği fikrine rağmen Hiz. Osman (r.a.) Kureyş lehçesini dikkate alarak açık ت/tâ ile yazılmasını uygun görmüştür. Detay için bkz., Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 3; Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî (thk.), Dâru'l-Hadis, Kahire 2006, s. 258.

⁷⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 7; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. I, s. 7; Ahmed b. Ahmed et-Tavîl, *Fennü't-Tertîl ve 'Ulûmuh*, C. I, Matbaatü Melik Fahd, el-Medînetü'l-Münevvere 1999, s. 43.

ve âyetlerin yanına sahâbe tarafından tefsîr maksatlı notlar⁷⁹ yazılmış olması sebebiyle istinsâh edilen mushafların haricindeki teslim edilen tüm materyaller yakılarak imha edilmiş,⁸⁰ Hz. Hafsa'dan (r.a.) alınan Mushaf da kendisine iade edilmiştir. Bu Mushaf, akabinde kardeşi Abdullah b. Ömer'e (r.a.) intikal etmiş, ancak daha sonra ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle aynı şekilde yakılarak imha edilmiştir.⁸¹

Noktasız ve harekesiz olan bu mushafların gönderildiği beldelerin lehçelerine göre kırâatleri ortaya çıkmış ve bu kırâatler meşhur kurrâ ile şuyû bulmuştur. Bu isimler kendi memleketlerinde kırâat alanında sika kabul edilmiş, Hz. Osman (r.a.) mushaflarına uygun okuyuşlarını Hz. Peygamber'e (s.a.s.) senet yoluyla dayandırmışlardır. Hicrî II. asırdan itibaren şekillenen bu anlayış; Mekke-i Mükerrreme'de İbn Kesîr'i (ö. 738), Medine-i Münevvere'de Nâfi (ö. 785) ve Ebu Cafer'i (ö. 748), Şâm'da İbn Âmir'i (ö. 736), Basra'da Ebu Amr (ö. 771) ve Yakûb'u (ö. 821), Kûfe'de ise Âsım (ö. 745), Hamza (ö. 773), Kisâ'î (ö. 805) ve Halef'i (ö. 844) ön plana çıkarmıştır.⁸²

Kureyş lehçesinin genel karakteristik özellikleri temel alınarak istinsâh edilen bu nüshalar siyah kalemle yazılmış,⁸³ ayrıca o dönemde alfabede nokta ve hareke olmadığı için manayı bozmayacak farklı okumalara da imkân tanınmıştır. Ancak özellikle Arap olmayan Müslümanların adedinde artış olması, noktasız ve harekesiz olan Kur'ân-ı Kerîm'in okunmasını güçleştirmiş ve yanlış okumalara mahal vermiştir. Bundan dolayı Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 688), Hz. Muâviye b. Ebu Süfyân'ın (r.a.) (ö. 680) Basra valisi olan Ziyad b. Ebîh'in (ö. 673) talimatıyla Kur'ân-ı Kerîm'i harekelemiştir.⁸⁴ Hareke sistemi, Süryânî ve İbrânî lisanındaki noktalı hareke düzenine benzetilerek yapılmıştır. Ebu'l-Esved ed-Düelî yanına Abdülkays kabilesinden mâhir bir kâtip almış ve kendisi harfleri okuduğunda ağzının şekline göre üstün hareke için harfin üstüne, esre hareke için harfin altına, ötre hareke için harfin önüne birer siyah nokta ve tenvinler için aynı yerlere ikişer nokta koydurmak suretiyle bu hizmeti icra

⁷⁹ Buna *Müddrec Kırâat* ismi verilmektedir. Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 243.

⁸⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 7; Kattân, *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 124.

⁸¹ Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 3; Tavîl, *Fennü't-Tertîl ve 'Ulûmuh*, C. I, s. 45.

⁸² Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâat*, Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye (thk.), C. I, y.y., el-Medînetü'l-Münevvere H. 1434, ss. 117-120.

⁸³ Nihad M. Çetin, "Arap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 278.

⁸⁴ Harekelerin Hz. Ömer (r.a.) döneminde tamamlandığına dair bir görüş de mevcuttur. Detay için bkz., Tavîl, *Fennü't-Tertîl ve 'Ulûmuh*, C. I, ss. 54-55.

etmiştir.⁸⁵ Harekelerin bugünkü hâli ise Halîl b. Ahmed (ö. 786) tarafından sistemleştirilmiştir.⁸⁶

Kur'ân-ı Kerîm harflerinin noktalanması ise yine I. asırda meydana gelmiştir. Aslında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vahiy kâtibi olan Hz. Muâviye'ye (r.a.) icap eden bazı yerlere nokta koydurduğu söylenmektedir.⁸⁷ Ancak sonraki dönemlerde Kur'ân-ı Kerîm harflerine hareke konulmadan önce yaşanan sıkıntılar, nokta olmamasına bağlı olarak yine baş göstermiş ve noktalama sistemini zorunlu hale getirmiştir. Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân (ö. 705) döneminde Irak valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi'nin (ö. 714) tensibiyle Ebu'l-Esved ed-Düelî'nin öğrencileri Nasr b. Âsım el-Leysî (ö. 708) ile Merv kadısı Ebu Süleyman Yahya b. Ya'mer el-Advânî (ö. 708) Kur'ân-ı Kerîm harflerini noktalamışlardır.⁸⁸ Bu sebeple de Kur'ân-ı Kerîm'in yanlış okunmasının önüne büyük oranda geçilmiş ve kırâat farklılıklarının sınırları belirginleşmiştir. Noktalama faaliyeti esnasında birbirine benzeyen harflerin farklı şekillerde yazılması teklifi olmasına rağmen yine Süryânî ve İbrânî alfabe sistemi örnek alınarak; benzeş harflerden en çok kullanılanı ana harf kabul edilmiş, diğerlerinin altına ya da üstüne noktalar konulmuştur. Böylece yirmi dokuz harf on dokuz ayrı karakterle yazılmıştır. Bu sistemde *el-hurûfu'l-müzdevice* denilen benzeş harfler ana harf olarak hemzenin akabinde önce üçer sonra ikişer sıralanmış, peşinden *el-hurûfu'l-münferide* denilen müstakil harfler getirilmiştir.⁸⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in harekelenmesi ve noktalanması ile belli bir sınır içerisinde tutulan ve şifâhî olarak hayatına devam eden kırâatlerin hicrî I. asırdan itibaren *sahîh* ve *şâz* şeklinde ana kısımları oluşmuş; rivâyet yoluyla aktarılan bu sistem, III. asırda telif edilen eserlerle birlikte rivâyetten dirâyete geçiş yapmıştır.⁹⁰

Bazı kaynaklarda, kırâat alanında telif edildiği bilinen ilk eserlerin Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 838), Ebu Hâtim es-Sicistânî (ö. 869), Ahmed b. Cübeyr (ö. 871) ve İbn Cerîr et-Taberî (ö. 923) tarafından kaleme alındığı belirtilmektedir.⁹¹ Ancak

⁸⁵ Tavîl, *Fennü't-Tertîl ve 'Ulûmuh*, C. I, ss. 55-56.

⁸⁶ İsmail Durmuş, "Harf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 162.

⁸⁷ Çetin, "Arap", C. III, s. 279.

⁸⁸ Kur'ân-ı Kerîm'in noktalanması hizmetinde ismi geçenlerle alakalı olarak diğer görüşler için bkz., Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. I, s. 114.

⁸⁹ Durmuş, "Harf", C. XVI, s. 162.

⁹⁰ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 62.

⁹¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 63.

Dimyâtî (ö. 1705), bu isimlerden oldukça uzun bir zaman önce de telifatın yapıldığı kanaatindedir. Ona göre bu sahadaki ilk eserler; Yahya b. Ya‘mer (ö. 708), Ebân b. Tağlib (ö. 758), Mukâtil b. Süleymân (ö. 767), Ebu Amr b. el-Alâ (ö. 771) ve Hamza b. Habîb’e (ö. 773) aittir.⁹²

Ebu Şâme’nin (ö. 1267) *mütevâtir* ve *mütevâtir olmayanlar* diye ikiye ayırdığı kırâatler, kırâat eserlerinde genel olarak *sahîh* ve *sahîh olmayanlar (şâz)* şeklinde tavsîf edilmektedir.⁹³

2.3.1. Sahîh Kırâatler

Kırâatin sahîh olabilmesi için üç şart aranmaktadır: Kırâat, bir vecih ile de olsa Arap gramerine (nahiv kurallarından veya lehçelerinden birine) uymalı, Hz. Osman’ın (r.a.) istinsâh edip dağıttığı mushafların hattına takdiren de olsa münasip olmalı ve sağlam bir senetle Hz. Peygamber’e (s.a.s.) vâsıl olmalı.⁹⁴ Bu kırâatin reddi ve inkârı caiz değildir. Aynı zamanda bu kırâat, yedi harf meselesinin bir kısmı olarak ele alınmaktadır.⁹⁵ İbnü’l-Cezerî (ö. 1429) ve Kastallânî’ye (ö. 1517) göre bu şartları haiz olan kırâat; ister kırâat-i seb‘a imamlarından, ister kırâat-i aşere imamlarından, isterse de kırâat alanında söz sahibi diğer imamlardan rivâyet edilsin, kabul görülmelidir.⁹⁶ Bununla birlikte İbnü’l-Cezerî, kendi zamanında on kırâatin hâricinde mütevâtir sayılabilecek bir kırâat kalmadığını da ilave etmektedir.⁹⁷

Sahîh kırâat, tevâtür şartının yerine gelip-gelmemesine bağlı olarak mütevâtir ve meşhûr olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

⁹² Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, ss. 34-35.

⁹³ Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmail el-Makdisî (Ebu Şâme), *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ 'Ulûm Tete'alleka bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, İbrahim Şemsüddîn (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 9.

⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 9; Zürkânî, *Menâhilü'l-'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 340.

⁹⁵ Ebu Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kırâat*, Abdülfettah İsmail Şelbi (thk.), Dâru Nehdatu Mısr, Kahire tsz., s. 32; Ebu Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*, Muhammed Sadûk el-Cezârî (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, s. 23; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 9.

⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 9; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâat*, C. I, s. 123.

⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 81.

2.3.1.1. Mütevâtir Kırâatler

“Mütevâtir/المُتَوَاتِرُ”, “yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun bildirdiği haber” demektir.⁹⁸ Ancak eski dönemlerde şartların zorluğu sebebiyle yalan ya da doğru haberler için bir araya gelerek iletişim kurmanın imkânsızlığı göz önüne alındığında, burada zikredilen “yalan ile birleşme imkânsızlığı” ifadesine *aklen* yerine *âdeten* kaydı getirilmesi gerekmektedir.⁹⁹ Ayrıca kastedilen “topluluk” ifadesinde sayı sınırlaması uygun görülmemektedir. Eğer az sayıda isim, kesin bilgiyi verebileceklerse, sayı önem arz etmemektedir. Sayı çok olsa bile kesin bilgi verilemeyecekse, sayının fazlalığı meselenin tevâtür kapsamında ele alınmasına mâni olmaktadır.¹⁰⁰ Bu durumda kırâatteki tevâtür meselesi, sayıdan bağımsız olarak, farklı zaman diliminde de olsa bir topluluk tarafından bilginin aynı düzeyde aktarılması şeklinde anlaşılmalıdır.

Kırâatiyle meşhur olan imam kendi arzu ve isteğiyle dilediği gibi okuma özgürlüğüne sahip değildir. O; rivâyet ettiği âyetleri bir tâbiî vasıtasıyla sahâbeye, onun vasıtasıyla da Hz. Peygamber’e (s.a.s.) dayandırmak durumundadır. Meseleye Âsım kırâati özelinden bakılacak olduğunda; o, rivâyet ettiği âyetleri bir tarîkle Ebu Abdurrahmân Abdullâh b. Habîb es-Sülemî’den (ö. 693), o Hz. Osman, Hz. Ali, Übey b. Ka’b, Zeyd b. Sâbit ve Abdullâh b. Mesûd’dan (r.a.), onlar da Hz. Peygamber’den (s.a.s.); diğer bir tarîkle de Ebu Meryem Zirr b. Hubeys’ten (ö. 701), o Osmân b. Affân ve Abdullâh b. Mesûd’dan (r.a.), onlar da Hz. Peygamber’den (s.a.s.) öğrenmişlerdir.¹⁰¹ Âsım bu senet zincirini kesintisiz bir biçimde öğrencilerine aktarmış, öğrencileri arasında temâyüz eden Hafs b. Süleymân (ö. 796) ve Ebu Bekr Şu’be (ö. 809), öğrendikleri kırâati “râvî” ünvanıyla kendilerinden sonra gelenlere rivâyet etmiş, onların içerisinde temâyüz edenler de “tarîk” sıfatıyla bu ilmi devam ettirmişlerdir.¹⁰²

⁹⁸ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Mu‘cemü’t-Ta‘rifât*, Muhammed Sıddîk el-Minşâvî (thk.), Dâru’l-Fazîlet, Kahire 2004, s. 63.

⁹⁹ Emin Âşıkcutlu, “Kırâat İlminin Temellendirilmesinde Ahur-i Seb‘a Hadisi (Tahriç, Tahlil ve Değerlendirme)”, *Kur‘ân ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kırâat İlmi ve Problemleri)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001, s. 97.

¹⁰⁰ Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *Zaferu’l-Emânî bi Şerhi Muhtasari’s-Seyyidi’s-Şerîfi’l-Cürcânî fî Mustalahi’l-Hadis*, Abdülfettah Ebu Gudde (thk.), Mektebü’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, Halep 2008, s. 35.

¹⁰¹ Ebu Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *Kitâbü’t-Teyisîr fî’l-Kırâati’s-Seb‘*, Otto Pretzl (thk.), Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1984, s. 9.

¹⁰² Abdurrahman Çetin, *Kur‘ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kiraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, s. 230.

İşte bu sistem, kırâat imamlarının meşhur olduğu o beldede binlerce insanın okumaları sebebiyle söz konusu rivâyetlerin tevâtür derecesine ulaşmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca kırâat imamının rivâyetindeki senet zinciri yalnızca kendisi ile sınırlı değildir. Bir başka ifadeyle kırâat imamının kendisinden önceki rivâyet zincirindeki zâtlar yalnızca kendisine nakletmiş değildir, aksine kırâat imamı bu nakle ulaşan belki de binlerce kişiden yalnızca birisidir.¹⁰³

Yukarıda belirtilen üç şartın yerine gelmesi, kırâati mütevâtir derecesine ulaştırır. Mütevâtir kırâatler ilk defa İbn Mücâhid'in (ö. 936) telif ettiği *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât* isimli eserde yediye tahsis edilmiştir.¹⁰⁴ Ancak İbn Mücâhid bu tahsiste yedi kırâat ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) haber verdiği yedi harfin aynı şey olduğunu akla getirdiği düşüncesi ile bazı ulemâ tarafından eleştirilmiştir.¹⁰⁵

İbn Mücâhid'in ortaya koyduğu ve sahada kabul gören yedi imam ve râvîleri, Şâtübî'nin (ö. 1194) *Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî fi'l-Kırâati's-Seb'*inde¹⁰⁶ zikrettiği remzleriyle beraber şu şekildedir:

1. (أ): Ebu Ruveym Nâfi b. Abdurrahmân b. Ebî Nü'aym el-Leysî (ö. 785).

Râvîleri:

(ب): Ebu Musa İsa b. Mînâ b. Verdân (Kâlûn) (ö. 835).

(ج): Ebu Sa'îd Osmân b. Sa'îd b. Abdillâh el-Mısırî (Verş) (ö. 812).

¹⁰³ Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, s. 230.

¹⁰⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât*, ss. 88-101; Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Ebhâs fi 'İlmi't-Tecvîd*, Dâru Ammâr, Amman 2002, s. 14.

¹⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 213.

¹⁰⁶ *Şâtubiyye ve Kasîdetü'l-lâmiyye* ismiyle de bilinen ve tavîl bahrinde telif edilen *Hirzû'l-emânî*, kırâat eğitim faaliyetinde önemli kaynak eserlerden kabul edilmektedir. Eserden, kırâat öğretiminde “seb'a tarîki” olarak bilinen eğitim metodunda Ebu Amr ed-Dânî'ye ait *et-Teyşîr fi'l-kırâati's-seb'* ile beraber ana kaynak olarak yararlanılmaktadır. 1173 beyitten müteşekkil olan eser aynı zamanda *et-Teyşîr fi'l-kırâati's-seb'*in muhtasar ve manzum hali olarak telif edilmiştir. Bu eserden, “İstanbul tarîki” ya da “teyşîr tarîki” olarak bilinen ve Dânî'nin *et-Teyşîr fi'l-kırâati's-seb'*i ile İbnü'l-Cezerî'nin *Kitâbü Tahbîri't-teyşîr fi'l-kırâati'l-'aşr'*ının ana kaynak olarak kullanıldığı eğitim metodunda, yine İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-mudiyye fi'l-kırâati's-selâsi'l-mütemmîme* eseriyle beraber yardımcı kaynak; “Mısır tarîki” ya da “şâtubiyye tarîki” olarak bilinen eğitim metodunda ise *ed-Dürretü'l-mudiyye fi'l-kırâati's-selâsi'l-mütemmîme* ile beraber ana kaynak olarak istifade edilmektedir. Ayrıca bu tarikte *et-Teyşîr fi'l-kırâati's-seb'* ile *Kitâbü Tahbîri't-teyşîr fi'l-kırâati'l-'aşr'*dan yardımcı kaynak olarak yararlanılmaktadır. Detay için bkz., İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 248-249; Yaşar Akaslan, *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2021, s. 158.

2. (ب): Ebu Ma'bed Abdullâh b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (ö. 738).

Râvîleri:

(أ): Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Bezzî (ö. 864).

(ج): Ebu Ömer Muhammed b. Abdirrahmân b. Hâlid el-Mahzûmî (Kunbül) (ö. 903).

3. (ح): Ebu Amr Zebbân b. el-Alâ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî (ö. 771).

Râvîleri:

(ط): Ebu Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî (ö. 854).

(ي): Ebu Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî (ö. 874).

4. (ك): Ebu İmrân Abdullâh b. Âmir b. Yezîd el-Yahsûbî (İbn Âmir) (ö. 736).

Râvîleri:

(ل): Ebu'l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr ed-Dimeşkî (ö. 859).

(م): Ebu Amr Abdullâh b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed-Dimeşkî (ö. 857).

5. (ن): Ebu Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî (ö. 745).

Râvîleri:

(ص): Ebu Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî (ö. 809).

(ع): Ebu Ömer Hafs b. Süleymân b. el-Müğîre el-Esedî (ö. 796).

6. (ف): Ebu Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât el-Kûfî (ö. 773).

Râvîleri:

(ض): Ebu Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî (ö. 844).

(ق): Ebu İsa Hallâd b. Hâlid eş-Şeybânî (ö. 835).

7. (ر): Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî (ö. 805).

Râvîleri:

(س): Ebu'l-Hâris Leys b. Hâlid el-Bağdâdî (ö. 854).

(ت): Ebu Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî (ö. 854).¹⁰⁷

Nâfi kırâatini Ebu Cafer Yezîd b. Ka'ka', Ebu Dâvûd Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec, Şeybe b. Nisâh el-Kâdî, Ebu Abdullâh Müslim b. Cündeb el-Hüzelî, Ebu Ravh Yezîd b. Rûmân ve Sâlih b. Havvât'tan; onlar Ebu Hüreyre, Abdullâh İbn Abbâs, Abdullâh b. Ayyâş b. Ebî Rabîa ve Übey b. Ka'b'dan (r.a.), onlar da Hz. Peygamber'den (s.a.s.) almışlardır.¹⁰⁸

İbn Kesîr kırâatini bir tarikle Abdullâh b. es-Sâib el-Mahzûmî'den, o Übey b. Ka'b'dan (r.a.), o da Hz. Peygamber'den (s.a.s.); diğ er bir tarikle de Mücâhid b. Cebr el-Haccâc ve Dirbâs'tan, onlar Hz. Ali, Abdullâh b. Abbâs, Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'ten (r.a.), onlar da Hz. Peygamber'den (s.a.s.) almışlardır.¹⁰⁹

Ebu Amr kırâatini Mekke-i Mük erreme ehlinden Mücâhid b. Cebr el-Haccâc, Sa'îd b. Cübeyr, İkrime b. Hâlid, Atâ b. Ebî Rebâh, Abdullâh b. Kesîr, Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhaysin ve Humeyd b. Kays el-A'rec'den; Medine-i Münevvere ehlinden Ebu Cafer Yezîd b. Ka'ka', Ebu Ravh Yezîd b. Rûmân ve Şeybe b. Nisâh el-Kâdî'den; Basra ehlinden Hasan el-Basrî, Ebu Sa'îd ve Yahya b. Ya'mer'den almış, onlar da Hz. Ali, Abdullah b. Abbâs ve Ebu Musa el-Eş'arî (r.a.) tarikiyle Hz. Peygamber'den (s.a.s.) almışlardır.¹¹⁰

İbn Âmir kırâatini bir tarikle Ebu'd-Derdâ'dan (r.a.), o da Hz. Peygamber'den (s.a.s.); diğ er bir tarikle de Muğ ire b. Ebî Şihâb el-Mahzûmî'den, o Osmân b. Affân'dan (r.a.), o da Hz. Peygamber'den (s.a.s.) almıştır.¹¹¹

Âsım kırâatini bir tarikle Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'den, o Osmân b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ve Abdullâh b. Mesûd'dan (r.a.), onlar da Hz. Peygamber'den (s.a.s.); diğ er bir tarikle de Ebu Meryem Zirr b. Hubeys'ten, o

¹⁰⁷ Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî, *Hirzû'l-Emânî ve Vechû't-Tehânî fi'l-Kırââtî's-Seb'*, Muhammed Temîm ez-Zü'bî (thk.), Dâru'l-Ğavsânî liddirâsâti'l-Kur'âniyye, Dimeşk 2010, s. 95.

¹⁰⁸ Dâni, *Kitâbü't-Teyisîr fi'l-Kırââtî's-Seb'*, s. 8; Ebu Cafer Ahmed b. Ali el-Ensârî (İbnü'l-Bâziş), *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kırââtî's-Seb'*, Abdülmeccid Katâmiş (thk.), C. I, Dâru'l-Fikr, Dimeşk H. 1403, ss. 73-74.

¹⁰⁹ Dâni, *Kitâbü't-Teyisîr fi'l-Kırââtî's-Seb'*, s. 8; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kırââtî's-Seb'*, C. I, ss. 91-92.

¹¹⁰ Dâni, *Kitâbü't-Teyisîr fi'l-Kırââtî's-Seb'*, s. 8; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kırââtî's-Seb'*, C. I, ss. 101-103.

¹¹¹ Dâni, *Kitâbü't-Teyisîr fi'l-Kırââtî's-Seb'*, s. 9; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kırââtî's-Seb'*, C. I, ss. 113-115.

Osmân b. Affân, Übey b. Ka‘b, Zeyd b. Sâbit ve Abdullâh b. Mesûd’dan (r.a.), onlar da Hz. Peygamber’den (s.a.s.) almışlardır.¹¹²

Hamza kırâatini Ebu Muhammed Süleyman b. Mihrân el-A‘meş’ten, o Yahya b. Vessâb’dan, o Alkame, Esved b. Yezîd, Ubeyd b. Nudayle el-Huzâi, Ebu Meryem Zirr b. Hubeyş, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Ebu Müslim Ubeyde b. Amr ve Mesrûk b. Ecda’dan, onlar Abdullâh b. Mesûd’dan (r.a.), o da Hz. Peygamber’den (s.a.s.) almıştır.¹¹³

Kisâi kırâatini Hamza b. Habîb ez-Zeyyât, İsa b. Ömer el-Hemedânî ve Muhammed b. Ebî Leylâ gibi Kûfe ulemasından, onlar da yukarıda sayılan silsile ile Hz. Peygamber’den (s.a.s.) almışlardır.¹¹⁴

İbn Mihrân en-Nisâbûrî (ö. 992) tarafından telif edilen *el-Ğâye fi’l-Kırâati’l-‘Aşr* isimli eserde mütevâtir kırâat imamları on kişi olarak zikredilmekte ve ayrıca Ebu Hâtim es-Sicistânî’nin (ö. 869) tercihlerine de yer verilmektedir.¹¹⁵ İbnü’l-Cezerî (ö. 1429) ilk defa bu eserde bir arada bahsedilen on kişinin tamamının tevâtürünü onaylamış ve kırâat sahasına kabul ettirmiştir.¹¹⁶ Bununla birlikte mezkûr isimlerin, Kastallânî’nin tahlilinde olduğu gibi tevâtürlerinin ihtilafı olduğu şeklinde tavsifler de yapılmaktadır.¹¹⁷ Remzleri Hamdullah b. Hayruddîn Efendi’nin (ö. 1575) *Füyûdu’l-İtkân fi Vücûhi’l-Kur’ân* isimli eserinde zikredilen yedi mütevâtir kırâat imamına ilave edilen üç imam ve râvîleri şunlardır:

1. (جع): Ebu Cafer Yezîd b. el-Ka‘ka‘ el-Mahzûmî el-Medenî (ö. 748).

Râvîleri:

(عبي): Ebu’l-Hâris İsa b. Verdân el-Medenî (ö. 776).

(جم): Ebu’r-Rabî‘ Süleymân b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî (ö. 786).

¹¹² Dâni, *Kitâbü’t-Teysîr fi’l-Kırâati’s-Seb’*, s. 9; İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-İknâ’ fi’l-Kırâati’s-Seb’*, C. I, s. 124.

¹¹³ Dâni, *Kitâbü’t-Teysîr fi’l-Kırâati’s-Seb’*, s. 9; İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-İknâ’ fi’l-Kırâati’s-Seb’*, C. I, ss. 134-136.

¹¹⁴ Dâni, *Kitâbü’t-Teysîr fi’l-Kırâati’s-Seb’*, s. 10; İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-İknâ’ fi’l-Kırâati’s-Seb’*, C. I, s. 146.

¹¹⁵ Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân el-İsbehânî en-Nisâbûrî, *el-Ğâye fi’l-Kırâati’l-‘Aşr*, Muhammed Ğayyâs el-Cenbâz (thk.), Dâru’ş-Şevvâf, Riyad 1990, ss. 37-129.

¹¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriin ve Mürşidü’t-Tâlibîn*, ss. 80-81.

¹¹⁷ Kastallânî, *Letâifü’l-İşârât li Fünûni’l-Kırâât*, C. I, s. 355.

2. (يع): Ebu Muhammed Yakûb b. İshâk b. Zeyd el-Hadramî (ö. 821).

Râvîleri:

(يس): Ebu Abdillâh Muhammed b. el-Mütevekkil b. Abdirrahmân el-Lü'lûî el-Basrî (Ruveys) (ö. 852).

(ه): Ebu'l-Hasen Ravh b. Abdilmü'min el-Hüzelî el-Basrî (ö. 849).

3. (خل): Ebu Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî (ö. 844).

Râvîleri:

(سح): Ebu Yakûb İshâk b. İbrahim b. Osmân el-Verrâk el-Mervezî el-Bağdâdî (ö. 889).

(سه): Ebu'l-Hasen İdrîs b. Abdilkerîm el-Hallâd el-Bağdâdî (ö. 904).¹¹⁸

Ebu Cafer kırâatini Ebu Kâsım Zeyd b. Ali'den, o Dâcûnî'den, o Ahmed b. Süleymân er-Râzî'den, o İbn Şâzân'dan, o Hulvânî'den, o Kâlûn'dan, o İbn Verdân'dan, o Ebu Cafer el-Kârî'den, o İbn Ayyâş, Ebu Hüreyre ve İbn Abbâs'tan (r.a.), onlar da Hz. Peygamber'den (s.a.s.) almışlardır.¹¹⁹

Yakûb kırâatini bir tarikle Ebu'l-Münzir el-Horasânî'den, o Âsım b. Behdele'den, o Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'den, o Osmân b. Affân'dan (r.a.), o da Hz. Peygamber'den (s.a.s.); diğeri bir tarikle de yine Ebu'l-Münzir el-Horasânî'den, o Ebu Amr b. el-Alâ'dan, o Mücâhid ve Sa'îd b. Cübeyr'den, onlar İbn Abbâs'tan (r.a.), o Übey b. Ka'b'dan (r.a.), o da Hz. Peygamber'den (s.a.s.) almıştır.¹²⁰

Halef kırâatini bir tarikle Süleym b. İsa'dan, o Hamza'dan; diğeri bir tarikle Yakûb b. Halife el-Aşâ ve Yahya b. Adem'den, onlar Ebu Bekr Şu'be'den, o 'Âsım b. Behdele'den; diğeri bir tarikle de İshâk el-Müseyyebî'den, o Nâfî'den ve Kisâî'den almıştır.¹²¹

¹¹⁸ Hamdullah b. Hayruddîn, *Füyûdu'l-İtkân fi Vüçûhi'l-Kur'ân*, Mehmet Çaba (thk.), Çelik Yayınevi, İstanbul 2019, s. 35; Abdülfettâh Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, Hilal Yayınları, İstanbul tsz., s. 5.

¹¹⁹ Nisâbü'rî, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, ss. 38-40.

¹²⁰ Nisâbü'rî, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 122.

¹²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 191.

2.3.1.2. Meşhûr Kırâatler

“Meşhûr/المشهور” kırâat, sahîh kırâat şartlarının üçüne de sahip olduğu halde tevâtür derecesine ulaşamamış olan kırâattir. Süyûtî’ye (ö. 1505) göre mütevâtir kırâat imamlarının tarîkleri tarafından uygulanan usul değişikliklerinden ziyade onlar arasında rivâyete konu olan ferşu’l-hurûf farklılıkları bu kısma girmektedirken, Kastallânî’ye göre kırâat-i selâseyi oluşturan Ebu Cafer, Yakûb ve Halef kırâatleri bu kategoride yer almaktadır.¹²² Mütevâtir kırâat gibi meşhur kırâate de inanmak vâcib olur; inkâr etmek ise câiz değildir.¹²³

2.3.2. Sahîh Olmayan (Şâz) Kırâatler

İbnü’l-Cezerî, onlu sistemi her ne kadar kendisi ortaya koymasa da bu sistemi kırâat sahasına yerleştiren kişi olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında o, telif ettiği *Nihâyetü’l-Berara fi’l-Kırâati’s-Selâseti’z-Zâide ‘ale’l-‘Aşera* isimli eserinde on kırâate Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın ve A‘meş’i de eklemiş, kendisinden sonra Kastallânî ise *Letâifü’l-İşârât li Fünûni’l-Kırâât*’ında bu isimlere Yezîdî’yi de ekleyerek, şâz kırâatler içerisinde en çok bilinenleri dört isimle sınırlandırmıştır. Bunun sonucu olarak da literatürde *kırâat-i erbe‘ate ‘aşer/on dört kırâat* isminde bir gruplandırma ortaya çıkmıştır.¹²⁴

İbnü’l-Cezerî’ye göre nakledilen kırâat, üç şartın herhangi birisinin yerine gelmemesi durumunda, yedi kırâat imamından rivâyet edilse bile *zayıf, şâz veya bâtul* olarak adlandırılmalıdır. O, mezkûr şartlardan ikisinin yerine gelmesiyle beraber hatt-ı Osmân’a muhalefetin kırâatin kabulüne bir engel teşkil etmediği, bununla beraber okunamayacağı fikrinde olduğunu belirtmektedir. Yine ona göre diğer iki şarttan birinin bulunmaması, ilgili rivâyetin kırâat olarak da kabul edilememesine sebep olmaktadır.¹²⁵ Bundan da anlaşılacağı üzere şâz kırâatin okunması câiz değildir. Ebu Ubeyd’e (ö. 838) göre bu kırâatin asıl amacı, mütevâtir kırâatleri tefsîrdan ibarettir.¹²⁶ Hanefî mezhebi bu amaç doğrultusunda şâz kırâati fikhî hükümlerde gerektiğinde kullanmaktadır. Mesela mezhep ulemâsı, Mâide sûresinin 89. âyet-i kerîmesindeki

¹²² Süyûtî, *el-İtkân fi ‘Ulûmi’l-Kur‘ân*, C. I, s. 242; Kastallânî, *Letâifü’l-İşârât li Fünûni’l-Kırâât*, C. I, s. 355.

¹²³ Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân fi ‘Ulûmi’l-Kur‘ân*, C. I, s. 349.

¹²⁴ Kastallânî, *Letâifü’l-İşârât li Fünûni’l-Kırâât*, C. I, ss. 171-198.

¹²⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. I, s. 9, 14.

¹²⁶ Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü’l-Kur‘ân ve Me‘âlimüh ve Âdâbüh*, Mervan el-Atıyye, Muhsin Harabe ve Vefa Takiyüddîn (thk.), Dâr İbn Kesîr, Beyrut tsz., s. 326.

“لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ/Bunlara gücü yetmeyen üç gün oruç tutar!” cümlesinden sonra İbn Mesûd'un (r.a.) getirdiği “مُتَّابِعَاتٍ/peş peşe” kaydı ile yemin keffaretinde tutulacak orucun peş peşe olmasını şart koşturmuştur.¹²⁷

Bu kırâatin nakil değeriyle alakalı olarak bir değerlendirme yapan Ebu Şâme el-Makdisî (ö. 1267) şu ifadelerle yer vermektedir:

*Müslümanların icmânının dışında gerçekleşen ve Kur'ân-ı Kerîm'in sabitleşmiş olan okuyuşunun dışında yer alan kırâat, her ne kadar Arap dil kurallarına ve hatt-ı Osmân'a uygun olsa bile asla caiz değildir. Çünkü nakleden sika olarak kabul edilen bir kimse olsa bile getirdiği âhâd değeri olan bir okuyuştur. Böyle bir nakil, sika olmayan kimsenin getirdiği rivâyet gibi kabul edilmelidir. Bu durumda Kur'ân-ı Kerîm rivâyeti sabit olmadığından dolayı ret olunur ve okunması asla caiz olmaz.*¹²⁸

2.3.2.1. Âhâd Kırâatler

Şâz kırâatin kısımlarından olan “âhâd/الأحَادُ” kırâat, senedinin sahîh olmasıyla birlikte Arap gramerine veya Hz. Osman (r.a.) mushaflarının hattına münasip olmayan ve meşhur derecesine ulaşamayan kırâattir. İnanmak vacip olmadığı gibi okunması da câiz değildir.¹²⁹ Hâkim'in (ö. 1014) Âsım el-Cahderî (ö. 745) kanalıyla Ebu Bekre'den (ö. 672) naklettiği kırâate göre عَلَى رُفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ¹³⁰ âyet-i kerîmesindeki عَلَى رُفْرَفٍ ve رُفْرَفٍ kelimelerinin çoğul sîga ile رُفْرَفٍ ve رُفْرَفٍ şeklinde; Ebu Hüreyre'nin (r.a.) naklettiği kırâate göre مَا أَخْفَى لَهُمْ مِنْ قُرْآنٍ جَزَاءٍ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ¹³¹ âyet-i kerîmesindeki قُرْآنٍ kelimesinin yine çoğul sîga ile قُرَاتٍ şeklinde; İbn Abbâs'ın (r.a.) naklettiği kırâate göre أَنْفُسِكُمْ¹³² âyet-i kerîmesindeki أَنْفُسِكُمْ kelimesinin لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا¹³³ şeklinde; yine İbn Abbâs'ın (r.a.) naklettiği kırâate göre لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا¹³³ âyet-i kerîmesine فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ ilavesiyle; Hz. Âişe'nin (r.a.) naklettiği kırâate göre فَرُوحٌ وَرَبِحَانٌ وَجَنَّةٌ نَعِيمٌ¹³⁴ âyet-i kerîmesindeki فَرُوحٌ kelimesinin فَرُوحٌ şeklinde okunması bu kısım kırâate örnek olarak gösterilmektedir.¹³⁵ İmam Mâlik'e nispet

¹²⁷ Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 256. Şâfiî fakihlerinin birçoğu da şâz kırâatleri hüküm istinbatında kullanmaktadırlar. Detay için bkz., Âlü İsmail, *İlmü'l-Kırâât*, s. 371.

¹²⁸ Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ 'Ulûm Tete'alleka bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, s. 139.

¹²⁹ Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 242. İbnü'l-Cezerî'ye göre âhâd kırâatin cevazı hususunda ulema tarafından iki ayrı rivayet mevcuttur. Bununla birlikte tevâtür şartlarını sağlamadığı gerekçesiyle çoğunluk tarafından cevaz verilmemektedir. Detay için bkz., İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 14-15.

¹³⁰ Rahmân 55/76. “Çok güzel yeşil yastıklara ve döşeklere dayanıp yaslanmışlardır.”

¹³¹ Secde 32/17. “Hiç kimse, yaptıkları iyi işlere karşılık onlar için nasıl bir sevindirici nimet gizlenmiş olduğunu bilemez.”

¹³² Tevbe 9/128. “And olsun, size kendi içinizden öyle bir rasül geldi ki...”

¹³³ Bakara 2/198. “Hacda Rabbinizin fazlından istemeniz size günah değildir!..”

¹³⁴ Vâkı'a 56/89. “Ona güzel bir rızık ve Naîm cenneti var.”

¹³⁵ İbn Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'ân ve Me'âlimüh ve Âdâbüh*, s. 326; Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 242.

edilen “Kim namazda İbn Mesûd (r.a.) veya diğer sahâbenin mushafa uygun olmayan kırâatini okursa, namazı arkasına bile ulaşamaz!”¹³⁶ ifadesi, âhâd kırâatin uygulama sahasının darlığını göstermek açısından önem arz etmektedir.

2.3.2.2. Müdrec Kırâatler

Sahâbenin kendi mushaflarında tefsîr maksadıyla yer alan kırâate “müdrec/المُدْرَجُ” kırâat ismi verilmektedir. Nisâ sûresinin 12. âyet-i kerîmesindeki وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ مِنْ أُمَّةٍ مِنْ أُمَّةٍ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ Buradan, bahsi geçen kardeşlerin aynı anneden doğma şartı olduğu ortaya çıkmaktadır. Süyûtî, İbnü'l-Cezerî'nin müdrec kırâat ile alakalı olarak oluşabilecek karışıklığa bir tezkiyede bulunduğunu dile getirmektedir. İbnü'l-Cezerî, sahâbenin tefsîr amacıyla ortaya konan cümlelerle âyet-i kerîmelerin arasını fark edecek bilgi düzeyinde olmalarının bu kırâatin ortaya çıkmasına sebep olduğunu, bu durumun ise kırâat sahasında herhangi bir karışıklığa mahal vermediğini ifade etmektedir.¹³⁸

2.3.2.3. Mevdû Kırâatler

“Mevdû/المَوْضُوعُ” ismi verilen kırâat, aslında olmayan bir kırâat biçimidir. Bu kırâat, Arap gramerine veya Hz. Osman (r.a.) mushaflarının hattına münasip olsa bile uydurma senetle ortaya çıkarılan, okunması ve inanması asla caiz olmayan hatta kırâat adını bile almaması gereken bir çeşit iftira olarak nitelendirilmektedir. Ebu'l-Fadl Muhammed b. Cafer el-Huzâî'nin (ö. 1017), Ebu Hanîfe'nin (ö. 767) إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ¹³⁹ âyet-i kerîmesini manayı değiştirecek bir biçimde إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ¹⁴⁰ şeklinde okuduğu iddiası, buna misal olarak gösterilmektedir.¹⁴¹

¹³⁶ Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ 'Ulûm Tete'alleka bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, s. 139.

¹³⁷ Nisâ 4/12. “...Ve eğer bir erkek veya kadının, çocuğu ve babası yoksa, kelâle cihetinden mirasına konuluyor ve ana bir kardeşi veya bir kızkardeşi bulunuyorsa, her birine altıda bir düşer...”

¹³⁸ Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 243.

¹³⁹ Fâtr 35/28. “Hz. Allâh'tan (c.c.) ancak ilim sahibi olan kulları korkar!”

¹⁴⁰ Bu durumda mana “Hz. Allâh (c.c.), ancak âlimlerden korkar.” olmuştur. Şevkânî, bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde aynı okuyuşun Ebu Hanîfe ile birlikte Ömer b. Abdülâzîz tarafından da rivâyet edildiğinden, olumsuz herhangi bir ifadeye yer vermeksizin bahsetmektedir. Detay için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 415.

¹⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. I, s. 16.

2.4. Yedi Harf Meselesine Genel Bakış

“Ahruf/الأحرفُ”, “harf/الحَرْفُ” kelimesinin çoğulu olup *harfler* manasına gelmektedir. “Harf” ise lügatte yirmi civarında manaya gelmekle birlikte en bilineni itibarıyla *kenar*¹⁴² ve *değiştirmek*;¹⁴³ istilâhta ise *hece harflerinin tamamı*, *kirâat* ve *lügat* gibi manalara gelmektedir.¹⁴⁴ “Seb‘a/السَّبْعَةُ” ise *yedi* demektir. Bu iki kelimenin oluşturduğu kavram olan “ahrufü’s-seb‘a/الأحرفُ السَّبْعَةُ” ile kastın ne olduğuyla alakalı altmış civarında yorum yapılmıştır.¹⁴⁵

Yedi harf meselesinde yedisi vahiy kâtibi, onu hâfız yirmi altı sahâbe ve altı tâbiîden, birçoğu birbirinden farklı rivâyetler mevcuttur. En çok rivâyet de Übey b. Ka‘b’dan (r.a.) gelmektedir.¹⁴⁶ İbn Mâce’nin (ö. 887) *Sünen*’i hariç kütüb-ü sittenin tamamında bahsi geçen yedi harf hadîslerinde mekân ve rivâyete konu olan isimler farklı olsa da meselenin özü aynıdır. “Kur’ân yedi harf üzere indirildi.” cümlesinin etrafında şekillenen yedi harf meselesinde *Mescid-i Nebevî*, *Ğıfâroğulları Göleti*, *Ahcâru’l-Merâ* gibi mekânlar zikredilmiş; iznin bizzât Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından verildiği, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) arzıyla Cenâb-ı Hakk tarafından verildiği, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Cebrail’e (a.s.) danıştığı, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ümmetinden yaşlıların, çocukların ve okuma-yazma bilmeyenlerin olduğunu Cebrail’e (a.s.) bildirdiği ve onun da izin verdiği, Mikâil’in (a.s.) şâhit olup Hz. Peygamber’i (s.a.s.) yönlendirdiği ve yedi harf izninin; ilk seferde, üç seferde, dört seferde ve yedi seferde alındığı gibi farklı varyasyonlar rivâyet edilmiştir.¹⁴⁷ Bu rivâyetler içerisinde en meşhur olanı Hz. Ömer (r.a.) ile Hişâm b. Hakîm (r.a.) arasında geçen hâdisedir.

Hişâm b. Hakîm (r.a.) mescitte Furkân sûresini cehrî bir biçimde okurken, onun kendi öğrendiği gibi okumadığını duyan Hz. Ömer (r.a.) oldukça hiddetlenmiş, bu sûreyi bizzat Hz. Peygamber’den (s.a.s.) öğrendiğini söyleyerek kendisinin nereden öğrendiğini sormuştur. Onun da Hz. Peygamber’den (s.a.s.) öğrendiğini söylemesi üzerine yakasından tutarak Hz. Peygamber’in (s.a.s.) huzuruna çıkarmış ve şikâyet

¹⁴² Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğaribi’l-Kur’ân*, C. II, Mektebetü Nezâru Mustafa el-Bâz, y.y., tsz., s. 149.

¹⁴³ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-Münîr*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1987, s. 50.

¹⁴⁴ Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, C. I, ss. 305-306; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, C. IX, s. 41.

¹⁴⁵ Çetin, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, s. 111.

¹⁴⁶ Âşikkutlu, “Kırâat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb‘a Hadisi (Tahric, Tahlil ve Değerlendirme)”, s. 47, 72.

¹⁴⁷ Âşikkutlu, “Kırâat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb‘a Hadisi (Tahric, Tahlil ve Değerlendirme)”, ss. 53-90.

etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) her ikisinden de âyet-i kerîmeleri okumalarını istemiş, onlar da okuyunca her ikisine de “Bu sûre, okuduğun gibi nâzil olmuştur.” buyurmuş ve “Kur’ân yedi harf üzere nâzil olmuştur. Hangisi kolayınıza gelirse o şekilde okuyunuz” diye ilave etmişlerdir.¹⁴⁸

Kur’ân-ı Kerîm’in telaffuzuna yönelik bir ruhsat olan yedi harf meselesinin ana sebebi noktasız ve harekesiz olan Arap lisanıdır. Bu lisân, birçok lehçelere ve şivelere sahip geniş bir dildir. Lehçeler arasında birçok farklılıklar söz konusudur. Arapçanın zengin lehçe ve şiveleri olmasına karşın, edebiyat Kureyş lehçesi üzerinden hayatına devam etmiştir.¹⁴⁹ Kur’ân-ı Kerîm de Hz. Peygamber’in (s.a.s.) mensubu bulunduğu Kureyş lehçesiyle nâzil olmuştur.¹⁵⁰ Bununla birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de sayıları az da olsa farklı lehçelerden kelimeler mevcuttur. Hatta farklı lisanlardan Arapçaya geçmiş olan kelimelerin varlığı ile alakalı farklı görüşler ortaya atılmıştır.¹⁵¹

Sahabe, Hz. Peygamber’den (s.a.s.) farklı kıraatleri bazen bizzat kendi fem-i şerîflerinden okuması, bazen de kendisi okumayıp müsaade etmesi şeklinde almışlardır. Bu durum memleket ve lehçe farklılıklarının kıraate etkisini göstermektedir. Özellikle Mekke-i Mükerreme’nin fethi ile beraber Müslümanların sayılarında kısa sürede artış olması, Kur’ân-ı Kerîm tadrîsinin en kısa sürede ve en kolay şekilde tamamlanması gerektiği anlayışını meydana getirmiştir. Farklı lehçelere sahip olan sahâbenin Kureyş lehçesini ilk anda kavrayamaması, tebliğin en kısa sürede yayılabilmesine mâni olmuştur. Yedi harf ruhsatı, bu sıkıntıyı bertaraf etmek ve tebliğin hemen anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla dönemin şartlarında gerekli bir uygulama olmuştur. Ancak bu ruhsat, kıraatlerin aynı manaya gelecek şekilde istenildiği gibi okunabilmesi anlamına gelmemektedir.¹⁵²

Ulemâ, hakkâniyetine dair şüphenin küfür olduğu¹⁵³ yedi harfle kastın ne olduğuna dair, kuvvetli olarak nitelenebilecek farklı görüşler ortaya koymuşlardır: Aynı manaya gelen kelimelerin birbiri yerine kullanılabilmesi, sayıya bağlı kalımsızın çokluk, yedi lügat, bir lafzın başka bir lafza dönüşmesi, isbât ve hazif,

¹⁴⁸ Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 5.

¹⁴⁹ Çetin, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, s. 30.

¹⁵⁰ Çetin, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, s. 31.

¹⁵¹ Detay için bkz., Süyûtî, *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, C. I, ss. 417-460.

¹⁵² Çetin, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, s. 20.

¹⁵³ Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-Âsâr*, Şuayb el-Arnâvûd (thk.), C. VIII, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1994, s. 111.

edatların değişmesi, müfred-cemi, müennes-müzekker, istifhâm-haber, teşdîd-tahfif, hitâb-ihbâr, mütekelim-muhâtab-gâib, takdîm ve te'hîr, nefy-nehî, emir-ihbâr, i'râbın değişmesi, harekenin değişmesi, hareke-sükûn, itbâ', sarf (morfoloji), değişik lügatler, izhâr-idğâm gibi telaffuz farklılıkları ve yedi vecih gibi oldukça farklı terimler, bu ifadeyi anlamlandırmak üzere dile getirilmiştir.¹⁵⁴ Ayrıca ulemânın genel bir kanaati olarak, yedi harf ile kastın yedi kırâat olduğunu düşünenler oldukça sert bir biçimde eleştirilmişlerdir.¹⁵⁵

Yedi harfi *yedi vecih* olarak kabul eden ve sahada söz sahibi olan ulemâdan İbn Kuteybe'ye (ö. 889) göre yedi vecih şunlardır: 1. Lafız ve mananın değişmediği hareke farklılıkları. 2. Yalnızca manayı değiştiren hareke farklılıkları. 3. Yalnızca manayı değiştiren harf farklılıkları. 4. Yalnızca lafzı değiştiren kelime farklılıkları. 5. Lafız ve manayı değiştiren kelime farklılıkları. 6. Takdîm ve tehîr farklılıkları. 7. Ziyâde ve noksan farklılıkları.¹⁵⁶ Ancak Kastallânî (ö. 1517) telif ettiği *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât* isimli eserinde İbn Kuteybe'nin yedi vecih ile kastının şunlar olduğunu ifade etmektedir: 1. Lafız ve mananın değişmediği hareke farklılıkları. 2. Fiilin değişmesiyle meydana gelen farklılıklar. 3. Noktası olmayan harfleri noktalamak. 4. Yakın mahreçteki bir harfi diğerine çevirmek. 5. Takdîm ve tehîr farklılıkları. 6. Ziyâde ve noksan farklılıkları. 7. Aynı manaya gelen kelimeleri birbiri yerinde kullanmak.¹⁵⁷

Kastallânî, bu sıralamada İbn Kuteybe'nin kendi eseri olan *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân* yerine İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 1449) *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*'si ile İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr*'ini kaynak olarak göstermektedir. Ancak bu iki eser incelendiğinde, öncelikle Askalânî'nin *İbn Kuteybe ve diğerlerinin yedi harfi hamlettikleri yedi şey*¹⁵⁸ ifadesini kullandığı görülmektedir. Buradan da Askalânî'nin İbn Kuteybe'nin yanına birkaç kişinin görüşünü daha ekleyerek meseleyi sentezlediği anlaşılmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr*'i incelendiğinde ise dört ve beşinci

¹⁵⁴ Dâni, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*, ss. 25-29; Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (thk.), C. I, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001, s. 43; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 26.

¹⁵⁵ Kaysî, *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kırâât*, s. 36; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. I, s. 44; Süyûtî, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 250.

¹⁵⁶ Ebu Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*, Seyyid Ahmed Sakr (thk.), Mektebetü Dâri't-Türâs, Kahire 1973, ss. 36-38.

¹⁵⁷ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. I, ss. 74-75.

¹⁵⁸ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz (thk.), C. IX, Dâru'l-Marife, Beyrut H. 1379, ss. 28-29.

maddelerin yer değişmesinin dışında *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*'da yazılanın hemen hemen aynısının yazıldığı görölmektedir.¹⁵⁹ Dolayısıyla Kastallânî, *ve diğerleri* ifadesini göz ardı ettiğinden dolayı tüm sıralamanın İbn Kuteybe'ye ait olduğunu düşünerek eserinde zikretmektedir.¹⁶⁰

Bâkılânî'ye (ö. 1013) göre *yedi vecih* ile kasıt şunlardır: 1. Harekenin değişip lafız ve mananın değişmediğı kelimeler. 2. Harekenin değişmesi sebebiyle mananın değişip lafzın değişmediğı kelimeler. 3. Harfin değişmesi sebebiyle mananın değiştığı kelimeler. 4. Lafzın değişip mananın değişmediğı kelimeler. 5. Lafzın ve mananın değiştığı kelimeler. 6. Takdîm ve tehîr olan kelimeler. 7. Ziyâde ve noksan sebebiyle değişen kelimeler.¹⁶¹

Ebu'l-Fadl er-Râzî el-İclî'ye (ö. 1062) göre *yedi vecih* ile kasıt şunlardır: 1. İsimlerde müfred, tesniye, cem', müzekker, müennes, mübâlağa ve diğer şekillerdeki farklılıklar. 2. Fiillerde mâzî, muzârî, emir gibi sarfa (morfolojik) ait; müzekker, müennes, mütekellim, muhâtab, fâil ve mefûl gibi isnatlara ait farklılıklar. 3. İ'râbda farklılıklar. 4. Ziyâde ve noksanlık şeklinde farklılıklar. 5. Takdîm ve tehîr şeklinde farklılıklar. 6. Bir kelime ya da harfin diğerine çevrilmesi şeklindeki farklılıklar. 7. Feth, imâle, terkîk, tefhîm, tahkîk, teshîl, idğâm, izhâr gibi lügat farklılıkları.¹⁶²

Otuz yılı aşkın bu mesele üzerinde düşündüğünü belirten İbnü'l-Cezerî (ö. 1429) de İbn Kuteybe'ye oldukça yakın görüş belirtmiştir. Ona göre *yedi vecih* ile kasıt şunlardır: 1. Lafız ve mananın değişmediğı hareke farklılıkları. 2. Yalnızca manayı değiştiren hareke farklılıkları. 3. Yalnızca manayı değiştiren harf farklılıkları. 4. Yalnızca lafzı değiştiren harf farklılıkları. 5. Lafzı ve manayı değiştiren harf farklılıkları. 6. Takdîm ve tehîr farklılıkları. 7. Ziyâde ve noksan farklılıkları.¹⁶³ İbnü'l-Cezerî'nin kırâat sahasında klasik dönemden etkilenmesi ve modern döneme etki etmesi sebebiyle günümüz ulemasının *yedi harf* meselesinde onun ifade ettiğı hususların -küçük farkların haricinde- dışına çıkmadıkları görölmektedir.

¹⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 27-28.

¹⁶⁰ Detaylı analiz için bkz., İbn Kuteybe, *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*, ss. 36-38; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 27-28; Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, C. IX, ss. 28-29; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâat*, C. I, ss. 74-75.

¹⁶¹ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Aziz*, C. I, ss. 43-44.

¹⁶² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 27.

¹⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 26.

Yedi harf hadîsleri teknik olarak âhâd olmasına rağmen yirmiden fazla sahâbeden vârid olması sebebiyle tevâtür derecesine ulaşmıştır. Hz. Osman'ın (r.a.) hilafeti esnasında minberden hutbe îrâd ederken cemaate “Rasûlüllâh'ın (s.a.s.) ‘Kur’ân yedi harf üzere nâzil olmuştur, hepsi de şâfidir, kâfidir!’ ifadesini işitmiş olanlar Allâh (c.c.) adına ayağa kalksın.” ifadesi üzerine sayılamayacak kadar sahâbenin ayağa kalkması ve bu hadîs-i şerîfi duyduklarını söylemeleri üzerine Hz. Osman'ın (r.a.) “Ben de sizinle beraber şâhidim” demesi, bu meselenin tevâtürüne delil teşkil etmektedir.¹⁶⁴

Şevkânî, ¹⁶⁵ *âyet-i kerîmesinin* izahında yer verdiği yedi harf meselesini Sünnî anlayış ile aynı çerçevede içerisinde ele almaktadır. Hâkim'in (ö. 1014) *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn'*ında yer alan ve İbn Mesûd (r.a.) tarafından rivâyet edilen hadîs-i şerîfte Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “İlk kitap, bir kapıdan bir harf üzere indirilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm ise yedi kapıdan yedi harf üzere indirilmiştir: Nehyeden, emreden, helal, haram, muhkem, müteşâbih ve emsâl. Onun helal kıldığını helal, haram kıldığını haram olarak kabul edin; emrettiğini yapıp, nehyettiğinden sakının. Muhkemi ile amel, müteşâbihine iman edin ve ‘O’na iman ettik, hepsi Rabbimizin katındandır.’ deyin!” hadîs-i şerîfini zikrederek mevzuu hadîslerle izah etmektedir.¹⁶⁶ Ayrıca aynı hadîs-i şerîfi İbn Ebî Hâtim'in İbn Mesûd'dan (r.a.) mevkûf¹⁶⁷ olarak ve Buhârî'nin Hz. Ali'den (r.a.) merfû olarak¹⁶⁸ rivâyet ettiklerini de ilave etmektedir. Peşinden İbn Cerîr ve Ebu Ya'lâ'nın Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivâyet ettikleri “Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir. Onun hakkında münakaşa etmek ise küfürdür. Ondan bildiğiniz ile amel edin, bilmediğinizi

¹⁶⁴ Alâüddîn Ali el-Müttakî b. Hüsâmiddîn el-Hindî, *Kenzü'l-'Ummâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Ef'âl*, İshâk et-Tîbî (thk.), C. I, Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, Beyrut tsz., s. 222.

¹⁶⁵ Âl-i İmrân 3/7. “Sana bu muazzam kitabı indiren O'dur! Bunun bir kısım âyetleri muhkemdir, onlar Ümmü'l-Kitâb'dır! Diğer bir kısmı da müteşâbihâtır...”

¹⁶⁶ *Fethu'l-Kadir*'de yer alan bu hadîs-i şerîf ile Şevkânî'nin kaynak olarak yer verdiği *el-Müstedrek*'te zikredilen hadîs-i şerîf metni arasında birkaç kelime fark mevcuttur. Söz konusu hadîs-i şerîf *Fethu'l-Kadir*'de “ *كَانَ الْكِتَابُ الْأَوَّلُ يُنَزَّلُ مِنْ بَابِ وَاجِدٍ عَلَى حَرْفٍ وَاجِدٍ، وَنَزَلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَافٍ: زَاجِرٍ وَأَمْرٍ، وَحَلَالٍ، وَحَرَامٍ، وَمُحْكَمٍ، وَمُتَشَابِهٍ، وَأَمْثَالٍ، فَأَجَلُوا حَلَالَهُ، وَحَرَمُوا حَرَامَهُ، وَأَفْعَلُوا مَا أَمَرْتُمْ بِهِ، وَأَنْتَهُوا عَمَّا نَهَيْتُمْ عَنْهُ، وَاعْتَبَرُوا بِأَمْثَالِهِ، وَبِأَمْثَالِهِ، وَأَعْمَلُوا بِمُحْكَمِهِ، وَأَمِنُوا بِمُتَشَابِهِهِ، وَقَوْلُوا: أَمَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا كَانَ الْكِتَابُ الْأَوَّلُ نَزَلَ مِنْ بَابِ وَاجِدٍ عَلَى حَرْفٍ وَاجِدٍ، وَنَزَلَ الْقُرْآنُ مِنْ سَبْعَةِ أَبْوَابٍ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَافٍ: زَاجِرٍ وَأَمْرٍ، وَحَلَالٍ، وَحَرَامٍ، وَمُحْكَمٍ، وَمُتَشَابِهٍ، وَأَمْثَالٍ، فَأَجَلُوا حَلَالَهُ، وَحَرَمُوا حَرَامَهُ، وَأَفْعَلُوا مَا أَمَرْتُمْ، وَأَنْتَهُوا عَمَّا نَهَيْتُمْ عَنْهُ، وَاعْتَبَرُوا بِأَمْثَالِهِ، وَأَعْمَلُوا بِمُحْكَمِهِ، وَأَمِنُوا بِمُتَشَابِهِهِ، وَقَوْلُوا: أَمَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ* Detay için bkz., Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, Mustafa Abdülkâdir Atâ (thk.), C. II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s. 318; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 433.

¹⁶⁷ “Rivâyetin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ulaşamayıp sahâbî düzeyinde kalması” demektir. Ebu Amr Osmân b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-Hadîs*, Nüreddîn İtr (thk.), Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1986, s. 46.

¹⁶⁸ “Rivâyetin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nispet edilmesi” demektir. Şehrezûrî, *Ulûmü'l-Hadîs*, s. 45.

ise bilene bırakın.” hadîs-i şerîfi ile Beyhâkî'nin buna ilaveten yine Ebu Hüreyre'den (r.a.) merfû olarak rivâyet ettiği “...muhkemi ile amel edip müteşâbihine iman edin!” ifadelerini zikrederek, selefın yedi harf hadisine yaklaşımını yorum yapmadan bilgi aktarımını yapmaktadır.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 433.

3. FETHU'L-KADİR TEFSİRİNDE KİRÂATLER

Fethu'l-Kadir'de kîrâat açısından üzerinde çalışma yapmaya oldukça elverişli bilgiler mevcuttur. Bununla birlikte içeriğinde takriben 2.500 civarında kîrâat meselesine değinilmesine rağmen genel olarak bir kîrâat eseri değildir. Bu ön bilgi ile meseleye yaklaşılması, eserde kîrâat usulüne dair eksik veya hatalı bilgilerin ortaya çıkması durumunda, okuyucuyu hayal kırıklığına uğramaktan muhafaza edecektir.

3.1. Kîrâatleri Sınıflandırması

Daha önce de beyan edildiği üzere, kîrâatler *sahîh kîrâat* ve *sahîh olmayan (şâz) kîrâat* şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kısaca *sahîh* kîrâat mezkûr üç şartı içinde barındıran, *sahîh olmayan* ise üç şartı sağlamayan kîrâat demektir. Bu bilgiler genel kîrâat kaynaklarında küçük farklarla birlikte mezkûr şekilde yer almaktadır. Şevkânî'nin meseleye yaklaşımına bakıldığında ise onun genel kanaat çizgisinde hareket etmediği görülmektedir.

3.1.1. Sahîh Mefhumuna Değınmesi

Şevkânî'nin, zikrettiği kîrâati sahîh olarak nitelemesi, tüm eserde yalnızca beş yerde geçmektedir. Bunların dördünde Nehhâs (ö. 950) ve Kurtubî (ö. 1273) etkisi görülmekte, sonuncusunda ise farklı isimlerin tahlilleri dile getirilmektedir. Bu durum, müellifin sahîh kîrâat ile alakalı olarak özgün bir fikrinin oluşmadığını düşündürmektedir. Onun sahîh kîrâat mefhumuna dair eserinde yer verdiği kısımları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Onun beyan ettiğine göre En'âm sûresinin 99. âyet-i kerîmesindeki جَنَاتٍ kelimesi; Muhammed b. Abdîrahmân b. Ebî Leylâ, A'meş ve Âsım tarafından ت/tâ harfinin dammesiyle جَنَاتٍ şeklinde rivâyet edilmektedir. Şevkânî, Âsım'ın özelinde “.../Âsım'ın sahîh kîrâatinden gelen bir rivâyette...” ifadesini kullanmaktadır.¹⁷⁰ Ancak bu rivâyetler kîrâat kaynaklarına arz edildiğinde, Âsım'a ait böyle bir okuyuşun olmadığı, aksine onun rivâyetinin cumhur ile aynı minvalde olduğu anlaşılmaktadır. İlâveten Şevkânî'nin bu bilgileri genel olarak kîrâat kaynaklarından alıntılanmadığı görülmektedir. Nitekim Nehhâs ve Kurtubî bu rivâyeti sahîh olarak nitelemektedirler.¹⁷¹ Müellif de muhtemelen bu isimlerden

¹⁷⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. II, s. 185.

¹⁷¹ Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *Î'râbü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Marife, Beyrut 2008, s. 278; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IV, s. 45.

etkilenmektedir. Ayrıca bu tevcîh Sa‘lebî’ye (ö. 1035) göre sahîh kaydı olmaksızın yine Âsım’a, İbn Atıyye’ye (ö. 1147) göre Âsım’ın Ebu Bekr Şu‘be rivâyetine, Hemedânî’ye (ö. 1173) göre ise Âsım’ın Ebu Bekr Şu‘be rivâyetinin A‘şâ ve Burcumî tarîklerine aittir.¹⁷² Buradan da müellifin, Âsım’ın birinci derecede yer almayan tarîklerinden gelen ve şâz olarak nitelendirilmesi gereken bir rivâyeti, sahîh kaydıyla kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Bir diğer yerde zikredilen sahîh kırâat terimi, A‘râf sûresinin 190. âyet-i kerîmesinde geçmektedir. Buradaki شُرْكَاء kelimesi; Nâfi ve Ebu Cafer kırâati ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu‘be rivâyetinde شُرْكَاء şeklinde okunmaktadır.¹⁷³ Şevkânî’nin bu kırâati tevcîhinde iki durum dikkat çekmektedir. Birincisi o, mezkûr okuyuşu Medine-i Münevvere kurrâsı ve Âsım’a hasretmekte, ancak onun rivâyetine inmemektedir. İkincisi ise cumhurun شُرْكَاء okuyuşunu Ebu Amr ve sair Kûfeliler ile kayıtlamaktadır. Bu durumda onun kırâat-i seb‘ayı öncelediği kabul edilirse İbn Kesîr ve İbn Âmir’den, aşereyi öncelediği kabul edilirse de bu isimlerle birlikte Yakûb’dan bahsetmediği ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁴

Müellif, Ahfeş Saîd’in (Evsat) (ö. 830) شُرْكَاء kırâatini inkâr ettiğini söylemektedir. Kendisinin ise bu duruma, kelimenin başında yer alan دَا veya دَوِي harfinin hafzedilmesiyle mansûb olan sahîh bir kırâat olduğu hususunda cevap vereceğini, وَأَجِيبُ عَنْهُ بِأَنَّهَا صَحِيحَةٌ عَلَى حَدِّبِ الْمُضَافِ أَي: جَعَلَ لَهُ دَا شُرْكَاءِ أَوْ دَوِي شُرْكَاءِ beyan etmektedir. Ne var ki onun, وَأَجِيبُ ifadesinin dışında kalan tüm tevcîh bilgilerini Kurtubî’den alıntıladığı görülmektedir.¹⁷⁵

Şevkânî, Tâhâ sûresinin 15. âyet-i kerîmesindeki أَخْفِيهَا kelimesinin Saîd b. Cübeyr tarafından أَخْفِيهَا şeklindeki rivâyetine ve bu rivâyetin bazı dil âlimleri tarafından “أكادُ أَظْهَرُهَا/Neredeyse açıklayacaktım!” manasına geldiği fikrinin Nehhâs tarafından yapılan eleştirisine yer vermektedir. Nitekim Nehhâs bu mananın أَظْهَرُهَا şeklinde anlaşılması ve ayrıca أَخْفِيهَا gibi yaygın ve sahîh kırâat varken, şâz olan نَيْسَ الْمَعْنَى عَلَى أَظْهَرُهَا وَلَا سِيَّيْمًا وَأَخْفِيهَا قِرَاءَةً rivâyetinin tercih edilmemesi gerektiğini

¹⁷² Detay için bkz., Ebu İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur‘ân*, Seyyid Kesrevî Hasan (thk.), C. IV, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 174; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, C. II, s. 328; Ebu’l-‘Alâ el-Hasen b. Ahmed el-Hemedânî, *Ġâyetü’l-İhtisâr fî Kırâati’l-‘Aşerati Eimmeti’l-Emsâr*, Eşref Muhammed Fuad Talat (thk.), C. II, el-Cemâatü’l-Hayriyye, Cidde 1994, s. 485.

¹⁷³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. II, s. 273.

¹⁷⁴ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. II, s. 349.

¹⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi ‘li Ahkâmi’l-Kur‘ân*, C. IV, s. 291; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. II, s. 349.

شَادَّةٌ فَكَيْفَ تُرَدُّ الْقِرَاءَةُ الصَّحِيحَةُ الشَّائِعَةُ¹⁷⁶ Bu ifadelerin detayına inildiğinde, Kurtubî'nin Nehhâs'ın yorumladığı bu bilgileri yine onun ismini vererek zikrettiği görülmektedir. Bu durumda Şevkânî'nin, Nehhâs yerine birinci derecede muhtemelen Kurtubî'den alıntılacağı düşünülmektedir.¹⁷⁷

Senet yönünden benzer bir durum Enbiyâ sûresinin 4. âyet-i kerîmesinde de görülmektedir. Şevkânî, قُلْ رَبِّي cümlesinin Kûfe kurrâsının mushaflarında قُلْ رَبِّي şeklinde okunduğunu ve bunun “أولَى/evlâ” kırâat olduğunu, ayrıca Nehhâs'ın cumhur kırâati ile beraber her iki kırâati de sahîh gördüğünü belirtmektedir.¹⁷⁸ Ancak yine detaylara inildiğinde Kurtubî'nin de birebir ifadelerde bulunduğu görülmektedir.¹⁷⁹ Şevkânî'nin eserinde Kurtubî etkisi göz önüne alındığında, meselenin çıkış kaynağı Nehhâs olsa da¹⁸⁰ alıntının Nehhâs yerine yine Kurtubî'den yapıldığı anlaşılmaktadır.

Sahîh kaydıyla alakalı olarak son bilgi Furkân sûresinin 18. âyet-i kerîmesinde zikredilmektedir. Burada yer alan نَتَّخَذُ kelimesi, Ebu Cafer ve Hasan-ı Basrî tarafından mechûl formda نَتَّخَذُ şeklinde okunmaktadır. Şevkânî, Ebu Amr b. el-Alâ (ö. 771) ile beraber İsa b. Ömer'in (ö. 766) bu kırâate dair bir değerlendirme yaparak; mechûl formla kırâatin, her ne kadar sahîh olsa da peşindeki مِنْ harfini hafzetmesi gerekliliğinden dolayı caiz olmadığını söylediklerini لَا قَالَ أَبُو عَمْرٍ بِنُ الْعَلَا وَعَيْسَى بِنُ عُمَرَ: لَا تَجُوزُ هَذِهِ الْقِرَاءَةُ وَلَوْ كَانَتْ صَحِيحَةً لَحُذِفَتْ (مِنْ) التَّنْبِيْهُ¹⁸¹ cümlesiyle ifade etmektedir.

3.1.2. Şâz Mefhumuna Değınmesi

Şevkânî'nin, kırâatlerden şâz ismi vererek bahsetmesi eserinin sekiz yerinde görülmektedir. Yine bu tevcîhâtta Kurtubî başta olmak üzere farklı isimlere rastlanmaktadır. Şâz mefhumunun müellifin kendi fikri olarak dillendirilmesi ise tüm eserde yalnızca bir yerde kaydedilmektedir.

Müellif, Bakara sûresinin 212. âyet-i kerîmesindeki رُيِّنَ kelimesinin Mücâhid ve Humeyd b. Kays tarafından malûm sîgayla رُيِّنَ şeklindeki rivâyetine Nehhâs'ın yapmış olduğu yorumdan bahsetmektedir. Kurtubî'de de benzer ifadelere değınilen bu yorumu

¹⁷⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 451.

¹⁷⁷ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, s. 579. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 167.

¹⁷⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 498.

¹⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 245.

¹⁸⁰ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, s. 600.

¹⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 83.

göre Nehhâs, fâilinden bahsedilmemesi sebebiyle mezkûr kırâatin şâz olduğunu وَهِيَ قِرَاءَةٌ شَادَّةٌ لِأَنَّهُ لَمْ يَتَقَدَّمَ لِلْفَاعِلِ ذِكْرٌ ifadeleriyle dile getirmektedir.¹⁸²

Yine, Bakara sûresinin 273. âyet-i kerîmesindeki يَحْسِبُهُمْ kelimesinin; İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Ebu Cafer tarafından aynı şekilde, diğer kurrâ tarafından ise س/sîn harfinin kesresiyle يَحْسِبُهُمْ şeklinde rivâyet edilmesini, kurrâ ismi vermeden “س/sîn harfinin fetha ve kesresi olarak iki lûgat vardır.” cümlesiyle belirtmektedir. Bu kelimeyi dil açısından Ebu Ali el-Fârisî'nin (ö. 987) görüşleriyle detaylandıran müellif; kelimenin mazi formunun kesre, muzari formunun ise fetha olması sebebiyle يَحْسِبُهُمْ kırâatinin dil açısından daha uygun, ancak يَحْسِبُهُمْ kırâatinin ise her ne kadar şâz olsa da güzel olduğunu, وَالْفَتْحُ أَقْبَسُ لِأَنَّ الْعَيْنَ مِنَ الْمَاضِي مَكْسُورَةٌ فَبَابِهَا أَنْ تَأْتِيَ فِي الْمَضَارِعِ مَفْتُوحَةً, فَالْقِرَاءَةُ بِالْكَسْرِ عَلَى هَذَا حَسَنَةٌ وَإِنْ كَانَتْ شَادَّةً ifadeleriyle beyan etmektedir. Okuyucuya verdiği bu bilgileri yine Kurtubî'den alıntılaman Şevkânî, tevcîhte kendi görüşüne yer vermemektedir.¹⁸³

Şevkânî, A'râf sûresinin 20. âyet-i kerîmesindeki مَلَكَيْنِ kelimesini; İbn Abbâs (r.a.), Yahya b. Ebî Kesîr ve Dahhâk'ın ل/lâm harfinin kesresiyle مَلَكَيْنِ şeklindeki rivâyet ettiklerine dair Nehhâs tarafından bir değerlendirme yapıldığından bahsetmektedir. Yine Kurtubî kaynaklı olduğu anlaşılan beyanata göre Nehhâs, kesreyle kırâati قِرَاءَةٌ شَادَّةٌ لِأَنَّ تَكُونَا مَلَكَيْنِ قِرَاءَةٌ شَادَّةٌ İLA أَنْ أَبُو جَعْفَرٍ قَالَ İFADELERİYLE şâz kırâat olarak değerlendirmektedir.¹⁸⁴

Meryem sûresinin 5. âyet-i kerîmesinde yer alan خَفَّتْ kelimesinin Hz. Osman (r.a.), Muhammed b. Ali, Ali b. Hüseyin ve Yahya b. Ya'mer tarafından خَفَّتْ şeklinde okunmasına yorum yapan Şevkânî, bu kırâatin şâz ve doğrudan uzak olduğunu “وَهَذِهِ قِرَاءَةٌ شَادَّةٌ بَعِيدَةٌ عَنِ الصَّوَابِ” sözleriyle dile getirmektedir.¹⁸⁵ Bu değerlendirme okuyucu tarafından onun söylemleri gibi algılanmaktadır. Ne var ki o, Kurtubî'nin aynı minvaldeki ifadelerine rağmen buna bir atıfta bulunmamaktadır. Nitekim Kurtubî de bu ifadelerin Nehhâs'a ait olduğunu aktarmamakta, ancak onunla benzer cümleler kurmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸² Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, s. 89; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. II, s. 29; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 294.

¹⁸³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. II, s. 293; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 399.

¹⁸⁴ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, s. 300; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IV, s. 156; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 249.

¹⁸⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 405.

¹⁸⁶ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, s. 558; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 73.

Yine Meryem sûresinin 26. âyet-i kerîmesinde yer alan تَرِيْنٌ kelimesini; Hz. Talha (r.a.), Ebu Cafer ve Şeybe'nin تَرِيْنٌ şeklinde rivâyet etmesine Kurtubî kaynaklı olarak değinen Şevkânî, İbn Cinnî'nin bu kırâati şâz olarak değerlendirmesini, Kurtubî'nin وَهِيَ شَادَّةٌ قَالَ أَبُو الْفَتْحِ وَهِيَ شَادَّةٌ ifadeleriyle aynı şekilde, detaylara inmeden beyan etmektedir.¹⁸⁷

Furkân sûresinin 61. âyet-i kerîmesinde yer alan فَمَرًا kelimesinin A'meş tarafından فَمَرًا şeklinde naklettiği rivâyetini zayıf ve şâz gördüğünü, وَهِيَ قِرَاءَةٌ ضَعِيفَةٌ شَادَّةٌ, cümlesiyle değerlendirmektedir.¹⁸⁸ Bu değerlendirmede de Kurtubî'nin kullandığı cümle yapısıyla birebir aynı olmasa da yakın ifadelerin mevcut bulunması, müellifin bu konudaki kaynağını okuyucuya göstermektedir.¹⁸⁹

Zuhurf sûresinin 81. âyet-i kerîmesinde yer alan الْعَابِدِينَ kelimesinin Ebu Abdurrahmân el-Yemânî tarafından الْعَبِيدِينَ şeklinde okunmasına dilbilim ve mana açısından eleştiri getirirken هَذِهِ الْقِرَاءَةُ الشَّادَّةُ الْبَعِيدَةُ ibaresini kullanmakta ve bu rivâyeti doğrudan uzak ve şâz olarak yorumlamaktadır.¹⁹⁰

Son olarak, İnsân sûresinin 16. âyet-i kerîmesinde yer alan قَدَّرُوهَا kelimesinin; Hz. Ali (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Şa'bî, Zeyd b. Ali ve Ubeyd b. Umeyr ile Ebu Amr'ın tarîklerinden gelen bir rivâyete göre قَدَّرُوهَا şeklinde okunmasına Ebu Hayyân'ın "قَالَ أَبُو حَيَّانَ وَالْأَقْرَبُ فِي تَخْرِيجِ هَذِهِ الْقِرَاءَةِ الشَّادَّةِ" / Bu şâz kırâatin tahrîcinde en doğru olan..." diye başlayan ifadelerine yer vermektedir.¹⁹¹

3.1.3. Tevâtür Mefhumuna Değınmesi

Şevkânî eserin tümünde *tevâtür* mefhumundan yalnızca iki defa bahsetmekte, her ikisinde de tevâtür anlayışının selefın görüşlerinin hilafına olduğunu hissettirmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla kırâat senet zincirinin aynı anda bir arada bulunan kalabalık tarafından gerçekleştirilmiş olması, onun tevâtür meselesine ihtiyatla bakmasına sebebiyet vermektedir.

¹⁸⁷ Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Muhteseb fî Tebyîni Vüçûhi Şevâzî'l-Kırâât ve'l-Îzâh 'anhâ*, Ali en-Necdî Nâsif, Abdulhalîm en-Neccâr ve Abdulfettâh İsmail Şelbî (thk.), C. II, y.y., Kahire 1994, s. 42; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 90; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 415.

¹⁸⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 104.

¹⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VII, s. 62.

¹⁹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 672.

¹⁹¹ Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî (Ebu Hayyân), *el-Bahru'l-Muhîr*, Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (thk.), C. VIII, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993, s. 390; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 415.

Şevkânî'ye göre Nisâ sûresinin 1. âyet-i kerîmesinde yer alan وَالْأَرْحَامُ kelimesinin Hamza, İbrahim en-Neha'î, Katâde ve A'meş tarafından م/mîm harfinin kesresiyle وَالْأَرْحَامُ şeklinde okunması dilbilim ekollerince ittifakla reddedilmiş; Basralılarca *lahn*, Kûfelilerce de *kabîh* olarak nitelendirilmiştir. Ebu Nasr el-Kuşeyrî'nin (ö. 1072) dil açısından yapılan eleştirileri kulak ardı ederek; bu reddiyelerin din âlimlerince kabul görmediğini, çünkü kurrânın rivâyet ettiği bu okuyuşun Hz. Peygamber'den (s.a.s.) tevâtür yoluyla geldiğini ifade etmesi üzerine Şevkânî de kendi yorumunu katmakta ve tevâtür iddiasının bâtil olduğunu bu rivâyeti okuyanların iyi bildiklerini, doğrusunun rivâyetlerin cevazı için Arap şiirlerinde benzerinin geçip geçmediğinin kontrol edilmesi olduğunu iddia etmektedir.¹⁹²

Müellifin *tevâtür* mefhumunu dile getirdiği diğer yer ise En'âm sûresinin 137. âyet-i kerîmesidir. Buradaki وَأُولَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ قَتَلُوا وَأُولَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ cümlesi, İbn Âmir kırâatinde وَأُولَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ قَتَلُوا وَأُولَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ şeklinde muzâf ile muzâfun ileyhin arasına bir kelimenin girerek *fasl* meydana getirmesiyle okunmaktadır. Bu cümlenin dil ve kırâat açısından imkânı tartışmalarını uzunca aktaran müellif, kırâatin tevâtür ile nakledilmesi sebebiyle kabul edileceğini ifade edenlere olumsuz görüş belirtmektedir. Nitekim o, tevâtür mefhumunun, diğer imamların bu okuyuşa yaklaşmamaları nedeniyle meydana gelmediği kanaatindedir. Ayrıca bir okuyuşun kabul edilebilir olması için nahiv kurallarına münasip olmasının şart olduğunu da ilave etmektedir.¹⁹³

Şevkânî'nin, bu mefhumun isminin geçtiği örneklere eserinde yalnızca iki kere yer vermesi sebebiyle meseleye yaklaşımının sınırları net olarak anlaşılammaktadır. Ancak onun, genel olarak senet zinciri içerisinde tevâtürün meydana gelemeyeceği ve yalnızca tüm imamların ortak okuyuşlarında teşekkül edebileceği düşüncesi içerisinde olduğu, ayrıca bir kırâatin sıhhat derecesinin tevâtür ile birlikte dil kuralları çerçevesinde ortaya çıkabileceği anlayışına sahip olduğu öngörülmektedir.

Bunlarla birlikte Şevkânî'nin *meşhur*, *âhâd*, *müddrec* ve *mevzû* adı altında terim olarak kırâat alanına dair bir ifadede bulunduğu görülmemektedir. Bu, müellifin kırâat sahasının dinamiklerine vukûfiyetini anlama açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim *Fethu'l-Kadîr*'in bir kırâat eseri olmadığı bilinmektedir. Ancak eserde yer

¹⁹² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 559.

¹⁹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 212.

alan kırâat meselelerinin haddinden fazla olması, bu alana dair en azından başlangıç seviyesindeki terimlere özgün atıflar yapılarak okuyucuyu dinamik tutma beklentisine yol açmaktadır. Ancak bahsedilen bu çerçevede, beklentinin karşılanamadığı açıkça görülmektedir.

3.2. Tercih Belirttiği Kırâatler

Şevkânî özellikle sahîh kırâatleri tercih noktasında meseleye büyük bir dikkatle yaklaşmakta ve umumiyetle kırâat tercihinden kaçınmaktadır. Ancak bazen de özellikle dilbilim ve mana açısından kendince daha güzel olan kırâatleri tercih ettiğini beyan etmektedir. Bu noktada diğerlerini reddetmek gibi bir duruma düşmeksizin, tercih sebeplerini farklı ifadelerde dile getirmektedir. Ayrıca kırâatler arasında tercih belirtirken kullandığı dile oldukça dikkat etmekte ve sahîh kırâatler ile şâz kırâatlerin farklı kelime biçimleriyle analiz edildiğini okuyucuya hissettirmektedir. Şöyle ki sahîh kırâatleri tercih ederken kullandığı ifadeler daha yumuşak olup diğerlerini reddedici bir özelliğe sahip değilken, şâz kırâatlerin tevcîhinde daha cesaretli ifadelere yer vermektedir. Bu durumu, ilmî dirâyeti ile şâz kırâatleri rahatlıkla analiz edebileceği düşüncesi içerisinde olduğu şeklinde açıklamak mümkün görünmektedir. Bununla birlikte o, kırâatlerin dil açısından tercih edilmesi hususunda Ebu Ubeyde Ma‘mer b. Müsennâ (ö. 824), Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 838) ve Ebu Hâtim es-Sicistânî'nin (ö. 869) görüşlerine oldukça yer vermektedir.

Örnek 1: ¹⁹⁴ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ¹⁹⁴ âyet-i kerîmesindeki فِي الْقِصَاصِ kelimesi, Ebu'l-Cevzâ er-Rabaî (ö. 702) tarafından فِي الْقِصَاصِ şeklinde rivâyet edilmektedir. Bu durumda mana “Ey akıl sahipleri! Hz. Allâh'ın (c.c.) sizin için kıssaları meşru kıldığı kitabında hayat/kurtuluş vardır.” şeklinde anlaşılmaktadır. Şevkânî'ye göre “hayat” ile kastın “kalbin hayatı” olarak anlaşıldığı bu mana ve kırâat zayıftır. O, şâz kırâatlerin tevcîhinde pek yapmadığı bir yorumda bulunarak, bu kırâatin caiz olmadığını “وَالْقِرَاءَةُ بِهِ مُنْكَرَةٌ” ifadesiyle beyan etmektedir.¹⁹⁵

Örnek 2: ¹⁹⁶ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ¹⁹⁶ âyet-i kerîmesindeki قَيُّومٌ kelimesinin aslı و/vâv harfinin yanyana gelmesinden dolayı و/vâv ile harekeli و/yâ ile harekeli قَيُّومٌ'dur.

¹⁹⁴ Bakara 2/179. “Ey akıl sahipleri! Ayrıca kısasta sizin için hayât vardır. Umulur ki korunursunuz.”

¹⁹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 247.

¹⁹⁶ Bakara 2/255. “Allâh (c.c.) ki ondan başka ilâh yoktur! O diridir, zatıyla ve kemâliyle kâimdir!”

ي/yâ harfine çevrilerek idğam edilmiştir.¹⁹⁷ Bu kelimeyi Hz. Ömer(r.a.), İbn Mesûd (r.a.), Alkame (r.a.), İbrahim en-Neha'î ve A'meş قَيَّامُ şeklinde okumaktadırlar. Şevkânî bu iki okuyuşu da kabul etmekle birlikte cumhurun okuduğu şeklin Araplar tarafından daha çok bilindiğini, kelime yapısının daha doğru olduğunu ve üzerinde yapılan değişikliğin daha belirgin olduğunu "أَعْرَفْتُ عِنْدَ الْعَرَبِ أَصْحَابُ بِنَاءٍ وَأَثْبَتُ عَلَيْهِ" cümlesiyle ifade etmektedir.¹⁹⁸

Örnek 3: İbn Âmir ile Âsım dışındaki Kûfe kurrâsı (Hamza ve Kisâî);¹⁹⁹ قَالَ كَمْ 200 cümlesinde yer alan ث/sâ ile ت/tâ harflerini, mahreçlerinin birbirine yakın olması sebebiyle idğâm ederek (idğâm-ı mütekâribeyn) كَمْ لَيْثٌ şeklinde, diğer kurrâ ise mushaf-ı şerîfteki şekliyle izhâr ederek rivâyet etmektedirler. Ancak Şevkânî, ث/sâ ile ت/tâ harflerinin mahreç itibarıyla birbirlerine yakın olduğu bilgisine katılmamaktadır. O, mezkûr iki rivâyet arasında bir tercihte bulunarak, bu harflerin mahreçlerinin birbirine uzak olduğu gerekçesiyle izhâr edilen kırâatin daha güzel olduğunu "أَحْسَنُ" kelimesiyle ifade etmektedir.²⁰¹

Şevkânî'nin eserinde tevcihâtını yaptığı rivâyetlere bakıldığında onun bir hatalı bilgi arz ettiği görülmektedir. Zira idğâm ile okunan kırâat aynı zamanda Ebu Amr ile Ebu Cafer tarafından da rivâyet edilmesine rağmen *Fethu'l-Kadîr*'de "diğerleri" kaydıyla izhâr edenler arasında yer almaktadır.²⁰²

Örnek 4: 203 Fَاِنَّ اَمِنْ بَعْضِكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اُوْتِيَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ kelimesi İbn Muhaysın kırâatinde; önce hemzenin ي/yâ harfine çevrilmesi, daha sonra ise ي/yâ harfinin ت/tâ harfine idğâm edilmesi ile اَتَمَّنْ şeklinde okunmaktadır.²⁰⁴ Şevkânî'nin okuyucuyu zikretmeden "كُرِيءُ/kurie" ifadesi ile yer

¹⁹⁷ İbn Uşfûr el-İşbîlî, *el-Mümti' fi't-Tasrîf*, Fahrüddîn Kabâve (thk.), C. II, Dâru'l-Marife, Beyrut 1987, s. 602.

¹⁹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 370.

¹⁹⁹ Kûfe kurrâsı içerisinde yer alan Halef, bu okuyuşu rivâyet etmemektedir. Şevkânî'nin genellikle mütevatîr olarak yedili kırâati ön plana alması nedeniyle zaten onu bu isimler içerisinde düşünmediği anlaşılmaktadır. Detay için bkz., Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, s. 449; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 37.

²⁰⁰ Bakara 2/259. "...Ne kadar kaldın?" diye sordu..."

²⁰¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 381.

²⁰² İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. I, s. 349; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, C. II, s. 303; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, s. 449; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 37.

²⁰³ Bakara 2/283. "...Eğer birbirinize güveniyorsanız, kendisine inanılan adam, Rabbi olan Allâh'tan (c.c.) korksun da üzerindeki emaneti ödesin..."

²⁰⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*, Mektebetü'l-Mütenebbî, Kahire tsz.,s. 25.

verdiği bu kırâat, ona göre ي/yâ harfinin, çevrildiği ء/hemze hükmünde olması sebebiyle ت/tâ harfine idğâmının mümkün olmamasından dolayı sarf/morfoloji ilmi açısından hatalı görülmektedir.²⁰⁵

Bu örnekten anlaşıldığı üzere Şevkânî'nin kırâat eleştirisinde temellendirdiği husus, sahîh-şâz ayrımıdır. Kendisi sahîh kırâatleri reddedenlere şiddetle karşı çıkarak, “sahîh senetle gelen bir rivâyetin reddinin kabul edilemez olduğunu”²⁰⁶ ifade etmesine rağmen şâz kırâatlere aynı muameleyi yapmaması, onun eleştiri kıstasının sahîh senet olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır.

Örnek 5: ²⁰⁷ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr ve Ebu Cafer kırâatinde ء/tâ harfinin dammesiyle حَسَنَةً şeklinde yer almaktadır.²⁰⁸ Şevkânî'nin ehl-i Hicâz olarak zikrettiği bu kurrânın rivâyetine göre cümle, “إِنْ تُوجَدُ” ²⁰⁹ حَسَنَةً/Eğer bir iyilik bulunursa...” manasına gelmektedir ki bu durumda كان fiili nâkıs yerine tâm fiil olarak işlev görmektedir. Cümle, cumhurun rivâyeti olan حَسَنَةً kırâatinde ise “Bir iyilik yaparsa...” manasına gelmektedir. Şevkânî, bu iki kırâat arasında kendi görüşüne en yakın olanın Hicâz kurrâsının rivâyeti olduğunu “أُولَى” kaydıyla hissettirmektedir.²⁰⁹

Müellif, ayrıca bu yerin devamındaki يُضَاعِفْهَا kelimesinin Hasan-1 Basrî tarafından ن/nûn harfiyle نُضَاعِفْهَا şeklinde; diğer kurrâ tarafından ise mezkûr şekilde okunduğundan bahsetmekte ve cumhurun kırâatini “أَزْجَحُ” ifadesiyle tercih ettiğini belirtmektedir. Ancak bu kısımda Şevkânî'nin muhtemelen Kurtubî'den alıntı yapması kaynaklı olarak bir problem görülmektedir.²¹⁰ İlgili kelimenin نُضَاعِفْهَا şeklinde yer alan kırâati, Hasan-1 Basrî tarafından değil, İbn Hürmüz tarafından rivâyet edilmektedir. Hasan-1 Basrî ise bu kelimeyi يُضَعِفْهَا şeklinde rivâyet etmektedir. Ayrıca bu kelime İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından يُضَعِفْهَا şeklinde rivâyet edilmektedir. Müellifin, şâz kırâate dair rivâyet bilgisine –hatalı da olsa- yer verirken, mütevâtir kırâatten bahsetmemesinin bir usul hatası olduğu düşünülmektedir.²¹¹

²⁰⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 413.

²⁰⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 160.

²⁰⁷ Nisâ 4/40. “...Eğer bi iyilik olursa, onu da kat kat artırır...”

²⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 249.

²⁰⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 624.

²¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. III, s. 175.

²¹¹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'an min Kitâbi'l-Bedî'*, s. 33; Ahmed b. Yûsuf el-Halebî, *ed-Dürü'l-Mesûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, Ahmed Muhammed el-Harrât (thk.), C. III, Dâru'l-

Örnek 6: 212 ²¹² فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصَلِّحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ayet-i kerîmesindeki ²¹² يُصَلِّحَا kelimesi, Kûfelilerin haricindeki kurrâ tarafından ²¹² يُصَلِّحَا şeklinde rivâyet edilmektedir. Şevkânî bu iki kırâatten daha münasip olanın cumhurun okuyuşu olduğunu “أُولَى” ifadesiyle belirtmektedir. Bu görüşünü delillendirmek isteyen Şevkânî, Arapların iki kişi arasında gerçekleşen işler için ²¹² تَفَاعُل/tefâ‘ul kalıbını kullandıklarını, dolayısıyla iki kişinin sulhunun ²¹² إِفْعَال/if‘âl kalıbından gelen ²¹² أَصْلَحَ yerine ²¹² تَصَلَّحَ kalıbıyla ifade edilebileceğini de ilave etmektedir.²¹³

Örnek 7: 214 ²¹⁴ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا ayet-i kerîmesindeki ²¹⁴ أَنْ صَدُّوكُمْ ifadesi; İbn Kesîr ve Ebu Amr tarafından “şart” manasını içeren ²¹⁴ أَنْ ile okunmaktadır. Bu kırâati dil açısından Ebu Ubeyd (ö. 838) de tercih etmektedir. Bu durumda mana “Eğer sizi Mescid-i Harâm’dan çevirirlerse, onlara karşı bir düşmanlığı yüklenmeyin!” şeklinde anlaşılmaktadır.

Şevkânî, bu tevcîhte Nehhâs’tan alıntı yaparak; nahiv, hadîs ve dil âlimlerinin büyüklerinin ²¹⁴ أَنْ kırâatinden men ettiklerini delilleriyle ifade etmektedir. Buna göre, bu âyet-i kerîme hicretin VIII. yılında Mekke-i Mükerrerme’nin fethinde nâzil olmuş; müşriklerin Müslümanlara Mescid-i Harâm’ı yasaklamaları ise VI. yılda vuku bulmuştur. Bir diğer ifadeyle yasaklama olduktan sonra şart edatı olan “eğer” bir anlam ifade etmemektedir. Nehhâs, bu hâli “Eğer seni öldürürse filana bir şey verme!” demeye benzetmektedir.²¹⁵ Bu bilgileri zikreden Şevkânî ise ²¹⁴ أَنْ ile kırâatin daha doğru olduğunu ifade eden fikri benimsemiş olmalı ki ²¹⁴ مَا أَحْسَنَ هَذَا الْكَلَامَ/Bu ne kadar güzel bir sözdür!” demekten kendini alamamaktadır.²¹⁶

Örnek 8: Şevkânî, 217 ²¹⁷ يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا ayet-i kerîmesindeki ilk cümlelerin isti’nâf-i beyânî²¹⁸ olduğunu kabul etmektedir. Sanki “Azap görenlerin içinde buldukları durumları nasıldır?” sorusunun cevabı olarak gelmiş olarak ön görmektedir. O, kurrâ ismi vermeden ²¹⁷ يُخْرِجُوا kelimesinin ²¹⁷ إِفْعَال/if‘âl

Kalem, Dimeşk H. 1406, s. 682; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer bi’l-Kırâati’l-Erba‘ate Aşer*, C. I, s. 512; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfân*, s. 47; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 624.

²¹² Nisâ 4/128. “...Bir sulh ile aralarını düzeltmelerinde kendileri açısından bir sakınca yoktur...”

²¹³ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, ss. 694-695.

²¹⁴ Mâide 5/2. “...Sizi Mescid-i Harâm’dan menettiler diye birtakım insanlara karşı beslediğiniz kin, sizi aşırılığa sevketmesin...”

²¹⁵ Nehhâs, *İ‘râbü’l-Kur‘ân*, s. 222.

²¹⁶ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. II, s. 10.

²¹⁷ Mâide 5/37. “Onlar ateşten çıkmak isteyecekler, fakat ondan çıkamayacaklardır...”

²¹⁸ “Önceki cümleyle ondan kaynaklanan gizli bir soruya cevap olarak kabul edilen diğer cümlelerin arasının ayrılması” demektir. Tehânevî, *Keşşâfü Istilâhâti’l-Fünûn ve’l-‘Ulûm*, C. I, ss. 174-175.

kalıbından يُخْرِجُوا şeklinde de okunduğunu ifade etmektedir. Şevkânî'ye göre, kaynak eserlerden okuyucularının Ebu Vâfi ve Ebu'l-Cerrâh olduğu bilgisine ulaşılan bu kırâat,²¹⁹ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا²²⁰ kaydının gelmesiyle zayıf görülmektedir.²²⁰

Örnek 9: قَالَ يَا بُشْرَىٰ هَذَا غُلَامٌ²²¹ âyet-i kerîmesindeki يَا بُشْرَىٰ kelimesi Kûfe kurrâsı tarafından mezkûr şekilde, diğer kırâat imamları tarafından ise izâfetle يَا بُشْرَايَ şeklinde okunmaktadır. İzâfet ile okunan kırâatte mana: “Müjde bana! İşte bir oğlan.” iken Kûfelilerin okuyuşunda manada iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. Birincisi: “Burada bulunman sebebiyle müjdeler olsun!” manası anlaşılmaktadır. Şevkânî bu ihtimali “أُولَىٰ” kaydıyla tercih etmektedir. İkinci mana ise Süddî'nin (ö. 745) tercih ve rivâyet ettiği manadır ki buna göre Büşrâ, Yusuf'un (a.s.) kuyuda bulunması esnasında orada olan bir şahsın ismidir. Yusuf'u (a.s.) bulan kişi, Büşrâ'ya seslenerek: “Ey Büşrâ! İşte beklediğin oğlan.” demektedir.²²² Bu detaya çok sıcak bakmadığı anlaşılan Şevkânî, Kûfe kurrâsının haricindeki diğer kurrâ tarafından rivâyet edilen izâfetsiz kırâat sebebiyle söz konusu mananın tamam olamayacağı kanaatinde olduğunu belirtmektedir.²²³

Örnek 10: فَمَا اسْتَطَاعُوا²²⁴ âyet-i kerîmesindeki فَمَا اسْتَطَاعُوا cümlesi, Hamza kırâatinde ط/tâ harfinin şeddesiye فَمَا اسْتَطَاعُوا şeklinde yer almaktadır.²²⁵ Şevkânî'nin ifadesine göre sanki o, istif'âl bâbından gelen فَمَا اسْتَطَاعُوا kelimesinde yer alan ت/tâ harfini ط/tâ harfine idğâm etmektedir. Ancak ona göre mezkûr kırâatin şekli, zayıf görülmektedir. Şevkânî, Ebu Ali el-Fârisî'nin (ö. 987) de kendisi ile benzer düşüncede olduğunu kastederek, onun da bu kırâati câiz görmediğini ifade etmektedir.²²⁶

Örnek 11: وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَّ مِنْ وَرَائِي²²⁷ âyet-i kerîmesindeki خِفْتُ kelimesi; Hz. Osmân (r.a.), Muhammed b. Ali, babası Ali b. Hüseyin ve Yahya b. Ya' mer tarafından fâili الْمَوَالِيَّ kelimesi olarak خِفْتُ şeklinde rivâyet edilmektedir. Şevkânî'ye göre bu durumda mana “Akrabalarım benden sonra din işlerini ikâmede aciz kalmaktan

²¹⁹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî 'l-Kur'ân min Kitâbi 'l-Bedî'*, s. 39.

²²⁰ Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. II, s. 53.

²²¹ Yûsuf 12/19. “...‘Müjde, bu bir çocuk!’ dedi...”

²²² Ebu Muhammed İsmail b. Abdurrahman es-Süddî'l-Kebîr, *Tefsîru 's-Süddî 'l-Kebîr*, Muhammed Atâ Yusuf (thk.), Dâru'l-Vefâ, Kahire 1993, s. 309.

²²³ Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. III, s. 17, 19.

²²⁴ Kehf 18/97. “Artık onu ne aşabildiler, ne de delebildiler!”

²²⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü 's-Seb 'a fi 'l-Kırâat*, s. 401; Pâluvî, *Zübdetü 'l-'İrfân*, s. 87.

²²⁶ Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. III, s. 394.

²²⁷ Meryem 19/5. “Bu hâlimle benden sonra yerime kalacak yakınlarımdan endişeliyim...”

korkarlar.” veya “Benden sonra akrabalarımın nesli de sona erer.” anlamlarına gelmektedir. Ancak o, ilgili tevcîhi “وَ هَذِهِ قِرَاءَةٌ شَادَّةٌ بَعِيدَةٌ عَنِ الصَّوَابِ” /şâz ve doğruya uzak” şeklinde vasfetmektedir.²²⁸

Sahabeden gelen bir kırâati “şâz” şeklinde vasfetmek, genel sahîh kırâat kurallarına uymadığı için anlaşılabilir görülmektedir. Ancak “doğruya uzak” tabirinin nedeni düşünüldüğünde, net bir cevaba ulaşmak mümkün olmamaktadır. Muhtemelen Hz. Osman’ın (r.a.) Kur’ân-ı Kerîm’i istinsâh faaliyeti sonrası eskiden kendinde saklı bulunan bu gibi kırâatleri terk ettiği ön kabulünden dolayı Şevkânî ilgili kırâate dair keskin bir ifade kullanmaktan çekinmemektedir.

Örnek 12: ²²⁹ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا âyet-i kerîmesindeki كَلَّا harfi, İbn Ebî Nüheyk tarafından, sonunda tenvin ve her iki hareke biçimiyle; damme ve fethayla كَلَّا ve كَلَّا şeklinde rivâyet edilmektedir. Müellif, كَلَّا kırâatinin “toplu” manasına geldiğini, sonunun fetha harekeyle tenvinlenmesinin ise سَيَكْفُرُونَ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ takdirinde gizli bir fiil ile gerçekleştiğini; “anlamsız boş söz” anlamına gelen كَلَّا kırâatinin ise هَذَا الرَّأْيِ كَلَّا takdiriyle mahzûf bir fiilin mastarı olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte o, cumhurun “zorlama, azar” manalarına gelen كَلَّا kırâatinin, “صَوَابٌ/doğru” olan kırâat olduğunu kabul etmektedir.²³⁰

Örnek 13: ²³¹ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ fiili; Hamza, Kisâi ve Halef kırâatlerinde muhâtab sîga ile لَمْ يَبْصُرُوا şeklinde yer almaktadır.²³² Bu durumda mana, Sâmirî’nin Musa (a.s.) ve ümmetinin bir arada olduğu muhâtab grubuna, “Sizin görmediğinizi gördüm.” şeklinde anlaşılmaktadır. Şevkânî, Sâmirî’nin, Musa’nın (a.s.) bilmediği bir hususu kendisinin bildiği iddiasını ona karşı söylemesinin oldukça uzak bir ihtimal olduğunu gerekçe göstererek, uygun kırâatin gâib sîgayla لَمْ يَبْصُرُوا olduğunu “أُولَى” kaydıyla ifade etmektedir.²³³

Örnek 14: ²³⁴ لَا يَسْمَعُ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ âyet-i kerîmesinde yer alan لَا يَسْمَعُ kelimesi, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî ve Muhammed b. Semeyfa‘ tarafından mechûl sîga ile لَا يَسْمَعُ şeklinde; İbn Âmir, Ebu Hayât ve Yahya b. el-Hâris tarafından ise لَا

²²⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. III, s. 405.

²²⁹ Meryem 19/82. “Hayır! İlahları onların ibadetlerini inkâr edecekler ve onlara düşman olacaklardır.”

²³⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. III, s. 440.

²³¹ Tâhâ 20/96. “Sâmirî: ‘Ben, onların görmediklerini gördüm...’ dedi.”

²³² Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. VII, s. 2897; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 91.

²³³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. III, s. 480.

²³⁴ Enbiyâ 21/45. “... Fakat ne kadar ikaz edilseler de, sağırlar daveti işitmezler.”

شُئِمٌ şeklinde rivâyet edilmektedir. Bu durumda mana “Ey Muhammed! (s.a.s.), sen onlara duyuramazsın.” şeklinde anlaşılmaktadır. Şevkânî'nin, ilgili kurrânın الصُّمُّ kelimesini mansûb okudukları bilgisine yer vermemesine rağmen manayı izah ederken kullandığı ifadelerden dolayı onun bu bilgiden müstağni olmadığı anlaşılmaktadır.

Müellif, Ebu Ali el-Fârisî'nin (Nahvî) (ö. 987) İbn Âmir kırâatine sıcak bakmadığını, onun “Eğer bu kırâat İbn Âmir'in dediği gibi olsaydı, بِنْدُرُونَ kelimesinin de ت/â ile okunması gerekirdi.” ifadelerine yer vererek,²³⁵ kırâatin nahiv açısından müşkil olduğunu belirtmektedir. Kendisinin de bu görüşe sıcak baktığını “فَيَحْسُنُ نَطْمٌ” ve كَلِمَاتُ/Kelimesinin düzeni ne güzel bir şeydir!” ve “قِرَاءَةُ الْعَامَةِ/Cumhur'un kırâatine uymak ne güzeldir!” ifadeleriyle beyan ederek bu konudaki fikrini ortaya koymakta ve ilgili kırâati tercih etmediğini ima etmektedir.²³⁶

Örnek 15: Müminûn sûresinin 84-89. âyet-i kerîmelerinde, sual-cevap ilişkisinden kaynaklı farklı kırâatler yer almaktadır. Tüm kurrâ, قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنَّ سَيَقُولُونَ 237 suâlinde ل/lâm harfinin mevcut olması sebebiyle peşinden gelen قُلْ مَنْ رَبُّ رَبِّ اللَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ 238 cevabını aynı minvalde okumaktadırlar. Akabinde yer alan قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ ve 239 السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ 241 سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ 240 suallerinin cevapları olan قُلْ مَنْ رَبُّ رَبِّ اللَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ 242 âyetlerindeki سَيَقُولُونَ لِلَّهِ cümleleri, Şevkânî'ye göre Ebu Amr ve Irak kurrâsı tarafından suallere muvafık olarak ل/lâm harfinin hazfedilmesiyle سَيَقُولُونَ لِلَّهِ şeklinde rivâyet edilmektedir.

Müellifin, Irak kurrâsından kastının kim olduğunu detaylandırmadığı mezkûr tevcîhte,²⁴³ “Bu kırâat ل/lâm harfiyle olan cumhurun kırâatinden daha açıktır.” ifadesi, onun bir anlamda tercihini de ortaya koymaktadır. Ayrıca o, “أَوْضَحٌ/daha açık”

²³⁵ Ebu Ali el-Hasen Nahvî, *el-Hucce fi 'İlmi'l-Kirâati's-Seb'*, Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (thk.), C. III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971, s. 548.

²³⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. III, s. 513.

²³⁷ Mü'minûn 23/84. “Eğer biliyorsanız söyleyin, yeryüzü ve ondaki kimseler kimin?” diye sor.”

²³⁸ Mü'minûn 23/85. “Allâh'ın (c.c.)” diyecekler. ‘O halde düşünmez misiniz?’ de!”

²³⁹ Mü'minûn 23/86. “Kim o yedi göğün Rabbi ve azametli Arş'ın Rabbi kimdir?” de!”

²⁴⁰ Mü'minûn 23/88. “Kimin hâkimiyeti altındadır her şey, kim korur ve kim korunmaya muhtaç değildir, biliyor musunuz?” diye sor.”

²⁴¹ Mü'minûn 23/87. “Allâh'tır (c.c.)” diyecekler. ‘O halde korkmaz mısınız?’ de!”

²⁴² Mü'minûn 23/89. “Allâh'ın (c.c.)” diyecekler. ‘O halde nasıl büyüleniyorsunuz?’ de!”

²⁴³ Kırâat literatüründe Irak kurrâsı ile kasıt Basra ve Küfe imamlarıdır. Ancak Ebu Amr'a yalnızca Yakûb'un eşlik ettiği bu tevcîhte, Şevkânî'nin Küfe kurrâsını da meseleye dahil ettiği anlaşılmaktadır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 329; Pâluvi, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 97; Abdülalî el-Mes'ûl, *Mu'cemü Mustalehâti 'İlmi'l-Kirâati'l-Kur'âniyye*, Dâru's-Selâm, Kahire 2007, s. 103.

kaydıyla kendi tercihini belirttikten sonra mushaf-ı şerîflerde yer alan yazı şeklinin cumhurun kırâatini teyit eder nitelikte olduğunu da ilave etmektedir.²⁴⁴

Örnek 16: ²⁴⁵ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرُونَ سِحْرَانِ âyet-i kerîmesinde yer alan kelimesi; Kûfe ekolü olan Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef'in haricindeki diğer kurrâ tarafından ism-i fâil formu ile سَاحِرَانِ şeklinde okunmaktadır.²⁴⁶ Metinde geçen mastar formuyla Tivrât ve Kur'ân-ı Kerîm ya da İncil ve Kur'ân-ı Kerîm; ism-i fâil formuyla ise İsa (a.s.) ve Hz. Peygamber (s.a.s.) kastedilmektedir.

Bundan sonra gelen ²⁴⁷ قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَنْتَئِجُهُ İN KUNTEM SÂDİQİN âyet-i kerîmesindeki ²⁴⁸ أَنْتَئِجُهُ fiili ise emrin cevabı olarak cumhur kurrâ tarafından cezimle, Zeyd b. Ali ise tarafından ise isti'nâf cümlesi olarak kabul edilerek ²⁴⁹ أَنْتَئِجُهُ şeklinde okunmaktadır. Şevkânî, bu âyet-i kerîmenin içerdiği mananın "iki peygamber" yerine "iki kitap" vurgusuna daha uygun olması sebebiyle "iki kitap" manası taşıyan Kûfe ekolünün kırâatini daha güçlü olduğunu "أَفْوَىٰ" kelimesiyle beyan etmektedir.²⁴⁸

Örnek 17: ²⁴⁹ أَوْلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ âyet-i kerîmesindeki ²⁵⁰ لَمْ يَهْدِ fiilini; Ebu Abdurrahmân es-Sülemî ile Yakûb kırâatini tarîki olan Ebu Zeyd, mütekellim zamîri ile لَمْ يَهْدِ şeklinde rivâyet etmektedirler. Şevkânî, bu kırâati gayet açık görerek ona yakın olduğunu "وَاضِحَةً" notuyla işaret etmektedir. Ayrıca o, Nehhâs'ın ي/يâ ile rivâyet edilen kırâatte fâilin görünmemesi sebebiyle bunun müşkil bir kırâat olduğu iddiasına²⁵⁰ cevap olarak, fâilin mukadder "الْهُدَىٰ" kelimesinin olduğunu ve bu kırâatin de dilbilim açısından temeli olduğunu beyan etmektedir.²⁵¹

Örnek 18: ²⁵² فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ âyet-i kerîmesinde yer alan ²⁵³ مَلَكُوتُ kelimesi; cumhur kurrâ tarafından aynı şekilde okunmaktadır. İlgili kelime; A'meş, Talha b. Musarrıf ve İbrâhim et-Teymî kırâatinde ise ²⁵⁴ مَلَكَةُ شَجَرَةٍ vezninde

²⁴⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 615.

²⁴⁵ Kasas 28/48. "... 'İki sihir tezahür etti. Biz hiçbirisine inanmayız' dediler."

²⁴⁶ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. VII, s. 3232; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 107.

²⁴⁷ Kasas 28/49. "De ki: 'Eğer doğru söylüyorsanız, Allâh (c.c.) katından bu ikisinden daha doğru bir Kitap getirin de, ben de ona tabi olayım!'"

²⁴⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, ss. 213-214.

²⁴⁹ Secde 32/26. "Kendilerinden önce nice kavimleri helak etmemiz ve o harabelerde gezinmeleri onların akıllarını başlarına getirmedi mi?.."

²⁵⁰ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, s. 761.

²⁵¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, ss. 308-309.

²⁵² Yâsîn 36/83. "Her şeyin hükmü kendi kudretinde olan Allâh (c.c.) çok yücedir ve her şeyden münezzehtir. Sonunda O'na döndürüleceksiniz."

şeklinde yer almaktadır. Şevkânî kurrâ ismi vermeden aynı kelimenin مَفْعَلَةٌ vezninde مَمْلُكَةٌ şeklinde ve yine ayrıca مَلِكٌ şeklinde de okunduğunu, ancak cumhurun okuduğu şeklin, bunların tamamından daha çok belâgat içerdiğini “أَبْلَغُ” kelimesiyle ifade ederek, kendi tercihinin de bu minvalde olduğunu ima etmektedir.²⁵³

Örnek 19: 254 وَادْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ âyet-i kerîmesinde yer alan عِبَادَنَا kelimesi, cumhur tarafından cem‘ sîgayla metinde geçtiği gibi عِبَادَنَا şeklinde; İbn Abbâs (r.a.), Mücâhid, Humeyd, İbn Muhaysın ve mütevâtir kırâat imamlarından İbn Kesîr tarafından ise müfred sîga ile عِبْدَنَا şeklinde rivâyet edilmektedir. Şevkânî bu tevcîhte dil kurallarını kendi tercihine delil olarak kullanmaktadır. Şöyle ki cumhurun kırâatinde İbrâhim, İshâk ve Yakûb (a.s.) kelimeleri atf-1 beyân²⁵⁵ olarak anlaşılmaktadır. Diğer kırâatte ise yalnızca İbrâhim (a.s.) kelimesi atf-1 beyân, diğerleri ise عِبْدَنَا kelimesine atıf olmaktadır. Müellif buna da “denilir ki” ifadesiyle yine bir dil kuralıyla yardımcı olmaktadır. Bu kuralı “Müfred sîgadan kasıt eğer cins ise orada cemaat kastedilmez.” şeklinde öne sürerek عِبْدَنَا kırâatine bir dayanak bulan Şevkânî, ayrıca söz konusu tüm kelimelerin “bedel”²⁵⁶ oldukları veya gizli bir اَعْنِي kelimesinin mefûlü olarak mansûb oldukları şeklinde iki ihtimalin bulunduğunu beyan etmektedir. Son olarak Şevkânî, dilcilerden Ebu Ubeyd (ö. 838) ve Ebu Hâtim’in (ö. 869) de kendisi gibi düşündüklerini söyleyerek bu kelimelerin atf-1 beyân olmalarının daha açık, cumhurun kırâatinin de daha açıklayıcı olduğunu “أَظْهَرُ” ve “أَبْيَنُ” kelimeleriyle ifade etmektedir.²⁵⁷

Örnek 20: 258 إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ âyet-i kerîmesinde yer alan مَيِّتٌ ve مَيِّتُونَ kelimeleri; Abdullah b. Zübeyr (r.a.), İbn Muhaysın, İbn Ebî Able, İsa b. Ömer, İbn Ebî İshâk ve Yemânî tarafından ء/hemze ile مَائِتٌ ve مَائِثُونَ şeklinde okunmaktadır. Şevkânî’ye göre bazı müfessirler, manada yer alan ölüm hadisesinin gelecekte gerçekleşecek olması sebebiyle yukarıda mezkûr isimlerin kırâatlerini güzel görmekte idirler. Ancak kendisi “لِلْإِسْتِحْسَانِ/لَا وَجْهَ لِلْإِسْتِحْسَانِ/Güzel görmeye bir sebep yoktur.” ifadeleriyle bu görüşe

²⁵³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. IV, s. 458.

²⁵⁴ Sâd 38/45. “Kullarımız İbrâhim’i, İshâk’ı ve Yakûb’u (a.s.) da hatırla!”

²⁵⁵ Sıfat olmadığı halde kendisinden önce gelen unsuru izah eden kelime

²⁵⁶ “Cümle içerisinde bizzat kendisi kast edilerek mübdel minh denilen matbûunu takviye eden kelime” demektir. Tehânevî, *Keşşâfü Istilâhâtî'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, C. I, s. 315.

²⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. IV, s. 520.

²⁵⁸ Zümer 39/30. “Elbet sen öleceksin, elbet onlar da ölecekler.”

katılmamaktadır. Çünkü ona göre cumhurun kırâati olan مَيِّتٌ ve مَيِّتُونَ kelimeleri de bu manayı içine almaktadır.

Yine o, dil referansı olması için kendi görüşüne Ferrâ ve Kisâi'yi de ortak etmektedir. Onların dil anlayışına göre cumhurun kırâatinde yer alan مَيِّتٌ kelimesi, ölmemiş ama ölmek üzere olan kimseler için; diğer kırâatte mastar kipi olarak bulunan مَيِّتٌ kelimesi ise ilgili müfessirlerin düşündüklerinin aksine, vefat etmiş kimseler için kullanılmaktadır. Bu durumda Şevkânî, âyet-i kerîmedeki muhâtapların henüz vefat etmemeleri sebebiyle cumhurun kırâatini tercih ettiğini izhar etmektedir.²⁵⁹

Görüldüğü üzere müellif, bazen birbirinden farklı ifadelerle kırâatler arasında tercihte bulunduğunu açıktan belirtmekte ya da ima etmektedir. Bununla beraber şâz kırâatlerde daha keskin ifadeler kullanırken, sahîh kırâatlerin tercihinde kelimeleri seçmeye gayret göstermektedir. Onun, eserinde mezkûr örneklerin dışında; اُولَى²⁶⁰, اَفْصَحُ²⁶¹, ضَعِيفَةٌ²⁶², بَعِيدَةٌ²⁶³, رُجِحَ²⁶⁴, اُرْجِحَ²⁶⁵, رُجِحَتْ²⁶⁶, بَعِيدٌ²⁶⁷, اَوْضَحُ²⁶⁸, رَاِحَةٌ²⁶⁹, فَصِيحَةٌ²⁷⁰, اَجْوَدُ²⁷¹ ve قَلِيلٌ²⁷² ifadeleriyle tercih ya da tenkit sadedinde kırâatleri analiz ettiği görülmektedir.

3.3. Rivâyet Kaynağının Zikri Hususundaki Tutumu

Şevkânî, eserinde Hz. Peygamber (s.a.s.)²⁷³ başta olmak üzere sahâbe-i kirâm,²⁷⁴ tâbiîn ve tebe-i tâbiînden birçok ismin kırâatine yer vermektedir. Öncelikle Hz.

²⁵⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 550.

²⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 136; C. III, s. 225, 275, 481; C. IV, s. 383; C. V, s. 99.

²⁶¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 541.

²⁶² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 73; C. III, s. 29.

²⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 316.

²⁶⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 155.

²⁶⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 474, C. IV, s. 19, 51.

²⁶⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 57.

²⁶⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 135.

²⁶⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 209.

²⁶⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 318.

²⁷⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 446, 581.

²⁷¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 553.

²⁷² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 428.

²⁷³ Müellif, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bizzat okuduğu ve nâkiler tarafından senetleriyle rivâyet edilen kırâatlere oldukça az bir biçimde yer vermektedir. O, umumiyetle eserin rivâyet bölümünde yer alan ve Süyûtî'nin *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*'undan alıntılanıldığı anlaşılan bu rivâyetlere dair herhangi bir yorumda bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kırâatine dair detaylı rivâyetler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 45, 47, 113, 351, 382, 688; C. II, s. 122; C. III, s. 78, 115, 384 (4 adet), 385; C. V, s. 289.

²⁷⁴ Müellifin sahâbe kırâatini zikretme metodunu dirâyet ve rivâyet şeklinde iki kısma ayırmak mümkün görünmektedir. Eserin dirâyet kısmında yer alan sahâbe kırâatleri umumiyetle Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ından, rivâyet kısmındakiler ise Süyûtî'nin *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*'undan alıntılanmaktadır. Kurtubî'den alıntılanan sahâbe kırâati için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-*

Peygamber'in (s.a.s.) kırâatini genellikle rivâyet bölümünde zikrettiğini belirtmek gerekmektedir. Sahâbe-i kirâm kırâatini hem dirâyet hem de rivâyet bölümünde, diğerlerini ise dirâyet bölümünde zikretmektedir. Mütevâtir yedi kırâat imamı olan Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî'nin kırâatlerine her bir tevcîhâtta öncelikle yer vermektedir. Ayrıca yedi kırâate ilave edilerek mütevâtir olarak kabul edilen Ebu Cafer, Yakûb ve Halef'in kırâatlerini de zaman zaman zikretmektedir. Bununla birlikte en meşhur şâz kırâatler olarak kabul edilen İbn Muhaysın, Yahya el-Yezîdî, Hasan-ı Basrî ve A'meş'in okuyuşlarına da değinmektedir. Bunlarla birlikte üç yüze yakın ismin kırâatine yer veren Şevkânî'nin herhangi bir mezhep ve ekol kısıtlamasına gitmediği görülmektedir.

3.3.1. Rivâyet Kaynağını İsmen Zikretmesi

Şevkânî, eserinde birçok ismin kırâatinden bahsetmektedir. Bu rivâyetlerin birçoğunda Kurtubî'nin yer verdiği isimleri zikrettiği görülmektedir.²⁷⁵ Bu isimler

Kadîr, C. I, s. 75, 79, 132, 139, 158, 159, 183, 206 (2 adet), 212, 219, 274, 305, 319, 336, 347, 361, 381, 382, 402, 406, 412, 424, 441, 442, 471, 544 (2 adet), 585, 687, 688, 716; C. II, s. 76, 95, 171, 294, 380, 390, 405, 502, 503, 534, 593, 598, 629, 643; C. III, s. 15, 107, 121, 189, 216, 229, 264, 325, 331, 332, 360, 376, 405, 415, 442, 450, 459, 460, 485, 487, 492, 514, 531, 534, 572, 607, 609, 612, 617; C. IV, s. 25, 38, 42, 54, 65, 147, 153, 188, 193, 194, 197, 230, 249, 265, 290, 304, 314, 320, 359, 367, 431, 439, 449, 482, 507 (2 adet), 535, 576, 620, 624, 651, 657, 666; C. V, s. 27, 39, 61, 91, 111, 129, 171, 193, 214, 244, 265, 270 (2 adet), 328, 343 (3 adet), 352, 359, 400, 421, 460, 502, 514, 523, 535, 538, 550, 566, 599, 613. Umumiyetle Süyûtî'den alıntılanan sahâbe kırâati için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 48, 140, 203, 282, 294, 296, 300, 321, 345, 404, 459, 462 (2 adet), 486, 581, 601, 607, 608, 655, 677, 698; C. II, s. 254, 263, 350, 546, 616, 625, 650; C. III, s. 14, 33, 276, 283, 298, 327, 334, 364, 379, 384 (2 adet), 385 (3 adet), 439, 549, 576, 609, 619, 620; C. IV, s. 26, 45, 46, 69, 90, 167, 169, 198, 260, 273, 380, 407, 464, 473, 495, 603, 654, 682; C. V, s. 116, 147, 162, 186, 235, 278, 317, 319, 378, 425, 428, 444, 465, 86, 506, 512.

²⁷⁵ Şevkânî'nin Kurtubî ile oldukça benzer biçimde ismen yer verdiği rivâyet kaynakları için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 45, 72, 73, 75, 78, 79 (2 adet), 92 (2 adet), 96, 103, 107 (3 adet), 109, 115, 126, 127, 129, 132, 135, 136 (2 adet), 138 (2 adet), 139 (2 adet), 141, 150, 152, 156, 158 (2 adet), 159 (3 adet), 160 (2 adet), 161, 162, 165, 173, 174, 180, 183 (2 adet), 194, 198 (2 adet), 202 (2 adet), 206 (2 adet), 208, 209, 211 (2 adet), 212, 215, 218, 219, 221, 225, 233 (2 adet), 235, 238, 239, 242, 243, 247, 252, 255 (2 adet), 260, 264, 274, 280, 288 (3 adet), 291, 292 (2 adet), 294, 305 (2 adet), 306, 310, 319, 322, 327, 336 (2 adet), 338, 346, 347, 348, 350, 355, 358, 361 (2 adet), 362, 363, 369, 370, 378, 379, 381 (2 adet), 382 (2 adet), 385, 389, 390, 394 (2 adet), 395 (2 adet), 399, 402, 405, 406 (3 adet), 410 (2 adet), 412 (3 adet), 415, 418 (2 adet), 423, 424, 435 (2 adet), 436 (2 adet), 437, 438, 441, 442 (2 adet), 452, 453, 454, 456 (2 adet), 471, 472, 475, 477, 480, 481, 482, 494, 498, 499, 504, 507, 509, 513, 517, 518 (2 adet), 519, 520 (3 adet), 523 (2 adet), 524, 526, 530, 531, 536, 537, 541 (2 adet), 542 (2 adet), 544 (2 adet), 547 (2 adet), 548 (2 adet), 553 (2 adet), 554, 558, 559, 560, 561 (2 adet), 562 (2 adet), 563, 564 (2 adet), 569, 570, 574, 578, 579, 581, 582 (2 adet), 585 (2 adet), 600, 602, 603, 611, 612, 616, 620, 621, 624 (2 adet), 625, 628, 640, 647, 649, 650, 653, 654, 659, 661, 662, 664, 668, 669, 671, 681, 687, 688, 691 (3 adet), 694, 695, 698, 699, 701, 705 (2 adet), 707, 715, 716 (2 adet); C. II, s. 8, 9, 10, 14 (3 adet), 16, 18, 22, 23, 26, 31 (2 adet), 37, 39 (2 adet), 46 (2 adet), 56, 62, 64 (2 adet), 68 (2 adet), 72, 73, 76, 79, 84, 95, 102, 115, 121, 122, 135, 136 (2 adet), 140, 141 (2 adet), 144, 155, 156, 158 (2 adet), 159, 161 (3 adet), 162 (4 adet), 165, 166, 167, 168 (3 adet), 171, 173, 176, 178, 180 (2 adet), 183 (2 adet), 184, 185, 186 (2 adet), 189, 193, 195, 196 (2 adet), 199, 203, 205, 206, 209, 211 (4 adet), 213, 214, 218 (2 adet), 227, 231, 233, 234, 235, 236 (2 adet), 244, 246 (2 adet), 249 (2 adet), 251 (2 adet), 256, 258, 261, 262 (2 adet),

264 (2 adet), 266, 268 (2 adet), 269, 270, 273 (2 adet), 283, 290, 294 (2 adet), 295 (3 adet), 298, 299 (3 adet), 302 (3 adet), 305 (2 adet), 309, 310, 311 (2 adet), 314, 315, 316, 318, 321, 326 (2 adet), 327, 331, 334 (2 adet), 349, 353 (2 adet), 354, 355 (3 adet), 356 (3 adet), 368, 369, 380, 390, 395, 405 (2 adet), 406 (2 adet), 408 (2 adet), 416, 422, 423, 427, 432 (2 adet), 433, 435, 436, 444, 446, 455 (2 adet), 456, 459, 467 (2 adet), 475 (2 adet), 476 (2 adet), 490, 494, 500, 501, 502, 503, 505 (2 adet), 506, 509, 511, 515, 523 (2 adet), 525, 529, 530, 533, 534, 535, 536 (2 adet), 537, 538, 540, 542, 544, 547 (3 adet), 549 (2 adet), 550, 553 (2 adet), 554, 555, 556, 561 (2 adet), 566, 573, 576 (2 adet), 583, 584, 588 (2 adet), 591, 592 (3 adet), 593 (3 adet), 598, 599, 601, 608, 621, 623 (2 adet), 629 (2 adet), 630, 633, 637, 639, 640, 643 (2 adet), 647, 648 (2 adet), 649, 656, 659, 661, 665 (2 adet), 666, 669, 673 (2 adet); C. III, s. 7 (3 adet), 10, 11 (2 adet), 13 (2 adet), 15 (2 adet), 17, 21, 23, 24, 26, 27 (2 adet), 28, 30, 39, 46, 47, 48, 49 (2 adet), 58, 65 (2 adet), 74, 76, 81 (2 adet), 82 (2 adet), 84, 91, 93, 94, 95, 102, 107 (4 adet), 110, 111, 117, 121, 129, 130, 137, 139, 141, 143, 144, 146 (2 adet), 149, 152, 155, 160, 166 (2 adet), 168 (2 adet), 170 (3 adet), 171 (2 adet), 186, 188 (2 adet), 189, 192 (3 adet), 194, 197 (2 adet), 199 (2 adet), 202, 203, 204, 205, 207, 209, 215 (2 adet), 216, 217, 219, 221 (2 adet), 226, 229, 230, 231, 233, 242, 245, 252, 261, 263, 264 (3 adet), 265, 268, 269, 275, 280, 285 (2 adet), 287 (2 adet), 288 (2 adet), 289, 290, 304, 307 (2 adet), 311, 312, 317, 318, 319, 324, 325 (3 adet), 331 (2 adet), 332, 340, 348, 352 (3 adet), 355, 360 (2 adet), 361 (2 adet), 364 (3 adet), 365, 367, 370 (4 adet), 372, 374, 376, 380, 381 (4 adet), 389, 392, 393 (2 adet), 394 (2 adet), 397, 400, 403, 404 (3 adet), 405 (2 adet), 406, 407 (2 adet), 413 (2 adet), 414, 415 (3 adet), 420, 425, 427, 428, 432 (2 adet), 434, 436, 437, 439, 440, 442 (3 adet), 447, 448, 450 (4 adet), 451, 454, 456, 458, 459 (2 adet), 460, 462 (2 adet), 463, 465 (2 adet), 466 (2 adet), 467, 468, 469, 470 (2 adet), 474, 475 (2 adet), 476, 477 (2 adet), 480, 481 (5 adet), 482, 483 (3 adet), 485 (2 adet), 487 (3 adet), 488, 492, 493 (2 adet), 494 (3 adet), 498, 499, 503, 504 (3 adet), 513 (4 adet), 514, 516, 57, 25, 526, 530, 531 (2 adet), 534, 535 (3 adet), 536 (2 adet), 537, 538, 543 (2 adet), 544, 545, 548, 550, 553, 554, 556, 558 (3 adet), 563, 564, 565 (2 adet), 566, 568, 572, 573, 576 (2 adet), 578 (2 adet), 579 (2 adet), 588, 590 (2 adet), 594 (2 adet), 595, 598, 599, 605, 607, 609, 612, 613 (2 adet), 615, 616, 617, 620 (3 adet), 621 (3 adet), 622 (2 adet); C. IV, s. 5, 7, 10, 13 (2 adet), 16, 19, 22 (2 adet), 25, 29, 30, 31 (2 adet), 36, 38, 42 (2 adet), 49, 50 (2 adet), 51, 52, 53 (2 adet), 54, 57 (2 adet), 59 (2 adet), 60, 63 (2 adet), 65 (2 adet), 66, 78, 82 (2 adet), 83 (2 adet), 84, 88 (2 adet), 89, 99, 100, 103, 104 (3 adet), 105, 107, 109, 110 (2 adet), 111, 114, 116 (2 adet), 117, 123 (2 adet), 124, 126, 128 (2 adet), 132 (2 adet), 133, 135, 136, 139, 142, 143 (2 adet), 144, 146, 147, 153 (2 adet), 158 (2 adet), 159, 161, 162 (3 adet), 165 (2 adet), 167 (3 adet), 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182 (2 adet), 183, 187 (2 adet), 188 (3 adet), 189, 192 (2 adet), 193 (2 adet), 194 (3 adet), 197, 200, 204 (3 adet), 205 (3 adet), 208 (3 adet), 209, 213, 214, 215, 218, 220, 223, 230, 231, 236 (2 adet), 237 (2 adet), 238, 240, 241, 242 (2 adet), 245, 249 (2 adet), 250, 252 (4 adet), 254, 257, 259, 261 (2 adet), 262, 264, 265, 270 (3 adet), 272, 273, 276 (3 adet), 277, 278 (2 adet), 280, 281, 286 (3 adet), 287, 289 (2 adet), 290, 291, 293 (2 adet), 294 (2 adet), 298, 299, 300, 304, 308 (2 adet), 309, 310, 312, 314, 318 (2 adet), 319 (2 adet), 320 (4 adet), 324, 331, 332, 339, 341, 342, 351, 356, 359, 366, 367 (2 adet), 368, 373 (4 adet), 374 (2 adet), 375 (2 adet), 377 (2 adet), 380, 382, 383, 385 (2 adet), 386, 388, 392, 394 (2 adet), 399 (2 adet), 401, 402, 403 (2 adet), 404 (2 adet), 406, 407 (2 adet), 408 (3 adet), 412 (2 adet), 413, 414, 415 (2 adet), 418, 422, 423, 424, 429 (2 adet), 431 (2 adet), 434, 435 (2 adet), 438 (2 adet), 439 (3 adet), 440 (3 adet), 441, 446, 448 (2 adet), 449, 450, 451 (3 adet), 452, 453, 455, 458 (5 adet), 459, 461 (3 adet), 462, 464, 466, 467, 469, 472, 479, 481, 482, 493, 494, 499, 500, 501, 504 (2 adet), 507 (3 adet), 512, 518 (2 adet), 520 (3 adet), 522, 525 (2 adet), 526 (2 adet), 530, 531, 535, 537, 547, 551, 552, 553, 564, 566, 573, 576, 578, 583, 584, 585 (3 adet), 588, 589, 591, 592 (2 adet), 595, 596, 602, 607 (3 adet), 611 (2 adet), 616, 617 (2 adet), 619, 620, 621, 624, 625 (2 adet), 634, 635, 639, 640 (2 adet), 641 (2 adet), 642, 647, 648, 650, 651 (4 adet), 652, 653 (3 adet), 655, 657, 658, 659, 660 (3 adet), 661, 664 (2 adet), 666 (2 adet), 667 (2 adet), 668, 671, 672 (3 adet), 673 (3 adet), 674, 677 (2 adet), 681 (2 adet), 686 (4 adet); C. V, s. 6 (3 adet), 7, 8, 10, 11, 13, 14 (2 adet), 15, 17, 18, 21, 22 (2 adet), 23, 25 (3 adet), 26, 28, 29, 31, 32 (2 adet), 33 (2 adet), 38, 41, 43, 45, 46 (2 adet), 47 (2 adet), 48, 51, 56, 58 (3 adet), 59, 60, 62, 66, 68 (2 adet), 69, 71, 73 (2 adet), 76, 77, 79, 83, 84 (2 adet), 86, 93, 94, 96, 97, 98, 103, 105, 109 (2 adet), 111, 115, 117, 118 (2 adet), 119, 122, 123 (2 adet), 124, 128 (2 adet), 129, 130, 131 (2 adet), 135, 140 (2 adet), 145, 146 (2 adet), 147 (3 adet), 150 (2 adet), 151 (2 adet), 152, 154 (3 adet), 155 (2 adet), 158 (2 adet), 159, 161 (2 adet), 163, 164 (3 adet), 169 (2 adet), 170, 172, 176 (2 adet), 179 (2 adet), 183, 185 (2 adet), 188 (4 adet), 189, 191 (2 adet), 194, 199, 200, 201, 202, 203 (2 adet), 206, 207 (2 adet), 210, 211 (2 adet), 222 (3 adet), 223 (2 adet), 225 (2 adet), 229, 231, 234 (2 adet), 236, 244, 245 (2 adet), 247, 248, 251 (2 adet), 253 (2 adet), 257, 263 (4 adet), 265, 266, 267, 274, 275 (2 adet), 278 (2 adet), 282, 283, 287, 288, 294, 298, 303, 305 (2 adet), 309, 311, 313, 316 (2 adet), 317, 318, 321, 325 (2 adet), 327, 330 (2 adet), 334 (2

arasında kırâat kimliği ön planda yer alanlar olduğu gibi farklı alanlarda meşhur olduğu halde az da olsa kırâatle iltisakı olduğu bilinenler de mevcuttur. Ancak kırâat sahası dışında meşhur olan isimlerin diğerlerine nispetle daha az zikredildiği göze çarpmaktadır. Bu kısımda Şevkânî'nin kırâatine yer verdiği kurrânın isimleri, yer aldığı miktarda isim sırasına göre sınıflandırılarak arz edilecektir. Beşin üzerindeki beyanlar ise tek bölümde izah edilmeye çalışılacaktır.

Kırâatlerine Bir Defa Yer Verdiği İsimler: Abdullah b. el-Hâris,²⁷⁶ Abdullah b. Yezîd el-Adevî,²⁷⁷ Abdurrahmân b. Sâbit,²⁷⁸ Abdülaziz el-Mekkî,²⁷⁹

adet), 335 (3 adet), 338, 342, 344, 345, 349, 350 (2 adet), 351 (2 adet), 353, 354, 357 (2 adet), 358 (2 adet), 360, 361 (2 adet), 362 (3 adet), 365, 367 (2 adet), 368 (2 adet), 369 (2 adet), 372, 375 (2 adet), 376, 377 (2 adet), 381, 385 (3 adet), 388, 389, 392 (2 adet), 393, 395 (2 adet), 396, 398 (2 adet), 399 (2 adet), 400, 401, 405, 409, 414, 416 (2 adet), 419, 421, 423 (2 adet), 425 (2 adet), 426, 430, 432, 433 (2 adet), 434, 436 (3 adet), 442, 444, 448 (2 adet), 449, 452 (2 adet), 454, 455, 459, 460 (2 adet), 463, 468, 473, 476, 477, 478, 482, 489 (2 adet), 491, 492, 497, 505, 509, 511 (2 adet), 512, 514 (2 adet), 516, 521 (4 adet), 523, 525, 527, 529 (2 adet), 534, 535, 539, 540, 544, 546 (2 adet), 549, 554, 559, 563 (3 adet), 566, 571, 572, 573, 576, 578 (2 adet), 585, 588, 589, 590 (2 adet), 591, 596, 601, 613, 614 (2 adet), 625.

Şevkânî'nin, Kurtubî'den bağımsız olarak ismen yer verdiği rivâyet kaynakları için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 46, 47, 48, 82, 88, 113, 128, 140, 145, 150, 160, 163, 177, 180, 203, 282, 294, 296, 297, 300, 321, 345, 404, 442, 449, 459, 462 (2 adet), 481, 485, 486, 520, 524, 548, 581, 589, 601, 607, 608, 655, 665, 677, 698, 717; C. II, s. 110, 122, 147, 189, 254, 259, 262, 263, 347, 350, 384, 394, 411, 412 (2 adet), 422, 439, 452, 460, 476, 503, 546, 616, 619, 625, 641, 645, 646, 650, 671; C. III, s. 13, 14, 25, 27, 29, 30, 33, 39, 41, 45, 47, 53, 78, 274, 276, 283, 298, 327, 334, 364, 379, 384 (3 adet), 385 (3 adet), 392 (2 adet), 400, 416, 417, 439, 454, 536, 549, 562, 569, 576, 609, 612 (2 adet), 613, 619, 620; C. IV, s. 6, 13 (2 adet), 17 (2 adet), 21, 22, 26, 30, 31, 41 (2 adet), 45, 46, 58, 59, 64 (2 adet), 69, 71, 72, 76, 78, 83, 84, 90, 94, 103, 106, 114, 123, 129, 135, 136, 152, 155 (2 adet), 165, 166, 167, 169, 170 (2 adet), 173, 176, 178, 181 (2 adet), 182, 187, 192, 194 (2 adet), 198, 200, 205, 208 (3 adet), 212, 213, 215 (2 adet), 218, 219, 226, 235, 236 (3 adet), 240, 257 (2 adet), 260, 263, 268, 273, 275, 279, 282, 285, 286, 293, 299, 300, 304, 313 (2 adet), 324, 329 (3 adet), 330, 332 (2 adet), 348, 350 (3 adet), 351, 357, 374, 378, 380, 382, 385, 388, 391, 399, 401, 402 (2 adet), 407, 408, 418, 422 (2 adet), 423, 432 (2 adet), 435, 436, 439, 440, 441, 445, 450, 451 (2 adet), 458, 462, 463, 464, 467, 468 (2 adet), 472 (2 adet), 473 (2 adet), 474, 487, 488, 495, 507, 526, 530, 534, 535, 539, 545, 546, 551, 554 (2 adet), 560, 564, 565 (5 adet), 572, 573 (2 adet), 576, 580, 581 (2 adet), 582, 592, 596, 601 (2 adet), 602 (2 adet), 603, 609, 620, 626, 627 (2 adet), 630 (2 adet), 635, 640 (2 adet), 651, 654, 655, 666, 671, 677, 678, 681 (2 adet), 682, 685, 687; C. V, s. 7, 12 (2 adet), 17, 25, 32, 33, 37 (2 adet), 45, 47, 50, 65, 76, 82, 87 (2 adet), 88, 89, 97, 98, 99, 101, 103, 110 (2 adet), 114, 115 (2 adet), 116 (2 adet), 120 (2 adet), 123, 135 (2 adet), 145 (2 adet), 147 (2 adet), 151, 154, 158 (2 adet), 162, 164 (2 adet), 178 (3 adet), 179 (2 adet), 186, 188, 192 (2 adet), 206 (3 adet), 213, 235, 240 (2 adet), 245, 247, 262 (2 adet), 268, 269, 274, 276 (2 adet), 278, 280 (2 adet), 282, 289, 295 (2 adet), 299, 310, 311 (2 adet), 314, 317, 319, 320, 327 (2 adet), 340, 345 (2 adet), 349, 358 (3 adet), 372, 377, 378 (2 adet), 379, 383 (2 adet), 384, 388, 405, 406 (2 adet), 409, 411, 414, 415 (2 adet), 421, 424, 425, 426 (4 adet), 427, 428, 430, 432, 442, 444, 449 (2 adet), 454, 457, 459 (2 adet), 460 (2 adet), 462, 465, 468, 484, 486, 498, 505, 506, 509, 512 (2 adet), 517, 528, 540 (2 adet), 545, 546, 551 (2 adet), 557, 560 (3 adet), 568 (2 adet), 573, 580, 581, 588, 593, 598, 619 (2 adet).

²⁷⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 124.

²⁷⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 560.

²⁷⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 625.

²⁷⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 41.

Abdülhamîd,²⁸⁰ Ali b. Avf,²⁸¹ Amr b. el-Âs,²⁸² Amre bnt. Abdurrahman,²⁸³ A‘sam el-Mekki,²⁸⁴ Âsım b. Ömer,²⁸⁵ Atâ b. es-Sâib,²⁸⁶ Atekî,²⁸⁷ Avn el-Ukaylî,²⁸⁸ A‘yan Kâdî,²⁸⁹ Berâ b. Âzib,²⁹⁰ Bilâl b. Ebî Bürde,²⁹¹ Büdeyl b. Meysere,²⁹² Câbir b. Abdullah,²⁹³ Câbir b. Zeyd,²⁹⁴ Cârûd b. Ebî Sebre,²⁹⁵ Ebân b. Saîd,²⁹⁶ Ebu Abbî,²⁹⁷ Ebu Abdullah el-Medîni,²⁹⁸ Ebu Abdullah el-Müzenî,²⁹⁹ Ebu Abdurrahman el-Yemânî,³⁰⁰ Ebu Amr ed-Dânî,³⁰¹ Ebu Bişr,³⁰² Ebu Cafer el-Mansûr el-Abbâsî,³⁰³ Ebu Cafer er-Rakkâşî,³⁰⁴ Ebu Hasîn,³⁰⁵ Ebu Hâşim,³⁰⁶ Ebu Hâzim,³⁰⁷ Ebu Hizâm el-Ukalî,³⁰⁸ Ebu Huleyd,³⁰⁹ Ebu İsa el-Esved el-Kârî,³¹⁰ Ebu İshâk es-Sebî‘î,³¹¹ Ebu İyâz,³¹² Ebu Küreyb,³¹³ Ebu Meysere,³¹⁴ Ebu Müslim b. Habbâb,³¹⁵ Ebu Nehşel,³¹⁶ Ebu Râfi‘,³¹⁷ Ebu Saîd el-Hudrî,³¹⁸ Ebu Sebre el-Cühenî,³¹⁹ Ebu Seleme,³²⁰ Ebu

²⁸⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 459.

²⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 84.

²⁸² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 617.

²⁸³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 16.

²⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 437.

²⁸⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 174.

²⁸⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 707.

²⁸⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 360.

²⁸⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 73.

²⁸⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 467.

²⁹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 275.

²⁹¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 158.

²⁹² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 223.

²⁹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 38.

²⁹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 530.

²⁹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 336.

²⁹⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 300.

²⁹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 625.

²⁹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 162.

²⁹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 454.

³⁰⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 672.

³⁰¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 150.

³⁰² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 545.

³⁰³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 549.

³⁰⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 73.

³⁰⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 139.

³⁰⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 436.

³⁰⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 116.

³⁰⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 188.

³⁰⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 110.

³¹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 83.

³¹¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 669.

³¹² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 483.

³¹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 494.

³¹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 14.

³¹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 394.

³¹⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 155.

³¹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 494.

³¹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 257.

³¹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 129.

³²⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 205.

Şeybe,³²¹ Ebu Vâkîd,³²² Ebu Yahya,³²³ Ebu's-Sevvâr el-Ğanevî,³²⁴ Ebu'l-'Accâc,³²⁵ Ebu'l-Cehcâ',³²⁶ Ebu'l-Münzir,³²⁷ Ebu'r-Rabî',³²⁸ Ebu'z-Zennâd,³²⁹ Eyyûb es-Sahtiyânî,³³⁰ Fadl b. İbrâhim,³³¹ Fadl b. İsa er-Rakkâşî,³³² Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî,³³³ Ferrâ,³³⁴ Feyyâz b. Gazvân,³³⁵ Fudayl b. Verkân,³³⁶ Habîb b. Abdullâh b. Zübeyr,³³⁷ Hafs b. Gıyâs,³³⁸ Halîl b. Ahmed,³³⁹ Halîl b. Neşît,³⁴⁰ Hammâd,³⁴¹ Hammâd b. Ebî Ammâr,³⁴² Hârîce b. Zeyd,³⁴³ Hâris ed-Dînârî,³⁴⁴ Harun el-Gâzî,³⁴⁵ Hasan b. Abdülazîz,³⁴⁶ Hasan b. Ali,³⁴⁷ Hassân b. Abdurrahmân,³⁴⁸ Hâşim b. Urve,³⁴⁹ Hâtib b. Ebî Belte'a,³⁵⁰ Hattâb b. Abdullâh,³⁵¹ Humeyd el-Harrâz,³⁵² Hüseyim b. Beşîr,³⁵³ İbn Avn,³⁵⁴ İbn Ebî Âsım,³⁵⁵ İbn Ebî Hüreyre,³⁵⁶ İbn Ebî Leylâ,³⁵⁷ İbn Ebî Nuaym,³⁵⁸ İbn

-
- ³²¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 7.
³²² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 73.
³²³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 450.
³²⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 45.
³²⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 409.
³²⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 385.
³²⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 477.
³²⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 625.
³²⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 439.
³³⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 523.
³³¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 403.
³³² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 276.
³³³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 194.
³³⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 285.
³³⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 406.
³³⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 236.
³³⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 31.
³³⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 252.
³³⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 468.
³⁴⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 402.
³⁴¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 439.
³⁴² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 472.
³⁴³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 421.
³⁴⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 123.
³⁴⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 432.
³⁴⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 6.
³⁴⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 454.
³⁴⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 106.
³⁴⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 544.
³⁵⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 248.
³⁵¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 214.
³⁵² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 330.
³⁵³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 462.
³⁵⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 66.
³⁵⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 609.
³⁵⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 199.
³⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 434.
³⁵⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 203.

Ebî Üveys,³⁵⁹ İbn Ebî Vecze es-Sa'dî,³⁶⁰ İbn Fülejh,³⁶¹ İbn Ma'mer,³⁶² İkrime b. Hâlid,³⁶³ İsa b. Ammâr,³⁶⁴ İsa el-Kûfî,³⁶⁵ İsmet,³⁶⁶ Kays b. Ubâd,³⁶⁷ Lâhik b. Humejd,³⁶⁸ Ma'mer b. Süleyman,³⁶⁹ Matar el-Verrâk,³⁷⁰ Mervân b. el-Hakem,³⁷¹ Mervezî,³⁷² Mesleme b. Abdülmelik,³⁷³ Mesleme b. Muhârib,³⁷⁴ Minhâl b. Ömer,³⁷⁵ Muâz el-Kârî,³⁷⁶ Muhammed b. Abdurrahmân,³⁷⁷ Muhammed b. Ziyâd,³⁷⁸ Musa el-Ahvâzî,³⁷⁹ Münkârî,³⁸⁰ Nevf el-Bikâlî,³⁸¹ Numan b. Sâlim,³⁸² Osman el-Bettî,³⁸³ Râşî,³⁸⁴ Ru'be b. el-'Accâc,³⁸⁵ Sa'd b. Ebî Vakkâs,³⁸⁶ Sâlim b. Ebi'l-Ca'd,³⁸⁷ Sâlim el-Eftâs,³⁸⁸ Sellâm b. el-Münzir,³⁸⁹ Selmân-ı Fârisî,³⁹⁰ Seriyy,³⁹¹ Sîbeveyhi,³⁹² Süheyl,³⁹³ Süleyman,³⁹⁴ Süleyman b. Abdülmelik,³⁹⁵ Süleyman b. Ali,³⁹⁶ Süleyman b. Cündeb,³⁹⁷

³⁵⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 378.

³⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 436.

³⁶¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 467.

³⁶² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 404.

³⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 523.

³⁶⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 109.

³⁶⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 6.

³⁶⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 660.

³⁶⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 166.

³⁶⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 31.

³⁶⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 158.

³⁷⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 7.

³⁷¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 548.

³⁷² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 318.

³⁷³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 377.

³⁷⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 49.

³⁷⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 124.

³⁷⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 438.

³⁷⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 185.

³⁷⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 643.

³⁷⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 294.

³⁸⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 215.

³⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 414.

³⁸² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 194.

³⁸³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 155.

³⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 45.

³⁸⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 92.

³⁸⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 583.

³⁸⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 124.

³⁸⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 237.

³⁸⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 458.

³⁹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 192.

³⁹¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 369.

³⁹² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 621.

³⁹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 412.

³⁹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 26.

³⁹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 595.

³⁹⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 621.

³⁹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 629.

Süleyman b. Yesâr,³⁹⁸ Şakîk,³⁹⁹ Şeybân en-Nahvî,⁴⁰⁰ Şibl b. İbâd,⁴⁰¹ Talhâ b. Râşid,⁴⁰² Talk el-Muallim,⁴⁰³ Tirmizî,⁴⁰⁴ Ubeyd b. Amr,⁴⁰⁵ Yahya b. Ebî Kesîr,⁴⁰⁶ Yahya b. Sellâm,⁴⁰⁷ Yahya b. Umâre,⁴⁰⁸ Yezîd b. Ebî Kuteyb,⁴⁰⁹ Yezîd b. Rûmân,⁴¹⁰ Yezîd en-Nahvî,⁴¹¹ Zübeyrî⁴¹² ve Zeyd b. Kuteyb.⁴¹³

Kırâatlerine İki Defa Yer Verdiği İsimler: Abdullah b. Büreyde,⁴¹⁴ Abdullah b. Müslim b. Yesâr,⁴¹⁵ Abdurrahmân b. Ebî Bekre,⁴¹⁶ Amr b. Fâyed,⁴¹⁷ Atâ b. Ebî Rebâh,⁴¹⁸ Atâ b. Yesâr,⁴¹⁹ Atıyye el-Avfî,⁴²⁰ Cafer-i Sâdık,⁴²¹ Dâvud b. Ebî Hind,⁴²² Ebu İyâs,⁴²³ Ebu Mâlik el-Gifârî,⁴²⁴ Ebu Muammer,⁴²⁵ Ebu Musa el-Eş‘arî,⁴²⁶ Ebu Nevfel,⁴²⁷ Ebu‘d-Derdâ‘,⁴²⁸ Enes b. Mâlik,⁴²⁹ Hz. Ebu Bekr,⁴³⁰ İbn Cüreyc,⁴³¹ İbn Hübeyre,⁴³² İbnü‘l-Mâcişûn,⁴³³ İbrâhim et-Teymî,⁴³⁴ İsa el-Hemezânî,⁴³⁵ Mansûr b. el-

³⁹⁸ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 178.

³⁹⁹ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. V, s. 477.

⁴⁰⁰ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 474.

⁴⁰¹ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. III, s. 436.

⁴⁰² Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 392.

⁴⁰³ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 373.

⁴⁰⁴ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. V, s. 345.

⁴⁰⁵ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. V, s. 12.

⁴⁰⁶ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. II, s. 249.

⁴⁰⁷ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. V, s. 588.

⁴⁰⁸ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 289.

⁴⁰⁹ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. II, s. 189.

⁴¹⁰ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. V, s. 147.

⁴¹¹ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 448.

⁴¹² Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 236.

⁴¹³ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 72.

⁴¹⁴ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. II, s. 73, 249.

⁴¹⁵ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 11, 290.

⁴¹⁶ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. III, s. 605; C. IV, s. 585.

⁴¹⁷ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. I, s. 45; C. III, s. 74.

⁴¹⁸ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. II, s. 435; C. III, s. 312.

⁴¹⁹ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. II, s. 427; C. IV, s. 178.

⁴²⁰ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. II, s. 201; C. V, s. 388.

⁴²¹ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. I, s. 530; C. IV, s. 440.

⁴²² Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. V, s. 225, 288.

⁴²³ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 351; C. V, s. 360.

⁴²⁴ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 273, 667.

⁴²⁵ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. V, s. 25, 593.

⁴²⁶ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. III, s. 565; C. V, s. 334.

⁴²⁷ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 205, 377.

⁴²⁸ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 304; C. V, s. 129.

⁴²⁹ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. II, s. 299; C. V, s. 129.

⁴³⁰ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 561; C. V, s. 91.

⁴³¹ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. III, s. 146; C. IV, s. 7.

⁴³² Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 448; C. V, s. 318.

⁴³³ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. III, s. 394; C. IV, s. 435.

⁴³⁴ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 458; C. V, s. 421.

⁴³⁵ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 158, 366.

Mu'temir,⁴³⁶ Nadr b. Enes,⁴³⁷ Nuaym b. Meysere,⁴³⁸ Ömer b. Fâyed el-Esvârî,⁴³⁹ Rebî' b. Huseym,⁴⁴⁰ Saîd b. Müseyyeb,⁴⁴¹ Sehl b. Sa'd es-Sa'îdî,⁴⁴² Simâk b. Harb,⁴⁴³ Süddî,⁴⁴⁴ Süleymân et-Teymî,⁴⁴⁵ Şehr b. Havşeb,⁴⁴⁶ Şibl,⁴⁴⁷ Şuayb b. Ebî Hamza,⁴⁴⁸ Tâvûs b. Keysân,⁴⁴⁹ Urve b. Zübeyr⁴⁵⁰ ve Za'ferânî.⁴⁵¹

Kırâatlerine Üç Defa Yer Verdiği İsimler: Abdülvâris,⁴⁵² Bekr b. Habîb es-Sehmî,⁴⁵³ Ebân b. Tağlib,⁴⁵⁴ Ebu Osman en-Nehdî,⁴⁵⁵ Ebu Sâlih,⁴⁵⁶ Eyyûb,⁴⁵⁷ Fadl,⁴⁵⁸ Hârîce b. Mus'ab,⁴⁵⁹ İsmâil b. Abdullâh el-Mekki,⁴⁶⁰ Muâz b. Cebel,⁴⁶¹ Muhammed b. el-Hanefiyye,⁴⁶² Yahya b. el-Hâris⁴⁶³ ve Zeyd b. Eslem.⁴⁶⁴

Kırâatlerine Dört Defa Yer Verdiği İsimler: Ali Zeynilâbidîn b. Hüseyin b. Ali,⁴⁶⁵ Cafer b. Muhammed el-Firyâbî,⁴⁶⁶ Cenâh b. Hubeys,⁴⁶⁷ Ebân,⁴⁶⁸ Ebu Kılâbe,⁴⁶⁹

⁴³⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 681; C. V, s. 129.

⁴³⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 450; C. V, s. 318.

⁴³⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 578; C. II, s. 299.

⁴³⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 207; C. V, s. 25.

⁴⁴⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 269; C. IV, s. 487.

⁴⁴¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 158; C. V, s. 275.

⁴⁴² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 395; C. V, s. 203.

⁴⁴³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 294; C. V, s. 204.

⁴⁴⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 74; C. V, s. 97.

⁴⁴⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 158, 441.

⁴⁴⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 255; C. IV, s. 158.

⁴⁴⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 413; C. IV, s. 205.

⁴⁴⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 159; C. V, s. 454.

⁴⁴⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 252; C. V, s. 477.

⁴⁵⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 275; C. V, s. 544.

⁴⁵¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 345, 601.

⁴⁵² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 252; C. IV, s. 581; C. V, s. 25.

⁴⁵³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 414; C. IV, s. 611; C. V, s. 170.

⁴⁵⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 139; C. III, s. 622; C. IV, s. 467.

⁴⁵⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 269; C. V, s. 170, 185.

⁴⁵⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 385, 551; C. V, s. 129.

⁴⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 42, 159; C. V, s. 131.

⁴⁵⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 45; C. III, s. 26; C. V, s. 510.

⁴⁵⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 244; C. III, s. 269; C. IV, s. 49.

⁴⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 207; C. III, s. 622; C. V, s. 482.

⁴⁶¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 292; C. IV, s. 582, 585.

⁴⁶² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 18; C. IV, s. 293, 385.

⁴⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 456, 513; C. IV, s. 182.

⁴⁶⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 707; C. III, s. 565; C. IV, s. 18.

⁴⁶⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 155, 438, 440; C. V, s. 540.

⁴⁶⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 368, 523; C. III, s. 27; C. IV, s. 291.

⁴⁶⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 219, 418, 423, 439.

⁴⁶⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 468; C. IV, s. 215; 625; C. V, s. 399.

⁴⁶⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 135, 674; C. V, s. 151, 614.

Ebu Zeyd en-Nahvî,⁴⁷⁰ Ebu'l-Cevzâ,⁴⁷¹ Ebu'l-Eşheb,⁴⁷² Hüseyin b. Ali el-Cu'fî,⁴⁷³ Ebu Hanîfe⁴⁷⁴ ve Muâviye b. Kurra.⁴⁷⁵

Kırâatlerine Beş Defa Yer Verdiği İsimler: Ebân b. Osmân,⁴⁷⁶ Ebu Cafer Muhammed el-Bâkır b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib,⁴⁷⁷ Ebu Hüreyre,⁴⁷⁸ Ebu Razîn,⁴⁷⁹ Ebu Vâil b. Muhârib,⁴⁸⁰ Ebu Zür'a,⁴⁸¹ Hâlid b. İlyâs,⁴⁸² Hammâd b. Seleme,⁴⁸³ Hübeyre,⁴⁸⁴ Kelbî,⁴⁸⁵ Muğîra⁴⁸⁶ ve Talha b. Süleyman.⁴⁸⁷

Kırâatlerine Beş Defadan Fazla Yer Verdiği İsimler: Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ebî İshâk, Abdullah b. Mesûd, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Ali b. Ebî Talha, Alkame, A'meş, Amr b. Dînâr, Amr b. Meymûn, Amr b. Ubeyd, Âsım el-Cahderî, Dahhâk, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Ebu Hayât eş-Şâmî, Ebu Hayyân, Ebu Mücellez, Ebu Nüheyk, Ebu Recâ el-'Utâridî, Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Ebu Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Ebu'l-Âliye, Ebu's-Semmâk el-'Adevî, Eşheb el-Ukaylî, Harun el-A'ver, Humejd b. Kays el-A'rec, Hz. Âişe, Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Ömer, İbn Hürmüz, İbn İshâk, İbn Ma'mer, İbn Miksem el-Attâr, İbn Nehîk, İbn Sîrîn, İbn Şihâb ez-Zührî, İbrahim b. Ebî Able, İbrâhim en-Neha'î, İkrime el-Berberî, İsa b. Amr, İsa b. Ömer, İsa es-Sekafî, Katâde, Mâlik b. Dînâr, Mesrûk, Mufaddal ed-Dabbî, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Muhammed b. Semeyfa' el-Yemânî, Nasr b. Âsım, Ömer b. Abdülazîz, Saîd b. Cübeyr, Şa'bî, Şeybe, Talha b. Musarrîf, Talha b. Vessâb, Ubeyd b. Umeyr, Übey b. Ka'b, Yahya b. Vessâb, Yahya b. Ya'mer, Zeyd b. Ali, Zeyd b. Sâbit, Zirr b. Hubeş.

⁴⁷⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 392; C. IV, s. 309, 671; C. V, s. 280.

⁴⁷¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 247; C. IV, s. 566, 596; C. V, s. 129.

⁴⁷² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 682; C. V, s. 150, 362, 545.

⁴⁷³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 396, 416; C. II, s. 251; C. III, s. 186.

⁴⁷⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 75; C. IV, s. 235, 415; C. V, s. 593.

⁴⁷⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 318; C. III, s. 433; C. IV, s. 257, 257.

⁴⁷⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 213, 218; C. V, s. 158, 419, 619.

⁴⁷⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 405, 565; C. IV, s. 440; C. V, s. 247, 589.

⁴⁷⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 53, 149; C. IV, s. 304, 667; C. V, s. 129.

⁴⁷⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 13, 58, 619; C. IV, s. 392, 592.

⁴⁸⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 664; C. V, s. 267, 330, 377, 590.

⁴⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 418; C. III, s. 535; C. IV, s. 11, 132, 183.

⁴⁸² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 545; C. IV, s. 378, 616; C. V, s. 88, 115.

⁴⁸³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 269; C. IV, s. 450; C. V, s. 77, 534, 572.

⁴⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 197, 466; C. IV, s. 526, 538, 653.

⁴⁸⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 649; C. III, s. 404; C. V, s. 21, 563, 590.

⁴⁸⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 25, 159, 321, 351, 376.

⁴⁸⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 653; C. IV, s. 107, 108; C. V, s. 389, 406.

3.3.2. Rivâyet Kaynağını İsmen Zikretmemesi

Şevkânî, tevcîh esnasında umumiyetle kırâat imamlarını ismen zikretmektedir. Bazen de bir sebebe matuf olmaksızın isim vermeden “فُرئ/Okundu.” ifadesiyle rivâyetlere yer vermektedir. Bu ifadenin bulunduğu tevcîhlerde de yine kısmen Kurtubî etkisinin olduğu gözlemlenmektedir.⁴⁸⁸

3.3.3. Rivâyet Kaynağını Belde İsmiyle Zikretmesi

Hiz. Osmân'ın (r.a.) istinsâh ettirdiği mushaflar, her birinin yanında vazifeli sahâbe nezaretinde İslâm beldelerine gönderilmiş ve bu beldelerde Kur'ân-ı Kerîm taliminin ilk ağızlarından öğrenilmesi amaçlanmıştır. Nitekim onun istinsâh ettirdiği mushafların; Medine-i Münevvere, Mekke-i Mükerreme, Kûfe, Basra ve Şâm olmak üzere beş İslâm beldesine gönderildiği şeklinde bir görüş olmakla beraber, bunların yanında Yemen, Bahreyn ve Mısır'ın da ilavesiyle sekiz beldeye gönderildiği de ifade edilmektedir.⁴⁸⁹ Hiz. Osmân (r.a.); bu vazifeyi icra için Medine-i Münevvere'ye Zeyd b. Sâbit'i, Mekke-i Mükerreme'ye Abdullâh b. es-Sâib'i, Kûfe'ye Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'yi, Basra'ya Âmir b. Abdilkays'ı ve Şâm'a Muğîre b. Şihâb'ı (r.a.) görevlendirmiştir.⁴⁹⁰ Bu isimler gittikleri beldelerde kendilerine teslim edilen mushafları esas alarak kırâat öğretmişler, bu sayede de mezkûr beldelerde tâbiîn döneminde gerçekleşecek olan sistematik kırâat eğitiminin temellerini atmışlardır.

Bu minvalde; Medine-i Münevvere'de Muâz b. el-Hâris (ö. 657 [?]), Saîd b. Müseyyeb (ö. 713), Urve b. Zübeyr (ö. 713), Ömer b. Abdülazîz (ö. 720), Atâ b. Yesâr

⁴⁸⁸ Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ı ile eş biçimde yer alan فُرئ ifadeleri için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 70, 279, 291, 362, 436, 479, 520, 530, 669, 710; C. II, s. 54, 95, 102, 144 (2 adet), 156, 157, 185, 214, 220, 229, 303, 316, 326 (2 adet), 340, 349, 352, 353, 377, 405, 456, 510 (2 adet), 545, 555, 573, 584, 593, 594, 626, 630, 636, 647, 653 (2 adet); C. III, s. 77, 86, 150, 170, 232, 253, 262, 274, 340, 344, 345, 346, 347 (2 adet), 382, 393, 414 (2 adet), 427, 448, 469, 470, 474 (2 adet), 479, 480 (2 adet), 490, 494, 497, 507, 513, 531, 543, 548, 568, 583, 598, 604 (2 adet), 607, 609; C. IV, s. 51, 107, 123, 350, 379, 399, 446, 463, 488, 600 (2 adet); C. V, s. 10, 28, 100, 171, 213, 265.

Kurtubî kaynaklı olmayan فُرئ ifadeleri için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 44, 46, 264, 363, 394, 413 (2 adet), 498, 529, 543, 580, 600, 611, 657, 674; C. II, s. 44, 53, 67, 73, 83, 84, 90, 104, 139 (2 adet), 144, 163, 190, 240, 290, 298, 299, 305, 325, 326, 333, 337, 344, 368, 370, 375, 388, 392, 412, 464, 470, 505, 571, 580, 591, 592, 598; C. III, s. 7, 32, 41, 62, 80, 83, 125, 134, 148, 151, 154, 225, 249, 272, 290, 299, 309, 340, 341, 360, 377, 381, 393, 397, 404, 418, 443, 444, 474 (2 adet), 477, 482, 506 (2 adet), 518, 523, 524, 532, 544, 553, 554, 571, 595, 600; C. IV, s. 21, 78, 84, 98, 124, 139, 142, 144, 176, 193, 218, 224, 411, 418, 449, 450, 457, 475, 492, 493, 512, 521, 530, 546, 553, 587, 664, 680 (2 adet), 682; C. V, s. 21, 42, 47, 59, 99, 134, 145, 180, 184 (2 adet), 192, 209, 275, 303, 369 (2 adet), 443, 451, 468.

⁴⁸⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kirâat*, s. 7; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. I, s. 7; Tavîl, *Fennü't-Tertîl ve 'Ulûmuh*, C. I, s. 43.

⁴⁹⁰ Zürcânî, *Menâhilü'l-'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 330.

(ö. 721), Müslim b. Cündeb (ö. 724), Sâlim b. Abdillâh (ö. 725), Süleymân b. Yesâr (ö. 725), Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec (ö. 735), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 742) ve Zeyd b. Eslem (ö. 754); Mekke-i Mükerrreme'de Ubeyd b. Umeyr (ö. 693 [?]), Mücâhid b. Cebr (ö. 721), İkrime (ö. 723), Tâvûs b. Keysân (ö. 724), Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 733) ve İbn Ebî Melîke; Kûfe'de Alkame b. Kays (ö. 682), Amr b. Şurahbîl (ö. 683), Mesrûk b. Ecda' (ö. 683 [?]), Rebî' b. Huseym (ö. 685 [?]), Ebu Abdurrahmân es-Sülemî (ö. 692 [?]), Amr b. Meymûn (ö. 693 [?]), Ubeyd b. Nudayle (ö. 693 [?]), Esved b. Yezîd (ö. 694), Zirr b. Hubeyş (ö. 701), İbrahim en-Neha'î (ö. 714), Sa'îd b. Cübeyr (ö. 714), Şa'îbî (ö. 722), Amr b. Cerîr, Ebu Zür'a, Hâris b. Kays ve Ubeyde b. Şurahbîl; Basra'da Âmir b. Abdilkays (ö. 675), Nasr b. Âsım (ö. 708 [?]), Yahya b. Ya'mer (ö. 708 [?]), Ebu'l-Âliye (ö. 709), Câbir b. Zeyd (ö. 711/12 [?]), Ebu Recâ el-'Utâridî (ö. 723/24 [?]), Hasan el-Basrî (ö. 728), İbn Sîrîn (ö. 729), Katâde (ö. 735) ve Muâz; Şâm'da ise Mugîre b. Ebî Şihâb (ö. 710) ve Halîd b. Sa'd gibi isimler kırâat hususunda ön planda yer almışlardır.⁴⁹¹

Bu gayretlerin neticesi olarak; Ebu Cafer (ö. 748), Nâfi (ö. 785) ve Şeybe b. Nassâh *Medîne-i Münevvere kurrâsı*; İbn Kesîr (ö. 738), İbn Muhaysın (ö. 741) ve Humeyd b. Kays el-A'rec (ö. 747/48 [?]) *Mekke-i Mükerrreme kurrâsı*; Yahya b. Vessâb (ö. 721/22 [?]), Âsım (ö. 745), A'meş (ö. 765), Hamza (ö. 773) ve Kisâî (ö. 805) *Kûfe kurrâsı*;⁴⁹² Abdullâh b. Ebî İshâk (ö. 735), Âsım el-Cahderî (ö. 746), İsa b. Ömer (ö. 766), Ebu Amr (ö. 771) ve Yakûb el-Hadramî (ö. 821) *Basra kurrâsı*; İbn Âmir (ö. 736), Atıyye b. Kays (ö. 739), İsmâil b. Abdullâh, Şüreyh b. Yezîd ve Yahya b. el-Hâris ise *Şâm kurrâsı* olarak kabul edilmişlerdir.⁴⁹³

Şevkânî, kırâat tevcihinde bulunduğu zaman zaman kurrânın ismini belirtmeden aidiyetini zikretmektedir. Buna göre o, Medîne-i Münevvere kurrâsı için *أَهْلُ الْمَدِينَةِ*/ehlü'l-Medîne⁴⁹⁴ ve *مَدَنِيُّونَ*/Medeniyyûn;⁴⁹⁵ Mekke-i Mükerrreme kurrâsı için

⁴⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. I, s. 8.

⁴⁹² İbnü'l-Cezerî, bu isimler içerisinde yer alması gereken Halef'i (ö. 844) zikretmemektedir. Detay için bkz., İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. I, s. 8.

⁴⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 8-9; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. I, ss. 118-120.

⁴⁹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 37, 202, 206, 233, 252, 456, 479, 481, 513, 547, 559, 569, 578, 612; C. II, s. 68, 79, 136, 141, 162, 195, 236, 251, 294, 309, 311, 314, 349, 355, 369, 561, 584, 659, 673; C. III, s. 11, 17, 47, 49, 166, 219, 361, 364, 388, 389, 403, 407, 420, 437, 450, 531, 578, 620; C. IV, s. 13, 106, 189, 250, 439, 467, 525, 641; C. V, s. 25, 325, 330, 357, 401, 410.

⁴⁹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. II, s. 509, C. III, s. 468; C. IV, s. 103, 114, 123.

أَهْلُ حَرَمَيْانٍ/Harameyân,⁴⁹⁶ أهلُ المَكَّةِ/ehlü'l-Mekke;⁴⁹⁶ her iki beldenin kurrâsı için أَهْلُ الحَرَمَيْنِ/ehlü'l-Harameyn⁴⁹⁷ ve أَهْلُ حَرَمِيَّوْنِ/Haramiyyûn;⁴⁹⁸ Kûfe kurrâsı için أَهْلُ البَصْرَةِ/ehlü'l-Basra⁵⁰⁰ ve أَهْلُ الكُوفَةِ/ehlü'l-Kûfe ve كُوفِيَّوْنِ/Kûfiyyûn;⁴⁹⁹ Basra kurrâsı için أَهْلُ الشَّامِ/ehlü'ş-Şâm⁵⁰² ıstılahını tercih etmektedir.

Bununla beraber bazen aynı aidiyet içerisindeki kurrâdan bir kısmını ismen zikrederken, bir kısmını da belde ismiyle dile getirmektedir. Bu minvalde, eserin geneline bakıldığında az da olsa “أَهْلُ مَدِيْنَةٍ/Nâfi ve Medîne ehli okudu.”⁵⁰³ “قَرَأَ... وَأَبُو عَمْرٍو...”⁵⁰⁴ “قَرَأَ أَهْلُ الكُوفَةِ وَحَمَزَةُ وَالْكَسَائِيَّ”⁵⁰⁴ “قَرَأَ أَهْلُ الكُوفَةِ وَحَمَزَةُ وَالْكَسَائِيَّ وَحَفْصٌ عَنْ عَاصِمٍ وَابْنُ وَثَّابٍ وَالْأَعْمَشُ”⁵⁰⁵ “قَرَأَ... وَأَبُو عَمْرٍو...”⁵⁰⁶ “قَرَأَ أَهْلُ البَصْرَةِ... وَ...، Ebu Amr,... ve Basra ehli okudu.”⁵⁰⁷ ve “قَرَأَ ابْنُ عَامِرٍ وَأَهْلُ الشَّامِ”⁵⁰⁷ ve “قَرَأَ ابْنُ عَامِرٍ وَأَهْلُ الشَّامِ”⁵⁰⁷ gibi ifadelerin dile getirildiği görülmektedir.

⁴⁹⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 37, 160, 233; C. II, s. 136, 192, 193, 355; C. III, s. 10, 11, 13, 17, 325, 361, 364, 388, 407, 432, 450; C. IV, s. 209, 348, 530; C. V, s. 25, 244, 410, 498, 596. Müellif ayrıca bir yerde de “Mekke kurrâsından Muhammed b. Zeyyâd” ifadesine yer vermektedir. Detay için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 643.

⁴⁹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 671; C. II, s. 176, 273, 290, 455, 629; C. III, s. 48, 406; C. V, s. 369, 421, 521.

⁴⁹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 354.

⁴⁹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 37, 160, 173, 233, 280, 381, 382, 454, 479, 507, 520, 548, 559, 581, 612, 671, 698, 705; C. II, s. 68, 79, 136, 162 (2 adet), 176, 199, 235, 294, 295, 309, 311, 314, 334, 349, 355, 455, 467, 591; C. III, s. 11, 17, 47, 48, 49, 166, 204, 346, 361, 388, 389, 407, 420, 425, 432, 437, 463, 467, 468, 470, 488, 498, 531, 550, 563, 594; C. IV, s. 13, 30, 42, 123, 183, 187, 205, 209, 213, 214, 250, 308, 313, 339, 440, 448, 467, 525, 580, 585, 589, 591, 651, 653, 666, 672, 677; C. V, s. 21, 47, 98, 105, 202, 313, 353, 367, 381, 401, 410, 430, 454, 491, 521.

⁵⁰⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 37; C. II, s. 218, 309, 311, 314, 355, 629; C. III, s. 11, 13, 17, 361, 407; C. IV, s. 525; C. V, s. 202, 305.

⁵⁰¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 73; C. IV, s. 103; C. V, s. 313.

⁵⁰² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 37, 206, 233, 252, 513, 648; C. II, s. 68, 79, 162, 212, 673; C. III, s. 11, 13, 17, 22, 192, 325, 361, 578; C. IV, s. 42, 189, 257 (2 adet), 584; C. V, s. 164, 357.

⁵⁰³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 578; C. II, s. 369; C. V, s. 330.

⁵⁰⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 348, 530.

⁵⁰⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 388.

⁵⁰⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 47.

⁵⁰⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 218.

⁵⁰⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 212; C. III, s. 22, 192, 578; C. IV, s. 42, 257 (2 adet).

3.4. Ehl-i Beyt Kırâatlerine Yer Vermesi

Ehl-i beyt kelimesi, *aile* manasına gelen “ehl/الأهل” ile *ev* manasına gelen “beyt/البيت” kelimelerinden müteşekkil olup ıstılahta Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hanımları, çocukları ve yakın akrabalarına özel isim olarak kullanılmaktadır.⁵⁰⁹

Şevkânî’nin Zeydî geçmişinin olması, telif ettiği *Fethu’l-Kadîr*’in kimilerine göre Zeydî tefsîrler kategorisinde yer aldığı kanaatine sebep olmaktadır. Hâlbuki o, itikatta Eş‘arî, amelde Mâlikî olan Kurtubî’nin *el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur‘ân*’ını eserin dirâyet bölümü için; itikatta Eş‘arî, amelde Şâfiî olduğu bilinen Celâleddîn es-Süyûtî’nin⁵¹⁰ *ed-Dürri’l-Mensûr fi’t-Tefsîri’l-Me’sûr*’unu ise rivâyet bölümü için özet niteliği taşıyacak kadar benzer ifadelerle kaynak olarak kullanmaktadır. Bu bakımdan kendisi Zeydî bile olsa, eserin sistematîği içerisinde bu mezhebe dair kullanılabilecek argümanların kısıtlı olduğu aşikârdır. Şevkânî ayrıca, gençliğinden itibaren taklit yoluyla tek bir mezhebe bağlı kalmayı reddederek mezhepler üstü bir anlayışa sahip olmuş ve müçtehit makamına ulaştığına kanaat getirerek Zeydiyye mezhebinden ayrılmıştır.⁵¹¹

Tüm bu bilgilerle birlikte, *Fethu’l-Kadîr*’de ehl-i beytte yer alan isimlerin kırâatlerine yer verildiği görülmektedir. Hz. Âişe (r.a.), Hz. Ümmü Seleme (r.a.) ve Hz. Ali’den (r.a.) başlayarak Zeydîliğin kurucusu Zeyd b. Ali’ye kadar birçok ismin kırâatinden bahsedilecek olan bu bölümde, Şevkânî’nin farklı yerlerden alıntı yapmış olmasına rağmen zaman zaman eski mezhebî âidiyyeti ile hareket ettiği de ortaya konmaya çalışılacaktır.

Hz. Âişe (r.a.):⁵¹² Şevkânî, eserinde Hz. Âişe’nin (r.a.) isminden 350’ye yakın yerde bahsetmektedir. Bunların tamamına yakınında hadîs-i şerîflerin râvîsi olarak

⁵⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, C. XI, s. 29.

⁵¹⁰ Süyûtî, kendi ifadesine göre İmam Şâfiî’nin içtihatlarında onun mukallitliğini bırakmış, ancak mutlak müçtehit derecesinde yine onun sistemi içerisinde yer almıştır. Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *et-Tehaddüs bi-Ni‘metillâh*, Elizabeth Mary Sartain (thk.), Matbaatü’l-Arabiyyeti’l-Hadîse, Kahire 1975, s. 205.

⁵¹¹ Şevkânî, *el-Bedru’t-Tâli‘ bi Mehâsini Men Ba‘de’l-Karni’s-Sâbi‘*, C. II, s. 223.

⁵¹² İsmi Âişe bnt. Ebî Bekr olup babası Hz. Ebu Bekir (r.a.), annesi ise Ümmü Rûmân bnt. Âmir’dir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ile nikâhı Mekke-i Mükerreme’de kıyılmış, hicretin 2. yılında, Şevvâl ayı içerisinde de evlenmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vefatından 47 yıl sonra hicretin 58. yılı, Ramazan-ı şerîf ayının 17’sinde vefat etmiş ve Bakî‘ Kabristanlığı’na defnedilmiştir. Detay için bkz., Zührî, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kübrâ*, C. X, ss. 57-58; Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim (thk.), C. IX, Dâru’l-Maârif, Mısır 1967, s. 602; Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ’*, Hassân Abdülmennân (thk.), C. II, Beytü’l-Efkârî’d-Düveliyye, Lübnan 2004, s. 2077.

eserin rivâyet bölümlerinde adı geçen Hz. Âişe'nin (r.a.), birçoğu eserin dirâyet bölümlerinde yer alan 13 adet kırâat rivâyetinden de bahsedilmektedir.

Şöyle ki İmâm Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Abd b. Humeyd, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî ve Nesâî'nin Hz. Âişe'nin (r.a.) azatlısı Ebu Yunus'tan rivâyet ettiklerine göre Hz. Âişe (r.a.) ondan bir Mushaf-ı şerîf yazmasını istemiş, Bakara sûresinin 238. âyet-i kerîmesi olan *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى*⁵¹³ âyetine geldiğinde “Burayı *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى* şeklinde yaz! Ben Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu şekilde okuduğunu duydum.” diyerek muhtemelen kendisinin de kırâati olan bu ifadeyi eklemesini istemiştir.⁵¹⁴ Şevkânî, Süyûtî'ye ait *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsiri'l-Me'sûr*'dan alıntılacağı bu bilgidен sonra eserinin rivâyet bölümünde genellikle takip ettiği bir metot olarak herhangi bir yorum yapmaktan kaçınmaktadır.⁵¹⁵

Bu rivâyetin benzeri de Vekî', İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, İbn Cerîr ve İbn Münzir'in Ümmü Seleme'den (r.a.) naklettikleri farklı bir rivâyette yer almaktadır. Yine o, Hz. Âişe (r.a.) ve Hz. Hafsa'nın (r.a.) yaptıkları gibi kendisi için bir Mushaf-ı şerîf yazılmasını istemiş, ilgili yere geldiğinde aynı ilaveyi yine ekletmiştir. Şevkânî bu kısımda bir durum değerlendirmesi yapmaktadır. Öncelikle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) üç hanımının da mezkûr ilaveyi ondan aynı şekilde duydukları ifade edilmektedir. Müellife göre *وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى*/orta namaz ile hangi namazın kastedildiği belli değildir. Ayrıca *صَلَاةِ الْعَصْرِ*/ikinci namazı kaydıyla da orta namazla kastın ikinci namazı olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü ma'tûf ile ma'tûfun aleyh aynı cins olarak yer almamaktadır. Ancak bu çıkarım, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) orta namaz ile kastın ikinci namazı olduğu ile alakalı beyanlarına da zıt düşmemektedir. Çünkü müellife göre mezkûr üç hanımın yaptığı rivâyetlerde muhtelif varyasyonlar mevcut görünmektedir. Onun “*وَالْحَاصِلُ*” kaydıyla yaptığı dikkat çekici değerlendirmeye göre Hz. Âişe (r.a.) Mushaf'ında yer alan âyet-i kerîme, İbn Cerîr'in 'Urve'den naklettiğine göre *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَهِيَ صَلَاةُ الْعَصْرِ* şeklinde; Vekî'in Humeyde'den, İbn Ebî Davud'un da Kubeysa b. Züeyb'den naklettiğine göre *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى* şeklinde; Saîd b. Mansûr ve Ebu Ubeyd'in Ziyâd b. Ebî Meryem'den

⁵¹³ Bakara 2/238. “Namazları ve hele hele orta namazı iyi muhafaza edin ve Allâh (c.c.) için kıyâm ederek divân durun!”

⁵¹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 351.

⁵¹⁵ Celâlüddin Abdurrahmân es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsiri'l-Me'sûr*, C. I, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2011, s. 722.

naklettiğine göre *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ صَلَاةَ الْوَسْطَى صَلَاةَ الْعَصْرِ* şeklinde; Hz. Hafsa (r.a.) Mushaf'ında ise İbn Cerîr, Tahâvî ve Beyhakî'nin Amr b. Râfi'den naklettiğine göre *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَهِيَ صَلَاةُ الْعَصْرِ* şeklinde yer almaktadır. Übey b. Ka'b, Abdullâh b. Abbâs ve Sâib b. Yezîd'den gelen benzer rivâyetlere de yer veren Şevkânî, ilgili namaz ile kastın hangisi olduğunun ilgili rivâyetlerle ortaya çıkamadığını, neshedilen bu ilaveler yerine, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen saf bilgilere bakılması gerektiğini belirterek kendi görüşünü ortaya koymaktadır.⁵¹⁶

Ayrıca, *وَأَنذَرْتَهُمْ قَدْ كُذِّبُوا*⁵¹⁷ âyet-i kerîmesindeki *كُذِّبُوا* kelimesi; İbn Abbâs (r.a.), İbn Mes'ud (r.a.), Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Hasan-ı Basrî, Katâde, Ebu Recâ el-Utâridî, Yahya b. Vessâb, A'meş, Âsım, Hamza, Kisâi, Ebu Cafer ve Halef kırâatinde mezkûr şekilde, diğer kırâatlerde ise *z/zâl* harfinin şeddesiyle *كُذِّبُوا* şeklinde yer almaktadır. Tahfif kırâatte mana, “peygamberlerin, kâfirlere karşı kendilerine yapılacağı vaat edilen yardımın yapılmayacağından dolayı endişe duymaları” şeklinde anlaşılırken, şedde ile kırâatte ise “peygamberlerin kavimleri tarafından yalanlanmaları” şeklinde anlaşılmaktadır. İbn Merdûye'nin Urve tarîkiyle Hz. Âişe'den (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) tahfif kırâati tercih etmektedir.⁵¹⁸

Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*'inde Hz. Âişe'nin (r.a.) bunların dışında, *يُطِيقُونَهُ*⁵¹⁹ kelimesini *يَطِيقُونَهُ* şeklinde;⁵²⁰ *إِنَّا*⁵²¹ kelimesini *وُنَّا* şeklinde;⁵²² *كُذِّبَ*⁵²³ kelimesini *كُذِّبَ* şeklinde;⁵²⁴ *إِنَّ هَذَيْنِ لَسَاجِرَانَ*⁵²⁵ cümlesini *إِنَّ هَذَانِ لَسَاجِرَانَ* şeklinde;⁵²⁶ *حَصَّبَ*⁵²⁷ kelimesini *حَطَّبَ* şeklinde;⁵²⁸ *أَتَوْا*⁵²⁹ kelimesini *أَتُوا* şeklinde;⁵³⁰ *تَلَقَّوْنَهُ*⁵³¹ kelimesini *تَلَقَّوْنَهُ* şeklinde;⁵³²

⁵¹⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 352.

⁵¹⁷ Yusuf 12/110. “...Yalancı çıkarıldıklarını zannettikleri...”

⁵¹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 76, 78.

⁵¹⁹ Bakara 2/184.

⁵²⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 252.

⁵²¹ Nisâ 4/117.

⁵²² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 688.

⁵²³ Yusuf 12/18.

⁵²⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 15.

⁵²⁵ Tâhâ 20/63.

⁵²⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 468.

⁵²⁷ Enbiyâ 21/98.

⁵²⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 534.

⁵²⁹ Mü'minûn 23/60.

⁵³⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 607.

⁵³¹ Nûr 24/15.

⁵³² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 17.

بَلَىٰ قَدْ جَاءتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ⁵³⁴ şeklinde;⁵³³ رَكُوبُهُمْ kelimesini⁵³³ فَرُوحٌ şeklinde;⁵³⁶ بَلَىٰ قَدْ جَاءتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ âyet-i kerîmesini⁵³⁵ kelimesini⁵³⁷ فَرُوحٌ şeklinde⁵³⁸ ve يَرَىٰ⁵³⁹ kelimesini⁵⁴⁰ تَرَىٰ şeklinde rivâyet ettiği bilgilerine de yer vermektedir.

Hiz. Ümmü Seleme (r.a.):⁵⁴¹ Şevkânî, eserinde Ümmü Seleme'den (r.a.), Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) namazda ya da namazın dışında Fâtiha sûresi okuyacağı zaman mutlaka besmele çektiği⁵⁴² ve مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ⁵⁴³ âyet-i kerîmesindeki مَالِكِ kelimesini مَالِكِ şeklinde okuduğu⁵⁴⁴ şeklinde Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) kırâati ile alakalı olarak 2 yerde; Vekî', İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, İbn Cerîr ve İbn Münzir'in rivâyet ettiğine göre حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ⁵⁴⁵ âyet-i kerîmesini حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ şeklinde okuduğu⁵⁴⁶ ve بَلَىٰ قَدْ جَاءتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ⁵⁴⁷ âyet-i kerîmesini بَلَىٰ قَدْ جَاءتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ şeklinde⁵⁴⁸ okuduğuna dair bilgilerle kendi kırâatine dair 2 yerde ve kırâat bilgilerinin dışında hadîs-i şerîf rivâyeti olarak da 32 yer olmak üzere toplam 36 yerde bahsetmektedir.

⁵³³ Yâsîn 36/72.

⁵³⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 455.

⁵³⁵ Zümer 39/59. "Hayır! 'Sana âyetlerim geldi de onlara yalan dedin, kibirlenmek istedin ve kâfirlerden oldun' denilecektir."

⁵³⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 561.

⁵³⁷ Vâkıa 56/89.

⁵³⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 194.

⁵³⁹ Nâziât 79/36.

⁵⁴⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 449.

⁵⁴¹ İsmi Ümmü Seleme Hind bnt. Ebi Ümeyye Süheyl olup miladi 597 yılında doğmuş, 59/679 yılında vefat etmiştir. Ebu Ümeyye ile Âtike bnt. Âmir'in çocuğu olan Ümmü Seleme (r.a.), dedeleri kanalıyla Hiz. Peygamber (s.a.s.) ile akrabadır. Müslümanlığı tercih eden 12. kişi olmuş, Habeşistan'a hicret eden kafilenin içerisinde yer almış, ayrıca Kureyş'ten Medine-i Münevvere'ye ilk hicret edenlerden olmuştur. Eşi Ebu Seleme'nin (r.a.) Uhud Harbi'nde aldığı yaradan dolayı hicretin 4. yılında vefat etmesinden sonra Hiz. Peygamber (s.a.s.) ile nikâhlanmıştır. Kur'an-ı Kerîm hafızı olan Ümmü Seleme (r.a.), Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) en son vefat eden eşi olarak da bilinmektedir. Detay için bkz., Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, C. X, s. 85; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, C. IX, ss. 603-604; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C. III, s. 4107; Ziriklî, *el-A'lâm*, C. VIII, s. 97.

⁵⁴² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 37.

⁵⁴³ Fâtiha 1/4. "Din gününün mutlak sahibi Allâh'a (c.c.) olsun!"

⁵⁴⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 45.

⁵⁴⁵ Bakara 2/238. "Namazları ve hele hele orta namazı iyi muhafaza edin ve Allâh (c.c.) için kıyâm ederek divân durun!"

⁵⁴⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 352.

⁵⁴⁷ Zümer 39/59.

⁵⁴⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 561.

Hiz. Ali (r.a.):⁵⁴⁹ Müellif, eserinde Hiz. Ali'den (r.a.) 125'i hadîs-i şerîf rivâyeti ve âyet-i kerîmelerin tefsîri, 10'u da kendine mahsus kırâat rivâyetleri olmak üzere yaklaşık 135 yerde bahsetmektedir. Ona göre Hiz. Ali (r.a.); الْحَقُّ⁵⁵⁰ kelimesini الْحَقَّ şeklinde;⁵⁵¹ فَرَّقُوا⁵⁵² kelimesini فَارَّقُوا şeklinde;⁵⁵³ حَصَبُ⁵⁵⁴ kelimesini حَطَبُ şeklinde;⁵⁵⁵ سُبْحَانَ مَنْ سَخَّرَ لَنَا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا⁵⁵⁷ cümlesini سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا⁵⁵⁸ cümlesini سُبْحَانَ مَنْ سَخَّرَ لَنَا⁵⁵⁸ şeklinde;⁵⁵⁹ الْمَاءُ⁵⁶⁰ kelimesini الْمَآوَانَ şeklinde;⁵⁶¹ طَلِحَ⁵⁶² kelimesini طَلِعَ şeklinde;⁵⁶³ كَذَابًا⁵⁶⁴ kelimesini كَذَابًا şeklinde;⁵⁶⁵ رَفَعْتُ, خَلَقْتُ ve نُصِبْتُ⁵⁶⁶ kelimelerini ise رَفَعْتُ, خَلَقْتُ, رَفَعْتُ, خَلَقْتُ ve نُصِبْتُ şeklinde rivâyet etmektedir.⁵⁶⁷

⁵⁴⁹ İsmi Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Tâlib olup Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) kızı Hiz. Fâtîma (r.a.) ile evlenmesi sebebiyle damadı ve aynı zamanda amcasının oğludur. Miladi 600 yılında Mekke-i Mükerrreme'de doğmuştur. Babası Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) amcası ve hâmisi Ebu Tâlib, annesi ise Fâtîma bnt. Esed'dir. Çocuklar içerisinde Hiz. Peygamber'e (s.a.s.) ilk iman eden Hiz. Ali (r.a.), Hiz. Osman'dan (r.a.) sonra 35-40/656-661 yılları arasında halifelik yapmıştır. Kûfe'de, 17 Ramazan-ı şerîf 40/661 yılının sabahında, namaz esnasında Abdurrahmân b. Mülcem isimli hâricî tarafından zehirli hançerle yaralanmış ve iki gün sonra da şehit olmuştur. Detay için bkz., Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, C. VIII, s. 134; Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (thk.), C. IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, s. 464; Ziriklî, *el-A'lâm*, C. IV, s. 295.

⁵⁵⁰ Bakara 2/147.

⁵⁵¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 219.

⁵⁵² En'âm 6/159, Rûm 30/32.

⁵⁵³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. II, s. 233; C. IV, s. 270.

⁵⁵⁴ Enbiyâ 21/98.

⁵⁵⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. III, s. 534.

⁵⁵⁶ Mü'minûn 23/66.

⁵⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. III, s. 609.

⁵⁵⁸ Zuhruf 43/13.

⁵⁵⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. IV, s. 651.

⁵⁶⁰ Kamer 54/12.

⁵⁶¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. V, s. 147.

⁵⁶² Vâkıa 56/29.

⁵⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. V, s. 186.

⁵⁶⁴ Nebe' 78/28.

⁵⁶⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. V, s. 433.

⁵⁶⁶ Gâşiye 88/17-20.

⁵⁶⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. V, s. 511.

H. Hasan b. Ali (r.a.):⁵⁶⁸ Şevkânî eserinde, Hz. Hasan'ın (r.a.) kırâat vechi olarak اَنَا⁵⁶⁹ kelimesinin imâleyle⁵⁷⁰ okunması ile يَرُهُ⁵⁷¹ kelimelerinin يُرُهُ⁵⁷² şeklinde okunmalarına yer vermesinin dışında, 9 adet de hadîs-i şerîf rivâyeti ve tefsîr sadedinde beyanlarından bahsetmektedir.⁵⁷³

Muhammed b. Hanefiyye:⁵⁷⁴ Şevkânî eserinde, Muhammed b. Hanefiyye'ye ait 14 tanesi kırâat haricinde,⁵⁷⁵ 3 tanesi de kendi kırâat rivâyeti olmak üzere 17 adet rivâyete yer vermektedir. Muhammed b. Hanefiyye kırâat rivâyetleri olarak, مَا عَلَّمْتُمْ⁵⁷⁶ kelimesini مَا عَلَّمْتُمْ⁵⁷⁷ şeklinde, كَالظَّلَالِ⁵⁷⁸ kelimesini كَالظَّلَالِ⁵⁷⁹ şeklinde ve فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ⁵⁸⁰ cümlesini de فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ⁵⁸¹ şeklinde okumaktadır.

⁵⁶⁸ İsmi Ebu Muhammed el-Hasen b. Ali b. Ebî Tâlib olup Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Fâtımâ'nın (r.a.) büyük çocuklarıdır. 3/625 yılının Şaban veya Ramazan-ı şerîf ayında Medine-i Münevvere'de doğmuştur. Babası Hz. Ali'nin (r.a.) vefatının ardından halife olmuş, ancak Hz. Muâviye'nin (r.a.) hilafeti kendisine devretmesi için bir ordu göndermesi üzerine Müslüman kanı dökülmesine mâni olmak amacıyla bir takım şartlar sunarak 41/661 yılında 5-7 ay icra ettiği halifelik makamından ayrılmak durumunda kalmıştır. Soyundan gelenlerin Şerîf ismiyle müsemmâ olduğu Hz. Hasan (r.a.), 49/669 senesinde, bir rivâyete göre hanımlarından Ca'de bnt. Eş'as tarafından zehirlenmiş ve Medine-i Münevvere'de vefat ederek Bakî' Kabristanlığı'na defnedilmiştir. Detay için bkz., Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, C. VI, s. 352; Ebu'l-Hasen Ali b. Hüseyin el-Mesûdî, *Mürûcü'z-Zeheb ve Me'âdini'l-Cevher*, Kemal Hasan Mer'î (thk.), C. III, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2005, s. 6; Ebu'l-Hasen İzzüddîn Muhammed el-Cezerî (İbnü'l-Esîr), *el-Kâmil fi't-Târih*, Ebu Suheyb el-Keramî (thk.), Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Riyad tsz., s. 465; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C. I, s. 1428, 1431.

⁵⁶⁹ Abese 80/25.

⁵⁷⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 454.

⁵⁷¹ Zilzâl 99/7-8.

⁵⁷² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 573.

⁵⁷³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 348, 391; C. II, s. 271, 617, 632; C. V, s. 493, 548, 564 (2 adet).

⁵⁷⁴ İsmi Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib olup 16/637 yılında Medine-i Münevvere'de doğmuştur. Babası Hz. Ali (r.a.), annesi ise Havle bnt. Cafer el-Hanefiyye'dir. Babasının hilafetinde yirmili yaşlarda bulunan Muhammed b. Hanefiyye, Yezîd'e biat etmiş, sonraki halifelere de ümmet-i Muhammed'in ittifakı olması şartıyla biat edeceğini beyan etmiştir. Mekke-i Mükerrreme'de hilafet tesis etmeye çalışan Abdullah b. Zübeyr'e (r.a.) de bu sebeple biat etmeme kararı almıştır. Kendisinin mehdi olduğuna ve ölmediğine inanılan Keysânîyye isimli aşırı Şîî grup kurulmuştur. İlim ve vera sahibi olarak bilinen Muhammed b. Hanefiyye, 81/700'de Medine-i Münevvere'de vefat etmiş ve Bakî' Kabristanlığı'na defnedilmiştir. Vefat tarihiyle alakalı olarak 73, 80, 82 ve 83 tarihleri de rivâyet edilmiştir. Detay için bkz., Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, C. VII, s. 93; Mesûdî, *Mürûcü'z-Zeheb ve Me'âdini'l-Cevher*, C. III, s. 99; Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, C. IX, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire 1993, s. 354; Ziriklî, *el-A'lâm*, C. VI, s. 270; Mustafa Öz, "Muhammed b. Hanefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, ss. 537-538.

⁵⁷⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 313, 315; C. II, s. 142, 169, 216, 617; C. III, s. 289; C. IV, s. 26, 109, 315, 647; C. V, s. 102, 169, 547.

⁵⁷⁶ Mâide 56/29.

⁵⁷⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 18.

⁵⁷⁸ Lokmân 31/32.

⁵⁷⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 293.

⁵⁸⁰ Sebe' 34/19.

⁵⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 385.

Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin:⁵⁸² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*'de Zeynelâbidîn Ali ile alakalı olarak Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*'ı ile Süyûtî'ye ait *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*'dan alıntıladığı 6 adet kırâat hârici rivâyete yer vermektedir.

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ 583

Şöyle ki; âyet-i kerîmesinde ifade edilen “humus/beşte bir” kavramının taksimi ile alakalı altı farklı görüş yer almaktadır. Birincisi, isimleri bilinmeyen bir gruba ait görüştür ki humus altı kısma ayrılarak; Ka‘be-i Muazzama’ya (Hz. Allâh’a [c.c.]), Hz. Peygamber’e (s.a.s.), O’nun yakın akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolculara teslim edilir. İkincisi, Ebu’l-Âliye ve Rabî’in görüşüdür ki humusu pay eden kimse göz kararı bir pay olarak Ka‘be-i Muazzama’nın harcamaları için ayırır. Kalanı da beşe bölünerek âyet-i kerîmede yer alan beş kısım zümreye teslim edilir. Üçüncüsü, Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin’e ait görüştür ki humusun nasıl taksim edileceğini soranlara o, “إِنَّ الْخُمُسَ لَنَا”/Humus bize (Hz. Peygamber [s.a.s.] torunlarına) aittir.” diye cevap vermiştir. Âyet-i kerîmede ismen geçen diğer grupların durumu sorulduğunda ise “يَتَامِينَا وَمَسَاكِينَنَا وَأَبْنَاءَ سَبِيلِنَا”/Bizim yetimlerimiz, miskinlerimiz ve yolcularımız.” diyerek karşılık vermiştir. Dördüncüsü, İmâm Şâfiî’nin görüşüdür ki humus beş parçaya ayrılarak; bir kısmı Hz. Allâh (c.c.) ile rasûlüne (s.a.s.) ayrılarak müminlerin ihtiyaçları için harcanır, diğer dört pay ise mezkûr isimlere pay edilir. Beşincisi, Ebu Hanîfe’nin görüşüdür ki humus üç parçaya ayrılarak yetimlere, yoksullara ve yolculara pay edilir. Hz. Peygamber’e (s.a.s) ve ailesine düşen pay ise onun vefatı sebebiyle ortadan kalkmaktadır. Bunun yerine humustan köprü ve mescitlerin bina ve ıslahı ile askerlerin ve mahkemelerin giderleri için para harcanabilir. Altıncısı ise İmâm Mâlik’in görüşüdür ki humus imamın içtihadı ile pay edilir. İmam humustan göz kararı

⁵⁸² İsmi Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib olup İsmâiliyye’nin üçüncü, İsnâaşeriyye’nin dördüncü imamıdır. Babası Hz. Hüseyin (r.a.), annesi Sâsânî hükümdarı Yazdicerd’in kızı Sülâfe’dir (Gazâle). 38/659 yılında Medine-i Münevvere’de doğmuştur. Kerbelâ’da şehit edilen abisi Ali el-Kebîr’le karışmaması için *es-Sağîr* diye anılan Zeynelâbidîn Ali, zayıf bünyesi ve hasta olması sebebiyle Kerbelâ faciasında istirahat hâlinde bulunmuş, bu halde görülmesine rağmen öldürülmemiş, böylece faciannın ardından ailesinden yalnızca kendisi hayatta kalmıştır. Medine-i Münevvere’de daha çok zühd içerisinde bir hayat süren Zeynelâbidîn Ali, 94/712 yılında vefat ederek Bakî’ Kabristanlığı’na defnedilmiştir. Detay için bkz., Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, C. VII, s. 209, 210, 218; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C. II, s. 2768; Ziriklî, *el-A'lâm*, C. IV, s. 277.

⁵⁸³ Enfâl 8/41. “Bilmiş olun ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeylerin beşte biri, Allâh’a (c.c.), Rasûlüne (s.a.s.) ve O’na yakınlığı olanlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlardır...”

bir pay olarak savaşta yer alan gazilere teslim eder, kalanını ise Müslümanların ihtiyaçları için sarf eder.⁵⁸⁴

Şevkânî, bu bilgileri Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ından alarak, oradaki bilgilerin neredeyse aynısını aktarmaktadır. Bu bilgilerin akabinde ise Kurtubî'nin *dört halifenin de son görüşe göre hareket ettiği* ifadelerine yer vermesi sebebiyle kendi görüşü olmasa bile alıntı yaptığı ismin fikrine muhalif bir şey söylememesi, onunla beraber aynı düşünceyi paylaştığını işaret etmektedir.⁵⁸⁵

Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin, Şevkânî'nin bu âyet-i kerîmedeki *قُرْبَى* kelimesiyle kastın kimler olduğu ile alakalı olarak zikrettiği görüşler arasında yer verdiği isimlerdendir. Ona göre İmâm Mâlik, Sevrî, Evzâî, Ali b. Hüseyin ve Mücâhid, mezkûr kelime ile kastın Hâşimoğulları olduğu hususunda görüş beyan etmektedirler.⁵⁸⁶

*وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ*⁵⁸⁷ âyet-i kerîmesinde bahsedilen “kardeşler” ifadesi; İbn Asâkir ile Ebu Hâtim tarafından gelen bir rivâyet ile beyan edilmektedir. Bu rivâyete göre, Kesîru'n-Nevâ, Muhammed Bâkır'a gelerek “Bir kişi, babası Ali b. Hüseyin'e gelerek söz konusu âyet-i kerîmede yer alan kardeşlerin kim olduğunu sorduğunu, onun da Hz. Ebu Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) diye cevap verdiğini duyduğunu” söyleyerek hadiseyi tasdik etmesini istemiştir. Muhammed Bâkır buna “Vallâhi orada kastedilen isimler bunlardır, başka kim olacak?” diyerek soru ile mukabelede bulunmuştur. Bunun üzerine “Sahabe arasında kin meselesinin nasıl olduğu” sorulduğunda ise “câhiliyye kini” diyerek cevap vermiştir.⁵⁸⁸

*وَأْتِ دَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ*⁵⁸⁹ âyet-i kerîmesinin izahında İbn Cerîr'in Ali b. Hüseyin'den aktardığı bir hâdiseye yer verilmektedir. Buna göre Ali b. Hüseyin, Şâm'dan gelen bir kimseye Kurân-ı Kerîm'i okuyup-okumadığını sormuş, okuduğu cevabını alınca da bu

⁵⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, ss. 392-393.

⁵⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IV, s. 373; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, ss. 392-393.

⁵⁸⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 393.

⁵⁸⁷ Hicr 15/47. “Göğüslerindeki kinleri soymuşuzdur da dost ve ahbab olarak köşklerde karşı karşıya otururlar.”

⁵⁸⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 172. Şevkânî'nin bu rivâyeti Süyûtî'nin *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*'undan alıntılacağı anlaşılmaktadır. Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, C. V, s. 85.

⁵⁸⁹ İsrâ 17/26. “Yakın akrabaya, yoksula, yolda kalmışa da hakkını ver!..”

âyet-i kerîmenin içeriğini sormuş, “Sizler burada hakkı verilmesi gerekenlersiniz.” cevabına da “Evet” diyerek bu cevabı kabul ettiğini izhar etmiştir.⁵⁹⁰

âyet-i kerîmesinde zikredilen hanımın kim olduğu hususunda farklı görüşler mevcuttur. Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber (s.a.s.) ile nikâhlandığı, bazılarında ise Hz. Peygamber’in (s.a.s.) mehir veremediği için evlenemediği şeklinde ifade edilen bu hanım sahâbe, Hz. Âişe’den (r.a.) gelen ve Buhârî’de yer alan bir rivâyete göre Havle bnt. Hakîm’dir. Katâde’nin Meymûne bnt. el-Hâris; Şa’bî’nin Zeynep bnt. Huzeyme; Ali b. Hüseyin, Dahhâk ve Mukâtil’in Ümmü Şerîk bnt. Câbir ve Urve b. Zübeyr’in Ümmü Hakîm bnt. Evkas olarak zikrettikleri hanımın, görüldüğü üzere tam olarak kim olduğu hususunda fikir birliği bulunmamaktadır.⁵⁹² Şevkânî bu hususla alakalı olarak da eserin rivâyet bölümünde takip ettiği bir metot olarak, ilgili rivâyetler içerisinde kendi görüşüne yakın olanı belirtmemektedir.⁵⁹³

âyet-i kerîmesi ile Hz. Peygamber’e (s.a.s.) gelen nikâh sınırlamasının detayında Ali b. Hüseyin’in görüşü yine zikredilmektedir. Şöyle ki burada zikredilen yasaklamanın Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Yahudi ve Hıristiyan kadınlarla evlenmemesi gerektiğiyle alakalı olduğu, çünkü onlarda Müslümanların anneleri olma vasıflarının bulunmadığı görüşü mevcuttur. Şevkânî bu mananın anlaşılmasının mümkün olmadığını “gerçeğe oldukça uzak” ifadesi ile beyan etmektedir. Ayrıca o, ilgili âyet-i kerîmenin, hemen öncesinde yer alan تُرْجِي مَنْ تَنْشَاءُ⁵⁹⁴ âyet-i kerîmesi tarafından nesih edildiğinden, ayrıca Hz. Âişe (r.a.), Hz. Ümmü Seleme (r.a.), Hz. Ali (r.a.) ve Ali b. Hüseyin’in de bu görüşte olduklarından bahsetmektedir.⁵⁹⁶

⁵⁹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 282. Şevkânî bu bilgileri yine Süyûtî’den alıntılanmaktadır. Detay için bkz., Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, C. V, s. 271.

⁵⁹¹ Ahzâb 33/50. “...Bir de mü’min bir kadın kendini mehirsiz olarak Peygamber’e (s.a.s) hibe ederse, Peygamber (s.a.s) nikâh etmek istediği takdirde, bunların hepsini, mü’minlere değil, sadece sana helal kıldık...”

⁵⁹² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VII, s. 505.

⁵⁹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 350.

⁵⁹⁴ Ahzâb 33/52. “Bundan sonra başka kadınlar sana helâl değildir!..”

⁵⁹⁵ Ahzâb 33/51. “Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alırsın...”

⁵⁹⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 352. Benzer ifadeler Kurtubî de yer vermektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VII, ss. 513-514.

Şevkânî, bunlarla birlikte Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin'in rivâyet ettiği beş adet kırâate yer vermektedir. Onun, خَفْتُ⁵⁹⁷ kelimesini خَفْتُ şeklinde;⁵⁹⁸ مُبْصِرَةٌ⁵⁹⁹ kelimesini مُبْصِرَةٌ şeklinde;⁶⁰⁰ يَاحْسِرَةُ عَلَى الْعِبَادِ⁶⁰¹ cümlesini يَاحْسِرَةُ الْعِبَادِ şeklinde;⁶⁰² لِمُسْتَقَرٍّ⁶⁰³ kelimesini لِمُسْتَقَرٍّ şeklinde;⁶⁰⁴ ve يَنْزَغِي⁶⁰⁵ kelimesini يَزَّغِي şeklinde⁶⁰⁶ rivâyet etmesi, müellif tarafından *Fethu'l-Kadîr*'de zikredilmektedir.

Muhammed Bâkır:⁶⁰⁷ Şevkânî, Muhammed Bâkır ile alakalı olarak yine Kurtubî ve Süyûtî merkezli olarak aktardığı 11 adet kırâat sahasının dışında yer alan rivâyete, 5 adet de kırâate taalluk eden rivâyete yer vermektedir.⁶⁰⁸

O, kırâat alanına taalluk eden rivâyetler olarak; Muhammed Bâkır'ın خَفْتُ⁶⁰⁹ kelimesini خَفْتُ şeklinde;⁶¹⁰ صَوَافٍ⁶¹¹ kelimesini صَوَافٍ şeklinde;⁶¹² لِمُسْتَقَرٍّ⁶¹³ kelimesini لِمُسْتَقَرٍّ şeklinde;⁶¹⁴ الْمُؤْمِنُ⁶¹⁵ kelimesini الْمُؤْمِنُ şeklinde⁶¹⁶ ve هُمْزَةٌ لَمْزَةٌ⁶¹⁷ kelimelerini هُمْزَةٌ لَمْزَةٌ şeklinde⁶¹⁸ okuduğu bilgisini eserinde beyan etmektedir.

⁵⁹⁷ Meryem 19/5.

⁵⁹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 405.

⁵⁹⁹ Neml 27/13.

⁶⁰⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 155.

⁶⁰¹ Yâsîn 36/30.

⁶⁰² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 438.

⁶⁰³ Yâsîn 36/38.

⁶⁰⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 440.

⁶⁰⁵ Leyl 92/18.

⁶⁰⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 540.

⁶⁰⁷ İsmi Ebu Cafer Muhammed Bâkır b. Ali Zeynilâbidîn b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib olup İsmâiliyye'nin dördüncü, İsnâaşeriyye'nin beşinci imamıdır. Babası Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin, annesi ise Fâtıma bnt. Hasan'dır. 57/676-677 yılında Medine-i Münevvere'de doğmuştur. Babası gibi züht ve takvâ üzere bir yaşamı tercih ederek siyasî gerginlikler içerisinde yer almamaya gayret göstermiş, kardeşi Zeyd b. Ali ile oldukça samimi olmasına rağmen onun aktif siyasî tutumunu desteklememiştir. Hem Sünnî hem de Şîî kaynaklarda rivâyeti güvenilir bir fakîh olarak kabul edilen Muhammed Bâkır, Medine-i Münevvere'de vefat ederek Bakî' Kabristanlığı'na defnedilmiştir. Vefat tarihi hakkında ise 114, 115, 117 ve 118 gibi farklı tarihler dile getirilmiştir. Detay için bkz., Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, C. VII, ss. 315-318; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, s. 711; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C. III, s. 3575; Mustafa Öz, "Muhammed el-Bâkır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, ss. 506-507.

⁶⁰⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 40, 310, 499; C. II, s. 427, 557; C. III, s. 315, 390, 539; C. IV, s. 361; C. V, s. 362, 547.

⁶⁰⁹ Meryem 19/5.

⁶¹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 405.

⁶¹¹ Hacc 22/36.

⁶¹² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 565.

⁶¹³ Yâsîn 36/38.

⁶¹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 440.

⁶¹⁵ Haşr 59/23.

⁶¹⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 247.

⁶¹⁷ Hümeze 104/1.

⁶¹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 589.

Zeyd b. Ali.⁶¹⁹ Şevkânî *Fethu'l-Kadîr*'de, uzun yıllar müntesibi olduğu Zeydiyye mezhebinin imamı Zeyd b. Ali'ye ait 52 adet kırâat tevcîhinden, 1 adet de tercih ettiği manaya dair rivâyetten bahsetmektedir. Müellif bununla beraber, ilgili kırâatlerde ve rivâyette onun tevcîhleri hakkında olumlu ya da olumsuz bir yorumda bulunmamakta hatta birçoğunda detaya girmemektedir. Tercihlerde dikkat çeken bir husus olarak, Mü'minûn sûresine kadar bir tane rivâyet yer almaktayken, diğerleri bu sûreden sonra zikredilmektedir. Ancak müellifin bu duruma dair bir değerlendirmesi bulunmamaktadır.

Buna göre Zeyd b. Ali, سَبْعَةَ⁶²⁰ kelimesini سَبْعَةً⁶²¹ şeklinde; سَمْرًا⁶²² kelimesini تَلْفُونَهُ⁶²³ şeklinde; تَهْجُرُونَ⁶²⁴ kelimesini تَهْجُرُونَ⁶²⁵ şeklinde; تَلْفُونَهُ⁶²⁶ kelimesini يُصَدِّقُنِي⁶²⁷ şeklinde; نُورُ⁶²⁸ kelimesini نُورُ⁶²⁹ şeklinde; جُنُبٍ⁶³⁰ kelimesini جُنُبٍ⁶³¹ şeklinde; كَلِمَةَ⁶³² kelimesini يُصَدِّقُونَ⁶³³ şeklinde; عَضُدَكَ⁶³⁴ kelimesini عَضُدَكَ⁶³⁵ şeklinde; أَتَّبِعُهُ⁶³⁶

⁶¹⁹ İsmi Zeyd b. Ali Zeynilâbidîn olup 80/699'da doğmuştur. Zeydiyye mezhebinin kurucu imamıdır. Babası Ali Zeynilâbidîn b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, annesi ise Ceydâ isimli Sindli bir câriyedir. Çocukluğunda Medine-i Münevvere'den neredeyse hiç ayrılmadan, babası Ali Zeynilâbidîn'den ve onun ardından da abisi Muhammed Bâkir'dan ilim tahsil etmiştir. Yetişkinliğinde ise özellikle Basra, Dimeşk ve Kûfe'ye yaptığı ilim menşeli seyahatler, ilmî dirâyetini üst seviyelere çıkarmıştır. Emevî halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in Medine-i Münevvere valisi Hâlid b. Abdülmelik'le Hz. Ali'den (r.a.) kalan arazilerin kullanımı hususunda tartışma yaşayan ve bu hadiseyi halifeye arz etmek isterken ondan da istediğini alamayıp ayrıca hakarete uğrayan Zeyd b. Ali, Kûfelilerden yaklaşık 40.000 kişinin, ardında olacaklarına dair verdikleri söz üzerine 10 ay kadar Kûfe'de kalarak halifeye karşı hazırlık yapmıştır. 1 Safer 122'de (6 Ocak 740) harekât hazırlığı içerisindeyken kendisine Hz. Ebu Bekir'in ve Hz. Ömer'in (r.a.) hilâfeti ile alakalı sorulması ve kendisinin onları hayırla yâd etmesi üzerine bir grup kendisinden ayrılmış ve Zeyd b. Ali'nin "بَنِي تَرْكُؤُنِي" ifadesi ile kendilerine Râfiziler, yanında kalanlara ise Zeydîler adı verilmiştir. Zeyd b. Ali Emevî halifesi Hişâm b. Abdülmelik'e karşı çıkardığı bu isyanda yanında 15.000 kişi olması gerekirken muhtelif sebeplerle yalnızca 218 kişiyle harekâtı başlatmak zorunda kalmış, isyan esnasında da başına isabet eden bir okla ağır şekilde yaralanarak 122/740 tarihinde 42 yaşında vefat etmiştir. Detay için bkz., Zühri, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, C. VII, ss. 319-321; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, C. VII, ss. 182-188; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, ss. 728-729; Ziriklî, *el-A'lâm*, C. III, s. 59; Saffet Köse, "Zeyd b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 313-314.

⁶²⁰ Bakara 2/196.

⁶²¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 274.

⁶²² Müminûn 23/67.

⁶²³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 609.

⁶²⁴ Müminûn 23/67.

⁶²⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 609.

⁶²⁶ Nûr 24/15.

⁶²⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 17.

⁶²⁸ Nûr 24/35.

⁶²⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 41.

⁶³⁰ Kasas 28/11.

⁶³¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 194.

⁶³² Kasas 28/34.

⁶³³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 208.

⁶³⁴ Kasas 28/35.

⁶³⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 208.

⁶³⁶ Kasas 28/49.

kelimesini أَتَّبِعُهُ şeklinde;⁶³⁷ تَخْلُقُونَ⁶³⁸ kelimesini ve تَخْلُقُونَ şeklinde;⁶³⁹ خَالِدِينَ⁶⁴⁰ kelimesini خَالِدُونَ şeklinde;⁶⁴¹ تَسْعُ وَتَسْعُونَ⁶⁴² kelimesini تَسْعُ وَتَسْعُونَ şeklinde;⁶⁴³ حُجَّتَهُمْ⁶⁴⁴ kelimesini حُجَّتَهُمْ şeklinde;⁶⁴⁵ بِقَادِرٍ⁶⁴⁶ kelimesini يَفْعُرُ şeklinde;⁶⁴⁷ بِلَاغٍ⁶⁴⁸ kelimesini تَنْسَفِقُ⁶⁵² kelimesini تَنْسَفِقُ⁶⁵¹ şeklinde;⁶⁵¹ اِفْتَتَلُوا⁶⁵⁰ kelimesini اِفْتَتَلُوا⁶⁴⁹ şeklinde;⁶⁴⁹ يُدْعُونَ⁶⁵⁴ kelimesini يُدْعُونَ⁶⁵⁵ şeklinde;⁶⁵⁵ تَرَبَّصُوا⁶⁵⁶ kelimesini تَرَبَّصُوا⁶⁵⁷ şeklinde;⁶⁵⁷ لِيَجْزِيَ⁶⁵⁸ kelimesini لِيَجْزِيَ⁶⁵⁹ şeklinde;⁶⁵⁹ مُسْتَقَرٌّ⁶⁶⁰ kelimesini مُسْتَقَرٌّ⁶⁶¹ şeklinde;⁶⁶¹ يُرْسَلُ⁶⁶² kelimesini يُرْسَلُ⁶⁶³ şeklinde;⁶⁶³ لَا تُخْسِرُوا⁶⁶⁴ kelimesini لَا تُخْسِرُوا⁶⁶⁵ şeklinde;⁶⁶⁵ سُرْرٍ⁶⁶⁸ kelimesini سُرْرٍ⁶⁶⁹ şeklinde;⁶⁶⁹ عَالِيكُمْ شَوَاطِئًا⁶⁶⁶ cümlesini عَالِيكُمْ شَوَاطِئًا⁶⁶⁷ şeklinde;⁶⁶⁷ الْمَطَّهَّرُونَ⁶⁷² kelimesini الْمَطَّهَّرُونَ⁶⁷¹ ve فَكَاهَةٌ⁶⁷⁰ ve فَكَاهَةٌ⁶⁷⁰ şeklinde;⁶⁷¹ خَالِدِينَ⁶⁷⁴ kelimesini خَالِدَانَ⁶⁷⁵ şeklinde;⁶⁷⁵ يُفَاتِلُونَ⁶⁷⁶ kelimesini يُفَاتِلُونَ⁶⁷³ şeklinde;⁶⁷³

⁶³⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 213.

⁶³⁸ Ankebût 29/17.

⁶³⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 236.

⁶⁴⁰ Lokmân 31/9.

⁶⁴¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 282.

⁶⁴² Sâd 38/23.

⁶⁴³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 507.

⁶⁴⁴ Câsiye 45/25.

⁶⁴⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 12.

⁶⁴⁶ Ahkâf 46/33.

⁶⁴⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 32.

⁶⁴⁸ Ahkâf 46/35.

⁶⁴⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 33.

⁶⁵⁰ Hucurât 49/9.

⁶⁵¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 76.

⁶⁵² Kâf 50/44.

⁶⁵³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 98.

⁶⁵⁴ Tûr 52/13.

⁶⁵⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 115.

⁶⁵⁶ Tûr 52/31.

⁶⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 120.

⁶⁵⁸ Necm 53/31.

⁶⁵⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 135.

⁶⁶⁰ Kamer 54/3.

⁶⁶¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 145.

⁶⁶² Kamer 54/4.

⁶⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 145.

⁶⁶⁴ Rahmân 55/9.

⁶⁶⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 158.

⁶⁶⁶ Rahmân 55/35.

⁶⁶⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 164.

⁶⁶⁸ Vâkı'a 56/15.

⁶⁶⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 178.

⁶⁷⁰ Vâkı'a 56/20-21.

⁶⁷¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 179.

⁶⁷² Vâkı'a 56/79.

⁶⁷³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 192.

⁶⁷⁴ Haşr 59/17.

⁶⁷⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 245.

⁶⁷⁶ Saff 61/4.

şeklinde;⁶⁷⁷ تُؤْمِنُونَ ve تُجَاهِدُونَ⁶⁷⁸ kelimelerini تُوْمِنُوا ve تُجَاهِدُوا şeklinde;⁶⁷⁹ الْقُدُوس 680 kelimesini الْقُدُوس şeklinde;⁶⁸¹ فَطْبَعَ⁶⁸² kelimesini فَطْبَعَ şeklinde;⁶⁸³ صُورَكُمْ 684 kelimesini صُورَكُمْ şeklinde;⁶⁸⁵ يَجْمَعُكُمْ 686 kelimesini نَجْمَعُكُمْ şeklinde;⁶⁸⁷ تَمَيَّرَ 688 kelimesini تَمَيَّرَ şeklinde;⁶⁸⁹ بِالْعَةِ 690 kelimesini بِالْعَةِ şeklinde;⁶⁹¹ يُدْخَلُ 692 kelimesini يُدْخَلُ şeklinde;⁶⁹³ رَبُّ 698 kelimesini رَبُّ şeklinde;⁶⁹⁴ أَعْرِفُوا 695 kelimesini عَرَفُوا şeklinde;⁶⁹⁶ لِيَعْلَمَ 696 kelimesini لِيَعْلَمَ şeklinde;⁶⁹⁷ رَبُّ 698 kelimesini رَبُّ şeklinde;⁶⁹⁹ تَرْجِفُ 700 kelimesini تَرْجِفُ şeklinde;⁷⁰¹ لَوَاحَةٌ 702 kelimesini لَوَاحَةٌ şeklinde;⁷⁰³ بِقَادِرٍ 704 kelimesini يَقْدِرُ şeklinde;⁷⁰⁵ قَدَرُوهَا 706 kelimesini قَدَرُوهَا şeklinde;⁷⁰⁷ يَوْمٌ 708 kelimesini يَوْمٌ şeklinde;⁷⁰⁹ لَا يُؤَدِّنُ 710 kelimesini لَا يُؤَدِّنُ şeklinde;⁷¹¹ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ 715 kelimesini فَارَعَبَ 714 kelimesini فَارَعَبَ şeklinde;⁷¹² يَرَى 712 kelimesini يَرَى şeklinde;

⁶⁷⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 262.

⁶⁷⁸ Saff 61/11.

⁶⁷⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 265.

⁶⁸⁰ Cum'a 62/1.

⁶⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 268.

⁶⁸² Münâfikûn 63/3.

⁶⁸³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 274.

⁶⁸⁴ Teğâbun 64/3.

⁶⁸⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 280.

⁶⁸⁶ Teğâbun 64/9.

⁶⁸⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 282.

⁶⁸⁸ Mülk 67/8.

⁶⁸⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 311.

⁶⁹⁰ Kalem 68/39.

⁶⁹¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 327.

⁶⁹² Me'âric 70/38.

⁶⁹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 349.

⁶⁹⁴ Nûh 71/25.

⁶⁹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 358.

⁶⁹⁶ Cin 72/28.

⁶⁹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 372.

⁶⁹⁸ Müzzemmil 73/9.

⁶⁹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 378.

⁷⁰⁰ Müzzemmil 73/14.

⁷⁰¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 378.

⁷⁰² Müddessir 74/29.

⁷⁰³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 388.

⁷⁰⁴ Kıyâmet 75/40.

⁷⁰⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 406.

⁷⁰⁶ İnsân 76/16.

⁷⁰⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 415.

⁷⁰⁸ Mürselât 77/35.

⁷⁰⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 426.

⁷¹⁰ Mürselât 77/36.

⁷¹¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 426.

⁷¹² Nâzi'ât 79/36.

⁷¹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 449.

⁷¹⁴ İnşirâh 94/8.

⁷¹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 551.

حَاطِئَةٍ⁷¹⁶ âyet-i kerîmesini نَاصِيَةً كَاذِبَةً حَاطِئَةً⁷¹⁷ şeklinde;⁷¹⁸ يَرَهُ⁷¹⁹ kelimesini يُرَهُ⁷²⁰ şeklinde;⁷²¹ يَوْمٌ⁷²² kelimesini يَوْمٌ⁷²³ şeklinde rivâyet etmektedir. Ayrıca o, İbn Ebî Hâtim'in kendisinden rivâyet ettiğine göre وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ⁷²⁴ âyet-i kerîmesindeki التَّقْوَىٰ/takvâ kelimesiyle kastın İslâm olduğunu dile getirmektedir.⁷²⁵

Tüm bu kırâat rivâyetlerinden anlaşıldığına göre, Şevkânî her ne kadar Zeydî kimliğin üzerinde bir anlayış tesis etmiş olsa da eserinde eski aidiyetine dair bilgilerini serdetmekte ve Zeyd b. Ali'ye ait rivâyetleri çokça zikretmektedir.

Cafer-i Sâdık:⁷²⁶ Şevkânî Cafer-i Sâdık'tan, 8 tanesi tefsîr amaçlı rivâyet,⁷²⁷ 2 tanesi de kırâat rivâyeti olmak üzere toplam 10 yerde bahsetmektedir. O, kırâat rivâyeti olarak عَزَمْتُ⁷²⁸ kelimesini عَزَمْتُ⁷²⁹ şeklinde ve لِمُسْتَقَرٍّ⁷³⁰ kelimesini لِمُسْتَقَرٍّ⁷³¹ şeklinde okumaktadır.

Netice olarak Şevkânî, eserinde ehl-i beyt rivâyetlerine oldukça yer vermektedir. Bunların birçoğu eserin rivâyet bölümünde hadîs-i şerîf rivâyeti ya da âyet-i kerîmelerin tefsîri olarak yer alırken, bazıları da eserin dirâyet bölümünde mezkûr isimlerin kırâat rivâyetleri olarak zikredilmektedir. Bununla birlikte eski mensubiyeti

⁷¹⁶ 'Alak 96/16.

⁷¹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 560.

⁷¹⁸ Zilzâl 99/8.

⁷¹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 573.

⁷²⁰ Kâri'a 101/4.

⁷²¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 581.

⁷²² İhlâs 112/1.

⁷²³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 619.

⁷²⁴ A'râf 7/26. "...Takvâ elbisesi hepsinden hayırlıdır..."

⁷²⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 252.

⁷²⁶ İsmi Cafer-i Sâdık b. Bâkır b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib olup İsmâiliyye'nin beşinci, İsnâaşeriyye'nin altıncı imamıdır. Babası Muhammed b. Bâkır, annesi ise Ümmü Ferve'dir. Tarihi net olmamakla birlikte 80-83/699-702 yıllarında Medine-i Münevvere'de doğmuş olan Cafer-i Sâdık, Caferiyye mezhebinin kurucu imamı olup aynı zamanda Zeydiyye mezhebinin imamı olan Zeyd b. Ali'nin yeğenidir. Babası ve dedesi gibi münzevi bir hayat yaşamaya gayret eden Cafer-i Sâdık'a, Sünnî ve Şîî gelenekte oldukça hürmet gösterilmektedir. Nakşibendiyye, Bektâşiyye, Aşkîyye, Nimetullâhiyye, Nûrbahşiyye ve Zehebiyye gibi Sünnî ve Şîî tasavvuf ekollerinin sâdât silsilesi içerisinde yer alan Cafer-i Sâdık, 148/765'de babası ve dedesi gibi Medine-i Münevvere'de vefat etmiştir. Detay için bkz., Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, C. VII, ss. 543-544; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C. I, ss. 1311-1315; Ziriklî, *el-A'lâm*, C. II, s. 128; Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 1-2.

⁷²⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 51, 442; C. III, s. 243; C. IV, s. 429; C. V, s. 163, 169, 362, 544.

⁷²⁸ Âl-i İmrân 3/159.

⁷²⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 530.

⁷³⁰ Yâsin 36/38.

⁷³¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 440.

olan Zeydiyye'nin imamı Zeyd b. Ali'nin rivâyetlerine fazlaca yer vermesi dikkat çekmektedir.

3.5. Tarîkleri Zikretmesi

Meseleye giriş yapmadan önce isnat halkalarının zincirleri olan *kırâat*, *rivâyet* ve *tarîk* mefhumlarından bahsetmek gerekmektedir. Mütevâtir on imama nispet edilen okuyuş şekillerine “*kırâat/الْقِرَاءَةُ*”, *kırâat* imamından birinci derecede nakledilen okuyuşa da “*rivâyet/الرِّوَايَةُ*” ismi verilmektedir. Her bir *kırâat* için meşhur olan iki râvî bu sistem içerisinde zikredilmektedir.⁷³² “*Tarîk/الطَّرِيقُ*” ise lügatte “matluba doğru şekilde ulaştırılan yol” demek olup⁷³³ istilahta “bir okuyuşu râvîye nispet eden kimse” manasına gelmektedir.⁷³⁴

Hz. Peygamber'e kadar dayanan bir *kırâat*, her bir imamın ikişer adet râvîsi kanalıyla meşhur olmuştur. *Kırâat*, râvîler arasında ihtilaf olmadığında imamın ismiyle, ihtilaf olduğunda ise râvîlerin ismiyle kullanılmaktadır. Ayrıca râvîlerden sonraki *kırâat* farklılıkları senet zincirinde tarîk kavramı ile ele alınmaktadır. Tarîkler arasında ihtilaf olmadığında râvîlerin ismi, ihtilaf olduğunda ise tarîklerin ismi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca tarîklerden rivâyette bulunanlar da yine aynı kavram içerisinde isimlendirilmektedir.⁷³⁵ Tarîklerin adedi, her bir rivâyet için standart sayıda yer almamaktadır. Ancak her bir râvî için birkaç tarîk meşhur olmuş ve kaynak eserlerde bu şekliyle yer almıştır.

Genel kanaat çerçevesinde birinci derecede tarîk olarak kabul edilen isimler; Nâfi *kırâat*inin Kâlûn rivâyeti için Ebu Neşît ve Hulvânî, Verş rivâyeti için Ezrak ve Isbahânî; İbn Kesîr *kırâat*inin Bezzî rivâyeti için Ebu Rabîa ve İbnü'l-Hubâb, Kunbül rivâyeti için İbn Mücâhid ve İbn Şenebûz; Ebu Amr *kırâat*inin Dûrî rivâyeti için Ebu'z-Ze'râ' ve İbn Ferah, Sûsî rivâyeti için Musa b. Cerîr ve Musa b. Cumhûr; İbn Âmir *kırâat*inin Hişâm rivâyeti için Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî ve Ebu Bekr Muhammed ed-Dâcûnî, İbn Zekvân rivâyeti için Ahfeş ed-Dimeşkî ve Sûrî ed-Dimeşkî; Âsım *kırâat*inin Ebu Bekr Şu'be rivâyeti için Yahya b. Adem ve Ebu Muhammed Yahya el-Uleymî, Hafs rivâyeti için Ubeyd b. es-Sabbâh ve Amr b. es-Sabbâh; Hamza *kırâat*inin

⁷³² Ahmed Mahmud Abdüssemî' el-Hafeyân, *Eşhuru'l-Mustalahât fî Fenni'l-Edâ ve 'İlmi'l-Kırâât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, ss. 155-156.

⁷³³ Cürcânî, *Mu'cemü't-Ta'rifât*, s. 119.

⁷³⁴ Hafeyân, *Eşhuru'l-Mustalahât fî Fenni'l-Edâ ve 'İlmi'l-Kırâât*, s. 156.

⁷³⁵ Âlü İsmail, *İlmü'l-Kırâât*, ss. 245-246.

Halef rivâyeti için Ebu'l-Hasen İdrîs b. Abdilkerîm, Hallâd rivâyeti için İbn Şâzân, İbnü'l-Heysen, Ebu Muhammed el-Vezzân ve Süleymân b. Abdirrahmân et-Talhî; Kisâî kırâatinin Ebu'l-Hâris rivâyeti için Muhammed b. Yahya (Kisâî es-Sağîr) ve Seleme b. Âsım, Dûrî rivâyeti için Cafer b. Muhammed ed-Darîr ve Ebu Osmân ed-Darîr; Ebu Cafer kırâatinin İbn Verdân rivâyeti için Fadl b. Şâzân ve Hibetullâh b. Cafer, İbn Cemmâz rivâyeti için Süleymân b. Dâvûd el-Hâşimî ve Dûrî; Yakûb kırâatinin Ruveys rivâyeti için Muhammed b. Harun et-Temmâr, Ravh rivâyeti için İbn Veheb es-Sekafî ve Ebu Abdillâh Zübeyr b. Ahmed ve Halef kırâatinin İshâk el-Verrâk rivâyeti için İbn Ebî Ömer ve Muhammed b. İshâk, İdrîs rivâyeti için Ebu İshâk eş-Şattî'dir.⁷³⁶

Şevkânî zaman zaman mütevâtir kırâat sahibi imamların tarîklerinden gelen şâz rivâyetlere, şâz olduklarını açıktan ya da ima yoluyla belirtmeden yer vermektedir.⁷³⁷ Ayrıca onun, bazen “...رُوِيَ هَذِهِ الْقِرَاءَةُ عَنْ.../Bu kırâat ...'dan rivâyet edildi.”, “...رَوَاهَا/Rivâyet etti.”, “...رُوِيَ... عَنْ.../... 'dan rivâyet etti.” ve “...فِيمَا رُوِيَ عَنْهُ.../... 'ın kendisinden aldığı rivâyetinde okudu.” gibi ifadelerle isim vererek; bazen de “...رُوِيَ ذَلِكَ عَنْ.../Bu kırâat ...'dan rivâyet edildi.” şeklinde yalnızca kırâat imamının ismini zikrederek tarîklere atıf yaptığı da görülmektedir. Bununla birlikte, umumiyetle yalnızca imamın ismini vermekte ve “tarîklerinden gelen bir rivâyette” anlam çerçevesindeki ifadelere başvurarak tarîklere ismen değinmemektedir. Sahada oldukça detay konumunda olan bu durum, müellifin kırâat alanına olan bilgi birikimini ortaya koymaktadır. Onun, eserinde yer verdiği tüm tarîkler imam kaynaklı sınıflandırıldığında en çok Ebu Amr'ın tarîklerine yer verdiği görülmektedir.

⁷³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 99-194; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. I, ss. 199-349; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, ss. 76-78.

⁷³⁷ Müellifin çoğunlukla Kurtubî kaynaklı olarak zikrettiği anlaşılabilir tarîk rivâyetleri için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 418; C. II, s. 185, 475, 573; C. III, s. 319, 352, 537; C. IV, s. 18, 106, 235, 286, 293, 332, 553, 560; C. V, s. 17, 87, 124, 154, 276, 396, 428, 432, 477, 627. Karşılaştırma için bkz., İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*, s. 82, 102, 116, 118, 120, 131, 132, 140, 149, 157; İbn Cinnî, *el-Muhtesab fî Tebyîni Vücûhi Şevâzî'l-Kirâât ve'l-İzâh 'anhâ*, C. I, s. 313; C. II, s. 167, 281; Ebu'l-Kerem Mübârek b. Hasan eş-Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-Zâhir fî'l-Kirâati'l-'Aşri'l-Bevâhir*, İbrahim b. Said ed-Devserî (thk.), Dâru'l-Hadâre, Riyad H. 1435, C. III, s. 153, 304, 396, 593, 640; C. IV, s. 87, 177, 276, 294, 311, 369; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. II, s. 364; C. IV, s. 45, 520, 653; C. V, s. 709; C. VI, s. 316.; C. VII, s. 70, 385, 397; C. VIII, s. 220; C. IX, s. 71, 123; C. X, s. 148, 219; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 204, 583; Abdüllatîf Hatîb, *Mu'cemü'l-Kirâât*, C. I, s. 433; C. II, s. 500; C. III, s. 413, 573, 574; C. V, s. 110, 189; C. VI, s. 69, 70, 239, 376, 377; C. VII, s. 93, 191, 207, 279; C. VIII, s. 164, 176, 480; C. IX, s. 99, 171, 238, 473; C. X, s. 176, 260, 267, 350, 651.

Müellife göre Nâfi kırâatinin tarîkler kanalıyla gelen rivâyetleri; ⁷³⁸إِسْرَائِيل kelimesinin ihtilâsla ⁷³⁹إِسْرَائِيل şeklinde, ⁷⁴⁰فُرُوءٍ ⁷⁴¹فُرُوءٍ kelimesinin ⁷⁴²فُرُوءٍ şeklinde, ⁷⁴³فَاتَّبَعُونِي ⁷⁴⁴فَاتَّبَعُونِي kelimesinin ⁷⁴⁵فَاتَّبَعُونِي şeklinde, ⁷⁴⁶مَعَايِشٍ ⁷⁴⁷مَعَايِشٍ kelimesinin ⁷⁴⁸مَعَايِشٍ şeklinde, ⁷⁴⁹فُرْبَةً ⁷⁵⁰فُرْبَةً kelimesinin ⁷⁵¹فُرْبَةً şeklinde, ⁷⁵²لَا أُشْرِكُ بِهِ ⁷⁵³لَا أُشْرِكُ بِهِ kelimesinin ⁷⁵⁴لَا أُشْرِكُ بِهِ şeklinde, ⁷⁵⁵أَمْرَنَا ⁷⁵⁶أَمْرَنَا kelimesinin ⁷⁵⁷أَمْرَنَا şeklinde, ⁷⁵⁸لِكِنَّا cumhur tarafından kasr ile okunan ⁷⁵⁹لِكِنَّا kelimesinin med ile ⁷⁶⁰لِكِنَّا şeklinde, ⁷⁶¹الظَّمَانُ ⁷⁶²الظَّمَانُ kelimesinin ⁷⁶³الظَّمَانُ şeklinde, ⁷⁶⁴صَافَاتٍ

⁷³⁸ Bakara 2/40.

⁷³⁹ Bu isim Kurtubî'de شَنْبُؤذ/Şenebûz şeklinde yer almaktadır. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 307.

⁷⁴⁰ “Verş rivâyetinin tarîklerinden İbn Şenebûz tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 115.

⁷⁴¹ Bakara 2/228.

⁷⁴² Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. II, s. 197.

⁷⁴³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 322.

⁷⁴⁴ Âl-i İmrân 3/31.

⁷⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. II, s. 432.

⁷⁴⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 452.

⁷⁴⁷ A'râf 7/10.

⁷⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IV, s. 147.

⁷⁴⁹ “Nâfi'in tarîklerinden Hârice b. Mus'ab tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 244.

⁷⁵⁰ Tevbe 9/99.

⁷⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IV, s. 556.

⁷⁵² Bu rivâyet tarîk düzeyinde değil, râvî düzeyinde yer almalıdır. Nitekim Nâfi'in râvîsi olan Verş tarafından rivâyet edilmektedir. Kurtubî de açıkça bu ifadeyi dile getirmektedir. Aslına bakıldığında müellifin belirttiği “وَقَرَأَ نَافِعٌ فِي رِوَايَةٍ عَنْهُ” Nâfi, kendisinden gelen bir rivâyette okudu.” cümlesi, kırâatin rivâyet sathında gerçekleştiği bilgisine uygun düşmektedir. Ancak Şevkânî'nin burada, tarîklere yer verdiği kullandığı cümle kalıbı ile bilgi vermesi, onun bu rivâyetin tarîkler kanalıyla gerçekleştiği bilgisine sahip olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Buna benzer durumun ise eserde oldukça az bir biçimde yer aldığı görülmektedir. Detay için bkz., Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 297; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 66; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 501. Diğer örnekler için bkz., C. III, s. 13, 353; C. V, s. 161, 340, 517.

⁷⁵³ Ra'd 13/36.

⁷⁵⁴ Şevkânî bu tevcihte “قَرَأَ أَبُو خَلِيدٍ بِالرَّفْعِ عَلَى الْإِسْتِثْنَاءِ وَرُويَ هَذِهِ الْقِرَاءَةُ عَنْ نَافِعٍ” ifadesiyle Ebu Huleyd ve Nâfi'den iki ayrı isim olarak bahsederken, Ebu Hayyân, bu iki isim arasında imam-tarîk ilişkisi kurmaktadır. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. V, s. 387.

⁷⁵⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 110.

⁷⁵⁶ İsrâ 17/16.

⁷⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. V, s. 570.

⁷⁵⁸ “Nâfi'in tarîklerinden Hârice tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 269.

⁷⁵⁹ Kehf 18/38.

⁷⁶⁰ Kurtubî, bu ismin Mesîlî olduğundan bahsetmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. V, s. 725.

⁷⁶¹ “Nâfi'in tarîklerinden Müsennâ tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 362.

⁷⁶² Nûr 24/39.

⁷⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 564.

⁷⁶⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 49.

⁷⁶⁵ kelimesinin صَافَاتٌ ⁷⁶⁶ şeklinde, ⁷⁶⁷ طسم ⁷⁶⁸ harflerinde yer م (ميم) harfinin م (ميم) ⁷⁶⁹ şeklinde, ⁷⁷⁰ اَتْمُدُونِ ⁷⁷¹ kelimesinin اَتْمُدُونِ ⁷⁷² şeklinde, ⁷⁷³ بَلْدَةٌ ⁷⁷⁴ kelimesinin بَلْدَةٌ ⁷⁷⁵ şeklinde, ⁷⁷⁶ يَخْصِمُونَ ⁷⁷⁷ kelimesinin يَخْصِمُونَ ⁷⁷⁸ şeklinde, ⁷⁷⁹ بِنُصْبِ ⁷⁸⁰ kelimesinin بِنُصْبِ ⁷⁸¹ şeklinde, ⁷⁸² مَقَامِ ⁷⁸³ kelimesinin مَقَامِ ⁷⁸⁴ şeklinde, ⁷⁸⁵ اَتْعِدَائِنِي ⁷⁸⁶ kelimesinin اَتْعِدَائِنِي ⁷⁸⁷ şeklinde, ⁷⁸⁸ وَاَتَّبَعْنَاهُمْ ⁷⁸⁹ kelimesinin وَاَتَّبَعْنَاهُمْ ⁷⁹⁰ şeklinde, ⁷⁹¹ مُسْتَقِرٌّ ⁷⁹² kelimesinin مُسْتَقِرٌّ ⁷⁹³

⁷⁶⁵ Nür 24/41.

⁷⁶⁶ Ebu Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, C. VI, s. 425.

⁷⁶⁷ “Nâfi’ in tariklerinden Hârice tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 51.

⁷⁶⁸ Şu‘arâ 26/1.

⁷⁶⁹ Ebu Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, C. VII, s. 5.

⁷⁷⁰ Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 114.

⁷⁷¹ Naml 27/36.

⁷⁷² Kurtubî bu tarîkin isminin İshâk olduğuna ve tevcîhin de sonunda ي/yâ harfi ile اَتْمُدُونِي şeklinde olduğuna yer vermektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi ' li Ahkâmi 'l-Kur 'ân*, C. VI, s. 181.

⁷⁷³ Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 166.

⁷⁷⁴ Sebe' 34/15.

⁷⁷⁵ Müellifin “Nâfi’ in râvîsi Verş’ in tariklerinden gelen bir rivâyette...” şeklindeki ifadesi tashih amacıyla farklı kaynaklara arz edildiğinde, Verş ifadesine yer verilmediği anlaşılmaktadır. Onun eserin genelinde hatalı bir biçimde Ruveys yerine Verş ismini kullandığı bilinmektedir. Burada da aynı minval üzerine kullandığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim mezkûr isim, İbn Atıyye ile Ebu Hayyân’ in ifadelerine göre Ruveys’ ten gelen bir tarîk olarak yer almaktadır. Ayrıca onlar tevcîhi yalnızca بَلْدَةٌ kelimesine hasretmemekte, بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ kelimelerinin tamamının fetha harekeyle بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ şeklinde okunduğunu beyan etmektedirler. Şevkânî’ nin Verş olarak hatalı ifadesinin muhakkik kaynaklı olma ihtimaline binaen eserin diğer tahkikli versiyonuna bakıldığında, orada da aynı isim kullanıldığı görülmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru 'l-Vecîz fi Tefsîri 'l-Kitâbi 'l- 'Azîz*, C. IV, s. 414; Ebu Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, C. VII, s. 259; Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî es-San‘ânî, *Fethu 'l-Kadîr el-Câmi ' beyne Fenni 'r-Rivâye ve 'd-Dirâye min 'İlmi 't-Tefsîr*, Abdurrahmân Umeyra (thk.), C. IV, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2017, s. 423.

⁷⁷⁶ Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 382.

⁷⁷⁷ Yâsîn 36/49.

⁷⁷⁸ İbn Atıyye Kâlûn yerine, onun imamı olan Nâfi’ in ismine yer vermektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru 'l-Vecîz fi Tefsîri 'l-Kitâbi 'l- 'Azîz*, C. IV, s. 456.

⁷⁷⁹ Şevkânî, “Nâfi’ kırâatinin râvîsi Kâlûn’ un tariklerinden gelen bir rivâyette...” şeklinde ifade ettiği bu tevcîhin, iki sâkinin bir araya gelme durumundan dolayı sorunlu olduğunu مُشْكَلَةٌ ifadesiyle dile getirmektedir. Detay için bkz., Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 445.

⁷⁸⁰ Sâd 38/41.

⁷⁸¹ Ebu Hayyân bu ismin Ebu Muâz olduğunu belirtmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, C. VII, s. 384.

⁷⁸² Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 518.

⁷⁸³ Duhân 44/26.

⁷⁸⁴ İbn Atıyye, bu tarîkin isminin Hârice olduğunu dile getirmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru 'l-Vecîz fi Tefsîri 'l-Kitâbi 'l- 'Azîz*, C. V, s. 72.

⁷⁸⁵ Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 681.

⁷⁸⁶ Ahkâf 46/17.

⁷⁸⁷ Ebu Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, C. VIII, s. 62.

⁷⁸⁸ Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. V, s. 25.

⁷⁸⁹ Tûr 52/21.

⁷⁹⁰ Kurtubî, *el-Câmi ' li Ahkâmi 'l-Kur 'ân*, C. IX, s. 59.

⁷⁹¹ Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. V, s. 117.

⁷⁹² Kamer 54/3.

⁷⁹³ İbn Atıyye, *el-Muharraru 'l-Vecîz fi Tefsîri 'l-Kitâbi 'l- 'Azîz*, C. V, s. 212.

şeklinde,⁷⁹⁴ الْمُطَهَّرُونَ⁷⁹⁵ kelimesinin الْمُطَهَّرُونَ⁷⁹⁶ şeklinde,⁷⁹⁷ وَإِنْ تَظَاهَرَا⁷⁹⁸ kelimesinin نَشْرَهُ⁸⁰⁴ أَنْشَرَهُ⁸⁰³ şeklinde,⁸⁰² إِنْ كَانَ⁸⁰¹ şartının إِنْ كَانَ⁸⁰² şeklinde,⁸⁰³ أَنْشَرَهُ⁸⁰⁴ kelimesinin نَشْرَهُ⁸⁰⁵ şeklinde,⁸⁰⁶ يَصْنَى⁸⁰⁷ kelimesinin يُصْنَى⁸⁰⁸ şeklinde,⁸⁰⁹ لِيُرُوا⁸¹⁰ kelimesinin لِيُرُوا⁸¹¹ şeklinde⁸¹² ve كُفُوا⁸¹³ kelimesinin كُفُوا ile كِفًا⁸¹⁴ şeklinde⁸¹⁵ okunması olarak gerçekleşmektedir.

İbn Kesîr kırâatinin tarîkler kanalıyla gelen rivâyetleri; لَا يَسْتَجِي⁸¹⁶ kelimesinin لَا يَسْتَجِي⁸¹⁷ şeklinde,⁸¹⁸ يَهْلِكُ⁸¹⁹ kelimesinin يَهْلِكُ⁸²⁰ şeklinde,⁸²¹ الْعَفْوُ⁸²² kelimesinin الْعَفْوُ⁸²²

⁷⁹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 145.

⁷⁹⁵ Vâkı'a 56/79.

⁷⁹⁶ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 252.

⁷⁹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 192.

⁷⁹⁸ Tahrîm 66/4.

⁷⁹⁹ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 286.

⁸⁰⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 299.

⁸⁰¹ Kalem 68/14.

⁸⁰² Ebu Hayyân bu tarîk için Yezîdî ismini vermektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 305.

⁸⁰³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 321.

⁸⁰⁴ Abese 80/22.

⁸⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. X, s. 181.

⁸⁰⁶ “Nâfi'in tarîklerinden Ebu Hayât tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 454.

⁸⁰⁷ İnşikâk 84/12.

⁸⁰⁸ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 439.

⁸⁰⁹ “Nâfi'in tarîklerinden Hârice tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 482.

⁸¹⁰ Zilzâl 99/6.

⁸¹¹ Ebu Hayyân, bu tarîkin isminin İsa olduğunu söylemektedir. Detay için bakınız., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 498.

⁸¹² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 572.

⁸¹³ İhlâs 112/4.

⁸¹⁴ İbn Atıyye bu rivâyetin كِفًا şeklinde, Ebu Hayyân ve Halebî ise كِفًا şeklinde gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 537; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 530; Halebî, *ed-Dürri'l-Mesûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, C. XI, s. 156.

⁸¹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 621.

⁸¹⁶ Bakara 2/26.

⁸¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 232.

⁸¹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 92.

⁸¹⁹ Bakara 2/205.

⁸²⁰ Kurtubî bu tarîkin isminin Abdülvâris olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. II, s. 18.

⁸²¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 288.

⁸²² Bakara 2/219.

823 şeklinde,⁸²⁴ فَرِهَانَ⁸²⁵ kelimesinin فَرِهَانَ⁸²⁶ şeklinde,⁸²⁷ قَوْلُهُمْ⁸²⁸ kelimesinin قَوْلُهُمْ⁸²⁹ şeklinde,⁸³⁰ يَأْقَوْمُ⁸³¹ nidâsının يَأْقَوْمُ⁸³² şeklinde,⁸³³ الْعَظِيمِ⁸³⁴ kelimesinin الْعَظِيمِ⁸³⁵ şeklinde,⁸³⁶ أَمْرَنَا⁸³⁷ kelimesinin أَمْرَنَا⁸³⁸ şeklinde,⁸³⁹ وَرَائِي⁸⁴⁰ kelimesinin وَرَائِي⁸⁴¹ şeklinde,⁸⁴² تَعْتَدُونَهَا⁸⁴³ kelimesinin تَعْتَدُونَهَا⁸⁴⁴ şeklinde,⁸⁴⁵ فَيَسْتَحْيِي⁸⁴⁶ kelimesinin فَيَسْتَحْيِي⁸⁴⁷ şeklinde,⁸⁴⁸ بِيَدَيَّ⁸⁴⁹ استَكْبَرْتَ⁸⁵⁰ kelimelerinin بِيَدَيَّ⁸⁵¹ şeklinde,⁸⁵² أَسْوَأَ⁸⁵³ kelimesinin أَسْوَأَ⁸⁵⁴ şeklinde,⁸⁵⁴ بَلَى قَدْ جَاءتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ⁸⁵⁵ şeklinde,⁸⁵⁵ بَلَى قَدْ جَاءتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ⁸⁵⁵

⁸²³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. II, s. 57.

⁸²⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 305.

⁸²⁵ Bakara 2/283.

⁸²⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. II, s. 347.

⁸²⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 412.

⁸²⁸ Âl-i İmrân 3/147.

⁸²⁹ İbn Atıyye'ye göre mezkûr rivâyet Hammâd b. Seleme tarîkenden nakledilmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. I, s. 522.

⁸³⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 520.

⁸³¹ Mâide 5/20.

⁸³² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. III, s. 489.

⁸³³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 37.

⁸³⁴ Tevbe 9/129.

⁸³⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 611.

⁸³⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 530.

⁸³⁷ İsrâ 17/16.

⁸³⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. V, s. 570.

⁸³⁹ “İbn Kesîr'in tarîklerinden Hammâd b. Seleme tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 269.

⁸⁴⁰ Meryem 19/5.

⁸⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VI, s. 73.

⁸⁴² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 405.

⁸⁴³ Ahzâb 33/49.

⁸⁴⁴ İbn Atıyye mezkûr ismi Ebu Bekr Şu'be'nin tarîklerinden İbn Ebî Bezze olarak zikrederken, Ebu Hayyân Şevkânî ile aynı ifadelere yer vermektedir. Ayrıca Şevkânî, aynı vechin Mekke-i Mükerrerme kurrâsı tarafından da rivâyet edildiğini eklemektedir. Bu durumda iki husus ön plana çıkmaktadır. Öncelikle Mekke-i Mükerrerme kurrâsı ile kastın zaten İbn Kesîr olması sebebiyle kırâat imamı ve râvîlerinin ittifak ettikleri bir vecih için tarîklere inmenin usule çok da uygun olmadığı kabul edilmelidir. Ayrıca bu kırâat İbn Kesîr tarafından rivâyet edilmemektedir. Bir başka ifadeyle Şevkânî'nin Mekke-i Mükerrerme kurrâsından kastı ya İbn Kesîr değildir ya da burada mezkûr ismi kastederek bir yanlışlığa düşmektedir. Net olmayan bu ihtimallerden dolayı müellifin verdiği bilgiye ihtiyatla yaklaşılması gerektiği düşünülmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. IV, s. 390; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, C. VII, s. 231.

⁸⁴⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 348.

⁸⁴⁶ Ahzâb 33/53.

⁸⁴⁷ Şevkânî'nin bu kırâat tevcîhini nereden aldığı, kaynaklara bakılmasına rağmen bulunamamıştır. Ancak bu tevcîhe en yakın olarak İbn Atıyye ile Ebu Hayyân'ın “bir fırka” ifadesiyle meseleye yer verdiği görülmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. IV, s. 396; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, C. VII, s. 237.

⁸⁴⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 357.

⁸⁴⁹ Sâd 38/75.

⁸⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VIII, s. 194.

⁸⁵¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 530.

⁸⁵² Zümer 39/35.

⁸⁵³ Ebu Hayyân, bu ismin Hâmid b. Yahya olduğunu dile getirmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, C. VII, s. 412.

⁸⁵⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 550.

⁸⁵⁵ Zümer 39/59.

âyet-i kerîmesinin بَلَىٰ قَدْ جَاءتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ⁸⁵⁶ şeklinde,⁸⁵⁷ مَا⁸⁵⁷ âyet-i kerîmesinin مَا يُلَاقَاهَا⁸⁵⁸ şeklinde,⁸⁵⁹ اللَّاتِ⁸⁶¹ kelimesinin اللَّاتِ⁸⁶² şeklinde,⁸⁶³ الْأَمْدُ⁸⁶⁴ kelimesinin الْأَمْدُ⁸⁶⁵ şeklinde,⁸⁶⁶ بِشَهَادَاتِهِمْ⁸⁶⁷ kelimesinin mezkûr⁸⁶⁸ şeklinde,⁸⁶⁹ لِحَدَى⁸⁷⁰ kelimesinin mezkûr⁸⁷¹ şeklinde,⁸⁷² عَطَلْتُ⁸⁷³ kelimesinin عَطَلْتُ⁸⁷⁴ şeklinde,⁸⁷⁵ الْمُنُودَةُ⁸⁷⁶ kelimesinin الْمُنُودَةُ⁸⁷⁷ şeklinde,⁸⁷⁸ يَصْنَى⁸⁷⁹ kelimesinin يَصْنَى⁸⁸⁰ şeklinde,⁸⁸¹ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ⁸⁸² kelimelerinin عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ⁸⁸³ şeklinde,⁸⁸⁴

⁸⁵⁶ Ebu Hayyân mezkûr ismi Şâfiî olarak ifade etmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VII, s. 419.

⁸⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 561.

⁸⁵⁸ Fussilet 41/35.

⁸⁵⁹ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VII, s. 477.

⁸⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 613.

⁸⁶¹ Necm 53/19.

⁸⁶² İbn Atıyye bu tevcîhte İbn Kesîr ile beraber İbn Âmir'den de aynı rivâyetin geldiğinden bahsetmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 200.

⁸⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, ss. 129-130.

⁸⁶⁴ Hadîd 57/16.

⁸⁶⁵ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 222.

⁸⁶⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 206.

⁸⁶⁷ Me'âric 70/33.

⁸⁶⁸ Şevkânî'den başka bu tevcîhe yer veren kaynağa rastlanılmamıştır. Bununla beraber Kurtubî ve Ebu Hayyân, mezkûr ismi Ebu Amr olarak dile getirmektedirler. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IX, s. 495; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 329.

⁸⁶⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 348.

⁸⁷⁰ Müddessir 74/55.

⁸⁷¹ Kurtubî, bu tarîkin isminin Cerîr b. Hâzîm olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. X, s. 72.

⁸⁷² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 392.

⁸⁷³ Tekvîr 81/4.

⁸⁷⁴ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 423.

⁸⁷⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 459.

⁸⁷⁶ Tekvîr 81/8.

⁸⁷⁷ İbn Atıyye ve Ebu Hayyân bu okuyuşu; birinci و/vâv harfinin dammesi ve hemzenin teshîli şeklinde tavsîf etmektedirler. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 442; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 424.

⁸⁷⁸ "Bezzî'nin tarîklerinden gelen bir rivâyette..." şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 460.

⁸⁷⁹ İnşikâk 84/12.

⁸⁸⁰ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 439.

⁸⁸¹ "İbn Kesîr'in tarîklerinden İsmail el-Mekkî tarafından..." şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 482.

⁸⁸² Ğâşiye 88/3.

⁸⁸³ İbn Atıyye'ye göre bu tarîkin ismi Şiblî'dir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 472.

⁸⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 509.

بِمُصْبِطٍ⁸⁸⁵ kelimesinin بِمُسْبِطٍ⁸⁸⁶ şeklinde,⁸⁸⁷ الْوَتْرُ⁸⁸⁸ kelimesinin الْوَتْرِ⁸⁸⁹ şeklinde⁸⁹⁰ ve سَيِّمَلَى⁸⁹¹ kelimesinin سَيِّمَلَى⁸⁹² şeklinde⁸⁹³ okunması olarak gerçekleşmektedir.

Ebu Amr kırâatinin tarîkler kanalıyla gelen rivâyetleri; مَرَضٌ⁸⁹⁴ kelimesinin مَرَضٌ⁸⁹⁵ şeklinde,⁸⁹⁶ شَهْرٌ⁸⁹⁷ kelimesinin شَهْرٌ⁸⁹⁸ şeklinde,⁸⁹⁹ فَرَهَانٌ⁹⁰⁰ kelimesinin فَرُهْنٌ⁹⁰¹ şeklinde,⁹⁰² وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ⁹⁰³ cümlesinin hem mezkûr şekilde hem de وَمَا وَرَيْثًا⁹⁰⁸ şeklinde,⁹⁰⁷ النَّصْبِ⁹⁰⁶ kelimesinin النَّصْبِ⁹⁰⁵ şeklinde,⁹⁰⁴ تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ تُكْفَرُوهُ⁹⁰⁹ kelimesinin وَرَيْثًا⁹¹⁰ şeklinde,⁹¹¹ إِذَا ادَّارَكُوا⁹¹² kelimesinin إِذَا ادَّارَكُوا⁹¹³ şeklinde,⁹¹⁴ مَا

⁸⁸⁵ Ğâşiye 88/22.

⁸⁸⁶ Ebu Hayyân'a göre bu tarîkin ismi Natîk'tir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 459.

⁸⁸⁷ “Kunbül'ün tarîklerinden gelen bir rivâyette...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 512.

⁸⁸⁸ Fecr 89/3.

⁸⁸⁹ Halebî, Yunus tarîkinin baĝlı bulunduĝu kırâat imamının Ebu Amr olduĝunu dile getirmektedir. Detay için bkz., Halebî, *ed-Dürri'l-Mesûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, C. X, s. 780.

⁸⁹⁰ “İbn Kesîr'in tarîklerinden Yunus tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 514.

⁸⁹¹ Tebbet 111/3.

⁸⁹² Kurtubî, bu tarîkin isminin İsmail olduĝunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. X, s. 460.

⁸⁹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 614.

⁸⁹⁴ Bakara 2/10.

⁸⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 193.

⁸⁹⁶ “Ebu Amr'ın tarîklerinden Asmaî tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 73.

⁸⁹⁷ Bakara 2/185.

⁸⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 673.

⁸⁹⁹ “Ebu Amr'ın tarîklerinden Harun el-A'ver tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 255.

⁹⁰⁰ Bakara 2/283.

⁹⁰¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. II, s. 347.

⁹⁰² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 412.

⁹⁰³ Âl-i İmrân 3/115.

⁹⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. II, s. 533.

⁹⁰⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 504.

⁹⁰⁶ Mâide 5/3.

⁹⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. III, s. 433.

⁹⁰⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 14.

⁹⁰⁹ A'râf 7/26.

⁹¹⁰ Kurtubî bu isme Hüseyin b. Ali el-Cu'fî şeklinde yer vermektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IV, s. 161.

⁹¹¹ “Ebu Amr'ın tarîklerinden Hasan b. Ali el-Cu'fî tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 251.

⁹¹² A'râf 7/38.

⁹¹³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IV, s. 180.

⁹¹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 259.

تَمَكَّرُونَ⁹¹⁵ kelimesinin مَا يَمَكَّرُونَ⁹¹⁶ şeklinde,⁹¹⁷ يُؤَجِّرُهُمْ⁹¹⁸ kelimesinin نُؤَجِّرُهُمْ⁹¹⁹ şeklinde,⁹²⁰ وَالْخَوْفِ⁹²¹ kelimesinin وَالْخَوْفِ⁹²² şeklinde,⁹²³ وَاتَّبَعَ⁹²⁴ kelimesinin وَاتَّبَعَ⁹²⁵ şeklinde,⁹²⁶ فَلَا تُصَاحِبْنِي⁹²⁷ kelimesinin فَلَا تُصَاحِبْنِي⁹²⁸ şeklinde,⁹²⁹ يَوْمَ⁹³⁰ kelimesinin يَوْمَ⁹³¹ şeklinde,⁹³² رَعْبًا وَرَهَبًا⁹³³ kelimelerinin رَعْبًا وَرَهَبًا⁹³⁴ şeklinde,⁹³⁵ يَنْفَعِهِ⁹³⁶ kelimesinin ihtilâsla,⁹³⁷ الْخُلْمِ⁹³⁸ kelimesinin الْخُلْمِ⁹³⁹ şeklinde,⁹⁴⁰ نُسَقِيَهُ⁹⁴¹ kelimesinin نُسَقِيَهُ⁹⁴² şeklinde,⁹⁴³ يَخْلُدُ⁹⁴⁴ kelimesinin يَخْلُدُ⁹⁴⁵ şeklinde,⁹⁴⁶ أَوْ عَظَّتْ⁹⁴⁷ kelimesinin أَوْ عَظَّتْ⁹⁴⁸

⁹¹⁵ Yûnus 10/21.

⁹¹⁶ Kurtubî, bu ismin Harun el-Atekî olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IV, s. 629.

⁹¹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 549.

⁹¹⁸ İbrahim 14/42.

⁹¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. V, s. 341.

⁹²⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 144.

⁹²¹ Nahl 16/112.

⁹²² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. V, s. 538.

⁹²³ “Ebu Amr’ın tarîklerinden Abdülvâris tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 252.

⁹²⁴ Hûd 11/116.

⁹²⁵ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. III, s. 214.

⁹²⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 671.

⁹²⁷ Kehf 18/76.

⁹²⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 23.

⁹²⁹ “Ebu Amr’ın tarîklerinden Sehl tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 381.

⁹³⁰ Tâhâ 20/59.

⁹³¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 194.

⁹³² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 466.

⁹³³ Enbiyâ 21/90.

⁹³⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 303.

⁹³⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 530.

⁹³⁶ Nûr 24/52.

⁹³⁷ Kurtubî bu isme Büstî olarak yer verirken, Şevkânî “Ebu Amr’ın tarîklerinden Müsennâ tarafından...” şeklinde ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 574; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 57.

⁹³⁸ Nûr 24/58.

⁹³⁹ İbn Atıyye, Ebu Amr’ın cumhura ait okuyuşu güzel gördüğünü بِسْتَحْسِنُهَا kelimesiyle ifade ederken, Kurtubî الْخُلْمِ okuyuşunun Hasen b. Ebi'l-Hasen tarafından rivâyet edildiğini ve Ebu Amr’ın da bu okuyuşu güzel gördüğünü yine aynı kelime ile dile getirmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. IV, s. 193; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 582.

⁹⁴⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 63.

⁹⁴¹ Furkân 25/49.

⁹⁴² Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, C. VI, s. 463.

⁹⁴³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 99.

⁹⁴⁴ Furkân 25/69.

⁹⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VII, s. 72.

⁹⁴⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 108.

⁹⁴⁷ Şu'arâ 26/136.

⁹⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VII, s. 116.

şeklinde,⁹⁴⁹ الرَّعَاءُ⁹⁵⁰ kelimesinin الرَّعَاءُ⁹⁵¹ şeklinde,⁹⁵² وَهَذَا عَلَى وَهْنِ⁹⁵³ kelimelerinin وَهْنًا⁹⁵⁴ şeklinde,⁹⁵⁵ الظُّنُونَا⁹⁵⁶ kelimesinin vakıf ve vasıl hâlinde med ile الظُّنُونَا⁹⁵⁷ şeklinde,⁹⁵⁸ زُلْزَلُوا⁹⁵⁹ kelimesinin زُلْزَلُوا⁹⁶⁰ şeklinde,⁹⁶¹ لَكِنَّ⁹⁶² kelimesinin لَكِنَّ⁹⁶³ şeklinde,⁹⁶⁴ وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنُّهُ⁹⁶⁵ cümlesinin وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنُّهُ⁹⁶⁶ şeklinde,⁹⁶⁷ يَفْذِفُونَ⁹⁶⁸ kelimesinin يَفْذِفُونَ⁹⁶⁹ şeklinde,⁹⁷⁰ لَا يَنْفُصُ⁹⁷¹ kelimesinin لَا يَنْفُصُ⁹⁷² şeklinde,⁹⁷³ يَخْصِمُونَ⁹⁷⁴ kelimesinin يَخْصِمُونَ⁹⁷⁵ şeklinde,⁹⁷⁶ يُفْذِفُونَ⁹⁷⁷ âyet-i kerîmesinin يُفْذِفُونَ⁹⁷⁸

⁹⁴⁹ “Ebu Amr’ın tarîklerinden Abbâs tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 135.

⁹⁵⁰ Kasas 28/23.

⁹⁵¹ Ebu Hayyân bu ismin Ayyâş olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, C. VII, s. 108.

⁹⁵² Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 200.

⁹⁵³ Lokmân 31/14.

⁹⁵⁴ Kurtubî bu iki ismi imam-tarîk kategorisi içerisine almamakta, her ikisini de ayrı biçimde ele alarak birbirine bağdaştırmamaktadır. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. VII, s. 385.

⁹⁵⁵ “Ebu Amr’ın tarîklerinden İsa es-Sekafî tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 286.

⁹⁵⁶ Ahzâb 33/10.

⁹⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. VII, s. 453.

⁹⁵⁸ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 318.

⁹⁵⁹ Ahzâb 33/11.

⁹⁶⁰ Ebu Hayyân mezkûr ismi Lü’lû olarak zikretmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, C. VII, s. 211.

⁹⁶¹ Ayrıca Şevkânî, Zemaşerî’nin Ebu Amr tarafından mezkûr *z/zây* harfinin kesresinde işmâm ile okunduğuna dair görüşüne de yer vermektedir. Detay için bkz., Cârullâh Ebi’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki Ğavâmidî t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvil fi Vücûhi’t-Te’vil*, Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (thk.), C. V, Mektebetü’l-Ubeykân, Riyad 1998, s. 55; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 319.

⁹⁶² Ahzâb 33/40.

⁹⁶³ Ebu Hayyân mezkûr ismi Abdülvâris olarak ifade etmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, C. VII, s. 228.

⁹⁶⁴ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 342.

⁹⁶⁵ Sebe’ 34/20.

⁹⁶⁶ Kurtubî bu tevcîhe, kurrâ ismi zikretmeden yer vermektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. VII, s. 575.

⁹⁶⁷ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 386.

⁹⁶⁸ Sebe’ 34/53.

⁹⁶⁹ Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, C. VII, s. 280.

⁹⁷⁰ “Ebu Amr’ın tarîklerinden Mahbûb tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 401.

⁹⁷¹ Fâtır 35/11.

⁹⁷² Ebu Hayyân bu tarîki iki kişi olarak; Abdülvâris ve Harun şeklinde zikretmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, C. VII, s. 291.

⁹⁷³ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 408.

⁹⁷⁴ Yâsîn 36/49.

⁹⁷⁵ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, C. IV, s. 456.

⁹⁷⁶ Şevkânî iki sâkinin bir araya gelme durumundan dolayı bu tevcihin sorunlu olduğunu *مشكلة* ifadesiyle dile getirmektedir. Detay için bkz., Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 445.

⁹⁷⁷ Sâffât 37/8.

⁹⁷⁸ Ebu Hayyân, bu ismin Mahbûb olduğunu dile getirmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, C. VII, s. 338.

şeklinde,⁹⁷⁹ مُطَّلِعُونَ⁹⁸⁰ kelimesinin مُطَّلِعُونَ⁹⁸¹ şeklinde,⁹⁸² ص (صَادٌ)⁹⁸³ kelimesinin ص (صَادٌ)⁹⁸⁴ şeklinde,⁹⁸⁵ فَتَنَاهُ⁹⁸⁶ kelimesinin فَتَنَاهُ⁹⁸⁷ şeklinde,⁹⁸⁸ يَلْفُؤُوا⁹⁸⁹ kelimesinin يَلْفُؤُوا⁹⁹⁰ şeklinde,⁹⁹¹ أَنْتَعِدَانِي⁹⁹² kelimesinin أَنْتَعِدَانِي⁹⁹³ şeklinde,⁹⁹⁴ تُقَطِّعُوا⁹⁹⁵ kelimesinin تُقَطِّعُوا⁹⁹⁶ şeklinde,⁹⁹⁷ يُخْرَجُ⁹⁹⁸ kelimesinin يُخْرَجُ⁹⁹⁹ şeklinde,¹⁰⁰⁰ وَالْهَدْيِ¹⁰⁰¹ kelimesinin وَالْهَدْيِ¹⁰⁰² ve وَالْهَدْيِ¹⁰⁰³ şeklinde,¹⁰⁰⁴ أَخَوَيْكُمْ¹⁰⁰⁵ kelimesinin إِخْوَتِكُمْ¹⁰⁰⁶ şeklinde,¹⁰⁰⁷ فَتَقَبَّلُوا¹⁰⁰⁸ kelimesinin فَتَقَبَّلُوا¹⁰⁰⁹ şeklinde,¹⁰¹⁰ قِسْمَةٌ¹⁰¹¹ kelimesinin قِسْمَةٌ¹⁰¹² şeklinde,¹⁰¹³ مَسَّ سَقَرَ¹⁰¹⁴

⁹⁷⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 462.

⁹⁸⁰ Sâffât 37/54.

⁹⁸¹ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. IV, s. 474.

⁹⁸² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 472.

⁹⁸³ Sâd 38/1.

⁹⁸⁴ Ebu Hayyân, bu tarîkin isminin Mahbûb olduğunu zikretmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VII, s. 366.

⁹⁸⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 499.

⁹⁸⁶ Sâd 38/24.

⁹⁸⁷ Kurtubî, bu ismin Ali b. Nasr olduğunu dile getirmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VIII, s. 154.

⁹⁸⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 507.

⁹⁸⁹ Zuhurf 43/83.

⁹⁹⁰ Nisâbü'rî, *el-Gâye fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, s. 321; Halebî, *ed-Dürri'l-Mesûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, C. IX, s. 609.

⁹⁹¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 672.

⁹⁹² Ahkâf 46/17.

⁹⁹³ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 62.

⁹⁹⁴ "Ebu Amr'ın tarîklerinden Abdülvâris tarafından..." şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 25.

⁹⁹⁵ Muhammed 47/22.

⁹⁹⁶ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 118.

⁹⁹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 46.

⁹⁹⁸ Muhammed 47/37.

⁹⁹⁹ Kurtubî, mezkûr tarîk için Abdülvâris'in ismini vermektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VIII, s. 538.

¹⁰⁰⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 51.

¹⁰⁰¹ Fetih 48/25.

¹⁰⁰² Ebu Hayyân'a göre rivâyeti yapan zâtın ismi Ebu Amr'ın tarîklerinden Cu'fî'dir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 97.

¹⁰⁰³ Ebu Hayyân'a göre bu kirâat, Lü'lûi ve Hârice kanalıyla rivâyet edilmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 97.

¹⁰⁰⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 65.

¹⁰⁰⁵ Hucurât 49/10.

¹⁰⁰⁶ İbn Atıyye ve Ebu Hayyân, bu ismin Şevkânî'nin ifadesinde yer alan Ebu Amr'ın yerine, İbn Âmir olduğunu iddia etmektedirler. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 148; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 111.

¹⁰⁰⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 77.

¹⁰⁰⁸ Kâf 50/36.

¹⁰⁰⁹ İbn Atıyye bu ismin Ubeyd olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 167.

¹⁰¹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 96.

¹⁰¹¹ Kamer 54/28.

¹⁰¹² Ebu Hayyân'a göre bu tarîkin ismi Muâz'dır. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 179.

¹⁰¹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 151.

¹⁰¹⁴ Kamer 54/48.

kelimelerinin مَسَّ سَقَرٌ¹⁰¹⁵ şeklinde,¹⁰¹⁶ الْجَوَارُ¹⁰¹⁷ kelimesinin الْجَوَارُ¹⁰¹⁸ şeklinde,¹⁰¹⁹ نُزِّلَهُمْ¹⁰²⁰ kelimesinin نُزِّلَهُمْ¹⁰²¹ şeklinde,¹⁰²² الْمُطَهَّرُونَ¹⁰²³ kelimesinin الْمُطَهَّرُونَ¹⁰²⁴ şeklinde,¹⁰²⁵ تَصَلِيَةٌ¹⁰²⁶ kelimesinin تَصَلِيَةٌ¹⁰²⁷ şeklinde,¹⁰²⁸ نَزَلَ¹⁰²⁹ kelimesinin نَزَلَ¹⁰³⁰ şeklinde,¹⁰³¹ يَجْمَعُكُمْ¹⁰³² kelimesinin يَجْمَعُكُمْ¹⁰³³ şeklinde,¹⁰³⁴ بَالِغٌ أَمْرُهُ¹⁰³⁵ izâfetesinin بَالِغٌ¹⁰³⁶ şeklinde,¹⁰³⁷ يَنْتَزِلُ الْأَمْرُ¹⁰³⁸ kelimesinin يَنْتَزِلُ الْأَمْرُ¹⁰³⁹ şeklinde,¹⁰⁴⁰ تَعِيَهَا¹⁰⁴¹ kelimesinin تَعِيَهَا¹⁰⁴² şeklinde,¹⁰⁴³ نَزَّاعَةٌ¹⁰⁴⁴ kelimesinin mezkûr نَزَّاعَةٌ¹⁰⁴⁵ şeklinde,¹⁰⁴⁶ أُوجِيَ¹⁰⁴⁷ kelimesinin أُوجِيَ¹⁰⁴⁸ şeklinde,¹⁰⁴⁹ يَسْأَلُكَ¹⁰⁵⁰ kelimesinin mezkûr يَسْأَلُكَ¹⁰⁵¹

- ¹⁰¹⁵ Ebu Hayyân'a göre bu tarîkin ismi Mahbûb'dur. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 181.
- ¹⁰¹⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 154.
- ¹⁰¹⁷ Rahmân 55/24.
- ¹⁰¹⁸ Ebu Hayyân bu ismin Abdülvâris olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 191.
- ¹⁰¹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 161.
- ¹⁰²⁰ Vâkı'a 56/56.
- ¹⁰²¹ Kurtubî bu tarîkin isminin Abbâs olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IX, s. 179.
- ¹⁰²² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 185.
- ¹⁰²³ Vâkı'a 56/79.
- ¹⁰²⁴ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 252.
- ¹⁰²⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 192.
- ¹⁰²⁶ Vâkı'a 56/94.
- ¹⁰²⁷ Ebu Hayyân bu ismin Lü'lüü olduğunu beyan etmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 215.
- ¹⁰²⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 194.
- ¹⁰²⁹ Hadîd 57/16.
- ¹⁰³⁰ İbn Atıyye'ye göre bu isim Abbâs'tır. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 264.
- ¹⁰³¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 206.
- ¹⁰³² Teğâbün 64/9.
- ¹⁰³³ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 319.
- ¹⁰³⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 282.
- ¹⁰³⁵ Talâk 65/3.
- ¹⁰³⁶ Ebu Hayyân bu tarîkin ismini İsmet olarak zikretmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 279.
- ¹⁰³⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 288.
- ¹⁰³⁸ Talâk 65/12.
- ¹⁰³⁹ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 283.
- ¹⁰⁴⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 295.
- ¹⁰⁴¹ Hâkka 69/12.
- ¹⁰⁴² İbn Atıyye bu tevcîhte İbn Kesîr'in tarîki olarak Hulvânî'den bahsederken, Ebu Hayyân Ebu Amr'ın tarîki olarak Harun ve Hârice'yi zikretmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 358; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 317.
- ¹⁰⁴³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 335.
- ¹⁰⁴⁴ Me'âric 70/16.
- ¹⁰⁴⁵ Kurtubî "Ebu Amr Âsım'dan rivâyet etti!" şeklinde ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IX, s. 492.
- ¹⁰⁴⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 345.
- ¹⁰⁴⁷ Cin 72/1.
- ¹⁰⁴⁸ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 339.
- ¹⁰⁴⁹ "Ebu Amr'ın tarîklerinden Atekî tarafından..." şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 360.
- ¹⁰⁵⁰ Cin 72/17.
- ¹⁰⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. X, s. 19.

şeklinde,¹⁰⁵² يُمْنَى¹⁰⁵³ kelimesinin yine يُمْنَى¹⁰⁵⁴ şeklinde,¹⁰⁵⁵ قَدَرُهَا¹⁰⁵⁶ kelimesinin قَدَرُهَا¹⁰⁵⁷ şeklinde,¹⁰⁵⁸ نُتْبِعُهُمْ¹⁰⁵⁹ kelimesinin نُتْبِعُهُمْ¹⁰⁶⁰ şeklinde,¹⁰⁶¹ مُنْذِرُ¹⁰⁶² kelimesinin مُنْذِرُ¹⁰⁶³ şeklinde,¹⁰⁶⁴ يَوْمَ¹⁰⁶⁵ kelimesinin يَوْمًا¹⁰⁶⁶ şeklinde,¹⁰⁶⁷ صُخْفٍ¹⁰⁶⁸ kelimelerinin صُخْفٍ¹⁰⁶⁹ şeklinde¹⁰⁷⁰ ve أَحَدٌ¹⁰⁷¹ kelimesinin أَحَدٌ¹⁰⁷² şeklinde¹⁰⁷³ okunması olarak gerçekleşmektedir.

İbn Âmir kırâatinin tarîkler kanalıyla gelen rivâyetleri; لَا يَجِدُ¹⁰⁷⁴ kelimesinin لَا يَجِدُ¹⁰⁷⁵ şeklinde,¹⁰⁷⁶ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ¹⁰⁷⁷ cümlesinin فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ¹⁰⁷⁸ şeklinde,¹⁰⁷⁹ نَقَرَ¹⁰⁸⁰ kelimesinin نَقَرَ¹⁰⁸¹ şeklinde,¹⁰⁸² عَوْرَاتٍ¹⁰⁸³ kelimesinin عَوْرَاتٍ¹⁰⁸³ şeklinde,

¹⁰⁵² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 367.

¹⁰⁵³ Kıyâmet 75/37.

¹⁰⁵⁴ Kurtubî bu ismin Ayyâş olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. X, s. 99.

¹⁰⁵⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 405.

¹⁰⁵⁶ İnsân 76/16.

¹⁰⁵⁷ Ebu Hayyân bu ismin Asmaî olduğunu dile getirmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 389.

¹⁰⁵⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 415.

¹⁰⁵⁹ Mürselât 77/17.

¹⁰⁶⁰ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 397.

¹⁰⁶¹ “Ebu Amr’ın tarîklerinden Abbâs tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 423.

¹⁰⁶² Nâzi'ât 79/45.

¹⁰⁶³ Kurtubî bu ismin Ayyâş olduğunu dile getirmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. X, s. 173.

¹⁰⁶⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 449.

¹⁰⁶⁵ İnfitâr 82/19.

¹⁰⁶⁶ Ebu Hayyân’a göre bu tarîkin ismi Mahbûb’dur. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 428.

¹⁰⁶⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 468.

¹⁰⁶⁸ A'lâ 87/18-19.

¹⁰⁶⁹ Bu isim, İbn Atıyye tarafından Harun olarak, Ebu Hayyân tarafından ise Harun ve İsmet olarak zikredilmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 471; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 455.

¹⁰⁷⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 505.

¹⁰⁷¹ İhlâs 112/1.

¹⁰⁷² İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 536.

¹⁰⁷³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 619.

¹⁰⁷⁴ Nisâ 4/123.

¹⁰⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. III, s. 347.

¹⁰⁷⁶ “İbn Âmir’in tarîklerinden İbn Bekkâr tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 691.

¹⁰⁷⁷ Yûnus 10/58.

¹⁰⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IV, s. 653.

¹⁰⁷⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 573.

¹⁰⁸⁰ Tâhâ 20/40.

¹⁰⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 179.

¹⁰⁸² “İbn Âmir’in tarîklerinden Abdülhamîd tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 459.

¹⁰⁸³ Nûr 24/31.

¹⁰⁸⁴ şeklinde, ¹⁰⁸⁵ تَقْتُلُونَ ¹⁰⁸⁶ kelimesinin يَقْتُلُونَ ¹⁰⁸⁷ şeklinde, ¹⁰⁸⁸ يَقْتُلْتُمْ ¹⁰⁸⁹ kelimesinin تَقْتُلْتُمْ ¹⁰⁹⁰ şeklinde, ¹⁰⁹¹ أَنْتُمْ ¹⁰⁹² kelimesinin أَنْتُمْ ¹⁰⁹³ şeklinde, ¹⁰⁹⁴ أَنْتُمْ ¹⁰⁹⁵ kelimelerinin إِذَا ¹⁰⁹⁶ şeklinde, ¹⁰⁹⁷ حُمِلْتِ ¹⁰⁹⁸ kelimesinin حُمِلْتِ ¹⁰⁹⁹ şeklinde, ¹¹⁰⁰ يُؤْمِنُونَ ¹¹⁰¹ kelimesinin يُؤْمِنُونَ ¹¹⁰² şeklinde ¹¹⁰³ ve سَيَعْلَمُونَ ¹¹⁰⁴ kelimelerinin سَتَعْلَمُونَ ¹¹⁰⁵ şeklinde ¹¹⁰⁶ okunması olarak gerçekleşmektedir.

Âsım kırâatinin tarîkler kanalıyla gelen rivâyetleri; لَا تُضَارُّ ¹¹⁰⁷ kelimesinin لَا ¹¹⁰⁸ şeklinde, ¹¹⁰⁹ نُنَشِّرُهَا ¹¹¹⁰ kelimesinin نُنَشِّرُهَا ¹¹¹¹ şeklinde, ¹¹¹² لَا يَضُرُّكُمْ ¹¹¹³ kelimesinin لَا يَضُرُّكُمْ ¹¹¹⁴ şeklinde, ¹¹¹⁵ قَوْلُهُمْ ¹¹¹⁶ kelimesinin قَوْلُهُمْ ¹¹¹⁷ şeklinde, ¹¹¹⁸ لَا تَلُؤُونَ

¹⁰⁸⁴ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. IV, s. 179.

¹⁰⁸⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 31.

¹⁰⁸⁶ Ahzâb 33/26.

¹⁰⁸⁷ Ebu Hayyân mezkûr ismi İbn Enes olarak ifade etmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VII, s. 219.

¹⁰⁸⁸ “İbn Âmir’in râvîsi İbn Zekvân’ın tarîklerinden gelen bir rivâyette...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 329.

¹⁰⁸⁹ Ahzâb 33/31.

¹⁰⁹⁰ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VII, s. 221.

¹⁰⁹¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 332.

¹⁰⁹² Zuhuf 43/39.

¹⁰⁹³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VIII, ss. 401-402.

¹⁰⁹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 661.

¹⁰⁹⁵ Kâf 50/3.

¹⁰⁹⁶ Ebu Hayyân’a göre bu isim İbn Atabe’dir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 120.

¹⁰⁹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 87.

¹⁰⁹⁸ Hâkka 69/14.

¹⁰⁹⁹ Kurtubî bu tarîk için Abdülhamîd, Ebu Hayyân ise Yahya ismini vermektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IX, s. 474; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 317.

¹¹⁰⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 335.

¹¹⁰¹ Mürselât 77/50.

¹¹⁰² İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 422.

¹¹⁰³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 427.

¹¹⁰⁴ Nebe' 78/4-5.

¹¹⁰⁵ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 424.

¹¹⁰⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 430.

¹¹⁰⁷ Bakara 2/233.

¹¹⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. II, s. 143.

¹¹⁰⁹ “Âsım’ın tarîklerinden Ebân tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 336.

¹¹¹⁰ Bakara 2/259.

¹¹¹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. II, s. 253.

¹¹¹² “Âsım’ın tarîklerinden Ebân tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 382.

¹¹¹³ Âl-i İmrân 3/120.

¹¹¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. II, s. 539.

¹¹¹⁵ “Âsım’ın tarîklerinden Mufaddal tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 507.

¹¹¹⁶ Âl-i İmrân 3/147.

¹¹¹⁷ İbn Atıyye’ye göre bu tevcîh, Âsım’râvîsi Ebu Bekr Şu’be’nin tarîklerinden biri tarafından nakledilmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. I, s. 522.

¹¹¹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 520.

1119 kelimesinin لَا تُؤُونَ 1120 şeklinde, 1121 لَمَنْ تَبِعَكَ 1122 cümlesinin لَمَنْ تَبِعَكَ 1123 şeklinde, 1124 وَرَيْشًا 1125 kelimesinin وَرَيْشًا 1126 şeklinde, 1127 قَطَعْنَاهُمْ 1128 kelimesinin قَطَعْنَاهُمْ 1129 şeklinde, 1130 الْمُعْذِرُونَ 1131 kelimesinin الْمُعْذِرُونَ 1132 şeklinde, 1133 يُنَزَّلُ 1134 kelimesinin يُنَزَّلُ 1135 ve نُنَزَّلُ 1136 şeklinde, 1137 نُنَزَّلُ 1138 kelimesinin يُنَزَّلُ 1139 şeklinde, 1140 فَأَجَانَّهَا 1141 فَاجَّهَا 1142 şeklinde, 1143 يَوْمَ 1144 kelimesinin يَوْمَ 1145 şeklinde, 1146 نُورٌ 1147 نُورٌ 1148 şeklinde, 1149 يَبْقَى 1150 kelimesinin ihtilâsla, 1151 اسْتُخْلِفَ 1152 kelimesinin

1119 Âl-i İmrân 3/153.

1120 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. II, s. 588.

1121 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 524.

1122 A'râf 7/18.

1123 Kurtubî bu ismin Ebu Bekir Ayyâş olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 154.

1124 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 246.

1125 A'râf 7/26.

1126 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 161.

1127 “Âsım'ın tariklerinden Mufaddal tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 251.

1128 A'râf 7/160.

1129 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 262.

1130 “Âsım'ın tariklerinden Mufaddal tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 325.

1131 Tevbe 9/90.

1132 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 547.

1133 “Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinin tariklerinden Ebu Kureyb tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 494.

1134 Nahl 16/2.

1135 Şevkânî “Âsım'ın tariklerinden Mufaddal tarafından...” şeklinde ifade ederken, Kurtubî, tarik olarak Mufaddal yerine Kisâi'nin ismini zikretmektedir. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. V, s. 423.

1136 “Âsım'ın râvîsi Ebu Bekr Şu'be'nin tariklerinden Cu'fi tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 186.

1137 İsrâ 17/82.

1138 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. V, s. 644.

1139 “Âsım'ın râvîsi Hafs'ın tariklerinden Mervezî tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 318.

1140 Meryem 19/23.

1141 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VI, s. 85.

1142 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 413.

1143 Tâhâ 20/59.

1144 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VI, s. 194.

1145 “Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinin tariklerinden Hübeyre tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 466.

1146 Hacc 22/5.

1147 Kurtubî, mezkûr kelimedden sonra gelen نُخْرِجُكُمْ fiilinin de aynı kurrâ tarafından fetha harekeyle okunduğunu ilave etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VI, s. 334.

1148 “Âsım'ın tariklerinden Mufaddal tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 544.

1149 Nûr 24/52.

1150 Kurtubî bu isme Büstî olarak yer verirken, Şevkânî, Âsım'ın râvîsi olan Hafs'ın tariklerinden Müsennâ olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VI, s. 574; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 57.

1151 Nûr 24/55.

1152 *اسْتُخْلِفتَ* şeklinde, 1153 *نُسِقِيَهُ* 1154 kelimesinin *نُسِقِيَهُ* 1155 şeklinde, 1156 *أَوْعَطْتَ* 1157 kelimesinin *أَوْعَطْتَ* 1158 şeklinde, 1159 *إِنَّكُمْ لَدَانِقُوا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ* 1160 âyet-i kerîmesinin *إِنَّكُمْ لَدَانِقُوا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ* 1161 şeklinde, 1162 *لِيَدَّبَّرُوا* 1163 kelimesinin *لِيَدَّبَّرُوا* 1164 şeklinde, 1165 *بُنُصِبِ* 1166 kelimesinin *بُنُصِبِ* 1167 şeklinde, 1168 *يُرِضَهُ* 1169 kelimesinin *يُرِضَهُ* 1170 şeklinde, 1171 *نَمُودُ* 1172 kelimesinin *نَمُودًا* 1173 şeklinde, 1174 *سَنَكُنُّبُ شَهَادَتَهُمْ* 1175 cümlesinin *سَنَكُنُّبُ شَهَادَتَهُمْ* 1176 şeklinde, 1177 *نُقَيِّضُ* 1178 kelimesinin *يُقَيِّضُ* 1179 şeklinde, 1180 *وَالْهَدْيِ* 1181 kelimesinin *وَالْهَدْيِ* 1182 şeklinde, 1183 *أَنِّي* 1184 kelimesinin *إِنِّي* 1185 şeklinde, 1186 *فَجَزْنَا* 1187 kelimesinin *فَجَزْنَا* 1188

1152 Kurtubî, *el-Câmi ' li Ahkâmi 'l-Kur 'ân*, C. VI, s. 578.

1153 “Âsım’ın tarîklerinden Mufaddal tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 59.

1154 Furkân 25/49.

1155 Ebu Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, C. VI, s. 463.

1156 Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 99.

1157 Şu‘arâ 26/136.

1158 Ebu Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, C. VII, s. 32.

1159 Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 135.

1160 Sâffât 37/38.

1161 Ebu Hayyân’a göre mezkûr kırâat Ebân Sa‘lebe’den, o da Âsım’dan rivâyet etmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, C. VII, s. 343.

1162 “Âsım’ın tarîklerinden Ebân b. Sa‘leb tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 467.

1163 Sâd 38/29.

1164 Ebu Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, C. VII, s. 379.

1165 Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 512.

1166 Sâd 38/41.

1167 İbn Atıyye bu ismin Ummâre olduğunu belirtmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru 'l-Vecîz fî Tefsîri 'l-Kitâbi 'l-'Azîz*, C. IV, s. 507.

1168 Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 518.

1169 Zümer 39/7.

1170 Kurtubî, *el-Câmi ' li Ahkâmi 'l-Kur 'ân*, C. VIII, s. 201.

1171 “Âsım’ın tarîklerinden Hübeyre tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 538.

1172 Fussilet 41/17.

1173 İbn Atıyye bu ismin Fadl olduğunu beyan etmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru 'l-Vecîz fî Tefsîri 'l-Kitâbi 'l-'Azîz*, C. V, s. 10.

1174 Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 607.

1175 Zuhruf 43/19.

1176 Kurtubî, *el-Câmi ' li Ahkâmi 'l-Kur 'ân*, C. VIII, s. 386.

1177 “Âsım’ın tarîklerinden Hübeyre tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 653.

1178 Zuhruf 43/36.

1179 Kurtubî, *el-Câmi ' li Ahkâmi 'l-Kur 'ân*, C. VIII, s. 400.

1180 “Âsım’ın tarîklerinden İsmet tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. IV, s. 660.

1181 Fetih 48/25.

1182 Ebu Hayyân’a göre bu kırâat, İsmet tarîkiyle rivâyet edilmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, C. VIII, s. 97.

1183 Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. V, s. 65.

1184 Kâmer 54/10.

1185 İbn Atıyye, *el-Muharraru 'l-Vecîz fî Tefsîri 'l-Kitâbi 'l-'Azîz*, C. V, s. 214.

1186 Şevkânî, *Fethu 'l-Kadîr*, C. V, s. 147.

1187 Kâmer 54/12.

1188 Şevkânî metinde “İbn Mesûd, Ebu Hayât ve Âsım -bir rivâyetinde- okudu!” diyerek üç ayrı ismin müstakil okuyuşundan bahsederken, İbn Atıyye “İbn Mesûd ve Âsım’dan (alarak) Ebu Hayât

şeklinde,¹¹⁸⁹ فَظَلُّنَّ¹¹⁹⁰ kelimesinin فَظَلُّنَّ¹¹⁹¹ şeklinde,¹¹⁹² تُكْذِبُونَ¹¹⁹³ kelimesinin تُكْذِبُونَ¹¹⁹⁴ şeklinde,¹¹⁹⁵ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ¹¹⁹⁶ cümlesinin أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ¹¹⁹⁷ şeklinde,¹¹⁹⁸ بِمَا جَاءَكُمْ¹¹⁹⁹ kelimelerinin لِمَا جَاءَكُمْ¹²⁰⁰ şeklinde,¹²⁰¹ مِثْلَهُنَّ¹²⁰² kelimesinin مِثْلَهُنَّ¹²⁰³ şeklinde,¹²⁰⁴ وَإِنْ تَظَاهَرَا¹²⁰⁵ kelimesinin وَإِنْ تَظَاهَرَا¹²⁰⁶ şeklinde,¹²⁰⁷ نُصُوْحًا¹²⁰⁸ kelimesinin نُصُوْحًا¹²⁰⁹ şeklinde,¹²¹⁰ صَدَقَتْ¹²¹¹ kelimesinin صَدَقَتْ¹²¹² şeklinde,¹²¹³ لَا يَسْأَلُ

okudu!” şeklinde müstakil iki isme yer vermekte, dolayısıyla Ebu Hayât’ı Âsım’ın zımında zikretmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, C. V, s. 214.

¹¹⁸⁹ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. V, s. 147.

¹¹⁹⁰ Vâkı’a 56/65.

¹¹⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. IX, s. 182.

¹¹⁹² Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. V, s. 188.

¹¹⁹³ Vâkı’a 56/82.

¹¹⁹⁴ İbn Atıyye bu ismin Mufaddal olduğunu dile getirmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, C. V, s. 253.

¹¹⁹⁵ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. V, s. 193.

¹¹⁹⁶ Mücâdele 58/22.

¹¹⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. IX, s. 253.

¹¹⁹⁸ “Âsım’ın tarîklerinden Mufaddal tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. V, s. 231.

¹¹⁹⁹ Mümtehine 60/1.

¹²⁰⁰ Ebu Hayyân’a göre tarîkin ismi Muallâ’dır. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, C. VIII, s. 251.

¹²⁰¹ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. V, s. 251.

¹²⁰² Talâk 65/12.

¹²⁰³ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, C. V, s. 328.

¹²⁰⁴ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. V, s. 295.

¹²⁰⁵ Tahrîm 66/4.

¹²⁰⁶ Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, C. VIII, s. 286.

¹²⁰⁷ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. V, s. 299.

¹²⁰⁸ Tahrîm 66/8.

¹²⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. IX, s. 421.

¹²¹⁰ “Âsım’ın tarîklerinden Hârice tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. V, s. 303.

¹²¹¹ Tahrîm 66/12.

¹²¹² Ebu Hayyân bu tarîkin isminin İsmet olduğunu belirtmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, C. VIII, s. 290.

¹²¹³ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. V, s. 305.

kelimelerinin كُرُهُ¹²³⁸ şeklinde¹²³⁹ ve خُسْرِ¹²⁴⁰ kelimesinin خُسْرِ¹²⁴¹ şeklinde¹²⁴² okunması olarak gerçekleşmektedir.

Hamza kırâatinin tarîkler kanalıyla gelen rivâyeti bir adet olup; عَقَدَتْ¹²⁴³ kelimesinin عَقَدَتْ¹²⁴⁴ şeklinde¹²⁴⁵ okunması olarak yer almaktadır.

Kisâi kırâatinin tarîkler kanalıyla gelen rivâyetleri; أَخْفِيهَا¹²⁴⁶ kelimesinin أَخْفِيهَا¹²⁴⁷ şeklinde,¹²⁴⁸ خَلَقَهُ¹²⁴⁹ kelimesinin خَلَقَهُ¹²⁵⁰ şeklinde,¹²⁵¹ أَوْعَظْتَ¹²⁵² kelimesinin أَوْعَظْتَ¹²⁵³ şeklinde,¹²⁵⁴ الظُّنُونَا¹²⁵⁵ kelimesinin vakıf ve vasıl hâlinde med ile الظُّنُونَا¹²⁵⁶ şeklinde,¹²⁵⁷ مُضِيًّا¹²⁵⁸ kelimesinin مُضِيًّا¹²⁵⁹ şeklinde,¹²⁶⁰ لِيَدَّبَّرُوا¹²⁶¹ kelimesinin لِيَدَّبَّرُوا¹²⁶² şeklinde,¹²⁶³ رَبُّكُمْ وَرَبُّ¹²⁶⁴ kelimesinin رَبِّكُمْ وَرَبِّ¹²⁶⁵ şeklinde,¹²⁶⁶ يَنْقَلِبُ¹²⁶⁷

- ¹²³⁸ İbn Atıyye bu ismin Âsım'ın tarîki olan Ebân olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 512.
- ¹²³⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 573.
- ¹²⁴⁰ Asr 103/2.
- ¹²⁴¹ Kurtubî, bu ismin Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinin Harun tarîki olduğunu belirtmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. X, s. 411.
- ¹²⁴² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 588.
- ¹²⁴³ Nisâ 4/33.
- ¹²⁴⁴ Kurtubî bu tarîkin Ali b. Kebşe olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. III, s. 151.
- ¹²⁴⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 615.
- ¹²⁴⁶ Tâhâ 20/15.
- ¹²⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 166.
- ¹²⁴⁸ "Kisâi'nin tarîklerinden Muhammed b. Sehl tarafından..." şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 451.
- ¹²⁴⁹ Tâhâ 20/50.
- ¹²⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VI, s. 186.
- ¹²⁵¹ "Kisâi'nin tarîklerinden Nusayr tarafından..." şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 462.
- ¹²⁵² Şu'arâ 26/136.
- ¹²⁵³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VII, s. 116.
- ¹²⁵⁴ "Kisâi'nin tarîklerinden Bîşr tarafından..." şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 135.
- ¹²⁵⁵ Ahzâb 33/10.
- ¹²⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VII, s. 453.
- ¹²⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 318.
- ¹²⁵⁸ Yâsîn 36/67.
- ¹²⁵⁹ Ebu Hayyân, bu ismin Ahmed b. Cübeyr el-Antâkî olduğunu dile getirmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VII, s. 329.
- ¹²⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 451.
- ¹²⁶¹ Sâd 38/29.
- ¹²⁶² Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VII, s. 379.
- ¹²⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 512.
- ¹²⁶⁴ Duhân 44/8.
- ¹²⁶⁵ İbn Atıyye bu ismin Ebu Musa olduğunu, Ebu Hayyân ise Ebu Musa ile beraber Salih en-Nâkıt olduğunu dile getirmektedirler Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 69; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 34.
- ¹²⁶⁶ "Kisâi'nin tarîklerinden Şîrâzî tarafından..." şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 677.
- ¹²⁶⁷ Mülk 67/4.

kelimesinin ¹²⁶⁸ يَنْقَلِبُ ¹²⁶⁹ şeklinde, ¹²⁷⁰ لَا تَحَاضُونَ kelimesinin ¹²⁷¹ لَا تَحَاضُونَ ¹²⁷² şeklinde, ¹²⁷³ نَاصِيَةٌ كَاذِبَةٌ خَاطِئَةٌ kelimelerinin ¹²⁷⁴ نَاصِيَةٌ كَاذِبَةٌ خَاطِئَةٌ ¹²⁷⁵ şeklinde ve ¹²⁷⁶ يَرَهُ ¹²⁷⁷ şeklinde ¹²⁷⁸ okunması olarak gerçekleşmektedir.

Ebu Cafer kırâatinin tarîkler kanalıyla gelen rivâyetleri; ¹²⁷⁹ لَا تُضَارَّ kelimesinin ¹²⁸⁰ لَا تُضَارَّ ¹²⁸¹ şeklinde ve ¹²⁸² الظَّمَانُ ¹²⁸³ şeklinde ¹²⁸⁴ okunması olarak gerçekleşmektedir.

Yakûb kırâatinin tarîkler kanalıyla gelen rivâyetleri; ¹²⁸⁵ تَقَطَّعَ kelimesinin Yakûb'un tarîklerinden gelen bir rivâyette ¹²⁸⁶ تَقَطَّعَ ¹²⁸⁷ şeklinde, ¹²⁸⁸ قَطْرَانٍ kelimesinin ¹²⁸⁹ قَطْرَانٍ ¹²⁹⁰ şeklinde, ¹²⁹¹ ادْخُلُوهَا kelimesinin ¹²⁹² ادْخُلُوهَا ¹²⁹³ şeklinde, ¹²⁹⁴ أَوْلَمَ يَهْدٍ

¹²⁶⁸ Ebu Hayyân bu ismin Hurazmî olduğunu dile getirmektedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. VIII, s. 293.

¹²⁶⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 310.

¹²⁷⁰ Fecr 89/18.

¹²⁷¹ Kurtubî bu tarîkin isminin Şeyzerî olduğunu ifade etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. X, s. 302.

¹²⁷² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 521.

¹²⁷³ Alak 96/16.

¹²⁷⁴ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 503.

¹²⁷⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 560.

¹²⁷⁶ Zilzâl 99/7-8.

¹²⁷⁷ İbn Atıyye mezkûr ismin Rebî' olduğunu ile getirmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 512.

¹²⁷⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 573.

¹²⁷⁹ Bakara 2/233.

¹²⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. II, s. 143.

¹²⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 336.

¹²⁸² Nûr 24/39.

¹²⁸³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VI, s. 564.

¹²⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 49.

¹²⁸⁵ Tevbe 9/110.

¹²⁸⁶ Kurtubî'ye göre bu tevcîh تَقَطَّعَ şeklinde gerçekleşmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 581.

¹²⁸⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 511.

¹²⁸⁸ İbrâhim 14/50.

¹²⁸⁹ İbn Atıyye ve Kurtubî, bu tevcîhte Şevkânî'den farklı isimlere yer vermektedirler. İbn Atıyye; İbn Abbâs, Ebu Hüreyre, Alkame, Sinan b. Seleme, İkrime, İbn Sîrîn, İbn Cübeyr, Kelbî, Katâde ve Amr b. Ubeyd'den; Kurtubî ise İbn Abbâs, Ebu Hüreyre, İkrime, İbn Cübeyr ve Yakûb'dan gelen rivâyetin, kelimenin مِنْ قَطْرَانٍ şeklinde okunması şeklinde gerçekleştiğini beyan etmektedirler. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. III, s. 348; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. V, s. 350.

¹²⁹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 149.

¹²⁹¹ Hicr 15/46.

¹²⁹² Kurtubî, bu kelimenin Yakûb'un râvîsi olan Ruveys tarafından ادْخُلُوهَا şeklinde rivâyet edildiğini dile getirirken, İbn Atıyye aynı râvînin Şevkânî'nin ifade ettiği gibi ادْخُلُوهَا okuduğunu belirtmektedir. Detay için bkz., İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. III, s. 363; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. V, s. 393.

¹²⁹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, ss. 168-169.

¹²⁹⁴ Secde 32/26.

kelimesinin ¹²⁹⁵أَوْلَمْ نَهْدِ şeklinde, ¹²⁹⁶لَا تُمْتَعُونَ ¹²⁹⁷ kelimesinin ¹²⁹⁸لَا يُمْتَعُونَ şeklinde, ¹²⁹⁹سَيُهْرَمُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبْرَ ¹³⁰⁰ يُخْرَجُ kelimesinin ¹³⁰¹نُخْرَجُ şeklinde, ¹³⁰²رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ ve ¹³⁰⁴رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ şeklinde ¹³⁰⁵ ve ¹³⁰⁶رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ şeklinde ¹³⁰⁷ okunması olarak gerçekleşirken, Halef'in tarîklerine dair bilgi verilmemektedir.

Şevkânî bu beyanlardan anlaşılacağı üzere eserinin birçok yerinde, kırâat alanının detaylarından sayılabilecek tarîk kavramından bahsetmektedir. Ancak dikkat çeken bir husus olarak, kırâat-i seb'ayı aşereye tamamlayan Ebu Cafer ve Yakûb kırâatinin tarîklerinden oldukça az bahsetmekte, Halef'in tarîklerine ise hiç yer vermemektedir. Müellif, tarîklerle alakalı aktarımı yaparken öncelikle Kurtubî'nin tefsîrinden, orada yer almayan bilgilerde de daha çok İbn Atıyye ve Ebu Hayyân'ın tefsîrlerinden etkilenmektedir. Malumdur ki tarîklerin rivâyetleri yukarıda sayılanların çok daha ötesinde mevcuttur. Ancak yine de bu ifadeleri ikinci ve üçüncü derecede kaynaklardan istifade ederek zikretmesi, müellifin kırâat sahasına verdiği ehemmiyeti göstermek adına önem arz etmektedir.

3.6. Kırâatlere Dilbilimsel (Linguistik) Bakışı

Bir kırâatin sahîh kabul edilebilmesinin üç şartından birisi de bir vecih ile de olsa, Arap gramerine yapısına uygun olmasıdır. Bundan dolayı kırâat vecihlerinin bu şarttan müstağni olma gibi bir durumu söz konusu değildir. Kırâat vecihlerinin, yalnızca Kureyş lügatiyle rivâyet edilmemesinden dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif

¹²⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VII, s. 424.

¹²⁹⁶ “Yakûb'un tarîklerinden Ebu Zeyd tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 309.

¹²⁹⁷ Ahzâb 33/16.

¹²⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VII, s. 458.

¹²⁹⁹ “Yakûb'un tarîklerinden Sâcî tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 320.

¹³⁰⁰ Muhammed 47/37.

¹³⁰¹ Kurtubî, mezkûr tarîk olarak Velîd'in ismini vermektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. VIII, s. 538.

¹³⁰² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 51.

¹³⁰³ Kamer 54/45.

¹³⁰⁴ Müellif, “Yakûb'un tarîklerinden Verş tarafından...” şeklinde ifadede bulunmaktadır. Ancak Yakûb'un râvîsinin ismi Ruveys'tir. Şevkânî'nin, eserin genelinde yaptığı gibi burada da Ruveys yerine Verş ismini kullandığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu isim Kurtubî tefsîrinde de Ruveys şeklinde zikredilmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IX, s. 123; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 154.

¹³⁰⁵ Nebe' 78/37.

¹³⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. X, s. 153.

¹³⁰⁷ “Yakûb'un tarîklerinden Zeyd tarafından...” şeklinde ifade edilmektedir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 436.

lügatlerden kelimeler ve rivâyetler mevcuttur. Şevkânî eserinde; Üzra, Kelb, Kayn, Temîm, Bekr b. Vâil, Kureyş, Kinâne, Yemen, Benî Esed, Hicâz, Tihâme, Himyer, Benî Rebîa, Necid, Kays, Şâm, Habeş, Kıbt, Ezdişenûe, Hind, Nah‘, Hevâzin, Benî Yerbû‘, Rûm, Süryanî, Kilâbe, ‘Akk, ‘Ükl, Tayy, Nebatî, Hüzeyl, Benî Hâris, Benî Has‘am, Benî Süleym, Benî Hanîfe, Ukayl, Ulyâ Mudar ve Huzeyme gibi lehçe ve dil odaklı lügatlerden bahsetmektedir. Bunların bir kısmını kırâatten bağımsız olarak kelimenin tefsîrinde bilgi amaçlı zikrederken, bir kısmını ise kurrânın rivâyetlerine dayanak olarak dile getirmektedir. Bununla birlikte o, kırâat imamları tarafından rivâyet edilen vecihlerin yer aldığı kelimelerin bazılarını sarf/morfoloji ve nahiv/sentaks ilmi açısından detaylandırmaktadır. Bunu yaparken de tefsîrin genelinde yaptığı bir uygulama olarak kimisinde kendi görüşünü açıktan izhar ederken, kimisinde imada bulunmakta, kimisinde ise herhangi bir fikir beyan etmekten imtina etmektedir.

Örnek 1: Muhammed b. Semeyfa‘ el-Yemânî ve Ebu Hanîfe, وَإِذَا لَفُوا الَّذِينَ آمَنُوا 1308 âyet-i kerîmesindeki لَفُوا kelimesini لَفُوا şeklinde okumaktadırlar. Bu kelime aslında لَفُوا iken; ي/yâ harekeli olup mâ kabli olan ق/kâf meftûh olduğu için /elif harfine dönüşmektedir. Bu durumda iki sâkin olarak /elif ile beraber cem‘i sîgaya işaret eden و/vâv bir araya gelmektedir. Bundan dolayı da /elif hafzedilerek harekesi olan damme, mâ kablindeki ق/kâf harfine verilmektedir.¹³⁰⁹ Sarf/morfoloji ilmi açısından detaylandırılan bu kelime, ilgili ilim metodunda i‘lâl kâidesi adı altında zikredilmektedir.¹³¹⁰ Bu örnek aynı zamanda fıkıh imamları tarafından rivâyet edilen kırâate de bir misal teşkil etmektedir.

Örnek 2: Yahya b. Ya‘mer, أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهَدَى 1311 âyet-i kerîmesindeki اشْتَرُوا kelimesinde yer alan و/vâv harfini, “Sâkin harf harekeleneceğinde kesre hareke tercih olunur.”¹³¹² sarf/morfoloji kuralından dolayı اشْتَرُوا şeklinde kesreyle; Ebu’s-Semmâk el-‘Adevî ise “en hafif hareke olması” nedeniyle اشْتَرُوا şeklinde fethayla okumaktadırlar. Ayrıca Kisâî (ö. 805), bu kelimenin اشْتَرُوا şeklinde ء/hemze ile okunmasının dil açısından bir mahzurunun olmadığını belirtmesine rağmen kendisi

¹³⁰⁸ Bakara 2/14. “Bir de, iman edenlerle karşılaştıkları zaman: ‘Biz de iman ettik.’ derler...”

¹³⁰⁹ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 75.

¹³¹⁰ Ebu Hanîfe Nu‘mân b. Sâbit, *el-Maksûd fi’s-Sarf*, Ahmed Ferîd Mezîdî (thk.), Mektebetü Lisâni’l-Arab, y.y., tsz., s. 208.

¹³¹¹ Bakara 2/16. “Bunlar işte öyle kimselerdir ki hidâyet yerine dalâleti satın almışlardır...”

¹³¹² İbn Davud Mevlâna Abdülvâhid el-Hanefî, *İnâyetü’n-Nahv ‘alâ Hidâyeti’n-Nahv*, Mektebetü’l-Medîne, Karaçi 2012, s. 268.

mütevâtir kabul edilen on kırâat imamından birisi olarak böyle bir okumayı rivâyet etmemektedir.¹³¹³

Örnek 3: İbn Kesîr ve Ebu Amr; وَأَتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ¹³¹⁴ âyet-i kerîmesindeki شَفَاعَةٌ/şefâat kelimesinin müennes/dişil olması sebebiyle hemen öncesindeki لَا يُقْبَلُ لَا kelimesini ت/tâ ile تُقْبَلُ şeklinde müennes sîgasında rivâyet etmektedirler. Diğer kırâat imamları ise şefâat eden manasına gelmesi ve bu kelimenin de müzekker/eril olması sebebiyle ilgili kelimeyi yukarıda yazdığı gibi müzekker sîgayla okumaktadırlar. Müellif, Ahfeş'in (ö. 830), nahiv kuralına daha uygun olması sebebiyle "أَحْسَنُ/daha güzel" olarak vafsettiği mezkûr okuyuş ile alakalı olarak kendi tercihini beyan etmemektedir.¹³¹⁵

Örnek 4: Ebu Amr, وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً¹³¹⁶ âyet-i kerîmesindeki وَعَدْنَا kelimesini /elif harfinin izalesiyle وَعَدْنَا şeklinde okumaktadır. Ebu Ubeyde (ö. 824) bu okuyuşu teyit ederek, وَعَدْنَا kelimesinin müfâ'ale kalıbından olması nedeniyle "karşılıklı antlaşma" manasına geldiği, ancak insanların Hz. Allâh (c.c.) ile karşılıklı antlaşmaya giremeyeceği gerekçesiyle bu kırâati reddetmektedir. Bu iddiaya Ebu Hâtim (ö. 869) ve Mekki (ö. 1045) ise karşı çıkarak وَعَدْنَا kırâatini tercih etmektedirler. Onlara göre her ne kadar antlaşma iki taraf arasında olsa da Hz. Musa (a.s.) tarafından Hz. Allâh'a (c.c.) karşı bir söz verme durumu olmaması nedeniyle buradaki müfâ'ale kalıbı yalnızca Hz. Allâh (c.c.) tarafından verilmiş olan bir söze tekabül etmektedir. Zeccâc (ö. 923) da Hz. Musa'nın (a.s.) Hz. Allâh (c.c.) tarafından gelen antlaşmayı kabul ederek itaat etmesinin, antlaşmanın bir parçası olduğu görüşünü savunarak وَعَدْنَا kırâatini tercih etmektedir.¹³¹⁷ Şevkânî ise bu misali detaylandırırken kendi tercihini açıkça belirtmemektedir.

Örnek 5: وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْيَتَامَىٰ لَا تَعْبُدُونَ¹³¹⁸ âyet-i kerîmesindeki تَعْبُدُونَ

¹³¹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 78.

¹³¹⁴ Bakara 2/48. "Ve öyle bir günden sakının ki kimse başkası için bir şey ödeyemez; kimseden şefâat de kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz, ayrıca onlara yardım da yapılmaz!"

¹³¹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 126.

¹³¹⁶ Bakara 2/51. "Ve bir vakit Musa (a.s.) ile kırk gece için söz verdik..."

¹³¹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, ss. 129-130.

¹³¹⁸ Bakara 2/83. "Ve bir vakit İsrâil oğullarından: 'Allâh'tan (c.c.) başkasına tapmayın; anne-babanıza ihsanda bulunun, yakınlarınıza, öksüzlere ve biçâreler de yardım edin. İnsanlara güzel sözler söyleyin; namazı kılın, zekâtı verin!..'"

kelimesini sahabeden Übey b. Ka‘b ve İbn Mesûd (r.a.) “لَا تَعْبُدُوا/kulluk etmeyin!” şeklinde emir sîgasıyla rivâyet etmektedirler. Şevkânî’ye göre bu kelimenin akabinde atıf harfiyle gelen ve sırasıyla “Söyleyin! Kılın! Verin!” manalarına gelen وَأَقِيمُوا وَفُؤُوا ve وَأَثُوا kelimelerinin aynı sîgadan olmaları, bu görüşü destekler niteliktedir. Nahiv ulemasından Kutrub (ö. 825) ve Müberred (ö. 900), cumhurun okuduğu şekliyle لَا تَعْبُدُونَ kelimesinin bir hâl cümlesi olduğunu ve mananın “Allâh’tan (c.c.) başkasına kulluk etmeyenler olarak...” şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmektedirler. Ferrâ (ö. 822), Zeccâc (ö. 923) ve Kurtubî (ö. 1273) ise bu mananın yalnızca İbn Kesîr, Hamza ve Kisâî kırâatinde yer aldığı şekliyle لَا يَعْْبُدُونَ kalıbında anlaşılacağını iddia etmektedirler.¹³¹⁹

Örnek 6: وَيُكْفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ¹³²⁰ âyet-i kerîmesindeki يُكْفِّرُ kelimesini İbn Kesîr, Ebu Amr, Âsım (Ebu Bekr Şu‘be rivâyeti), Katâde ve İbn İshâk¹³²¹ نُكْفِرُ şeklinde; İbn Âmir ve Âsım (Hafs rivâyeti) يُكْفِرُ şeklinde; A‘meş, Nâfi, Hamza ve Kisâî نُكْفِرُ şeklinde; İbn Abbâs (r.a.) نُكْفِرُ şeklinde; Hüseyin b. Ali el-Cu‘fi ise نُكْفِرُ şeklinde okumaktadırlar.¹³²² Şevkânî, merfû‘ okuyuşun fâ-i şartiyenin cevabı olarak meydana gelen cümle veya hazfedilmiş mübtedanın haberi olması sebebiyle; meczûm okuyuşun ف/fâ ve sonrasına atıf olması sebebiyle; mansûb okuyuşun ise gizli bir أَنْ takdir edilmesi sebebiyle gerçekleştiğini, ayrıca nahiv ulemâsından Sîbeveyhi’nin (ö. 796) bu okuyuşlardan merfû‘ olanını tercih etmekle beraber meczûma da cevaz verdiğini ifade ederek, kendi tercihinin de imada bulunmaktadır.¹³²³

Örnek 7: فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَأَمْرًا تَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى¹³²⁴ âyet-i kerîmesindeki فَتُذَكِّرَ kelimesini İbn Kesîr ve Ebu Amr فَتُذَكِّرُ şeklinde rivâyet etmektedirler. Söz konusu kelime her iki okuyuşta da تَضِلَّ üzerine atfen mansûb olmakla birlikte, cumhurun okuyuşunun tefa‘ul kalıbından olması nedeniyle

¹³¹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 158.

¹³²⁰ Bakara 2/271. “...ve günâhlarınızdan bir kısmına keffaret olur...”

¹³²¹ Şevkânî söz konusu ismi İbn İshâk olarak zikretmiştir. Tarafımızdan yapılan araştırmalar söz konusu şahsın siyer müellifi ve muhaddis Ebu Abdillâh Muhammed b. İshâk el-Medenî (ö. 768) olduğunu, ancak bu okuyuşu rivâyet eden ismin İbn Ebî İshâk künyesi ile meşhur nahiv âlimi Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî (ö. 735) olduğunu göstermektedir. Detay için bkz., Hulusi Kılıç, “İbn Ebû İshak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 435; Mustafa Fayda, “İbn İshak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 93.

¹³²² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Ebu Hafs Seyyid İbrahim Sâdık İmrân (thk.), C. I, s. 396; Abdurrahmân Umeyra (thk.), C. I, s. 492.

¹³²³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 396.

¹³²⁴ Bakara 2/282. “...Şayet ikisi de erkek olamıyorsa, doğruluğuna emin olduğunuz şahitlerden bir erkekle iki kadını şahit yapın, ki biri unutursa diğeri hatırlatsın...”

mana, “Kadınlardan birisi yanılır veya unutursa diğeri ona hatırlatır.” iken; İbn Kesîr ve Ebu Amr’ın sülâsî kalıptan gelen okuyuşunda “Kadınlardan birisi yanılır veya unutursa diğeri ona fazlasıyla hatırlatır.” şeklinde anlaşılmaktadır.¹³²⁵

Örnek 8: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنَاكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ 1326 âyet-i kerîmesinde yer alan لَمَا آتَيْنَاكُمْ ifadesi, Medine-i Münevvere imamı (Nâfi)¹³²⁷ tarafından لَمَا آتَيْنَاكُمْ; Hamza kırâatinde لَمَا آتَيْنَاكُمْ ve diğerk kırâat imamlarına göre de metindeki gibi لَمَا آتَيْنَاكُمْ şeklinde okunmaktadır. Yalnızca Hamza kırâatinin detaylarını aktaran Şevkânî; âyet-i kerîmedeki ل/âm harfinin ta’lîl (sebeup bildiren) manasına geldiğini, مَا ism-i mevsûlunun ise bir görüşe göre الَّذِي/ki manasına gelerek أَخَذَ fiiline bağlandığını, bir görüşe göre de mastariyet anlamı taşıyarak “Öncelikle size kitap ve hikmeti vermem sonra ise Hz. Peygamber’in (s.a.s.) gelerek size onları tasdik etmesi sebebiyle...” manasına geldiğini ifade etmektedir.¹³²⁸

Örnek 9: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ 1329 âyet-i kerîmesindeki الْقُرْآنَ kelimesi, ism-i işâretin sıfatı yahut bedeli olmakla mansûb olarak okunmaktadır. Ferrâ (ö. 822) ism-i işâretin önüne onu cer edecek gizli bir ب/bâ harfinin takdiriyle mecrûr, Zeccâc (ö. 923) ise bu kelimenin mübtedâ kabul edilerek madmûm okunmasına cevaz vermektedirler.¹³³⁰ İlgili isimlerin eserleri incelendiğinde Ferrâ’nın Şevkânî’nin ifadelerini destekler nitelikte bu kelimenin mecrûr olarak okunmasına sadece cevaz vermekle kalmadığı, aynı zamanda –kırâat ulemâsından böyle bir rivâyet olmamasına rağmen- okuyucunun doğru olanı yapacağını ifade ettiği görülmektedir.¹³³¹ Zeccâc’ın görüşünde ise Şevkânî’nin söylemleri arasında biraz fark bulunmaktadır. Zeccâc, bu kırâatin mansûb şeklinde gerçekleştiğini; madmûm ve mecrûrun dil kuralları gereği kabul edilebilir olduğunu ancak bu şekilde okunmaması gerektiğini ifade etmektedir.¹³³²

¹³²⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, ss. 410-411.

¹³²⁶ Âl-i İmrân 3/81. “Hani Allâh (c.c.) vaktiyle peygamberlerden: ‘Celâlim hakkı için, size kitap ve hikmetten her ne verdimse...’ diye söz almıştı...”

¹³²⁷ Şevkânî’nin umumiyetle yedi kırâati ona tamamlayan üç kırâatten bahsetmemesi sebebiyle aslında bu kelimedede Nâfi ile beraber aynı okuyuşu rivâyet eden Ebu Cafer’i Medine-i Münevvere imamlarından saymadığı kanaatindeyiz.

¹³²⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 481.

¹³²⁹ Yûsuf 12/3. “Sana bu Kur’ân’ı vahy etmekle geçmişteki olayları en iyi şekilde sana anlatıyoruz.”

¹³³⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 7.

¹³³¹ Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me’âni'l-Kur’ân*, C. II, Âlemi’l-Kütüb, Beyrut 1983, s. 32.

¹³³² Ebu İshâk İbrâhim b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me’âni'l-Kur’ân ve İ’râbuh*, Abdülcelîl Abduh Şelebi (thk.), C. III, Âlemi’l-Kütüb, Beyrut 1988, s. 88.

Örnek 10: إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ
¹³³³ âyet-i kerîmesindeki يَا أَبَتِ kelimesi, İbn Âmir hariç tüm yedi kırâat imamı tarafından metinde yer aldığı şekliyle rivâyet edilmektedir. Şevkânî'ye göre söz konusu kurrâ, kelimenin aslını يَا أَبِي olarak kabul etmekte ve hususi bir nidâ kalıbı ortaya çıkarılmasına matuf olarak, hazfedilen izâfet ي/yâ'sının yerine gelen ت/tâ harfinin, mahzûf ي/yâ harfinin cinsinden olan kesre ile harekelendiği görüşüne göre okuyuşlarını delillendirmektedirler. Kelime, İbn Âmir kırâatinde ise ت/tâ harfinin fethasıyla يَا أَبَتِ şeklinde yer almaktadır. Şevkânî, bu kelimenin aslının ise يَا أَبَتَا olup /elif harfinin hazfedilmesi ile son şeklini alarak İbn Âmir kırâatini delillendirdiğini ifade etmektedir.¹³³⁴

Ayrıca cumhur ulema, يُوسُف kelimesini Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında س/sîn/ harfinin dammesiyle okumaktadır. Her ne kadar Arapça bir kelime olduğu rivâyeti olsa da Şevkânî'nin ucme (yabancı kelime)¹³³⁵ ve alemiyyet (özel isim) olmak üzere iki illetle gayr-ı munsarif¹³³⁶ olarak kabul edilen görüşü benimsediği bu kelimeyi, Talha b. Musarrıf (ö. 730) يُوسُف şeklinde,¹³³⁷ İbn Zeyd ise يُوسُف şeklinde okumaktadır.¹³³⁸

Örnek 11: تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ فُصُورًا
¹³³⁹ âyet-i kerîmesinde yer alan يَجْعَلُ fiili, İbn Kesîr ve İbn Âmir kırâatleri ile Âsım kırâatının Ebu Bekr Şu'be rivâyetinde isti'nâf cümlesi olarak kabul edilerek ل/lâm harfinin dammesiyle يَجْعَلُ şeklinde yer almaktadır.¹³⁴⁰ Şevkânî, her iki kırâatin tevcîhini dil açısından inceleyerek; إِنْ شَاءَ ile başlayan şart cümlesinin mâzi fiil, cevabının ise mudari olması sebebiyle meczûm ya da madmûm harekelenmesinin câiz

¹³³³ Yûsuf 12/4. "Bir vakit Yûsuf (a.s.), babasına: 'Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla, güneşi ve ayı gördüm: onlar bana secde ediyorlardı!' demişti."

¹³³⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 7.

¹³³⁵ Zemahşerî de bu kelimenin Arapça olduğu rivâyetini reddederek, İbranice olduğu görüşünü savunmaktadır. Detay için bkz; Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vil*, C. III, s. 251.

¹³³⁶ İsmîn; adl, vasıf, te'nîs, marife, ucme, cemi, terkîb, elif-nûn zâid ve veznî fiil illetlerinden ikisi ya da ikisinin yerine geçebilen birisi olması durumunda kesre ve tenvin alamama durumudur. Detay için bkz., Cemâlüddîn Osman b. Ömer (İbnü'l-Hâcib), *el-Kâfiye fi 'İlmi'n-Nahv ve's-Şâfiye fi 'İlmi't-Tasrîf ve'l-Hatt*, Salih Abdülazîm eş-Şâir (thk.), Mektebetü'l-Âdâb, Kahire 2010, s. 12.

¹³³⁷ İbn Hâleveyh'in de aynı kırâat görüşünü paylaştığı kelimeyi İbn Atiyye يُوسُف şeklinde rivâyet etmektedir. Detay için bkz; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*, s. 66; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. III, s. 219.

¹³³⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 7.

¹³³⁹ Furkân 25/10. "O Allâh (c.c.) öyle yücedir ki dilerse sana bundan daha hayırlısını verir; altından ırmaklar akan cennetler ve güzel güzel köşkler!"

¹³⁴⁰ Ebu Abdullâh Muhammed b. Şüreyh, *el-Kâfi fi'l-Kırâati's-Seb'*, Ahmed Mahmûd Abdüssemî' eş-Şâfiî (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, s. 169; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 100.

olduğu kuralını¹³⁴¹ hatırlatmaktadır. Bu durumda ilk cevap olan جَعَلَ fiili takdîren meczûm ya da madmûm kabul edilebilir, bu fiile atıf yapılan mezkûr يَجْعَلُ fiili ise isteğe göre i'râbı değiştirilerek okunabilir. Kendisi ise salt bilgi vererek, hangi kırâati ve i'râbı tercih ettiğini zikretmemektedir.¹³⁴²

Örnek 12: Şevkânî'ye göre, وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا¹³⁴³ âyet-i kerîmesindeki يَتَّخِذَهَا kelimesi, cumhur kurrâ tarafından damme ile يَتَّخِذَهَا şeklinde; Hamza, Kisâi ve A'meş tarafından ise fethayla يَتَّخِذَهَا şeklinde rivâyet edilmektedir.¹³⁴⁴ Bu başlığın konusu olmamakla birlikte, ilgili tevcîhin müellif tarafından eksik arzedildiği görülmektedir. Nitekim kırâat sahasında yer alan kaynak eserlerde fetha ile kırâat; Hamza, Kisâi, Yakûb ve Halef kırâatleri ile birlikte, Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde yer almaktadır.¹³⁴⁵

İlgili tevcîhin dilbilimsel detaylarını zikreden Şevkânî, madmûm kırâat olan يَتَّخِذَهَا fiilinin, sıla cümlesi (yan cümle) olarak يَشْتَرِي üzerine atfedilerek veya isti'nâf cümlesi kabul edilerek madmûm okunduğunu beyan etmektedir. Ayrıca burada kendi tercihinin birinciden yana olduğunu “أولى” kaydıyla belirtmektedir.

Müellif, ilgili kelimenin mansûb okunmasını da لِيُضِلَّ fiili üzerine atfedilerek mümkün olduğunu izah etmektedir. Bu durumda da kelime, anlamda yer alan haramlığın sebebini izah etmeye yardımcı olmaktadır.¹³⁴⁶

Örnek 13: الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ¹³⁴⁷ âyet-i kerîmesinde yer alan خَلَقَهُ kelimesi; İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından ل/âm harfinin iskânıyla خَلَقَهُ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹³⁴⁸ Şevkânî yedi kırâati esas olarak Ebu Cafer ile Yakûb kırâatinden bahsetmezken; dil açısından ilgili kelimenin iki farklı okuyuşunun detaylarına inmektedir. Müellife göre bu kelime, Ebu Ubeyd (ö. 838) ile Ebu Hâtim'in (ö. 869) de tercih ettiği görüşe göre, cumhurun kırâati olan mâzi fiil kalıbında خَلَقَهُ şeklinde okunduğunda شَيْءٍ kelimesinin sıfatı olarak mahallen mecrûr

¹³⁴¹ Zeynüddîn Muhammed b. Bîralî el-Birgîvî, *İzhâru'l-Esrâr fi'n-Nahv*, Enver b. Ebî Bekr eş-Şeyhî ed-Dağîstânî (thk.), Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2009, s. 111.

¹³⁴² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 78.

¹³⁴³ Lokmân 31/6. “İnsanlar arasında, Allâh (c.c.) yolundan saptırmak ve o yolu alaya almak için boş sözlere itibar eden nice adamlar vardır...”

¹³⁴⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 281.

¹³⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 346; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VII, s. 3307; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 109.

¹³⁴⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 281.

¹³⁴⁷ Secde 32/7. “O, yarattığı her şeyi güzel yarattı ve insanı yaratmaya bir çamurdan başladı.”

¹³⁴⁸ İbn Şüreyh, *el-Kâfi fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 182; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 110.

olmaktadır, ancak كَلَّ kelimesinden sıfat olması da mümkündür ki bu durumda da mahallen mansûb kabul edilmektedir.

Müellife göre, diğer kırâat olan خَلَّفَهُ okuyuşunda dört çeşit dil kuralı mevcuttur. Birincisi, nahiv ulemasının tercihidir ki bu kelime كَلَّ شَيْءٍ izâfetine “bedelü’l-iştimâl”¹³⁴⁹ olarak bedel kılınmaktadır. Ayrıca buradaki هـ zamiri izâfete râcîdir. İkincisi, yine ilgili kelime aynı yere “bedelü’l-kül mine’l-kül”¹³⁵⁰ olarak bedel kılınmaktadır. Buradaki zamir ise Hz. Allâh’a (c.c.) râcîdir. Bu görüşte أَحَسَّن fiili, güçlü bir ifade için tef’îl kalıbından gelen حَسَّن manasına gelmekte ve “Hiçbir şey yoktur ki hikmetinin gereği olarak onun güzel mahlûkatından olmasın!” anlamı taşımaktadır. Üçüncüsü, أَحَسَّن fiili, أَعْطَى/verdi veya أَلْهَمَ/ilham etti fiilleri manasına gelmekte ve bu durumda da onun gibi iki mefûl alarak nasb etmektedir. Bu görüşte كَلَّ شَيْءٍ izafeti birinci mefûl, خَلَّفَهُ fiili ise ikinci mefûl olarak anlaşılakta ve “Her şeye kendine mahsus yaratılışını verdi.” veya “Her şeye ihtiyacı olan yaratılışı ilham etti.” manalarını içermektedir. Dördüncüsü ise ilgili kelime müekked mastar¹³⁵¹ olarak mansûbdur. Şevkânî bu kelime ile alakalı olarak dil kurallarını zikretmesine rağmen herhangi bir tercihte bulunmamaktadır.¹³⁵²

Örnek 14: وَقُرْآنَ فِي بُيُوتِكُمْ وَلَا تَنْرُجْنَ النَّجَائِلَةَ الْأُولَى ¹³⁵³ âyet-i kerîmesindeki قُرْآنَ kelimesi; Nâfî, Âsım ve Ebu Cafer tarafından mezkûr şekilde; diğer kurrâ tarafından ise ق/kâf harfinin kesresiyle قُرْآن şeklinde zikredilmektedir.¹³⁵⁴ Müellifin Ebu Cafer’i dikkate almadığı bu tevcîhin sarf açısından tahlilinde, dilbilimi âlimleri tarafından farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Şevkânî, cumhurun okuyuşu olan قُرْآن kırâatinde kelimenin, sülâsi mücerredin altıncı bâbından وَقُرَّ وَقِرَّ وَقِرَّ وَقِرَّ şeklinde “İskân et!” manasına geldiğini ifade etmektedir. Onun beyan ettiğine göre Müberred (ö. 900), cumhurun okuyuşunu tercih etmekle birlikte, kelimenin وَقُرَّ yerine قَرَّ kalıbından türetildiğini kabul etmektedir. Ona göre, kelimenin aslı اِقْرُرْنَ olmalıdır. Birinci ر/râ harfi tahfif için

¹³⁴⁹ “Bedel ile kendisinden bedel yapılan kelimelerin arasında külliyet veya cüziyetsiz bir alaka olması” demektir. Tehânevî, *Keşşâfü İstulâhâti’l-Fünûn ve’l-’Ulûm*, C. I, s. 316.

¹³⁵⁰ “Bedel ile kendisinden bedel yapılan kelimelerin aynı mefhumda birleşmeleri” demektir. Tehânevî, *Keşşâfü İstulâhâti’l-Fünûn ve’l-’Ulûm*, C. I, s. 316.

¹³⁵¹ “Tekit etmek, adet bildirmek ya da cins belirtmek amacıyla fiilin mastarı olarak gelen isim” demektir. İbnü’l-Hâcib, *el-Kâfiye fi’l-’İlmi’n-Nahv ve’ş-Şâfiye fi’l-’İlmi’t-Tasrîf ve’l-Hatt*, s. 18.

¹³⁵² Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 299.

¹³⁵³ Ahzâb 33/33. “Evlerinizde vakarla oturun! Dışarı çıkarken de, câhiliyyet dönemindeki gibi süslenip çıkmayın!..”

¹³⁵⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kirâati’l-’Aşr*, C. II, s. 348; Pâluvî, *Zübdetü’l-’İrfân*, s. 111.

hazfedilmiş, harekesi olan kesre ق/kâf harfine nakledilmiş, ihtiyaç kalmadığı için de vasil hemzesi düşürülmüştür.

Dilbilimcilerden Ebu Ali el-Fârisî (ö. 987) de bu kırâati tercih etmekle birlikte farklı bir i'lâl kuralı ile meseleyi ele almaktadır. Ona göre kelimenin aslı yine إِفْرَزْنَ olarak kabul edilmektedir. Birinci ر/râ harfi; aynı cinsten iki harfin şeddenmesi gerektiği, ancak ق/kâf harfinin de sâkin olması nedeniyle iki sâkinin yan yana gelmesinin verdiği kerahetten ötürü ي/yâ harfine çevrilmiştir. Bu durumda kelime, إِفْرَزْنَ şekline gelmektedir. Ancak ي/yâ harfinin kesre ile harekelenmesinin dil kuralı gereği hoş görülmemesi sebebiyle harekesi olan kesre ق/kâf harfine nakledilmiş, kendisi de sâkin olarak kaldığı için yine iki sâkinin yan yana gelememesinden dolayı kelimenin başındaki ء/hemze ile beraber hazfedilmiştir.

Diğer rivâyet olan ق/kâf harfinin fethası ile kırâat ise Kisâî'den nakille Ebu Ubeyd (ö. 838) tarafından dil açısından ele alınmaktadır. Ebu Ubeyd, fetha kırâatin Arapların “قَرَرْتُ بِالْمَكَانِ/Mekana yerleştim!” deyimiyile Hicâz lügatinde yer aldığından bahsetmektedir. Bununla birlikte onun, “Arap dili ilmi hocalarımız fetha ile kırâati inkâr ederlerdi, dolayısıyla ‘قَرَرْتُ بِالْمَكَانِ’ deyimini çoğu dilci tarafından câiz görülmemiştir.” ifadesinden, kendisinin kesre ile kırâati tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu kısımda Şevkânî bir değerlendirme yaparak, Kisâî'den nakil yaptığı halde bu görüşe katılmamasını bir çelişki olarak kabul etmekte ve “Kisâî de onun hocalarının büyüklerindendi.” ifadesi ile bu durumu dile getirmektedir.

İlgili tevcîhte Ebu Hâtîm'in (ö. 869) de Ebu Ubeyd'e benzer bir görüşe sahip olduğu görülmektedir. O, قَرَرْنَ rivâyetinin Arap kelâmında yer almayan bir kelime olduğunu iddia etmektedir. Ancak Nehhâs (ö. 950) bu ifadeleri kabul etmeyerek, Ebu Ubeyd'in Kisâî'den naklettiği “قَرَرْتُ بِالْمَكَانِ” deyimini ile Ali b. Süleymân'dan nakledilen “قَرَرْتُ بِهِ عَيْنًا” deyimini öne sürmektedir. Böylece o, قَرَرْنَ rivâyetinin aslında bu kelimelerden müştâk kılındığı fikrini benimsediğini belirtmektedir. Bu durumda Ali b. Süleymân'dan gelen görüşte âyet-i kerîmenin manası “Evlerinizde gözlerinizi nurlandırın! (dışarıya çıkarak uygunsuz ortamlarla gözünüzü karartmayın!)” şeklinde anlaşılmaktadır.

Şevkânî, Nehhâs'ın “güzel bir vecih” olarak tanımladığı bu görüşe itiraz ederek “أَقُولُ/Ben derim ki...” ifadesiyle bu izahatı güzel göremediğinden bahsetmektedir. Ona göre bu âyet-i kerîmede kastedilen emir, hanımların gözünü nurlandırmak yerine,

evlerinde oturmalarına yöneliktir. Buradan da anlaşılacağı üzere Şevkânî, Ebu Ubeyd'in Kisâî'den naklederek dil analizi yaptığı قَرَنَ rivâyetine daha sıcak bakmaktadır.¹³⁵⁵

Örnek 15: لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ¹³⁵⁶ âyet-i kerîmesinde yer alan لَ harfinin vasfî ile alakalı olarak dört ayrı görüş ortaya konulmaktadır. Birinci olarak bu edat; Ebu Ubeyde (ö. 824) ve sair müfessirler tarafından zâid olarak cümlede yer almaktadır. Dolayısıyla “Yemin ederim!” manasına gelmektedir. Ferrâ ve birçok dilcilerin görüşüne göre ise bu harf nefy edatıdır, ancak peşindeki kelimeyi nefyetmez, ölümden sonra diriltilmeyi inkâr edenler için bir tekzîb mahiyetindedir. Mukadder bir ifade ile “İş sizin iddia ettiğiniz gibi değil, ben yemin ederim ki...” manasını taşımaktadır. Üçüncü bir görüşe göre ise bu harf yine nefy manası vermektedir. Ancak bu nefy, aynen ikinci görüşte olduğu gibi yemini nefyetmek demek değildir. Bir diğer ifadeyle “Ben yemin etmem!” manası anlaşılmamaktadır. Bilakis “Ben kendisi için yemin ettiğimi büyük göstermem, doğrusu o, benim gösterdiğimden daha büyüktür.” manasına gelmektedir. Son iddia olarak, bu edat bir nefy harfidir, yemin edileni daha çok ortaya çıkarma amacına matuf olarak yemini nefyetmektedir.

Cumhur kurrâ ilgili kelimeyi metinde yer aldığı gibi لَا أَقْسِمُ şeklinde rivâyet etmektedirler. Şevkânî'ye göre Hasan-ı Basrî, Zührî, İbn Hürmüz ve İbn Kesîr'nin râvîlerinden biri, ilgili kelimeyi /elif harfinin iptali, ل/âm harfinin de ibtidâ kabul edilmesiyle لَا أَقْسِمُ şeklinde okumaktadırlar. Ancak burada Şevkânî'nin Kisâî kırâatini zikretmediği göze çarpmaktadır. Hâlbuki o, ilgili kurrâ ile aynı rivâyette bulunmaktadır. Ayrıca “İbn Kesîr'nin râvîlerinden birisi” diye bahse konu olan râvî, Bezzî'dir.¹³⁵⁷ Şevkânî, eserde oldukça sık ismi geçen bu zâtı, nedeni bilinmeyen bir şekilde ismen zikretmekten imtina etmiştir.

Müellif, edatla alakalı olarak dört ayrı görüşü özetledikten sonra “وَالْقَوْلُ الْأَوَّلُ هُوَ “ وَأَرْجَحُ هَذِهِ الْأَقْوَالِ/Tüm bu görüşlerin içerisinde tercihe layık olanı birinci görüştür.” diyerek, cumhurun لَا أَقْسِمُ kırâati ile müfessirlerin لَ hakkındaki “zâid” görüşünü tercih ettiğini beyan etmektedir.¹³⁵⁸

¹³⁵⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, ss. 332-333.

¹³⁵⁶ Kıyâmet 75/1. “Hayır! Kalkış günü olan kıyâmete yemin ederim!”

¹³⁵⁷ Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 139.

¹³⁵⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, ss. 397-398.

Örnek 16: إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى¹³⁵⁹ âyet-i kerîmesindeki ابْتِغَاءَ kelimesi, bir önceki âyet-i kerîmede yer alan نِعْمَةٍ kelimesinden istisnâ edilerek mansûb okunmaktadır. Ancak iki kelimenin aynı cins içerisinde yer almamaları sebebiyle bu istisnâ munkatı’dır.¹³⁶⁰ Müellif, bu kelimenin mefûl-u leh¹³⁶¹ olarak mansûb olmasına da cevaz vermektedir. Bu durumda mana “Bir nimet beklentisi olmaksızın, yalnızca yüce Rabbinin rızası için verir.” şeklinde anlaşılmaktadır. Ferrâ (ö. 822) ise ilgili kelimenin tevîl üzerine mansûb olduğunu ve “Ben sana yaptıklarının karşılığı olarak vermedim, bilakis Rabbinin rızası için verdim.” şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir.¹³⁶²

Aslında önceki âyet-i kerîmedeki نِعْمَةٍ kelimesinin, zımmen fâil ya da ibtidâ olmakla mahallen merfû’ olduğu kabul edilmektedir. Bu durumda مِنْ harfi zâid olarak ele alınmaktadır. Temîm lügatinde yer alan bu kurala göre bedelin, eğer munkatı’ istisnâda yer alınması istenirse, onu muttasıl durumuna getirmek ve madmûm okumak gereklidir. Şâz kırâat imamlarından Yahya b. Vessâb da bu ayrıntıyı göz önünde bulundurmakta ve cumhurun rivâyet ettiği şeklin hilafına olarak ilgili kelimeyi نِعْمَةٍ kelimesinden bedel yaparak madmûm okumaktadır.

Şevkânî meseleyle alakalı son bir bilgi olarak da Mekki’den (ö. 1045) rivâyetle, Ferrâ’nın yukarıda geçtiği gibi ابْتِغَاءَ kelimesinin نِعْمَةٍ kelimesinden bedel kılınarak madmûm okunmasına cevaz verdiğini,¹³⁶³ ancak bunun gerçeğe uzak bir görüş olduğunu ifade etmektedir. Ancak Şihâbüddîn (ö. ?) ise Ferrâ’nın bu görüşüne karşı çıkarak, onu madmûm bir kırâat duymamakla itham etmektedir. İlâveten Ferrâ’nın gerçeğe uzak görmesini de uzak gördüğünü, çünkü bu kırâatin gayet mümtâz bir rivâyet olduğunu eklemektedir. Şevkânî ise gerekli bilgileri yalnızca ifadeyle iktifa etmekte ve ilgili tartışmada salt bilgi vererek herhangi bir yorum yapmaktan kaçınmaktadır.¹³⁶⁴

¹³⁵⁹ Leyl 92/20. “Ancak yüce Rabbinin rızasını kazanmak için verir.”

¹³⁶⁰ “Müstesnâ, kendisinden istisnâ edilen kelimenin cinsinden olmaması” demektir. İbnü’l-Hâcib, *el-Kâfiye fi ‘İlmi’n-Nahv ve ‘ş-Şâfiye fi ‘İlmi’t-Tasrîf ve ‘l-Hatt*, s. 25.

¹³⁶¹ “İşlenen fiilin sebebi olarak ifade edilen mefûl” demektir. İbnü’l-Hâcib, *el-Kâfiye fi ‘İlmi’n-Nahv ve ‘ş-Şâfiye fi ‘İlmi’t-Tasrîf ve ‘l-Hatt*, s. 23.

¹³⁶² Ferrâ, *Me’âni ‘l-Kur’ân*, C. III, s. 273.

¹³⁶³ Ferrâ, *Me’âni ‘l-Kur’ân*, C. III, s. 273.

¹³⁶⁴ Şevkânî, *Fethu ‘l-Kadîr*, C. V, s. 540. Mevzu ile alakalı diğer örnekler için bkz., C. I, s. 363, 370, 507, 520, 543, 559, 582, 671, 705, 707; C. II, s. 10, 115, 211, 316 (2 adet), 405, 550, 584, 585, 659; C. III, s. 7, 117, 139, 361, 440, 463, 468, 470, 497, 523, 526, 568, 590, 600; C. IV, s. 6, 11, 44, 145, 153, 356, 429, 438, 439, 520 (2 adet), 518, 526, 527, 539, 674; C. V, s. 21, 71, 103, 267, 385, 388, 416, 497.

Netice olarak Şevkânî, eserinde yer alan kırâat vecihlerini dilbilimsel açıdan da incelemektedir. Aynı zamanda bu alanda yaklaşık on beş adet eser telif ettiği göz önüne alındığında, meseleye hâkimiyeti de ortaya çıkmaktadır. O, vecihlerde yer alan dilbilimsel meseleleri bütün teferruatlarıyla zikretmekte, sahada mahir olan isimlerin söylediklerini detaylandırmakta ve bazılarında da kendi fikirlerini ortaya koyarak alanda söz sahibi olduğunu hissettirmektedir.

3.7. Kırâatlere Şiir ile İstîshâdda Bulunması

İslâmiyet öncesi Araplar, asabiyet/kavmiyet bağı oldukça güçlü, ancak devlet anlayışı olmayan ve kabileler hâlinde yaşayan dağınık bir toplum olarak tasvir edilmektedir. Kavmiyet anlayışı hat safhada olan cahiliye dönemi Arap toplumu, kavminin tehlike içerisinde yer aldığını hissettiği anda, diğerleriyle savaşacak nitelikte içe dönük ve korumacı bir yaşam tarzını benimsemişlerdir. Bununla birlikte yazılı kültürün gelişmemiş olması sebebiyle sözlü kültür ön plandadır. Bu kültürün gelişmesi de yine kavmiyet anlayışının üst seviyede olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Kendi kavminde yer alan bir ismin diğerlerine, kavminin diğer kavimlere, Arapların diğer milletlere olan üstünlüğünü ispat etmeye çalışan hatip ve şairler, bu geleneğin ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır. Bu durumda Arap sözlü kültürü, *hitabet* ve *şiir* şeklinde iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Aynı amaç doğrultusunda kullanılan bu iki literatürden hitabetin detaylarına, yazılı olarak günümüze kadar pek fazla gelmemesi nedeniyle şiir mefhumundan daha az vakıf olunmaktadır. Toplum nezdinde hitabetin, kavmiyet anlayışı içerisinde olanlarının yanı sıra; intikam, arabuluculuk, nişan ve düğün merasimleri, taziye, vasiyet, didaktik ve kehanet gibi alt başlıklarının genel kabul gördüğü bilinmektedir. Bu mefhumun en önemli özellikleri ise giriş ve sonuç bölümlerinin olmaması, kısa cümleler kurulması ve doğaçlama söylenmesidir.¹³⁶⁵

Konumuz olan şiir/الشعر mefhumu, lügat itibarıyla “bilmek ve anlamak” manalarına gelirken, ıstılahta “belirli sınırlar içerisinde rumuzlarla ifade edilen sözler” demektir.¹³⁶⁶ Bu mefhum, Arap sözlü kültürünün içerisinde oldukça sağlam bir zeminde ve hitabete göre daha üst seviyede yer almaktadır. İlmi seviyeleri birbirinden farklı tüm kesimden insanların kolaylıkla söyleyebildiği, kafiyesi aynı ve iki mısra ile meydana gelen *recez*, bunun daha uzun ve hususi olanı *urcûze* ve *recezden kesilmiş*

¹³⁶⁵ Hüseyin Elmalı, “Hitâbet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 158.

¹³⁶⁶ Ferâhîdî, *Kitâbü'l- 'Ayn*, C. II, s. 337.

olan *karîz* başta olmak üzere, belirli konularda bir kural dâhilinde uzunca meydana getirilen *kaside* ve bunun daha kısası olan *kasîd/karîz*, şiirin alt başlığını oluşturmaktadır.¹³⁶⁷

Meseleye konu temelinde bakıldığında ise özellikle *eyyâmü'l-‘arab* denilen savaşlarda meydana gelen kahramanlık içerikli tür olan *hamâse*, Câhiliye dönemi şiirin en çok kullanılan konularından olup; savaşta ölenlerin kahramanlıklarına ağıt niteliğinde söylenen *mersiye*, düşmanların hicvedilmesi amacıyla söylenen *hicâ* ve destan için *melhame*, hamâsenin alt birimi olarak değerlendirilmektedir. Bu terimin zıddı olarak *eş‘ârü'l-insâf* ise düşmanların kahramanlıklarından bahsetmektedir.¹³⁶⁸ Ayrıca Ukaz ve Zülmecâz gibi panayırlarda şiir müsabakaları düzenlenmesi ve birçok şairin, şiirlerini ezberleyen ve başkalarına da aktaran kendine özel râvîlerinin olması, Câhiliye dönemi Arapların şiire verdikleri önemini göstermesi açısından önemli kabul edilmektedir.¹³⁶⁹ Hamâse edebiyatı, Câhiliye dönemi sonrasında ise asabiyet/kavmiyet eğiliminden hızla uzaklaşarak, tüm İslâm neferlerini içine alan ve Allâh (c.c.) yolunda cihâd etmenin faziletinden bahseden bir türe evrilmiştir.¹³⁷⁰

Şiirin İslâmî kültüre adaptasyonu bazı kesimlerce olumsuz olarak nitelendirilse de Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “Muhakkak beyânda sihir, şiirde ise hikmet vardır.” ve “Şiir, iyisi ve kötüsü olan bir kelâmdır.” gibi beyanlarıyla birlikte, farklı zamanlarda Hassân b. Sâbit, Ka‘b b. Mâlik ve Abdullâh b. Revâha’dan (r.a.) şiir inşâd etmelerini istemesi; Hz. Ali’nin (r.a.) “Şiir, sözün terazisidir.” ifadesi ve İbn Abbâs’ın (r.a.) “Allâh’ın (c.c.) kitabını okuyup da anlayamadığınızda Arap şiirlerine bakınız! Çünkü şiir, Arab’ın divanıdır.” sözü, içeriğinin müspet olması şartıyla şiirin devr-i sâadette de kabul gördüğünün işareti olarak görülmektedir.¹³⁷¹

İstişhâd/الإستِشْهَادُ kelimesi ise شَهَدَ fiilinin istif‘âl bâbından mastarı olup lügatte “şâhit getirmek”¹³⁷² manasına gelmektedir. Istilâhî olarak da benzer şekilde

¹³⁶⁷ İsmail Durmuş, “Şiir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 147.

¹³⁶⁸ İsmail Durmuş, “Hamâse”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 437-438.

¹³⁶⁹ Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Haldûn, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, Abdullah Muhammed ed-Dervîş (thk.), C. II, Dâru Ya‘rub, Dimeşk 2004, s. 413; Durmuş, “Şiir”, C. XXXIX, s. 146.

¹³⁷⁰ İbn Haldûn, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, C. II, s. 413.

¹³⁷¹ Ebu Ali Hasan b. Reşîk el-Kayravânî, *el-Umde fî Mehâsini’ş-Şi‘ri ve Âdâbihî ve Nakdihî*, Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid (thk.), C. I, Dâru’l-Ceyl, Beyrut, 1981. ss. 27-31.

¹³⁷² Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Abdülazîz Matar (thk.), C. VIII, Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1994, s. 253.

anlamlandırılabilir. Teknik olarak özellikle âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler ve Arap dili vasıtasıyla örneklendirmek demektir. Mevzumuz olan şiirin kendisinde olduğu gibi şiirle istişhâdın mevsûkiyetinde de ihtilaf söz konusudur. Bununla birlikte çoğu ulemâ şiirle istişhâdın imkân dâhilinde olduğu hususunda görüş beyan etmektedirler. Meseleye olumlu yaklaşanlardan birisi olan Bağdâdî (ö. 1682), istişhâdın icrasını iki kısma ayırarak *şiir ve diğerleri* şeklinde ifade etmekte ve şiirin istişhâd sahasına olan etkisini gözler önüne sermektedir.¹³⁷³

Bağdâdî, şiirle istişhâd bağlamında şairleri dört tabakada ele almaktadır: Birincisi, İslâmiyet öncesi olan Câhiliye dönemi şairleridir. İkincisi hem Câhiliye hem de İslâmiyet dönemine yetişmiş olan ve muhadramûn denilen şairlerdir. Üçüncüsü, İslâmiyet'in ilk dönemlerinde şiirle meşgul olan ve mütekaddimûn denilen şairlerdir. Dördüncüsü ise İslâmiyet'in ilk dönemlerinden sonra yaşamış olan ve müvelledûn/muhdesûn denilen şairlerdir. Umumi kanaate göre, bunlardan ilk iki kısımda zikredilen şairlerin istişhâdı ihtilafsız kabul görürken, üçüncü kısımdakiler aykırı ifadelere rağmen yine kabul görmekte, ancak son kısımdakilerin istişhâdı kabul edilmemektedir.¹³⁷⁴

Her ne kadar âyet-i kerîmelerin şiir yoluyla istişhâdına olumsuz bakanlar olsa da Hz. Ömer'in (r.a.) muhtemelen hilafeti döneminde yaşamış olduğu bir hadise, bu meselenin önemine vurgu yapmaktadır. Nitekim o, minbere çıkarak عَلَى تَخَوُّفٍ ¹³⁷⁵ âyet-i kerîmesindeki تَخَوُّفٍ kelimesinin ne anlama geldiğini sorduğunda ortamda bulunanlar sükût etmiş, ancak Hüzeyl kabilesinden yaşlı bir zat kalkarak bu kelimenin kendi lügatlerinde yer aldığını ve “noksanlaştırmak” manasına geldiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer'in (r.a.) “Buna dair Arapların şiirlerinde bir örnek var mıdır?” sorusu üzerine yaşlı zat, kendi kabilesinden olan bir şaire ait تَخَوُّفَ الرَّحْلِ مِنْهَا ¹³⁷⁶ şiiri inşâd etmiştir. Bu şiirden sonra Hz. Ömer (r.a.) hâzirûna “Ey insanlar! Dîvânınız olan cahiliye şiirlerini öğreniniz. Nitekim

¹³⁷³ Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisani'l-Arab*, Abdüsselâm Muhammed Harun (thk.), C. I, Mektebetül-Hâncî, Kahire 1997, s. 5.

¹³⁷⁴ Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisani'l-Arab*, C. I, ss. 5-6.

¹³⁷⁵ Nahl 16/47. “Yahut da kendilerini eksilte eksilte cezalandırmasından emin mi oldular?..”

¹³⁷⁶ “Seyahat onun üst üste toplanmış besili hörgücünü zayıflattı. Aynı zımparanın kayın dalını eksiltip incelttiği gibi.” Bu şairin kimliği hususunda açıktan bir ifade bulunmamaktadır. Ancak Âmir b. Sa'saa kabilesinin Benî Aclân koluna mensup da olsa İbn Mukbil'in (ö. 70/689'dan sonra) تَخَوُّفَ الرَّحْلِ مِنْهَا الشَّيْرِ ¹³⁷⁶ şeklindeki şiiri nedeniyle burada kast edilen ismin bu zat olduğu düşünülmektedir. Detay için bkz., Ebu Ka'b Temîm b. Übey b. Mukbil el-Âmirî, *Dîvânü İbn Mukbil*, İzzet Hasan (thk.), Dimeşk 1962, s. 405; Taceddin Uzun, “Temîm b. Übey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 422.

[?] muallekâtında yer alan ¹³⁸¹ أَبَاهُنْدٍ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْنَا *** وَأَنْظِرْ نُحْبِرَكَ الْبَقِيَّةَ (1381) şiiriyle istişhâd etmektedir.¹³⁸² Mezkûr şiirde yer alan kelime, A‘meş’in kırâatine uygun olarak if‘âl kalıbından gelmektedir.

Örnek 2: ¹³⁸³ وَكَأَيُّنْ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ âyet-i kerîmesinde yer alan كَأَيُّنْ kelimesinin aslı, Halîl b. Ahmed (ö. 791) ve Sîbeveyhi’ye (ö. 796) göre أَيُّ şeklinde olup başına teşbih edatı olan ك/kâf gelerek “كَمْ/nice” manasında kullanılmıştır. Ancak manasının değişmesi sebebiyle lafzı da değişmiş ve bundan dolayı Mushaf-ı şerîfte ن/nûn ile yazılmıştır.¹³⁸⁴ Tüm bu bilgileri Kurtubî’nin tefsîrinden alan Şevkânî, meseleyi izahta kısmen özgün bir dil kullanmaya çalışmaktadır. Buna göre sonraki süreçlerde Araplar tarafından şekli sürekli değiştirilen kelimenin dört ayrı okunuşu ortaya çıkmıştır. Birincisi, İbn Kesîr’in de rivâyeti olan كَائِنٌ kırâatidir. Bu kelimenin Araplar tarafından kullanıldığını ifade için Kurtubî’nin de tefsîrinde bahsettiği şair Cerîr’e (ö. 732 [?]) ait olan ¹³⁸⁵ وَكَأَيُّنْ بِالْأَبَاطِحِ مِنْ صَدِيقٍ *** تَرَاهُ لَوْ أُصِيبْتُ هُوَ الْمُصَابَا وَكَأَيُّنْ رَدَدْنَا عَنْكُمْ مِنْ مُدَجِّجٍ *** بِحَيِّ أَمَمِ الرَّكْبِ يَزِيدِي مُقْتَعًا (ö. 641) ait ¹³⁸⁶ şiirine yer veren Şevkânî, ilaveten şair Züheyr b. Ebu Sülmâ’nın (ö. 609 [?])’in ¹³⁸⁷ وَكَأَيُّنْ تَرَى مِنْ مُعْجِبٍ لَكَ شَخْصُهُ *** زِيَادَتُهُ أَوْ نَقْصُهُ فِي التَّكَلُّمِ Arap edebiyatında oldukça fazla biçimde kullanıldığını ima etmekte ve bu kırâate sağlam bir zemin aramaktadır. İkincisi, cumhurun rivâyeti olan كَأَيُّنْ kırâatidir. Üçüncüsü كَأَيُّنْ, dördüncüsü de كَيْئَانْ şeklinde rivâyet edilen kırâatlerin kimler tarafından okunduğuna dair bir bilgi vermeyen Şevkânî, bu kelimenin okunuşuyla alakalı olarak *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*’da yer alan bilgilerden biraz farklı rivâyetlere yer

¹³⁸¹ “Hind’in babası, bizim için acele etme! Bize süre ver ki kesin olanı sana haber verelim.” Amr b. Külsûm, *Dîvânü Amr b. Külsûm*, Emîl Bedî Yakûb (thk.) Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1991, s. 71.

¹³⁸² Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 180.

¹³⁸³ Âl-i İmrân 3/146. “Nice peygamberlerle beraber Rabb’e kulluk edenler harp ettiler de...”

¹³⁸⁴ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 519.

¹³⁸⁵ “Nice arkadaşım vardır uçsuz bucaksız vadilerde, görseler beni hastayım, onlar da hastalanır.” تَرَاهُ kelimesi, Cerîr’in dîvânında يَرَانِي şeklinde yer almaktadır. Detay için bkz., Cerîr b. Atıyye et-Temîmî, *Dîvânü Cerîr*, Dâru Beyrut, Beyrut 1986, s. 21.

¹³⁸⁶ “Nice silahlılardan koruduk sizi, maskelerini takıp size saldıran.” Bu şiir Cebûrî’ye göre وَكَأَيُّنْ رَدَدْنَا عَنْكُمْ مِنْ مُدَجِّجٍ *** يَجِيءُ أَمَامَ الْأَلْفِ يَزِيدِي مُقْتَعًا şeklinde inşâd edilmiştir. Detay için bkz., Yahya el-Cebûrî, *Şi’ru Amr b. Şe’s el-Esedî*, Dâru’l-Kalem, Kuveyt 1983, s. 32.

¹³⁸⁷ “Görünüşünden etkilediğiniz nice insanlar vardır, konuştuğunuz hayranlığınız artar ya da azalır.” Fâûr, şiirin ilk bölümünün etkilediğiniz nice insanlar vardır, konuştuğunuz hayranlığınız artar ya da azalır. Detay için bkz., Züheyr b. Ebi Sülmâ, *Dîvânü Züheyr b. Ebi Sülmâ*, Ali Hasan Fâûr (thk.), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 111.

vermektedir.¹³⁸⁸ Ayrıca o, Ebu Cafer kırâatinde yer alan teshîl ile tûl (2 elif) ve kasr (1 elif) okuyuşuna da değinmemektedir.¹³⁸⁹

Örnek 3: Şevkânî, *أَرْسَلَهُ مَعَنَا عَدَا يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَخَافِطُونَ*¹³⁹⁰ âyet-i kerîmesindeki *يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ* kelimelerinin; Ebu Amr, İbn Kesîr ve İbn Âmir tarafından *نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ* şeklinde; diğer kurrâ tarafından da *نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ* şeklinde okunduğunu ifade etmektedir. İlgili kırâatleri dil açısından ele alan Şevkânî, birinci kırâatin “رَتَعَ الْإِنْسَانُ” “رَتَعَ الْإِنْسَانُ” “رَتَعَ الْإِنْسَانُ” sözünde geçen رَتَعَ kelimesinden alıntılanabileceğini söylemekte ve bu kelimeyi Hansâ'nın (r.a.) (ö. 645) *نَزْتَعُ مَا رَتَعْتُ* (ö. 645) *نَزْتَعُ مَا رَتَعْتُ* şiiiriyle; ikinci kırâatin ise “رَعَى الْغَنَمَ” “رَعَى الْغَنَمَ” “رَعَى الْغَنَمَ” Koyunu otlatmak” sözüyle Arap lisanında kullanılmakta olan رَعَى kelimesinden müştak bir sözcük olduğunu iddia ederek, onu da Ferezdak'ın (ö. 732) *فَارَعَى فَرَارَةَ لَا هَنَّاكَ الْمَرْتَعُ* (ö. 732) *فَارَعَى فَرَارَةَ لَا هَنَّاكَ الْمَرْتَعُ* şiiiriyle delillendirmeye çalışmaktadır.¹³⁹³

Örnek 4: *قَالُوا نَفَقْدُ صُوعَ الْمَلِكِ وَلَمَنْ جَاءَ بِهِ جَمَلٌ بَعِيرٌ وَأَنَا بِهِ رَعِيمٌ*¹³⁹⁴ âyet-i kerîmesindeki *صُوعَ* kelimesi; Yahya b. Ya'mer tarafından *صُوعَ*¹³⁹⁵ şeklinde, Ebu Recâ tarafından *صُوعَ* şeklinde, Übey b. Ka'b (r.a.) tarafından *صِيَاعَ* şeklinde, Ebu Cafer¹³⁹⁶ ve Ebu Hüreyre tarafından *صَاعَ* şeklinde ve cumhur tarafından da *صُوعَ* şeklinde rivâyet edilmektedir. Şevkânî, bu rivâyetlerin içerisinde yalnızca cumhurun rivâyet ettiği son kırâate *نَشْرَبُ الْخَمْرَ بِالصُّوعِ جَهَارًا*¹³⁹⁷ şiiiriyle istişhâd etmektedir.¹³⁹⁸ Buradaki *بِالصُّوعِ* kelimesi, cumhurun *صُوعَ* kırâatine delil olarak getirilmektedir.

Örnek 5: *عَوْرَاتِ الْعَوْرَاتِ الَّتِي لَمْ يَطْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ*¹³⁹⁹ âyet-i kerîmesindeki *عَوْرَاتِ* kelimesi, cumhur kurrâ tarafından mezkûr şekilde okunmaktadır. Şevkânî'ye göre bu

¹³⁸⁸ Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. II, s. 578; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, ss. 519-520.

¹³⁸⁹ Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 43.

¹³⁹⁰ Yûsuf 12/12. “Yarın bizimle beraber gönder, gezsin oynasın; şüphesiz biz onu gözetiriz.”

¹³⁹¹ “Kardeşine çok üzüldüğü için kendini otu bol yerlerde otlanan deveye benzetti ve oğlunu hatırlayıp hüzne kapıldı.” Ümmü Amr Tûmâdir eş-Şerîd (Hansâ') *Dîvânü'l-Hansâ'*, Hamdu Tammâs (thk.), Dâru'l-Marife, Beyrut 2004, s. 46.

¹³⁹² “Ey Fezâre kabilesi! Otlak size helal olmasın.” Ebu Firâs Hemmâm b. Gâlib el-Ferezdak, *Dîvânu Ferezdak*, Ali Hasan Fâûr (thk.), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1987, s. 353.

¹³⁹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 13.

¹³⁹⁴ Yûsuf 12/72. “Tellalın yanındakiler: ‘Melikin su kabını arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü bahşiş var.’ dediler. Tellal da: ‘Ben bu işe kefilim’ dedi.”

¹³⁹⁵ Ebu Hayyân'a göre bu kırâat *صُوعَ* şeklindedir. Detay için bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, C. V, s. 326.

¹³⁹⁶ Ebu Cafer'e ait bu kırâate, klasik kırâat eserlerinde rastlanamamıştır.

¹³⁹⁷ “Açıktan, kaplarla şarap içeriz.”

¹³⁹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 53.

¹³⁹⁹ Nûr 24/31. “...Henüz kadınların avretlerine muttali olmayan çocuklara zinetlerini açabilirler...”

aynı zamanda Arapların çoğunluğunun kullandığı lügate ait bir kalıptır. O, ilgili kelimeyle alakalı olarak ikinci bir rivâyete daha yer vererek; İbn Abbâs (r.a.) başta olmak üzere, İbn Ebî İshâk ve A‘meş’in و/vâv harfinin fethasıyla عَوْرَات şeklinde okuduklarını ifade etmektedir. Ayrıca Hüzeyl lügatine ait olan bu rivâyete kırâat-i seb‘a imamlarından İbn Âmir’i de ortak ederek, ondan gelen bir -şâz- nakilde de aynı okuyuşa yer verildiğini beyan etmektedir. Bu rivâyetin Araplar arasında meşhur olan bir lügate ait olan ve şâz olarak kabul edilen bu menkul rivâyeti teyit etmek isteyen Şevkânî, Ferrâ’ya¹⁴⁰⁰ ait olduğunu iddia ettiği رَفِيقٌ لِمَسْحِ الْمُتَكَبِّرِينَ *** مَتَأَوَّبٌ رَائِحٌ مَتَأَوَّبٌ *¹⁴⁰¹ şiiirle istişhâd etmektedir. Bu şiiirde de بَيِّضَاتِ kelimesi, Hüzeyl lehçesinin kuralları gereği ي/yâ harfinin fethasıyla inşâd edilmektedir.¹⁴⁰²

Örnek 6: ¹⁴⁰³ أَوْلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ: âyet-i kerîmesindeki أَوْلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ cümlesi; cumhur kurrâ tarafından mezkûr şekilde okunmaktadır. Bu tevcîhte آيَةٌ kelimesi كَانْ mefhumunun mukaddem haberi, يَعْلمُهُ fiili ise onun muahhar ismi olarak kabul edilmektedir. Mezkûr cümle İbn Âmir tarafından ise muhâtab sîgayla أَوْلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ şeklinde rivâyet edilmektedir. Bu durumda da آيَةٌ kelimesi كَانْ fiilinin ismi, أَنْ ise haberi olarak yer almaktadır. Şevkânî ilgili tevcîhte cumhura ait kırâatin manasını detaylı bir biçimde ifade ederek bir anlamda kendi tercihini de ortaya koymaktadır.

Nitekim bu kırâatte manayı “Onlar için, İsrâiloğullarından iman etmiş olan ulemanın, Muhammed’in (s.a.s.) hak peygamber olduğuna dair inandıkları bilgisi yok mudur? Hâlbuki bu ulemâ, kitaplarında onun varlığından bahsedildiğini haber veriyorlardı.” şeklinde izah eden müellif, İbn Âmir’in kırâatine pek sıcak bakmadığını نَظَرَ kelimesi ile okuyucuya hissettirmektedir. Ona göre كَانْ mefhumunun isminin nekre, haberinin ise marife olmasının hoş görülmemesi sebebiyle bu kırâate dikkat etmek gerekmektedir. Hoş olmayan bu hususun Arap şiiirlerinde şâz kabilinden de olsa mevcut olduğunu kabul eden Şevkânî, görüşünü Kutâmî’nin (ö. 719-20 [?]) فَلَا

¹⁴⁰⁰ Söz konusu şiiirin aidiyeti ile alakalı olarak; İbn Cinnî “Hüzelî” isminden bahsederken, Ebu Hayyân “Bazılarının bana söylediğine göre...” şeklinde ifade etmekte, Halebî ise Ferrâ’nın bu beyanını öne sürmektedir. Ancak Ferrâ *Me‘âni’l-Kur‘ân*’nda bu şiiire değinmemektedir. Detaylı bilgi için bkz., İbn Cinnî, *el-Muhteseb fî Tebyîni Vücûhi Şevâzî’l-Kırâât ve ’l-İzâh ’anhâ*, C. I, s. 58; Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, C. VI, s. 414; Halebî, *ed-Dürri’l-Mesûn fî ’Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn*, C. VIII, ss. 398-399.

¹⁴⁰¹ “Benim devem, yumurtalarına ulaşmak için gece gündüz yürüten devekuşu kadar hızlıdır.”

¹⁴⁰² Şevkânî, *Fethu’l-Kadir*, C. IV, s. 31.

¹⁴⁰³ Şu‘arâ 26/197. “Onu İsrâiloğullarının âlimlerinin bilmesi de, onlar için bir delil değil mi?”

¹⁴⁰⁴ يَكُ مَوْقِفٌ مِنْكَ الْوَدَاعَا ve Hassân b. Sâbit'in (ö. 680 [?]) (r.a.) ¹⁴⁰⁵ وَكَانَ مَزَاجَهَا عَسَلٌ وَمَاءٌ şiirleriyle istişhâd etmektedir. Burada dikkati çeken husus, Şevkânî'nin Arap şiirinden kendi ilmî altyapısına yakın olanı değil de hoş karşılamadığı kırâati şiirle istişhâd etmesidir. Bu şiirlerde geçen مَوْقِفٌ ve عَسَلٌ وَمَاءٌ kelimeleri كَانَ fiilinin nekre isimleri olarak gelmiş, الْوَدَاعَا ile مَزَاجَهَا kelimeleri ise marife haberi olarak zikredilmiştir.¹⁴⁰⁶

Örnek 7: Şevkânî, ¹⁴⁰⁷ أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ âyet-i kerîmesinin secde âyeti olup olmadığı ve أَلَّا kalıbının ne anlama geldiği hususunda görüş farklılıklarının mevcut olduğunu iddia etmektedir. Onun ifadelerine göre kelime, önceki âyet-i kerîmede geçen lafızların bir illeti olarak secdenin terkinin beyanı nedeniyle ihbâr ifade etmekte, dolayısıyla emir manasına gelmemektedir. Bu sebepten de mezkûr âyet-i kerîme cumhura göre secde âyeti olarak kabul edilmemektedir. Nitekim Zeccâc, manaya taalluk eden “secde edilmemesi” hususunun önceki âyet-i kerîmedeki “صَدَّ/yoldan çevirdi” fiiline, Ferrâ ise “سُؤِلَ/süsledi” fiiline bağlandığı görüşünü tercih etmektedirler.¹⁴⁰⁸

Bu kelime cumhur kurrâ tarafından mezkûr şekilde, Zührî ve Kisâî tarafından ise tahfifle أَلَّا يَسْجُدُوا şeklinde rivâyet edilmektedir. Şâz kırâat mensubu olarak Zührî'ye yer verdiği halde, aynı rivâyetten bahseden Ebu Cafer ile Yakûb'un râvîsi olan Ruveys'in¹⁴⁰⁹ mütevâtir sayılan kırâatlerine yer vermeyerek bir usul hatasına sebep olan müellif, Kisâî'nin “Hocalarımdan hiçbirinin burada emir kalıbıyla tahfif kırâatinin haricinde okuduklarına şahit olmadım!” ifadelerini beyan ederek, onun kendi rivâyetine olan güvenini de bir manada kabul etmektedir.

Kisâî kırâatinin hattına da değinen Şevkânî, ilgili kırâatin أَلَّا يَسْجُدُوا hattıyla yazılması gerekirken sahâbenin bu kelimedeki yer alan /elif ve vasıl hemzesini kural dışı bir biçimde hazfederek ي/yâ harfini س/sîn harfine birleştirdiklerini ve kelimeye son şeklini verdiklerini ifade etmektedir. Yine ona göre bu kırâat aslında أَلَّا يَا هَوْلَاءِ takdirinde olmakla birlikte, münâdâ hazfedilmekte ve cümle son hâlini almaktadır. Bu durumun Arap şiirinde de fazlaca yer bulduğundan bahseden Şevkânî,

¹⁴⁰⁴ “Bu ayrılığımız son görüşmemiz olmasın!” Ebu Saîd Umeyr b. Şüeyym (Kutâmî), *Dîvânü'l-Kutâmî*, İbrâhîm es-Sâmerrâî ve Ahmed Matlûb (thk.), Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1960, s. 31.

¹⁴⁰⁵ “Bal ve su, onun karakteridir.” Hassân b. Sâbit (r.a.) dîvânında كَانَ yerine يَكُونُ fiili yer almaktadır. Detay için bkz., Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Ensârî, *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, Abd E. Ali Mühennâ (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, s. 18.

¹⁴⁰⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. IV, s. 142.

¹⁴⁰⁷ Neml 27/25. “Allâh'a (c.c.) secde etmesinler diye...”

¹⁴⁰⁸ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, C. II, s. 290; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuh*, C. IV, s. 115.

¹⁴⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 337.

oldukça detay vererek izah ettiği bu kırâatin dilbilimsel yönüne Zürrumme'nin (ö. 735) أَلَا يَا اسْلَمِي يَا دَارَمِي عَلَى الْبَلِي *** وَلَا زَالَ مُنْهَلًا بِجَرَ عَانِكَ الْقَطْرُ¹⁴¹⁰ Ahtal'in (ö. 710/11 [?]) أَلَا يَا اسْلَمِي¹⁴¹¹ ve Humeyd b. Sevr el-Hilâlî'nin (r.a.) (ö. 689 [?]) أَلَا يَا اسْلَمِي¹⁴¹² şiirleri ile istişhâdda bulunmaktadır.¹⁴¹³ Bu şiirlerin üçünde de aynı kalıpla gelen أَلَا يَا اسْلَمِي kelimeleri, Zührî ve Kisâî'den rivâyet edilen أَلَا يَاسْجُدُوا kırâatinin asıl formu olan أَلَا يَاسْجُدُوا ile aynı nitelikte yer almaktadır.

Örnek 8: وَلَا تَمُنُّنْ تَسْتَكْبِرُ¹⁴¹⁴ âyet-i kerîmesindeki لَا تَمُنُّنْ kelimesi cumhur tarafından idğamsız olarak; Hasan-ı Basrî, Ebu'l-Yemân¹⁴¹⁵ ve Eşheb el-Ukaylî tarafından ise idğamla لَا تَمُنُّنْ şeklinde okunmaktadır. تَسْتَكْبِرُ kelimesi ise cumhura göre hâl cümlesi olduğundan dolayı damme ile okunmaktadır. Bu durumda mana “Sen, verdiğini çok bulduğun bir hal içerisine girerek başa kakma!” şeklinde anlaşılmaktadır. Şevkânî'ye göre ikinci bir görüş olarak, fiil bir أَنْ harfi ile mansûb olmuş, daha sonra أَنْ hazfedilince asıl hareke olan damme geri gelmiştir. İbn Mesûd (r.a.), Hasan-ı Basrî, Yahya b. Vessâb ve A'meş bu görüşün bir kısmına katılarak, kelimeyi açıktan أَنْ ile mansûb okumaktadırlar.

İbn Ebî Able ise bunu لَا تَمُنُّنْ fiilinden bedel yaparak, cezimle تَسْتَكْبِرُ şeklinde rivâyet etmektedir. Bu kırâate zemin olması amacıyla يَلْقُ أَتَامًا يُضَاعَفُ لَهُ¹⁴¹⁶ âyeti kerîmeleri ile Ubeydullâh b. el-Hür el-Cu'fi'ye (ö. 687) ait olan مَتَى تَأْتِنَا تَلْمِمْ بِنَا فِي دِيَارِنَا ve İmruülkays'a (ö. 540 [?]) ait olan فَالْيَوْمَ أَشْرَبَ غَيْرِ *** تَجِدُ حَطْبًا جَزْلاً وَنَارًا تَأْجَجَا¹⁴¹⁷

¹⁴¹⁰ “Ey sevgilimin diyarı! Daima huzura kavuşasın. Topraklarının üzerinden yağmur bereketi kesilmesin.” Ebü'l-Hâris Zürrumme el-Kahtânî, *Dîvânü Zirrumme*, Mecid Tarrad (thk.), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1996, s. 202.

¹⁴¹¹ “Ey Bekir Kabilesi'nin Hind'i! Sağlıcakla kalasın!” Ahtal'in dîvânında بَنِي بَكْرِ tamlaması بَنِي بَكْرِ şeklinde zikredilmektedir. Detay için bkz., Ebu Mâlik Gıyâs b. Gavs el-Ahtal, *Dîvânü'l-Ahtal*, Mehdi Muhammed Nâsiruddîn (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, s. 110.

¹⁴¹² “Sağlıcakla kal! Sağlıcakla kal! Sağlıcakla kal! Konuşmasan bile sana selam olsun.” Bu beyt, Humeyd b. Sevr'in dîvânında تَمَّتْ اسْلَمِي *** ثَلَاثُ تَحِيَّاتٍ وَإِنْ لَمْ تَكَلِّمْ şeklinde yer almaktadır. Detay için bkz., Humeyd b. Sevr el-Hilâlî, *Dîvânü Humeyd b. Sevr el-Hilâlî*, Abdülazîz el-Meymenî (thk.), Matbaatü Dâri'l-Kütübi'l-Misriyye, Kahire 1951, s. 133.

¹⁴¹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 161.

¹⁴¹⁴ Müddessir 74/6. “Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma!”

¹⁴¹⁵ Söz konusu isim, Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ında Ebu's-Semmâl el-'Adevî olarak, *Fethu'l-Kadîr*'in diğer tahkikinde ise buradaki gibi Ebu'l-Yemân olarak yer almaktadır. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. X, s. 59; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Abdurrahmân Umeyra (thk.), C. V, s. 431.

¹⁴¹⁶ Furkân 25/68-69.

¹⁴¹⁷ “Ne zaman bize misafir olarak gelersen; ocağımızı açık, bizi hazırlıklı görürsün.” Ahmed Ali Dehmân, *Ubeydullâh b. el-Hür el-Cu'fi beyne Enâşidi'l-Butûle ve'l-Âlâmi'n-Nedem*, İttihâdü'l-Kitâbi'l-Arab, Dimeşk 2002, s. 65.

يُضَاعَفُ 1418 مُسْتَحَقَّبِ *** إِيْمًا مِنَ اللَّهِ وَلَا وَاعِلٍ
kelimeleri sebebiyle İbn Ebî Able'nin kırâatini istişhâd etmektedir.
Bununla birlikte لا تَمُنُّ ile لا تَمُنُّ fiillerinin birbirinden bedel yapılamayacak kadar mana
zıtlığı içeren iki kelime olmaları nedeniyle bu kırâate bir itirazın gerçekleştiğini de
isim vermeden ifade etmektedir.¹⁴¹⁹

Örnek 9: Şevkânî, Fecr sûresinde yer alan أَكْرَمَنَ ve أَهَانَنَ 1420 kelimelerinin Nâfi
tarafından yalnızca vasıl hâlinde, İbn Muhaysın ve Yakûb kırâatleri ile İbn Kesîr
kırâatinin Bezzî rivâyetinde hem vakıf hem de vasıl hâlinde bir ي/yâ isbâtı ile أَكْرَمَنِي
ve أَهَانَنِي şeklinde; diğer kurrânın rivâyetlerinde ise Mushaf-ı şerîfin resm-i hattına
uygun olarak ي/yâ harfinin hazfiyle okunduğundan bahsetmektedir. Ancak
Şevkânî'nin bu tevcîhi eksik olarak izah ettiği görülmektedir. Nitekim o, şâz kırâatleri
zikretmesine rağmen Ebu Amr'ın hulüfle,¹⁴²¹ Ebu Cafer'in ise hulüfsüz olarak Nâfi ile
beraber aynı tevcîhte bulunmasından bahsetmemektedir.¹⁴²²

Şevkânî, Mushaf-ı şerîfin hattına uygun olarak hazifle okunan kırâatin dilbilim
açısından benzerine Arap şiirlerinde de rastlandığını belirterek, şair A'şâ'nın (ö. 629
[?]) وَمَنْ كَاشِحٍ ظَاهَرَ غَمْرُهُ *** إِذَا مَا انْتَصَبْتُ لَهُ أَنْكَرَنَ 1423 şiirini inşâd etmektedir. Bu şiirde
yer alan أَنْكَرَنَ kelimesinin aslı أَنْكَرَنِي olmakla birlikte, meseleye konu olan mezkûr
kelimelerdeki gibi sonundaki mütekellime ait ي/yâ harfi düşürülmektedir.¹⁴²⁴

Örnek 10: İnşirâh sûresindeki أَلَمْ تَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ 1425 âyet-i kerîmesinde yer alan
أَلَمْ تَشْرَحْ soru cümlesi, Abbâsî halifesi Ebu Cafer el-Mansûr (ö. 775) tarafından ح/hâ
harfinin fethasıyla أَلَمْ تَشْرَحْ şeklinde rivâyet edilmektedir. Şevkânî, Zemaşerî'nin
“Halife Mansûr, herhalde ح/hâ harfini biraz açıktan ve mahrecini uzatarak okudu da
dinleyenler onun hareke verdiklerini zannettiler.” diyerek yorumlamasına herhangi bir

¹⁴¹⁸ “Ben bugün kimse bana rahatsızlık vermeden ve Allah'a karşı günah işlemekten içtim.” أَشْرَبُ
kelimesi İmruülkays divânında أُسْقَى olarak yer almaktadır. Detay için bkz., Ebu Vehb Hunduc b.
Hucr (İmruülkays), *Dîvânü İmruülkays*, Abdurrahman el-Mustâvî (thk.), Dâru'l-Marife, Beyrut
2004, s. 141.

¹⁴¹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, ss. 385-386.

¹⁴²⁰ Fecr 89/15-16.

¹⁴²¹ “Kırâat, rivâyet ya da tarîklere ait farklılıklar ya da kurrânın farklı okuyuşları” manasına
gelmektedir. Detay için bkz., Mes'ûl, *Mu'cemü Mustalehâti 'İlmi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, s. 212.

¹⁴²² Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 144.

¹⁴²³ “Kindar olduğu için toyluğu ortaya çıktı. Nitekim durumum düzelince beni inkâr eder.” A'şâ'nın
divânında bu beytin ilk kısmı وَمِنْ شَانِي كَانِيْفٍ وَجْهُهُ şeklinde yer almaktadır. Detay için bkz., Meymûn
b. Kays el-A'şâ, *Dîvânü'l-A'şâ el-Kebîr Meymûn b. Kays*, Muhammed Hüseyin (thk.), Mektebetü'l-
Âdâb bi'l-Cemâmîz, Kahire tsz., s. 19.

¹⁴²⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 521.

¹⁴²⁵ İnşirâh 94/1. “Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”

tepki vermemekte,¹⁴²⁶ ancak meseleyi izahata başladığında onun gibi düşündüğü anlaşılmaktadır.

Halife Mansûr'un bu rivâyeti İbn Atıyye'nin *el-Muharraru'l-Vecîz*'inde de yer almaktadır. İbn Atıyye, bu rivâyetin teknik olarak mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Buna göre kelimenin aslı *أَلَمْ نَشْرَحْ* iken *ن/nûn* harfi önce *ل*elif harfine çevrilmiş, daha sonra da hafiflik için hafzedilmiş olabilir. Şevkânî, İbn Atıyye'nin bu kırâat ile alakalı olarak son fikrine yer vermeyerek, okuyucuya sanki onun mezkûr kırâati temellendirmek ve kabullenmek için gayret sarf ettiğini hissettirmektedir. Hâlbuki İbn Atıyye, bu kırâati *مرودة/ret olunmuş* olarak nitelemektedir.¹⁴²⁷ Yine Şevkânî, İbn Atıyye'nin mezkûr kırâati dil açısından mümkün olabileceği ile alakalı olarak kendi eserinde de yer verdiği iki adet şiiri zikretmektedir. Bu tevcihin Arap dil kurallarına uygun olduğunu işaret eden İbn Atıyye, Ebu Zeyd Saîd b. Evs el-Ensârî'nin (ö. 830) *Kitâbü'n-Nevâdir fi'l-Lüğâ*'sında şairin ismine yer vermeden zikrettiği *مِنْ أَيِّ* ¹⁴²⁸ *يَوْمِي مِنَ الْمَوْتِ أَفْرُ *** أَيَوْمَ لَمْ يُفَدَّرَ أَمْ يَوْمَ فُدِّرَ* *إِضْرِبَ* (ö. 564 [?]) ¹⁴²⁹ *عَنْكَ الْهُمُومَ طَارَقَهَا *** ضَرْبَكَ بِالسَّيْفِ قَوَّسَ الْفَرَسِ* şiirini meselenin anlaşılabilmesi açısından inşâd etmektedir. Bu şiirlerde geçen *لَمْ يُفَدَّرَ* ile *إِضْرِبَ* kelimeleri, yukarıda izah edilen gerekçelerden dolayı fethayla harekelenmiştir.

Şevkânî, bu iki şiirin peşinden, tekit için getirilen *ن/nûn* harfinin *ل*elif harfine çevrilmesi ve daha sonrada hafzedilmesi şeklinde iki aşamada gerçekleşen bu i'lâlin ilk aşamasının literatürde yer bulduğunu ve bunun oldukça az bir biçimde meydana geldiğini, Accâc'ın (ö. 715-16 [?]) *يَحْسِبُهُ الْجَاهِلُ مَا لَمْ يَعْلَمَا *** شَيْخًا عَلَى كُرْسِيِّهِ مُعَمَّمًا* ¹⁴³⁰

¹⁴²⁶ Zemahşerî bu ifadeyi “فَالُوا/dediler” şeklinde başlatmakta ve bunu kendi görüşü olarak dile getirmemektedir. Detay için bkz., Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, C. VI, s. 396.

¹⁴²⁷ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. V, s. 496.

¹⁴²⁸ “Ölümden ne zaman mı kaçacağım? Şimdi savaşa hazırlanıyorum. Bu yüzden ölümden korkmaya hakkım yok.” Şevkânî'nin İbn Atıyye'nin bilgilerine paralel bilgilere yer vermesi sebebiyle mezkûr şiirin aidiyeti araştırıldığında, Ebu Zeyd'in eserinde isim vermediği; ancak İbn Cinnî'nin hem Ebu Zeyd'e ait esere hem de şiirin sahibi olarak Hz. Ali'ye (r.a.) değindiği görülmektedir. Ayrıca bu şiir, Hz. Ali'nin (r.a.) dîvânında da yer almaktadır. Bu durumda Şevkânî'nin, Hz. Ali'ye (r.a.) ait olan şiiri Ebu Zeyd'e dayandırdığı, asıl aidiyetten de bahsetmediği anlaşılmaktadır. Detay için bkz., Ali b. Ebî Tâlib, *Dîvânü İmâm Ali*, Naîm Zerzûr (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.s. 79; Ebu Zeyd Saîd b. Evs el-Ensârî, *Kitâbü'n-Nevâdir fi'l-Lüğâ*, Muhammed Abdülkâdir Ahmed (thk.), Dâru's-Şûrûk, Beyrut 1981, s. 164; İbn Cinnî, *el-Muhtesef fi Tebyîni Vücûhi Şevâzî'l-Kırâat ve'l-İzâh 'anhâ*, C. II, s. 366.

¹⁴²⁹ “Önüne bakması için atın kulağına vurduğunda kafasını çevirdiği gibi sen de yüzünü hayatın kederlerinden çevir!” Ebu Amr Tarafe el-Abd el-Vâilî, *Dîvânü Tarafe b. el-Abd*, Dürriyye el-Hatîb ve Lütîfi es-Sakkâl (thk.), Müessesetü'l-Arabiyye, Beyrut 2000, s. 164.

¹⁴³⁰ “Kendisini tanımayan kimse, onu koltuk üzerinde sarıklı bir şeyh sanır.” Şiirin aidiyeti ile alakalı olarak farklı isimler dile getirilmektedir. Bu minvalde şairin Accâc, Ferrâ, Müsâvir el-Abesî, Dübeyrî, İbnü'l-A'râbî veya Ebu Hanâ el-Fak'asî olduğuna dair rivâyetler yapılmaktadır. Detay için

şiiirindeki يَغْلَمَا لَمْ kelimesi ile izah etmektedir. Ancak o, Halife Mansûr'un kırâatine tamamı zayıf üç dil kuralından dolayı sıcak bakmadığını belirtmektedir. Ona göre birinci olarak; لَمْ ile cezimli okunan bir fiilin (muzari) ن/nûn harfiyle tekidi zayıftır. İkinci olarak; vasıl hâlinde ن/nûn harfinin /elif harfine çevrilmesi zayıftır. Çünkü ibdâl/çevirme meselesi vakıf hâlinde olması gereken bir dil kuralıdır. Üçüncüsü ise velev ki bu ibdâl gerçekleşmiş olsa bile daha sonra /elif harfinin hazfedilmesi zayıftır.

Yine bu kırâatin tashihi için bazı kişilerin لَمْ harfi ile muzari fiili nasbeden, نُنْ harfi ile de cezmeden bir Arap lûgatini ön plana sürdüklerini belirten Şevkânî, Âişe bnt. el-A‘cem’e (ö. ?) ait إِقْدَامِهِ أَحَدًا (ö. ?) ait ¹⁴³¹ فِي كُلِّ مَا هَمَّ مَضَى رَأْيُهُ قَدْ مَأْمُومًا *** وَلَمْ يُشَاوِرْ فِي إِقْدَامِهِ أَحَدًا (ö. ?) ait ¹⁴³¹ şiirini naklederek, bu lûgatin sahihliğini kabul ettiğini, ancak diğer lûgatlerin bunun zıddına kural koyduklarından dolayı mezkûr kırâatin mevsûkiyyetinin buna bağlanamayacağını beyan etmektedir. Bunun devamında da Halife Mansûr hakkında oldukça ağır kelimelerle ithamda bulunan müellif, bu kırâatin aslında zoraki de olsa mümkün olabileceğini, ancak nâkilin durumunun buna müsait olmadığını “Tüm bu izahlarla beraber; adaletsizliği, zulmü ve zorbalığı oldukça fazla ve ilmi de az olan bu adamın kırâatinin üzerinde çok da durulmaya değmez!” cümlesiyle dile getirmektedir.¹⁴³²

Örnek 11: ¹⁴³³ لِإِيْلَافِ فُرَيْشِ âyet-i kerîmesindeki إِيْلَافِ kelimesi, cumhurun kırâatine göre if‘âl kalıbından أَوْلَفَ fiilinin mastarı olmakla birlikte, dil açısından birçok varyasyonu mevcuttur. Şevkânî’ye göre bu kelime; cumhur tarafından mezkûr şekilde, İbn Âmir tarafından إِيْلَافِ şeklinde, Ebu Cafer tarafından إِيْلَافِ şeklinde, İbn Mesûd (r.a.) ve İkrime tarafından baştaki ل/lâm harfinin fethasıyla meydana gelen bir

bkz., Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Cümel fi’n-Nahv*, Fahreddin Kabave (thk.), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1985, s. 238; Ebu Bekr Muhammed b. Kâsım el-Enbârî, *Kitâbü’l-Îzâhi’l-Vakf ve’l-İbtidâ fi Kitâbillâh*, Muhyiddin Abdurrahman Ramazan (thk.), C. I, Mecmau’l-Lûgati’l-Arabiyye, Dimeşk 1971, s. 361; Ebu Muhammed Yusuf b. Ebî Saîd es-Sîrâfî, *Şerhu Ebyâti Sibeveyh*, Muhammed Ali er-Rih Hâşim (thk.), C. II, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1974, ss. 239-240; Ebü’l-Hasen Ali b. İsmail el-Mürsî (İbn Sîde), *el-Muhkem ve’l-Muhîtu’l-A‘zam*, Abdülhamid Hindâvî (thk.), C. V, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2000, s. 243; İbn Usfûr el-İşbîlî, *Darâiru’ş-Şi‘r*, Seyyid İbrahim Muhammed (thk.), Dâru’l-Endelüs, Beyrut 1980, s. 29; Ebu Zeyd Abdurrahmân b. Ali el-Mekkûdî, *Şerhu’l-Mekkûdî ale’l-Elfiyye fi ‘İlmi’s-Sarf ve’n-Nahv*, Abdülhamid Hindâvî (thk.), Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 2005, s. 262.

¹⁴³¹ “Ne zaman bir şey yapmaya kalkarsa, kimseye danışmadan cesurca harekete geçer.” Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîr*, C. VIII, s. 483.

¹⁴³² Şevkânî, *Fethu’l-Kadir*, C. V, ss. 549-550.

¹⁴³³ Kureyş 106/1. “Kureyş’i bir araya getirip alışkanlık verildiği.”

emir kipiyle لِيَأْلَفَ şeklinde ve bazı Mekke-i Mükerrreme kurrâsı tarafından da إَلْفَ şeklinde rivâyet edilmektedir.

Bununla birlikte Ebu Cafer kırâatinde umumi olarak kaynaklar ile Şevkânî'nin ifadeleri arasında farklılıklar görülmektedir. Buna göre Ebu Cafer'e ait إَلْفِ ve لِيَأْلَفِ şeklinde iki okuyuşa yer verilmekteyken, kırâat-i aşere temelli eserlerin birçoğunda yalnızca لِيَأْلَفِ kırâati zikredilmektedir.¹⁴³⁴ Tefsîr ekollerinden Zemahşerî, Şevkânî'nin Ebu Cafer'e atfettiği kırâat bilgisinin aynısını ifade etmekteyken,¹⁴³⁵ Fahrüddîn Râzî ile birlikte Şevkânî'nin eserinin genelinde olduğu gibi bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde de çokça istifade ettiği Kurtubî mezkûr iki okuyuş olan إَلْفِ ve لِيَأْلَفِ rivâyetlerinden bahsetmektedirler.¹⁴³⁶

Şevkânî, mezkûr kırâatlerin tevcîhini ifadede üç farklı şiirden yararlanmaktadır. Bunlar içerisinde cumhurun okuyuşu olan إِيْلَافِ kelimesi için Matrûd b. Ka'b el-Huzâî'ye (ö. ?) ait وَالظَّاعِنِينَ لِرَحَلَةِ الْإِيْلَافِ ***¹⁴³⁷ şiiriyle; İbn Âmir'in إِيْلَافِ, Ebu Cafer'in de إَلْفِ kırâati için şair Müsâvir b. Hind'e (ö. 695 [?]) ait رَعَمْتُمْ أَنْ إِيْحَوْتَكُمْ فُرَيْشٌ *** لَهُمُ الْإِفْ وَلَيْسَ لَكُمْ إِيْلَافٌ¹⁴³⁸ şiiriyle ve Mekke-i Mükerrreme kurrâsının bazından rivâyet edildiğini belirttiği إِيْلَافِ kırâati için Ebu Tâlib'in (ö. 619) تَدُوْدُ الْوَرَى مِنْ عَصْبَةِ هَاشِمِيَّةٍ *** إِيْلَافُهُمْ فِي النَّاسِ خَيْرُ إِيْلَافِ¹⁴³⁹ şiiriyle istişhâd etmiştir.¹⁴⁴⁰ Ancak İbn Âmir ile bazı Mekke-i Mükerrreme kurrâsı diyerek ifade edilen rivâyetlerin farklılıklarının yalnızca irab kaynaklı olması ve bu âyet-i kerîmeye mahsus olması

¹⁴³⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, C. VI, s. 554; Hemedânî, *Ğâyetü'l-Ihtisâr fî Kırâati'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 726; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 403; İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teysîr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, Ahmed Muhammed Müflih Kudât (thk.), Dâru'l-Furkân, Amman 2000, s. 618; Kastallânî, *Letâifü'l-Işârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. X, s. 4401; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 631; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 148.

¹⁴³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil*, C. VI, s. 436.

¹⁴³⁶ Ebu'l-Fadl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. XXXII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, s. 105; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. X, s. 430.

¹⁴³⁷ "Onlar ki durumlar kötüleşince insanlara lütufta bulunan ve her daim ticaretlerinde kazançları bol ve bereketli olanlardır." Ebu Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Ömer Abdüsselâm Tedmûrî (thk.), C. I, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1990, s. 70, 71, 203.

¹⁴³⁸ "Kureyşlilerin soyundan geldiğinizi iddia ediyorsunuz. Ancak Kureyşlilerin dostları vardır, sizin dostunuz yoktur." Ebu Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî, *Dîvânü'l-Hamâse*, Ahmed Hasan Besec (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, s. 290.

¹⁴³⁹ "İnsanlar, Haşimîler sayesinde korunur. Zira vaatleri, insanların vaatlerinin en hayırlı olanıdır." Şiirin ilk kısmı Ebu Tâlib'in dîvânında مِنْ ذُرْوَةِ هَاشِمِيَّةٍ şeklinde yer almaktadır. Detay için bkz., Ebu Tâlib Abdümenâf b. Abdilmuttalib el-Hâşimî, *Dîvânü Ebi Tâlib*, Muhammed Altuncî (thk.), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1994, s. 56.

¹⁴⁴⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 596.

nedeniyle aslında birbirlerinin yerine kullanılabilen iki şiirin farklı isim başlığı altında inşâdı dikkati çekmektedir.

Netice olarak Şevkânî, Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin tefsîrinde, ilgili kelimelerin yine âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler ve Arap şiirleri ile istişhâd edilmesi metodunu yoğun bir biçimde uygulamaktadır. Bir kısmı kırâat tevcîhlerine zemin oluşturmaya matuf olan bu metotta, umumiyetle Kurtubî etkisi görülmektedir. Müellif, kelimelerin özellikle sarf, nahv ve belagat yönünden kadîm dönem Arap lisanında yer aldığını, Câhiliye dönemi ile İslâmiyet'in ilk dönemlerindeki şairlerden şiir inşâd ederek delillendirmeye gayret göstermektedir.

3.8. Fıkîh İhtilâflarında Kullanılan Kırâatlere Yaklaşımı

Fıkîh/الفقه kelimesi lügatte “zeki olmak”,¹⁴⁴¹ ve “muhatapın sözünün maksadını anlamak”¹⁴⁴² manalarına gelmektedir. İstilahta ise “edille-i şeriyyeden çıkarılmış olan amele müteallik hükümleri bilmek” demektir.¹⁴⁴³ Fıkîh ilmini derinlemesine bilene *fakîh*, diğer bir ismiyle *müçtehit* denmektedir. Ayrıca bu terim, dinî ilimlerin tamamını kapsayan bir yapıya bürünerek bu ilimlerde detaylı bilgi sahibi olmaya da isim olarak verilmektedir.¹⁴⁴⁴ Edille-i şeriyyeden çıkarılan tüm hükümlerin genel olarak “fıkîh” adı altında zikredilmesinin Ebu Hanîfe zamanında meydana geldiği bilinmektedir. Fıkîh terimi, bu dönemden sonra tasnif sürecinin başlamasına bağlı olarak; itikat (kelâm), tasavvuf, ahlak, hukuk gibi alt başlıklara ayrılarak müstakil ilim dallarının meydana gelmesine sebebiyet vermiştir.¹⁴⁴⁵ Bu terim günümüzde “İslâm hukuku” adı altında bilinmektedir.

Genel kanaatler çerçevesinde fikhî hükümlerin ana kaynağını; kitâb, sünnet, icmâ-ı ümmet ve kıyâs-ı fukahâ oluşturmaktadır.¹⁴⁴⁶ Fakîhin fikhî bir mesele ile alakalı olarak başvuracağı ilk kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kırâatlerin önemi bir anlamda burada ortaya çıkmaktadır. Kırâatler sebebiyle Hz. Allâh'ın (c.c.) muradının ortaya

¹⁴⁴¹ Cârullâh Ebi'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd (thk.), C. II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1998, s. 32.

¹⁴⁴² Cürçânî, *Mu'cemü't-Ta'rîfât*, s. 141.

¹⁴⁴³ Abdullah b. Ahmed b. Kudâme, *Ravdatü'n-Nâzir ve Cennetü'l-Menâzir*, Şaban Muhammed İsmail (thk.), C. I, Mektebetü'l-Mekkiye, Mekke-i Mükerrreme 1998, s. 54; Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Minhâcü'l-Vüsûl ilâ 'İlmi'l-Usûl*, Şaban Muhammed İsmail (thk.), Dâr İbn Hazm, Beyrut 2008, s. 51; Cürçânî, *Mu'cemü't-Ta'rîfât*, s. 141.

¹⁴⁴⁴ Tehânevî, *Keşşâfü Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, C. II, s. 1282.

¹⁴⁴⁵ Hayreddin Karaman, “Fıkîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 1.

¹⁴⁴⁶ Beydâvî, *Minhâcü'l-Vüsûl ilâ 'İlmi'l-Usûl*, s. 51.

çıkartılması mümkün olmaktadır. Süyûtî (ö. 1505), bazı müteahhirûn ulemasının görüşü olarak öne sürdüğü ifadelerle göre kırâat çeşitliliğinin faydasını, içeriğinde fıkıh-kırâat ilişkisine de değinerek şu şekilde izah etmektedir:

1. Ümmete kolaylık göstermek.
2. Diğer ümmetlerin kitaplarının bir vecihle inzâl edilmiş olması sebebiyle ümmet-i Muhammed'in diğerlerine karşı olan şeref ve faziletini beyan etmek.
3. Kırâatleri; medlerin miktarları ve imâlelerin teferruatlarına varıncaya kadar kelime kelime ezberlemeleri, bunlarla alakalı olarak gayretlerini sarf etmeleri, manalarına vâkıf olmaya çalışmaları, her bir kelimesinden bir ahkâm ve hikmet çıkarmaları ve onun vecihlerini, sebeplerini ve tercih durumlarını öğrenmekle meşgul olmaları sebebiyle sevaplarının artmasını temin etmek.
4. Hz. Allâh'ın (c.c.) kitabındaki sırları ortaya çıkarmak ve kırâatle alakalı olarak birçok vecih olmasına rağmen onu değıştirilmekten korumak.
5. İcâzındaki (kısa ifade ile çok şey anlatmak) mucizede mübalağayı ifade etmek. Şöyle ki Kur'ân-ı Kerîm kırâatlerin çeşitliliği, aynı zamanda âyet-i kerîmelerin çeşitliliği demektir. Bunlardan her birinin delalet ettiği mana başlı başına ayrı bir âyet-i kerîme olarak yazılsa, icâz yerine tavîl (uzun anlatım) olması gerekirdi. Kısaca az ifade ile çok şeyi anlatmak.
6. Bir kırâatin icmâlî olarak ifade ettiği manayı diğer kırâatin açıktan izah etmesi.¹⁴⁴⁷

Mütevâtir kırâatlerin delil olarak kullanılması hususunda bir ihtilaf görülmezken; şâz kırâatlerin fikhî hükümlerde istidlâl için kullanımı hususunda görüş birliği bulunmamaktadır. Hanefiler ile Şâfilerin bir kısmı bu duruma ılımlı yaklaşırken, diğer fakîhler şâz kırâatten hüküm çıkarmayı kabul etmemektedirler.¹⁴⁴⁸ Şevkânî de ilk görüşün paralelinde yol çizerek, mütevâtir ve şâz kırâatlerin delâlet ettiği manalarla fikhî hükümlere değinmektedir.

¹⁴⁴⁷ Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, ss. 254-255.

¹⁴⁴⁸ Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 256; Âlü İsmail, *İlmü'l-Kırâât*, s. 371.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَجْبُضِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَجْبُضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ

Örnek 1: 1449 âyet-i kerîmesindeki يَطْهُرْنَ kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr ve İbn Âmir kırâatleri ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde mezkûr şekilde; Hamza ve Kisâî kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu‘be rivâyetinde ise يَطْهُرْنَ şeklinde okunmaktadır. Bu kırâat farklılıkları âyetin manasını genişlettiğinden dolayı fikhî hüküm ihtilaflarını da beraberinde getirmektedir. Şöyle ki; يَطْهُرْنَ kelimesi sülâsi mücerredin hem birinci hem de beşinci bâbından fiil-i muzârî cemî müennes gâibe olup; “hayız kanının kesilmesi” manasına gelmektedir.¹⁴⁵⁰ يَطْهُرْنَ kelimesi ise tefa‘ul bâbından fiil-i muzârî cemî müennes gâibe olup “gusletmek” manasına gelmektedir.¹⁴⁵¹ Bu kırâati referans alan fakîhler hayız kanının kesilmesini cinsî münasebet için yeterli görmeyip, gusletmenin şart olduğu ile hüküm vermektedirler. Buna göre cinsî münasebet müsaadesinde; Muhammed b. Ka‘b el-Kurazî ve Yahya b. Bükeyr su bulunmayan bir yerde guslün yerine teyemmümün yeterli olacağını; İkrime ve Mücâhid en azından abdest alması gerektiğini; Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf ve Muhammed ise on günden önce kesilen kanda gusledilmesi ya da üzerinden bir vaktin geçmesi gerektiğini, ancak on gün sonrası için guslün şart olmadığını beyan etmektedirler.¹⁴⁵²

Burada kendi tercihini ortaya koyan Şevkânî ise âyet-i kerîmenin sonra gelen فَاِذَا تَطَهَّرْنَ kelimesinden, kanın kesilmesinin cinsî münasebet için yeterli olmayıp gusletmenin elzem olduğunun anlaşıldığını ifade etmektedir. Bununla beraber o, her iki kırâatin de iki ayrı âyet-i kerîme değerinde olduğu gerekçesiyle mezkûr iki anlama da sıcak baktığını ancak ziyadeliğin gusletmek üzerinden olması sebebiyle tercihinin bu yönde olduğunu dile getirmektedir.¹⁴⁵³

Örnek 2: 1454 وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّمَ الرِّضَاعَةَ

âyet-i kerîmesindeki الرِّضَاعَةَ cümlesi, Mücâhid ve İbn Muhaysın tarafından الرِّضَاعَةَ şeklinde; Ebu Hayât, İbn Ebî Able ve Cârûd b. Ebî Sebra tarafından ر/رâ harfinin kesresiyle الرِّضَاعَةَ şeklinde; yine Mücâhid’den gelen bir rivâyette الرِّضَاعَةَ şeklinde ve

¹⁴⁴⁹ Bakara 2/222. “Sana hayızdan da soruyorlar. De ki: ‘O bir ezadır.’ Onun için hayız zamanı kadınlardan uzak durun ve temizlenene kadar onlara yanaşmayın...”

¹⁴⁵⁰ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, C. III, s. 62.

¹⁴⁵¹ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, C. III, s. 62.

¹⁴⁵² Şevkânî’nin tevcihte yaptığı mezkûr bilgilendirmenin büyük oranda Kurtubî’den alıntılandığı görülmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi'l-Kur’ân*, C. II, ss. 79-80.

¹⁴⁵³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, ss. 310-311.

¹⁴⁵⁴ Bakara 2/233. “Anneler, evlatlarını tam iki sene emzirirler. Bu hüküm, emzirme müddetini tamamlamak isteyenler içindir...”

İbn Abbâs (r.a.) tarafından da *أَنْ يُكْمَلَ الرَّضَاعَةَ* şeklinde okunmaktadır. Şevkânî'ye göre bu âyet-i kerîme, çocuğun iki sene süt emmesinin, sütanne bulunamadığı takdirde anne üzerinde zorunlu olduğunun işaretidir.¹⁴⁵⁵

Müellif, *أَنْ يُتِمَّ* kaydının müzekker/eril formda yer almasının hem annenin hem de babanın ortak kararlarla emme fiilini sonlandırabileceğinin işareti olarak kabul edildiğini dile getirmektedir. Diğer taraftan Mücâhid ve İbn Muhaysın'ın *أَنْ تُتِمَّ الرَّضَاعَةَ* şeklinde yer alan müennes/dişil formdaki okuyuşları ise kararın anneye ait olduğuna delil olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Nehhâs'tan (ö. 950) alıntılanarak; Ebu Hayât ve diğerlerinin rivâyeti olan *ر* harfinin kesresiyle okunan formun Kûfe dil ekolünün görüşüne, cumhurun fethayla okudukları formun ise Basra dil ekolünün görüşüne uygun olan kırâat olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁵⁶ Tüm bunlarla birlikte âyet-i kerîmenin, annenin çocuğunu bizzat kendisinin emzirerek başkasına havale etmemesi gerektiğine dair bir vücûb içerdiği şeklinde bir de değerlendirme yapmaktadır.¹⁴⁵⁷

Örnek 3: *وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَرْصَةً فَيَصْنِفُ مَا فَرَضْتُمْ*¹⁴⁵⁸ âyet-i kerîmesi, nikâhın akabinde zifafa girmeden meydana gelen talakta, erkeğin hanımına mehrin yarısını vermesi gerektiğinin vücûbuna delalet etmektedir. Ancak hanımın bu yarım mehri talep etmemesi ya da tam tersine erkeğin mehrin tamamını vermek istemesinde *إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ*¹⁴⁵⁹ kaydıyla sıkıntı görülmemektedir. Bundan sonra gelen *وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ*¹⁴⁶⁰ cümlesindeki *تَعْفُوا* kelimesini, mütevâtir kırâat imamı söz konusu şekliyle muhâtap sîgayla, Ebu Nüheyk ve Şa'bî ise gâib sîgayla *يَعْفُوا* şeklinde rivâyet etmektedirler. Muhâtap sîgada tavsiye hem erkeğe hem de hanıma râcî olmakta, yani hanımın mehrin yarısını fedâkarlık göstererek erkekten kabul etmemesi veya erkeğin gönül rızası ile mehri tamamlayarak hanıma teslim etmesi caiz görülmektedir. Gâib sîgada ise tavsiye nikâh akdini elinde tutana râcî olmaktadır.¹⁴⁶¹ Bir başka ifadeyle akit hanımda ise mehri

¹⁴⁵⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, ss. 335-336.

¹⁴⁵⁶ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, s. 98.

¹⁴⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, ss. 335-336.

¹⁴⁵⁸ Bakara 2/237. "Ve eğer onları, kendilerine el sürmeden boşar da mehir tespit etmiş olursanız, o vakit ödeyeceğiniz miktar, o tespit ettiğiniz miktarın yarısıdır..."

¹⁴⁵⁹ Bakara 2/237. "...Eğer kadınlar veya nikahın düğümü elinde bulunan erkek bağışlarsa bir şey gerekmez..."

¹⁴⁶⁰ Bakara 2/237. "...Sizin bağışlamanız takvâya daha yakındır. Aranızdaki derece farkını da unutmayın..."

¹⁴⁶¹ Tefvîz-i talâk da denilen bu durum, erkeğin nikâh esnasında ya da daha sonraki herhangi bir zamanda hanımına boşanma yetkisini devretmesidir. Detay için bkz., Mevlânâ Şeyh Nizâm, vd., *el-Fetâve'l-Hindiyye*, Abdüllatif Hasan Abdurrahmân (thk.), C. I, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000, s. 423.

erkeğe teslim edebilmekte, erkekte ise tamamlayarak hanıma teslim edebilmektedir. Bu durumda akdi elinde olmayanın karar verme hakkı bulunmamaktadır.¹⁴⁶²

Ayrıca âyet-i kerîmede yer alan لَا تَنَسَوْا kelimesi; Hz. Ali (r.a.), Mücâhid ve İbn Ebî Able tarafından لَا تَنَسَوْا şeklinde rivâyet edilmektedir. Bu durumda müfâ‘ale bâbından gelen kelimenin “ortaklık” manasını ifade etmektedir. Bu bilgileri detaylı bir biçimde aktaran müellif, ortaklık manasını taşıyan bu kırâat sebebiyle hem erkeğin hem de hanımın karşılıklı olarak diğergâm olmaları gerektiği tavsiye etmektedir.¹⁴⁶³

Örnek 4: 1464 âyet-i kerîmesindeki “kadınlara dokunmak” mefhumunun içeriği hususunda görüş birliği bulunmamaktadır. Burada yer alan لَا مَسْئَمَ kelimesi; kırâat-i seb‘a imamlarından Hamza ve Kisâî tarafından sülasi kalıpla لَمَسْتُمْ şeklinde okunmaktadır.¹⁴⁶⁵ Şevkânî, rivâyet farklılıklarının kelimenin manasına kattığı anlam muvacehesinde; mezkûr kırâatlerden لَا مَسْئَمَ rivâyetinin “cimâ” manasına, لَمَسْتُمْ rivâyetinin ise salt “dokunmak” manasına geldiğinin söylendiğini açıklamaktadır. Üçüncü olarak ise her iki kelimenin iki manaya da delalet ettiği şeklinde görüş olduğuna işaret etmektedir.

Bu kelimenin hangi anlam çerçevesinde kullanıldığı hususundaki farklara da yer veren Şevkânî, meseleyi oldukça doyurucu bir biçimde teferruatıyla izah etmektedir. Buna göre, “mülâme/dokunmak” fiilinin “cima” manasına gelmeyip yalnızca “el ile dokunmak” demek olduğu, çünkü bu kelimenin cima anlamında kullanılması durumunda teyemmümün yeterli olacağını anlaşılabileceği, ancak bu durumda bulunan kimsenin teyemmüm ile durumdan kurtulamayacağı; bilakis su ile temizlenmesi ya da suyu buluncaya kadar namazını ertelemesi gerektiği, başta Hz. Ömer ve İbn Mesûd’un (r.a.) olduğu bir grup tarafından beyan edilmektedir. Ancak İbn Abdilber (ö. 1071) bu görüşe karşı çıkarak, İslâm beldelerinde yaşayan fukahâdan ehl-i rey ve ehl-i sünnete tabi olan hiç kimsenin bu görüşe katılmadığını dile getirmektedir.

Müellif; Hz. Ali (r.a.), Übey b. Ka‘b (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), Mücâhid, Tâvûs b. Keysân, Hasan-ı Basrî, Ubeyd b. Umeyr, Saîd b. Cübeyr, Şa‘bî, Katâde, Mukâtil, İbn Hibbân ve Ebu Hanîfe gibi sahâbe ve tâbiînden geniş bir grubun, bu kelime ile alakalı

¹⁴⁶² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 348.

¹⁴⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 348.

¹⁴⁶⁴ Nisâ 4/43. “...Veya kadınlara dokunursanız da suya güç yetiremezseniz, o zaman temiz bir toprağa teyemmüm edin...”

¹⁴⁶⁵ Şevkânî, eserin genelinde kırâat-i aşere yerine seb‘ayı ön plana almaktadır. Burada da kelime, Halef tarafından aynı şekilde rivâyet edilmesine rağmen müellif bundan bahsetmemektedir. Detay için bkz., Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 46.

olarak Kur'ân-ı Kerîm'in farklı âyetlerinde "cima" anlamının kastedildiği görüşünde olduklarını, bunun için de ¹⁴⁶⁶ وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ ve ¹⁴⁶⁷ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ âyet-i kerîmelerini istişhâd amacıyla zikrettiklerini beyan etmektedir.

Mülânese sebebiyle teyemmümün gerekip gerekmediği ile alakalı olarak ise İmam Mâlik, İmam Ahmed b. Hanbel ve İshâk'ın görüşlerine değinen Şevkânî, onların mülânesenin cimâ ile sonuçlanmasında guslün bozulması, cimâ gerçekleşmeden ve şehvet duyularak meydana gelen dokunma fiilinde de abdestin bozulması sebebiyle teyemmümün olabileceği, ancak şehvetsiz olarak gerçekleşen dokunma fiilinde abdestin bozulmayacağı, dolayısıyla teyemmüme de gerek kalmayacağı görüşünde olduklarını belirtmektedir. İmam Şâfi ise erkeğin eli ya da başka bir azası ile kadının bedenine dokunması sebebiyle abdestin bozulacağıyla hükmetmektedir. Evzâî'nin görüşü de İmam Şâfi'nin görüşüne oldukça benzemektedir. Görüşünü ¹⁴⁶⁸ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ âyet-i kerîmesiyle destekleyen Evzâî'ye göre dokunma fiili el ile gerçekleşirse abdest bozulmakta, elin dışında bir aza ile gerçekleşirse bozulmamaktadır.

Buraya kadar izah edilmeye çalışılan görüşleri tek tek izah eden Şevkânî, fıkıhçılığından aldığı bilgi birikimi ile kendi görüşünü ortaya koymaktadır. Yukarıda zikredilen tüm görüş sahiplerinin kendi fikirleri için belirledikleri âyet-i kerîmeleri delil olarak sunduklarına değinen Şevkânî, "وَأَلَيْسَ الْأَمْرُ كَذَلِكَ" /Ancak iş böyle değildir." ifadesiyle mevzuyu kendi açısından ele almaktadır. Ona göre sahâbe ve tâbiîn, âyet-i kerîmede yer alan mülânese kelimesinin ne anlama geldiği hususunda fikir birliğine varamamışlardır. Faraza bu kelimenin manası cimâ olmuş olsa bile Hamza ve Kisâî'nin ¹⁴⁶⁹ كَرَأَاتِهِمْ kırâatleri de bu anlamı ihtiva etmeye muhtemeldir. Ancak ihtimal ile hüccet mümkün değildir. Böyle olunca umuma şâmil olması gereken bir hükmün şüphe ihtiva etmemesi gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle bu âyet-i kerîmede zikrolunan cimâ sebebiyle suyun bulunamaması durumunda teyemmümün gerekliliği, sünnette yer alan uygulamalarla da anlaşılmaktadır. Fakat cimânın olmadığı durumlarda abdest ve teyemmümün şart olması bu âyet-i kerîmeden anlaşılabilir. Böyle olunca ihtimali kenarda tutarak meseleye bakıldığında, burada yer alan kırâat farklılıklarının meseleyi genişletmesi, sünnet ile beraber düşünüldüğünde netleşmektedir. ¹⁴⁶⁹

¹⁴⁶⁶ Bakara 2/237. "...Kendilerine el sürmeden boşarsanız..."

¹⁴⁶⁷ Ahzâb 33/49. "...Onları dokunmadan boşadığınız vakit..."

¹⁴⁶⁸ En'âm 6/7. "...Elleriyle yoklasaydılar..."

¹⁴⁶⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 628.

Örnek 5: Abdest esnasında ayakları yıkama/meshetme meselesi, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا، 1470 âyet-i kerîmesinde yer alan وَأَرْجُلُكُمْ kelimesindeki kırâat farklılığından kaynaklı olarak fukahâ tarafından ihtilaf edilen bir husus olmaktadır. Bu kelime, kırâat-i aşere imamlarından; Nâfi, İbn Âmir, Kisâî ve Yakûb ile Âsım'ın râvîsi Hafs tarafından mezkûr şekilde; diğer imam ve râvîler tarafından ise ل/lâm harfinin kesresiyle وَأَرْجُلُكُمْ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁴⁷¹

Fethayla okunan وَأَرْجُلُكُمْ kırâatindeki و/vâv harfî, kelimeyi öncesinde yer alan فَأَغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ“ üzerine atfetmektedir. Bu durumda cümle kısaca “ فَأَغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ“/Yüzünüzü, ellerinizi ve ayaklarınızı yıkayın!” şeklinde anlaşılmaktadır. Kesreyle okunan وَأَرْجُلُكُمْ kırâatinde ise kelime, hemen önünde yer alan بِرُؤُسِكُمْ ile yalnızca peş peşe gelmekten kaynaklı *mücâvere/yakınlık* sebebiyle kesreyle harekelenmektedir, ancak o kelime yerine yine وُجُوهَكُمْ üzerine atıf olmaktadır. Şevkânî'ye göre Zemahşerî bu görüşü teyit eder mahiyette bir değerlendirme yapmaktadır. Ona göre abdest esnasında suyun en çok israf edilmesi, ayakları yıkama esnasında meydana gelmektedir. Hz. Allâh'ın (c.c.) yüz ve ellerin yıkanmasını emretmesinden sonra başın meshedilmesini zikretmesi, bu israfa dikkat çekmek içindir. Bir başka ifadeyle bir anlamda başın meshedilmesinden sonra ayakların yıkanması, neredeyse meshedecek miktarda az su ile gerçekleşmek durumunda olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.¹⁴⁷² Genel Sünnî görüşün bu hususlar etrafında şekillenmesiyle birlikte Şia bu görüşü kabul etmemekte, mezkûr kelimenin hem lafzen hem de manen بِرُؤُسِكُمْ üzerine atfedildiği ve abdest esnasında ayakların da meshedilmesi gerekliliği ile hüküm vermektedirler.¹⁴⁷³

Şevkânî'nin bu meseleyi izahında, fikhî boyutundan önce verdiği kırâat bilgisinde eksiklik olması dikkat çekmektedir. Müellife göre fethayla kırâat; Nâfi, Hasan-ı Basrî ve A'meş tarafından; kesreyle kırâat ise İbn Kesîr, Ebu Amr ve Hamza tarafından rivâyet edilmektedir. Bu çalışmada onun kırâat-i seb'aya ve aşereye bakışı müstakil bir başlık altında incelenmesine rağmen yeri geldiği için burada belirlemekte fayda görülmektedir. Aşere kırâatinde yer alan son üç imamın kimileri tarafından

¹⁴⁷⁰ Mâide 5/6. “Ey iman edenler! Namaz için hazırlanacağınız vakit, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerizi yıkayın! Başlarınıza meshedin ve her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın...”

¹⁴⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teyşîr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 345.

¹⁴⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, C. II, s. 205.

¹⁴⁷³ Ebu Bekr el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 1978, s. 4.

mütevâtir kabul edilmemesi sebebiyle müellifin bu isimlerden bahsetmemesi, kendisinin de bu görüşte olma ihtimali sebebiyle zoraki de olsa kabul edilebilir durumdadır. Ancak ihtilafsız tüm kırâat sahasında mütevâtir olarak kabul edilen seb‘a kırâatinden İbn Âmir ve Kisâat dururken şâz kırâatlerden bahsetmek, pek uygun bir anlayış olarak kabul edilemeyecektir.

Şevkânî, bu âyet-i kerîmenin fikhî noktaya temasında, okuyucuya fikhî eserlerindeki bilgiler paralelinde ifadeler yer vermektedir. Genel olarak eserin tamamı incelendiğinde kendisinin sağlam bir fikhî âlimi olması sebebiyle bu alandaki bilgilerin oldukça doyurucu mahiyette olduğu anlaşılmaktadır. Müellif burada da âyet-i kerîmenin yukarıda beyan edilen fikhî boyutunu öncelikle izah ettikten sonra; İbn Cerîr et-Taberî’nin İbn Abbâs’tan (r.a.) naklettiği bilgilerle amel ederek, ayakların yıkanması yerine meshedilmesini kabul ettiğini belirtmektedir. Ayrıca o, İbnü’l-Arabî’nin “Ümmet, ayakların yıkanmasının vücûbu hususunda ittifak hâlindeyken, ben Müslüman fukahâdan İbn Cerîr’in, diğerlerinden ise Rafizîlerin bunu kabul etmediğini biliyorum” şeklindeki sert ifadelerine yer vermektedir. Müellifin bunu reddeden bir ifadeye başvurmamasından, bir anlamda İbn Cerîr’e karşı benzer olumsuz düşünce içerisinde olduğu düşünülmektedir. Ancak o, Kurtubî’nin İbn Cerîr hakkında, onun ayakları yıkama ve meshetme ile ilgili iki hususta tercih hakkının olduğu fikrine sahip bulunduğunu söyleyerek bir anlamda İbn Cerîr’in Kurtubî tarafından tezkiye edilmesinden bahsetmektedir.

Müellif; İbn Abbâs’ın (r.a.) “Abdest, iki yıkama ve iki meshtir.”, onun mevlâsı İkrime’nin “Abdestte ayakları yıkamak yoktur, meshle alakalı emir vardır.”, Âmir eş-Şa‘bî’nin “Cebrâil (a.s.) ayakları meshetme âyetiyle gelmiştir.” ve Katâde’nin “Hz. Allâh (c.c.), iki yıkama ve iki meshi farz kılmıştır.” ifadelerini beyandan sonra kendi fikrinin ayakların yıkanması yönünde olduğunu belirterek, bununla alakalı detaylara girmektedir. O, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kavli, fiilî ve takrîrî sünnetinin aynı noktada yer aldığını onun, “Veyl olsun topuklarını yıkamayanın ateşten çekeceğine...” sözleri; farklı bir zamanda ayaklarını yıkayarak abdest aldıktan sonra “Abdest budur! Hz. Allâh (c.c.) yalnız bununla namazı kabul eder!” ifadeleri ve bir sahâbenin ayak tırnaklarına su ulaştırmadan abdest aldığına şahit olması üzerine, ondan abdestini güzelce yenilemesini istemesini bu meseleyle alakalı olarak kendi fikhî kabulüne delil mesabesinde dile getirmektedir. Bu hadîs-i şerîfin içeriğinden, ayakların yıkamanın farziyetinin anlaşıldığını belirten Şevkânî, meshetme ruhsatının ise bu âyet-i

kerîmeden değil, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen sahîh rivâyetlerin içeriğinden anlaşıldığını kabul etmektedir.¹⁴⁷⁴

Netice olarak Şevkânî'nin fıkıh ilmine olan düşkünlüğü, telif ettiği iki yüz yirmi beş eserin varlığıyla bilinmektedir. O, bazı fikhî hükümleri kırâatler üzerinden açığa kavuşturmaktadır. Eserde çok örneği olmayan bu husus, müellifin bir anlamda kendi fikirlerini oldukça detaylı biçimde açıklayacağı bir alan oluşturmaktadır. Nitekim o, mütevâtir ya da şâz kırâat rivâyetlerinden ortaya çıkan fikhî hükümleri açıklamakta ve son olarak kendi fikrine de yer vermektedir. Ayrıca Şevkânî'nin fıkıh-kırâat ilişkisine dair bilgi aktarımı yalnızca hüküm istinbatı ile sınırlı değildir. O, Ebu Hanîfe'ye ait kırâat rivâyetlerine de yer vermektedir. Onun لَقُوا¹⁴⁷⁵ kelimesini لَأَقُوا¹⁴⁷⁶ şeklinde, إِبْرَاهِيمَ¹⁴⁷⁷ kelimesini إِبْرَاهِيمُ şeklinde,¹⁴⁷⁸ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ¹⁴⁷⁹ âyet-i kerîmesini إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ¹⁴⁸⁰ şeklinde ve تَرْمِيهِمْ¹⁴⁸¹ kelimesini يَرْمِيهِمْ¹⁴⁸² şeklinde rivâyet etmesi, müellif tarafından dile getirilmektedir.

3.9. Kırâatleri Manaya Vesile Kılması

Kırâatler, manayı veya lafzı değiştiren, ancak çoğunlukla anlam bütünlüğünü bozmadan ona farklı detay ve derinlik veren ruhsatlar olarak kabul edilmektedir. Her bir kırâatin az ya da çok manaya etkisi görülmektedir. Yedi harf ruhsatı içerisinde ele alınan bu farklılıklar, tefsîr ilmine de etki etmektedir. Umumiyetle ferşu'l-hurûf denilen, kurrânın herhangi bir kurala bağlı kalmaksızın farklı rivâyette buldukları kelimelerde yer alan kırâat çeşitliliği, tefsîrin dışında birçok ilme ait alt başlıklara da etki etmektedir.

Kırâatlerin farklılığı sayesinde, içeriği tam anlaşılamayan kelimeler anlaşılmakta ve zengin bir ifade biçimi ortaya çıkmaktadır. Şevkânî de kendi tefsîr birikimini kırâat farklılıkları sayesinde detaylandırmaktadır. Ayrıca o, farklı kırâat rivâyetleri sayesinde kendi mana tercihini de şekillendirmekte ve buna matuf olarak ortaya çıkan manalar

¹⁴⁷⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 26. Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 449, 580, 603, 677; C. II, s. 102; C. V, s. 217.

¹⁴⁷⁵ Bakara 2/14.

¹⁴⁷⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 75.

¹⁴⁷⁷ Ankebût 29/16.

¹⁴⁷⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 235.

¹⁴⁷⁹ Fâtır 35/28.

¹⁴⁸⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 415.

¹⁴⁸¹ Fîl 105/4.

¹⁴⁸² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 593.

içerisinde, kendi ilmî seviyesine en uygun gördüğünü de zaman zaman ifade etmektedir.

Örnek 1: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا 1483 âyet-i kerîmesinde bahsedilen sâbiîlerden kastın ne olduğu ile alakalı farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Günümüzde kimlikleriyle alakalı bilgi sahibi olduğumuz sâbiîler; Güney Mezopotamya’da yaşamış ve kendi inançlarına göre Hz. Yahya (a.s.) tarafından Yahudilikten ayrılarak kurulmuş olan, kendileri için Mandaye ve Nesuraye isimlerini kullanan ve kutsal kitap olarak da Ginza, Draşya d Yahya ve Kolasta’ya inanan bir dine mensup olanların ismi olarak bilinmektedir.¹⁴⁸⁴

Eski dönemlerde bu bilgilere ulaşılabilmesi sebebiyle kim oldukları bilinmeyen sâbiîler hakkında birçok farklı görüş ortaya sunulmaktadır. Bu bağlamda Şevkânî’ye göre kırâat imamları söz konusu kelimenin وَالصَّابِئِينَ şeklinde rivâyet edilmesi sebebiyle kelimenin “doğmak” ve “çıkmaq” manasına gelen صَبَّ fiilinden müştak kılındığı şeklinde yorumlamaktadırlar. Bu durumda sâbiîler “bir dinden başka bir dine geçen” manasında kullanılmaktadır. Nitekim Araplar sonradan Müslüman olanlara “فَدَّ صَبَّ/Sâbiî oldu.” ifadesini kullanmaktadırlar.¹⁴⁸⁵ *Fethu’l-Kadîr*’de başka dinden kastın ne olduğu açıklanmazken, eserin mufassal olan Kurtubî’ye ait *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*’da sâbiîlerin kitâb ehli olan dinlerden irtidâd edenler olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁸⁶ Nâfi ise bu kelimeyi “meyletmek” manasına gelen صَبَّ fiilinden müştak kılarak وَالصَّابِئِينَ şeklinde okumaktadır. Bu durumda Şevkânî’ye göre sâbiîler, “bir dinden başka bir dine meyleden” manasında kullanılmaktadır.¹⁴⁸⁷

Örnek 2: نُنْسِئُهَا 1488 âyet-i kerîmesindeki نُنْسِئُهَا kelimesini; Hz. Ömer, Übey b. Ka’b, İbn Abbâs (r.a.), Atâ’ b. Ebî Rebâh, Mücâhid, Ubeyd b. Umeyr, İbrahim en-Neha’î, İbn Muhaysın, Ebu Amr ve İbn Kesîr gibi sahâbe, tâbiîn ve kırâat ulemasından bazıları “ertelemek” manasına gelen نُنْسِئُهَا

¹⁴⁸³ Bakara 2/62. “Şüphe yok ki iman edenlerden, Yahudilerden, Nasranîlerden ve Sâbiîlerden her kim Allâh’a (c.c.) ve âhîret gününe hakikaten iman eder ve sâlih bir amel işlerse, elbette bunların Rableri indinde ecirleri vardır. Onlara bir korku da yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır.”

¹⁴⁸⁴ Şinasi Gündüz, “Sâbiîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, ss. 341-342.

¹⁴⁸⁵ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 141.

¹⁴⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. I, s. 393.

¹⁴⁸⁷ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 141.

¹⁴⁸⁸ Bakara 2/106. “Biz bir âyetin hükmünü kaldırır veya onu unutturursak, ondan daha hayırlısını yahut benzerini getiririz...”

şeklinde okumaktadırlar. Şevkânî'ye göre bu durumda mana “Biz bir âyeti nesheder veya neshini geciktirsek...” şeklinde anlaşılmaktadır. Ebu Ubeyd (ö. 838) ve Ebu Hâtim (ö. 869) tarafından da tercih edilen bu kırâtte, âyetlerin Hz. Peygamber’e (s.a.s.) unutturulduğu kabul edilmemektedir.¹⁴⁸⁹

Örnek 3: A‘meş ve İbn Ebî Able وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ¹⁴⁹⁰ âyet-i kerîmesindeki مِلَّةَ kelimesini dammeyle مِلَّةً şeklinde rivâyet ederek manayı daha da şümûllü hale getirmektedirler. Müellife göre, cumhurun kırâatine göre “İbrâhim’in (a.s.) dinine tâbî oluruz.” şeklinde anlaşılan mana, bu durumda “Hidâyet ancak İbrâhim’in dinine uymakla olur.” şeklinde daha kati ve sert bir hüviyete bürünmektedir.¹⁴⁹¹

Örnek 4: 1492 مَسْتَنْهَمُ الْبِأَسَاءِ وَالصَّرَاءِ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ: âyet-i kerîmesindeki حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ cümlesi; Mücâhid, A‘rec, Nâfi ve İbn Muhaysın tarafından /lâm harfinin dammesiyle حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ şeklinde okunmaktadır. Bu okuyuşta حَتَّى harfi ibtidâ kabul edilmiş ve يَقُولُ kelimesi geçmiş bir hâli hikayeten damme ile harekelenerek “...Nihâyet peygamber ve onunla birlikte inananlar: ‘Allâh’ın yardımı ne zaman gelecek?’ demişlerdi...” manasına gelmektedir. Diğer kurrânın fetha ile حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ şeklinde okudukları kırâatte ise يَقُولُ kelimesi gizli bir نُ ile mensûb olarak “...diyecek olmuşlardı...” şeklinde bir manaya delalet etmektedir. Bu durumda يَقُولُ kırâatinin içerdiği manaya göre Hz. Peygamber (s.a.s.) ve beraberindekiler “Allâh’ın (c.c.) yardımı ne zaman?” sorusunu bizzat sormuşlar iken cumhurun tercihi olan يَقُولُ kırâatine göre bu soruyu fiilen sormamışlar, ancak neredeyse soracak duruma gelmişlerdir.

Şevkânî, bu bilgileri zikrettikten sonra şâz kırâat imamlarından A‘meş’in okuyuşuna da yer vermektedir. O, ilgili cümleyi حَتَّى kelimesi yerine ondan bedel olarak getirilen bir و/vâv harfiyle وَيَقُولُ الرَّسُولُ وَزُلْزَلُوا şeklinde okumaktadır. Müellife göre bu durumda mana yine mansûb kırâatte olduğu gibi “Hz. Peygamber (s.a.s.) ve beraberindekiler sıkıntıya uğradıklarında, Hz. Allâh’tan (c.c.) bekledikleri ve

¹⁴⁸⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 183.

¹⁴⁹⁰ Bakara 2/135. “Bir de: ‘Yahudi veya Hıristiyan olun ki hidayet bulasınız.’ dediler. Onlara: ‘Hayır! Hakperest Hanîf olarak İbrâhim’in (a.s.) dinindeyiz ki o hiçbir zaman müşriklerden olmadı.’ de!”

¹⁴⁹¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 209.

¹⁴⁹² Bakara 2/214. “...Onlara öyle ezici mihnetler, kımıldatmaz zaruretler dokundu ve öyle sarsıldılar ki hatta Peygamber (s.a.s.) ve yanındaki iman edenler: ‘Allâh’ın (c.c.) yardımı ne zaman gelecek?’ diyorlardı...”

geciktğini düşündükleri yardımı neredeyse ‘Allâh’ın yardımı ne zaman?’ diyerek talep edeceklerdi.” şeklinde anlaşılmaktadır.¹⁴⁹³

Örnek 5: Şevkânî, *وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ*, ¹⁴⁹⁴ لَا تُضَارُّ âyet-i kerîmesindeki لَا تُضَارُّ kelimesinin; İbn Kesîr, Ebu Amr ve bir cemâat tarafından /râ harfinin dammesiyle لَا تُضَارُّ şeklinde, diğer yedi kırâat imamı tarafından ise metindeki gibi لَا تُضَارُّ şeklinde okunduğundan bahsetmektedir.¹⁴⁹⁵ Müellifin “cemâat” kavramını detaylandırmaması sebebiyle bundan hangi kırâat imamının kastedildiği anlaşılamamaktadır. Ancak on kırâat imamı arasında yer alan Yakûb’un ve on dört kırâat mefhumunun imamı içerisinde değerlendirilen İbn Muhaysîn ile Yezîdî’nin de لَا تُضَارُّ okuyuşunu rivâyet etmelerinden dolayı¹⁴⁹⁶ mezkûr kavram içerisinde yer almalarının muhtemel olduğu düşünülmektedir.

Kırâat farklılıklarına konu olan bu kelimenin manaya delâletine değinen Şevkânî’ye göre, ilgili kelimenin aslı malûm/mechûl kalıpta gelmekte ve لَا تُضَارُّ veya لَا تُضَارُّ şeklinde yer almaktadır. Her iki durumda da mana erkeğe veya kadına râcî olarak, “Baba, hanımı tarafından çocuklarının rızık ve giyecek gibi iaşelerini karşılamada gücünün yetmeyeceği şeyler istenerek veya onları korumada ve muhtaç oldukları şeylerde aşırılığa gitmesi istenerek zarara uğratılmasın!” veya “Kadın, eşi tarafından ihtiyaçları karşılanmayarak veya çocuğunu sebepsiz yere ondan ayırmak suretiyle zarara uğratılmasın!” şeklinde anlaşılmaktadır.¹⁴⁹⁷

İlgili kelime Hz. Ömer (r.a.) tarafından kelimenin aslı ön planda tutularak لَا تُضَارُّ şeklinde, İbn Abbâs (r.a.) ile Hasan-ı Basrî tarafından yine kelimenin aslına bakılarak لَا تُضَارُّ şeklinde, Ebu Cafer tarafından ise لَا تُضَارُّ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁴⁹⁸ Burada bir başka husus olarak, Şevkânî’nin yedi kırâat imamlarını ismen zikretmiş olması ile birlikte, diğer üç imamdan yalnızca Ebu Cafer’in ismini zikretmesi oldukça dikkat çekmektedir. Yakûb’un yukarıda da izah edildiği gibi “cemâat” kavramı içerisinde zoraki teville bile olsa okuyuşuna işaret edilmesine rağmen Halef’in rivâyetine dair bir ifade bulunmamaktadır.

¹⁴⁹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 297.

¹⁴⁹⁴ Bakara 2/233. “...Ne yavrusuyla bir ana, ne de yavrusuyla bir baba zarara uğratılmasın...”

¹⁴⁹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 336.

¹⁴⁹⁶ Dimyâfî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, s. 440.

¹⁴⁹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 336.

¹⁴⁹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 336.

Bu kelimenin tevcîhindeki tüm kırâatlerin manaya etkisine değinen Şevkânî, Ebu Cafer'in rivâyetinin de “Kadın, çocuğunun terbiyesi ile ilgilenmeyerek veya onun beslenmesini eksik yaparak zarara uğratmasın!” şeklinde anlaşılacağını ifade etmektedir.¹⁴⁹⁹

Örnek 6: ¹⁵⁰⁰ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الذَّكَرَ كَأَلْأُنْثَىٰ

âyet-i kerîmesinde yer alan وَضَعْتَ kelimesi, İbn Âmir kırâati ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu‘be rivâyetinde وَضَعْتُ şeklinde okunmaktadır. Şevkânî’ye göre bu kırâatte mevcut cümle bir öncekine bağlanarak “Hz. Allâh (c.c.) benim ne doğurduğumu bilir.” anlamına gelmekte ve O’ndan gizli bir şeyin kalabileceği anlayışından tenzih ile ona itaat ve teslimiyet manasını içermektedir.¹⁵⁰¹

Örnek 7: Şevkânî’nin ifadelerine göre İbn Abbâs (r.a.) ve Kûfe kurrâsı (Âsım, Hamza ve Kisâî), ¹⁵⁰² وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ

âyet-i kerîmesinde yer alan تُعَلِّمُونَ kelimesini metindeki gibi şeddeli olarak okumaktadırlar.¹⁵⁰³ Ebu Ubeyd hem “öğrenme” hem de “öğretme” manasına gelen bu kırâati tercih etmektedir. Mekkî (ö. 1045) de yine aynı illete dayandırarak, her âlimin aynı zamanda muallim olamayacağını, bu kırâatin ise her iki manaya da şâmil olması sebebiyle daha çok belâğat içerdiğini ifade ederek tercihini belirtmektedir. Ebu Amr ve Medine-i Münevvere kurrâsının (Nâfi)¹⁵⁰⁴ تَعَلَّمُونَ şeklinde rivâyet ettikleri kırâati de Ebu Hâtim tercih etmektedir. Ebu Amr, bu kırâatin doğru olduğunun alameti olarak, yine cümlede yer alan تَدْرُسُونَ kelimesinin aynı formda olmasını göstermektedir.

Bu kırâatin tevcîhi ile alakalı olarak bir hülâsa yapan Şevkânî, öncelikle âyet-i kerîmede yer alan “rabbânî” kelimesinin “ihlaslı, hikmetli ve yumuşak huylu olan kimse” manasında kullanıldığını beyan etmektedir. Ayrıca تُعَلِّمُونَ kırâatinin “rabbânî”

¹⁴⁹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 336.

¹⁵⁰⁰ Âl-i İmrân 3/36. “Onu doğurduktan sonra ne doğurduğunu Allâh (c.c.) bildiği halde yine de: ‘Ey Rabbim, bir kız çocuğu doğurdum. Erkek, dişi gibi değildir...’ dedi...”

¹⁵⁰¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 453.

¹⁵⁰² Âl-i İmrân 3/79. “...Kitâb öğrenmeniz ve öğretmeniz sebebiyle Rabbinize kulluk edenlerden olun!”

¹⁵⁰³ Müellif, aynı okuyuşu İbn Âmir’in de rivâyet etmesine rağmen bunu zikretmeyerek, okuyucuya eksik isim vermektedir. Detay için bkz., İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ‘ fi'l-Kırâati's-Seb‘*, C. II, s. 621; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 42.

¹⁵⁰⁴ Bu rivâyet aynı zamanda Yakûb kırâatinde de yer almaktadır. Ancak Şevkânî’nin bu isme açıktan ya da ima ile yer vermemesi, eserde ya eksik imam bilgisi olduğu ya da müellifin yedi kırâat sistemini ön plana aldığı şeklinde yorumlanmak zorundadır. Onun umumiyetle yedi kırâati ön plana alarak ona tamamlayan üç kırâatten bahsetmemesi sebebiyle ikinci görüşün daha uygun olacağı düşünülmektedir. Müellifin bu sebepten dolayı mezkûr kelimedeki Nâfi ile beraber aynı okuyuşu rivâyet eden Ebu Cafer’i Medine-i Münevvere imamlarından saymadığı anlaşılmaktadır.

Örnek 9: 1509 قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ âyet-i kerîmesindeki عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ifadesi; İbn Abbâs (r.a.), İkrime, Kisâi ve Yakûb kırâatlerinde عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ şeklinde okunmaktadır. Cumhuriyetin mastar kalıbıyla عَمَلٌ şeklinde okuduğu cümlelerin aslı عَمَلٌ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ دُونَ عَمَلٌ olup muzâf olan دُونَ kelimesi hafif edilerek عَمَلٌ kelimesi damme ile harekelenmiştir. Bu durumda kelime, Nuh'un (a.s.) oğluna, kötü işin bizzat kendisiymiş gibi muamele edildiği ve zemedilmesinde mübalağa yapıldığı anlamını taşımaktadır. Söz konusu isimlerin kırâatine göre ise mana, küfre girmesi ve babasına tabi olmaması nedeniyle iyi olmayan bir iş yaptığı şeklinde anlaşılmaktadır.¹⁵¹⁰

Örnek 10: 1511 لَنْحَرِقَنَّكَ لَنْحَرِقَنَّكَ ثُمَّ لَنْنَسِفَنَّكَ فِي الْيَمِّ نَسْفًا âyet-i kerîmesi Musa'nın (a.s.) Sînâ Dağı'nda Hz. Allâh (c.c.) ile mükâlemesi esnasında Sâmirî'nin buzağı heykeli yaparak kavmini ona yöneltmesi ve Hz. Allâh'ın (c.c.), tapınılan buzağıyı yakıp küllerini denize savurması tehdidinden bahsetmektedir. Şevkânî'ye göre bu kelimenin kurrâ tarafından üç farklı rivâyeti mevcuttur. Birincisi cumhuriyetin rivâyetidir ki sülâsi kalıpla لَنْحَرِقَنَّكَ şeklinde okunmakta ve “ateşle yakmak” manasına gelmektedir. Müellife göre en uygun kırâat de budur. İkincisi Hasan-ı Basrî'nin rivâyetidir ki if'âl kalıbından لَنْحَرِقَنَّكَ şeklinde okunmakta ve “önce ateşle yakmak sonra da soğutmak” manasına gelmektedir. Bu kırâat aynı zamanda Ebu Cafer'in râvîsi olan İbn Cemmâz tarafından da rivâyet edilmekte, ancak buna Şevkânî tarafından yer verilmemektedir.¹⁵¹² Müellifin burada şâz kırâate yer vererek mütevâtir olanı terk etmesi bir usul hatası olarak göze çarpmaktadır. Üçüncüsü ise Hz. Ali (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), İbn Muhaysin ve Eşheb el-Ukaylî ile Ebu Cafer'in diğer râvîsi olan İbn Verdân'ın rivâyetidir ki yine sülâsi kalıptan لَنْحَرِقَنَّكَ şeklinde okunmakta ve “soğuk olanı birbirine sürterek ısıtmak” manasına gelmektedir. Şevkânî tüm bu bilgilere değinirken, en uygun kırâatin birinci olarak zikredilenin, mana cihetinden daha kapsayıcı olan kırâatin ise ikincisi olduğunu ifade ederek, bu kırâat özelinde kendi görüşünü ortaya koymaktadır.¹⁵¹³

Örnek 11: 1514 وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ kelimesi, kurrâ tarafından farklı şekillerde rivâyet edilmektedir. Birincisi

¹⁵⁰⁹ Hûd 11/46. Allâh (c.c.): ‘Ey Nuh (a.s.)! O, senin âilenden değildir, onun yaptığı kötü bir iştir...’ dedi.”

¹⁵¹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 633.

¹⁵¹¹ Tâhâ 20/97. “...Mutlaka biz onu yakacağız da yakacağız sonra küllerini denize dökacağız.”

¹⁵¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 322.

¹⁵¹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 481.

¹⁵¹⁴ Enbiyâ 21/87. “Zünnûn'u da an! Hani öfkelenerek gitmiş ve bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti...”

cumhurun mezkûr şekildeki rivâyetidir. Hasan-ı Basrî ve Saîd b. Cübeyr'in – muhtemelen kendi görüşleri olmaması ile birlikte- hikâye ettiklerine göre bu kırâatte mana “Yunus (a.s.), Hz. Allâh'ın (c.c.) kendisine azap etmeye güç yetiremeyeceğini zannetti.” şeklinde anlaşılmaktadır. Bu duruma Kurtubî'nin ifadelerine benzer şekilde karşı çıkan Şevkânî,¹⁵¹⁵ bu anlayışın kabul edilemeyeceğini, Hz. Allâh (c.c.) hakkında böyle bir zannın küfre nispet edileceğini ve peygamberlerden hiçbirinin böyle bir duruma düşmeyeceklerini ifade etmektedir. Müellif, zaten cumhurun da bu anlayışta olmadıklarını, onların لَنْ نُقَدِّرَ kelimesine لَنْ نُضَيِّقْ anlamı yükleyerek, manayı “Yunus (a.s.), Hz. Allâh'ın (c.c.) kendisini daraltmayacağını zannetti.” şeklinde kabul ettiklerinden bahsetmektedir.

Yine o, Katâde ve Mücâhid'in قَدَرَ kelimesini, zımında yer alan قَضَى manasında anladıklarını ve mezkûr cümleyi “Yunus (a.s.), Hz. Allâh'ın (c.c.) kendisine azapla hükmetmeyeceğini zannetti.” şeklinde anladıklarını belirtmektedir. Nahv ulemasından Ferrâ ve Zeccâc'ın da aynı görüşte olduklarını ifade eden Şevkânî, meseleyi dilbilimsel anlamda detaylandırarak, kelimenin bu anlamına Arap şiirlerinde de rastlandığına değinmekte ve bu minvalde Sa'leb'e (ö. 904) ait مَا لَنَا أَبَدًا مَا قَائِسَتْ عَشِيَّاتُ اللَّوَى بِرَوَاجِعِ *** لَنَا أَبَدًا مَا قَائِسَتْ عَشِيَّاتُ اللَّوَى بِرَوَاجِعِ *** وَلَا عَائِدٌ ذَاكَ الزَّمَانُ الَّذِي مَضَى *** تَبَارَكْتَ مَا تَقْدِرُ مَعَ ذَلِكَ الشُّكْرِ 1516 beytine yer vermektedir. Burada yer alan مَا تَقْدِرُ kelimesinin “hüküm vermek” manasında kullanıldığını ifade eden müellif; İbn Abbâs (r.a.), Ömer b. Abdülazîz ve Zührî'nin لَنْ نُقَدِّرَ; Ubeyd b. Umeyr, Katâde ve A'rec'in لَنْ يُقَدِّرَ; Yakûb, Abdullâh b. Ebî İshâk ve Hasan-ı Basrî'nin لَنْ يُقَدِّرَ rivâyetlerinin bu görüşü teyit ettiğini söyleyerek bu tevcihe geniş bir açıklama getirmektedir.¹⁵¹⁷

Örnek 12: Şevkânî, الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ 1518 âyet-i kerîmesinde yer alan فَعَدَلَكَ kelimesinin; cumhur kurrâ tarafından فَعَدَلَكَ şeklinde; Âsım, Kisâi ve Hamza tarafından ise mezkûr şekilde rivâyet edildiğini ifade etmektedir. Müellif, umumiyetle yedi kırâat sistemini kabullendiğinden dolayı ikinci olarak zikredilen kırâati rivâyet eden Halef'ten bahsetmemektedir.¹⁵¹⁹ Ona göre cumhurun kırâatinde mana, Hz. Allâh'ın (c.c.) insanı azaları muadil bir biçimde yarattığı şeklinde, ikinci olarak rivâyet edilen

¹⁵¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VI, s. 297.

¹⁵¹⁶ “Barış arefesinde geceler bize asla geri dönmeyecek ve geçen zamana bir dönüş olmayacak. Şükrederek ne yüce bir değerlendirmeye (hükme) sahip oluyorsunuz.”

¹⁵¹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. III, s. 525.

¹⁵¹⁸ İnfitâr 82/7. “Ki O, seni yarattı, vücuduna düzen sağladı ve seni dimdik yaptı.”

¹⁵¹⁹ Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 143.

kırâatte ise Hz. Allâh'ın (c.c.) insanı dilediği surette yarattığı şeklinde anlaşılmalıdır.¹⁵²⁰

Netice olarak Şevkânî, kırâatlerin manaya olan etkisini eserinde detaylarıyla ifade etmektedir. Bazılarında kendine yakın olan manaya, dolayısıyla da kırâate imada bulunmaktadır. Ancak diğerlerini reddetme gibi bir duruma düşmemektedir. Eserde mana-kırâat ilişkisine oldukça yer vermekte, bununla da kırâatlerin manaya olan etkisini gözler önüne sermektedir.¹⁵²¹

3.10. Kırâatleri Yorumlaması

Kur'ân-ı Kerîm üzerinde tedebbür, bizzat Hz. Allâh (c.c.) tarafından Müslümanlara emredilmiş muhkem bir görevdir.¹⁵²² Bu emrin gereği olarak, asr-ı saâdetten itibaren her devirde, âyet-i kerîmelerin içeriğinden murâd-ı ilâhînin niteliği ve niceliği ile alakalı olarak ulemanın kendi ekol ekseninde anlayış farklılıkları meydana gelmiştir. Bu anlayış çerçevesinde, kırâatlerin önemi ilk devirden itibaren öne çıkmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kırâat farklılıkları, birçok ilim sahasına etki eden unsur olarak kabul edilmiştir. Ulemâ; fıkıh, kelâm, sarf, nahiv, belâgat vb. ilimlerin naklinde kırâatlerden yararlanmışlar, ayrıca müfessirler de tefsîr ilminde manaya delalet amacıyla onlardan istifade etmişlerdir. Âyetlerin yorumlanmasına katkıda bulunan bu disiplin neticesinde Kur'ân-ı Kerîm'den birçok manalar çıkarılmış, anlaşılamayan cümleler vuzuha kavuşturulmuştur. Bu minvalde kırâat farklılıkları, tefsîr ilminin ayrılmaz parçası olarak değerlendirilmiştir.¹⁵²³

Kırâat farklılıklarının tefsîr ilminde kullanımının geniş bir alana yayılması, aynı zamanda murâd-ı ilâhînin anlaşılmasında alternatif bir yol meydana getirilmesine sebebiyet vermektedir. Şöyle ki müfessirin, rivâyetler içerisinden kendi anlayışına uygun olanı ön plana çıkararak meseleyi kendi zihin dünyasında oluşturduğu sistem

¹⁵²⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 467.

¹⁵²¹ Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 194, 233, 292, 336, 351, 362, 382, 394, 410, 412, 517, 529, 541, 624 (2 adet); C. II, s. 46, 64, 104, 115, 144, 155, 158, 184, 192, 369, 455, 523, 623; C. III, s. 23, 76, 137, 146, 249, 287, 331, 332, 381, 427, 594, 598, 599, 619; C. IV, s. 76, 160, 178, 214, 281, 342, 348, 401, 430, 453, 525; C. V, s. 38, 87, 109, 118, 128, 188, 229, 251, 376, 525.

¹⁵²² Nisâ 4/82. “أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا/Hâlâ Kur'ân'ı gereği şekilde düşünmezler mi? Eğer o Allâh'tan (c.c.) başkası tarafından olsaydı, elbette içinde birçok ahenksizlikler bulacaklardı.”

¹⁵²³ Yaşar Akaslan, “Kur'ân Yorum Faaliyeti Olarak Kırâat İlmi (Hüküm Âyetleri Çerçevesinde)”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5/5, 2018, s 58.

etrafında ele alması mümkün olmaktadır. Böyle olunca da onun kırâatleri teknik olarak yorumlayabilmesi, eserine güçlü bir bakış açısı kazandıracaktır. Bu durum aynı zamanda onun kırâat sahasında uzmanlaşma ve bilgi birikimine sahip olma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Nitekim tefsîrler eşzamanlı olarak incelendiğinde kırâat ilmine vâkîf olan ve eserinde kırâat rivâyetlerine yer veren müelliflerin esere kattığı zenginlik açıkça görülmektedir.

Kırâatlerin tefsîr ilmiyle ilişkisi, erken dönem tedvin faaliyetleriyle başlamaktadır. Bununla birlikte ilk dönemde telif edilen tefsîr eserlerine bakıldığında, sonraki dönemlere nispetle kırâat rivâyetlerine daha az yer verildiği görülmektedir. Meseleye Şevkânî özelinde bakıldığında, onun hem mütevâtir hem de şâz kırâatlere fazlaca yer verdiği görülmektedir. O, selefın yaptığı gibi kelimelerin farklı vecihlerinde ortaya çıkan manaları bazen detaylandırmakta bazen de kısaca beyan etmektedir. Ancak o, kırâatler aracılığıyla yorumda bulunabilmek için mütevâtir kırâatleri öncelemek gibi bir tutum içerisine girmemektedir. Kısacası mütevâtir dururken şâz kırâatler adına yorum yapabilmektedir. Örneklerde de zikredileceği üzere kelimenin anlam bütünlüğüne matuf yorum yaptıktan sonra tercih ya da ret sadedinde ilave bir yorumda bulunabilmektedir. Ayrıca Şevkânî'nin nahiv bilgisinin üst düzeyde olduğu gerçeği bir kenara konulduğunda, onun kırâatler sebebiyle çok değerli yorumlara yer verdiğine şahit olunmaktadır.

Örnek 1: ¹⁵²⁴ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رَسُولَهُ

kerîmesindeki رَسُولَهُ kelimesi; Nâfi, İbn Âmir, Ebu Cafer ve Yakûb kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinde cemi/çoğul formda رسالته şeklinde okunmaktadır.¹⁵²⁵ Şevkânî bu tevcihte müfred/tekil formun Ebu Amr ile Ebu Bekr Şu'be hariç Kûfe kurrâsı tarafından; cemi formun ise Medîne ve Şâm kurrâsı tarafından rivâyet edildiğinden bahsetmektedir.¹⁵²⁶ Ancak müellifin yaptığı bilgilendirmede İbn Kesîr'in hangi rivâyeti yaptığı anlaşılamamaktadır.

Rivâyetler arasında bir değerlendirme yapan Nehhâs'ın; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisine peyderpey inzâl edilen vahyi tebliğ etmesinin bir inzâl ile sınırlı

¹⁵²⁴ Mâide 5/67. "Ey şanlı Rasûl! Sana Rabbinden her indirilene tebliğ et! Etmezsen Allâh'ın (c.c.) risâletini hakkıyla eda etmiş olmazsın!..."

¹⁵²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 255; Pâluvi, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 51.

¹⁵²⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 79.

olmadığı gerekçesiyle cemi kırâatini أَبِينُ ifadesiyle daha açıklayıcı olduğu görüşüne¹⁵²⁷ “Bakmak gerekir!” diyerek ihtiyatla yaklaşan Şevkânî, meseleye kendi yorumunu katmaktadır.

Buna göre Şevkânî, müfred formla bir risâletten tebliğin nefyedilmesinin, cemi formla birçok risâletin nefyinden daha çok belâgat içerdiği düşüncesi içerisindedir.¹⁵²⁸ Muhtemeldir ki o, belâgat ilminde yer alan *istiğrâku'l-müfred* kuralına uygun düşünceyi kabullenmektedir. Bu kurala göre müfred kelimenin, muhatabın zihninde cemiye göre daha çok kapsayıcılığı bulunmaktadır.¹⁵²⁹

Örnek 2: ¹⁵³⁰ وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ لِيُرَدُّوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ

âyet-i kerîmesindeki أَهْمُ شُرَكَائِهِمْ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ cümlesi, İbn Âmir kırâatinde وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁵³¹ Şevkânî bu bilgilerle birlikte Hasan-ı Basrî'nin أَهْمُ شُرَكَائِهِمْ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ şeklinde okuduğundan bahsetmekte ve zikrettiği tüm kırâatlerin dil açısından detaylarına inmektedir.

Buna göre cumhurun mezkûr kırâatindeki زَيْنَ fiili malum/etken formda yer almış, قَتَلَ kelimesi onun mefûlü olarak fetha hareke almış, أَهْمُ ise قَتَلَ kelimesinin muzâfun ileyihi olarak mecrûr okunmuştur. Hasan-ı Basrî'nin kırâatinde زَيْنَ fiili mechûl/edilgen formda gelmiş; قَتَلَ kelimesi onun nâib-i fâili olarak, أَهْمُ شُرَكَائِهِمْ kelimesi ise mukadder جَعَلَ fiilinin fâili olarak madmûm olmuştur. Buraya bir fiil takdir edilmesinin Arap şiirlerinde rastlanılan mutat durum olduğunu ima eden Şevkânî, Nehşel b. Harri'ye (ö. 657) ait لَيْلِكَ يَزِيدَ ضَارِعٌ لِحُصُومَةٍ *** وَمُخْتَبِطٌ مَا تُطِيحُ الطَّوَائِحُ¹⁵³² şiirini inşâd ederek görüşünü tekit etmeyi amaçlamaktadır. Burada yer alan ضَارِعٌ kelimesi, gizli bir يَبْكِيه fiilinin fâili olarak kabul edilmektedir.

¹⁵²⁷ Nehhâs, *I'râbü'l-Kur'ân*, s. 240.

¹⁵²⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 79.

¹⁵²⁹ Celâlüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân el-Kazvînî, *et-Telhîs fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, Fazilet Neşriyat, İstanbul tsz., s. 28.

¹⁵³⁰ En'âm 6/137. “Yine bunun gibi müşriklerden çoğuna evlatlarını öldürmeyi de o taptıkları putlar iyi bir şey gibi gösterdi; hem kendilerini helak etmek için hem de dinlerini berbat edip şaşırarak için...”

¹⁵³¹ Dâni, *Câmi 'u'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*, s. 505; İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teyisîr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 365.

¹⁵³² “Yezid'e iki kişi ağlasın! Biri mazlum, diğeri zor gününde yardım isteyen muhtaç.” Dâmin (ö. 2013), *مَا تُطِيحُ* cümlesini *مَا تُطِيحُ* olarak ifade etmektedir. Detay için bkz., Hâtim Sâlih Dâmin, *Aşeratü Şüarâi Mukillûn*, Merkezü Cum'ati'l-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, Dubai 1990, s. 110.

Şevkânî'nin Kurtubî'den alıntılararak,¹⁵³³ aslında aynı manaya gelen İbn Âmir ve ehl-i Şâm'a hasrettiği kırâatte ise رُيِّنَ fiili yine mechûl formda gelmekte; onun nâib-i fâili olan قَتَلَ kelimesi muzâf, شُرَكَائِهِمْ de muzâfun ileyh olarak yer almaktadır. Bu iki kelime arasında fetha harekeli olarak bulunan أَوْلَادَهُمْ ise muzâf ile muzâfun ileyhin arasını fasl/ayırmak için gelmektedir. Bu kırâatin de Arap şiirleriyle istişhâd edilebileceğine işaret eden müellif, غَلَّابِلَ عَبْدُ الْقَيْسِ مِنْهَا صُدُورَهَا، * ** غَلَّابِلَ عَبْدُ الْقَيْسِ * ** وَقَدْ شَفَّتْ * * * غَلَّابِلَ عَبْدُ الْقَيْسِ مِنْهَا صُدُورَهَا،¹⁵³⁴ şiirini inşâd etmektedir. Bu şiirde İbn Âmir kırâatinin bir benzeri olarak muzâf olan غَلَّابِلَ ile muzâfun ileyh olan صُدُورَهَا arasına عَبْدُ الْقَيْسِ kelimesi girmekte ve şiir وَقَدْ شَفَّتْ غَلَّابِلَ عَبْدُ الْقَيْسِ مِنْهَا صُدُورَهَا takdirinde anlaşılmalıdır.

İbn Âmir'in kırâati ile alakalı ayrıntılara inen Şevkânî, bu kırâatin Nehhâs (ö. 950) tarafından yapılan tahliline yer vererek, kendi yapacağı yoruma zemin hazırlamaktadır. Nehhâs'a göre mezkûr kırâat, Arap kelâmında ya da şiirinde asla caiz değildir. Ancak nahiv ulemâsı muzâf ile muzâfun ileyhin arasının bir zarfla ayrılmasına yalnızca şiir zarureti olarak müsaade etmektedirler. Şevkânî, Nehhâs'a ait bu görüşe yer verdikten sonra yine onun görüşü olarak "Ancak bu faslın mefûl-ü bih olarak şiirde bulunması uygun görülmemektedir, ayrıca Kur'an-ı Kerim'de olması hiç uygun değildir." ifadelerini ilave etmektedir. Hâlbuki Nehhâs'ın telif ettiği *İ'râbü'l-Kur'an* isimli tefsîre bakıldığında, onun son cümleyi söylemediği görülmektedir.¹⁵³⁵ Mesele detaylandırıldığında aslında Şevkânî'nin iki ayrı isme ait benzer görüşü tek çatı altına topladığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu cümlenin Nehhâs'a değil, Mekkî b. Ebî Tâlib'e ait olduğu anlaşılmalıdır.¹⁵³⁶

Müellif, bu tevcîhle alakalı olarak Ebu Gânim Ahmed b. Hamdân en-Nahvî'nin, Nehhâs'ın düşüncelerine benzer olumsuz görüşlerini de zikretmektedir. Ebu Gânim'e göre bu kırâat, âlimin zellesi/hatasıdır. Bir âlim hata yaptığında peşinden gitmek caiz olmaz; bu hususla alakalı olarak diğer âlimlerin görüşüne başvurulmalıdır. Oysa âlimler, muzâf ile muzâfun ileyhin arasının yalnızca şiirde bir zarf ile ayrılmasının mümkün olabileceğini belirtmektedirler. Nahvî, görüşünü Ebu Hayye en-Nümeyrî'ye

¹⁵³³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 82.

¹⁵³⁴ "Abdulkays kabilesinin kalbi, bitmek bilmeyen kinden şifa bulsun!" Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisani'l-Arab*, C. IV, ss. 413-414.

¹⁵³⁵ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'an*, s. 286.

¹⁵³⁶ Ebu Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *Kitâbü'l-Keşf an Vücûhi'l-Kirâati's-Seb' ve İlelihâ ve Hicecihâ*, Muhiddin Ramazan (thk.), C. I, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981, s. 454; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 82.

(ö. 775-825 [?]) ait *كَمَا حَطَّ الْكِتَابُ بِكَفِّ يَوْمًا *** يَهُودِيٌّ يُقَارِبُ أَوْ يُزِيلُ*¹⁵³⁷ ve Amr b. Kamî'e'ye (ö. 540) ait *لِلَّهِ دَرُّ الْيَوْمِ مَنْ لَامَهَا*¹⁵³⁸ şiirleriyle desteklemektedir. Bu şiirlerde yer alan *يَوْمًا* zarfı ile *بِكَفِّ* ile *يَهُودِيٌّ* kelimelerinin arasını; *الْيَوْمِ* zarfı ise *دَرُّ* ile *مَنْ* kelimelerinin arasını ayırmaktadır.¹⁵³⁹

Şevkânî bu bilgileri zikrettikten sonra *Bir kavim dedi ki...* şeklinde başlayan ifadesinde Nahvî'nin düşüncelerine zıt bir görüşü dile getirmektedir. Ancak daha sonraki ifadelerinde bu görüşe sıcak bakmadığı görülmektedir. Müellifin kim olduklarına dair detaya inmediği bu kişilere göre İbn Âmir'in rivâyet ettiği kırâat tevâtür yoluyla Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ulaşmaktadır. Böyle olunca da bu kırâat *kabîh* değil *fasîh* olarak değerlendirilmelidir.

Şiirler dâhil olmak üzere bu tevcîhin başından itibaren verilen tüm bilgileri Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ından alıntıladığı anlaşılan Şevkânî,¹⁵⁴⁰ meseleyi etraflıca aktardıktan sonra kendi görüşünü gündeme getirmektedir. Ona göre burada yer alan tevâtür meselesi, kendilerine itimat edilen kırâat imamlarının icmâıyla batıl görülmektedir. Bir başka ifadeyle diğer imamların bu okuyuşa yanaşmaması aslında meselenin durumunu özetlemektedir. Nitekim nahiv kurallarına uygun olmayan bir kırâatin reddedilmesi gerekmektedir.

Şiir zaruretinin uygun bir nahiv kuralı olmadığından dolayı bir âyet-i kerîmenin sıhhatini koruyamayacağı fikrinde olan Şevkânî, bu kırâatin sıhhati için içerisinde fasıl yer alan bir şiire ihtiyaç olmayacağını ve şiir zaruretinin kırâatin kabulü adına bir senet olamayacağını söyleyerek *فَرَجَّجْتُهَا بِمَرْجَةٍ *** رَجَّ الْقُلُوصَ أَبِي مَزَادَةَ*¹⁵⁴¹ şiirini olumsuz

¹⁵³⁷ “Diyarda kalanları, birbirine uzak ya da yakın yazılmış Yahudi yazılarına benzetiyor.” Ebu Hayye el-Heysem b. Rebî'en-Nümeyrî, *Şi'ru Ebi Hayye en-Nümeyrî*, Yahya el-Cübûrî (thk.), Menşürâtü Vizâretî's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-Kavmî, Dimeşk 1975, s. 21.

¹⁵³⁸ “Bugün onu ağladığı için azarlayana helal olsun.” Amr b. Kamî'e, *Dîvânü Amr b. Kamî'e*, Hasan Kamil Sayrafî (thk.), Câmîatü'd-Düveli'l-Arabiyye Ma'hedü'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye, Kahire 1965, s. 182.

¹⁵³⁹ Ebu Gânim Ahmed b. Hamdân en-Nahvî'nin kimliği ile alakalı olarak bir bilgiye rastlanmamaktadır. Benzer bir isim olarak İbn Hâleveyh'in (ö. 980) (Ebu Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî) *el-Hucce fi'l-Kirâati's-Seb'* isimli eserinde bu düşünceye yakın ifadeler bulunmakta ancak burada mezkûr şiirler yerine farklı bir şiire yer verilmiştir. Detay için bkz., İbn Hâleveyh, *el-Hucce fi'l-Kirâati's-Seb'*, Abdülâl Salim Mükerrrem (thk.), Dâru's-Şürûk, Beyrut 1979, ss. 150-151.

¹⁵⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IV, s. 82.

¹⁵⁴¹ “Ebu Mezâde'nin devesini bıçakladığı gibi onu mızrakla bıçakladı.” Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisani'l-Arab*, C. IV, s. 415.

düşünceyle inşâd etmektedir. Bu şiirde yer alan الْقُلُوصَ kelimesi, مَزَادَهُ ile رَجَّجَ arasında fasl olarak yer almaktadır.¹⁵⁴²

Ancak Şevkânî'nin mütevâtir kırâate karşılık nahiv kuralını öncelemesi oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Bakara sûresinin 85. âyet-i kerîmesinin tevcîhinde tam tersi bir anlayış içerisinde olduğunu hissettirmektedir. Söz konusu وَإِنْ يَأْتِوكُمُ اسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ اسْرَىٰ ayet-i kerîmesindeki اسْرَىٰ kelimesinin Hamza kırâatinde Hamza kırâatinde şeklinde, diğer kırâatlerde ise metinde yer aldığı şekliyle okunduğunu, ancak Ebu Hâtim'in (ö. 869) اسْرَىٰ okuyuşunu caiz görmediğini söyleyen Şevkânî, bu duruma çok şaşırdığını فَالْعَجَبُ ifadesiyle dile getirmektedir. Ona göre Ebu Hâtim'in vahiy ile sabit olan ve biri hariç tüm kırâat imamları tarafından senetle rivâyet edilen bir okuyuşu kabul etmemesi oldukça şaşırlı bir durumdur.¹⁵⁴⁴

Bu tevcîhte zikredilen iki örnek üzerinden bir durum kritiği ortaya çıkarmak gerekirse, Şevkânî'nin bir kırâati karşıt nahiv kurallarına tercih etmesi için, kırâatin tek bir imâmın rivâyeti olmaması gerekmektedir. Eğer bu durum meydana gelirse nahiv kuralını öncelemektedir. Kısacası onun tevâtür anlayışının cumhur imamla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Örnek 3: قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونِي فَلَا تُشْمِتْ بِي الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ 1545 ayet-i kerîmesindeki فَلَا تُشْمِتْ بِي الْأَعْدَاءَ cümlesi; Mücâhid ve Mâlik b. Dînâr tarafından nehy-i gâib müennes formda فَلَا تُشْمِتْ بِي الْأَعْدَاءَ şeklinde rivâyet edilmektedir. Bu rivâyette mananın “Düşmanlarım bana gülmesinler!” şeklinde anlaşılacağı kabul edilmektedir. فَلَا تُشْمِتْ kelimesinin müennes, fâili olan الْأَعْدَاءَ kelimesinin de müzekker olması ise dil açısından olumsuz bir durum oluşturmamaktadır. Nitekim fâil cemi müzekker sâlim formun dışında geldiğinde müennes hükmünde olacağından dolayı fiilin müennes ya da müzekker gelmesi arasında bir fark görülmemektedir.¹⁵⁴⁶

¹⁵⁴² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, ss. 211-212.

¹⁵⁴³ Bakara 2/85. “...Şayet size esir olarak gelirlere fidiyeleşmeye kalkıyorsanız. Hâlbuki yurtlarından çıkarılmaları üzerinize haram kılınmış idi...”

¹⁵⁴⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 160.

¹⁵⁴⁵ A'râf 7/150. “...Harun (a.s.): ‘Anam oğlu! İnan olsun bu kavim beni hırpaladı, az daha beni öldürüyorlardı. Sen de benimle, düşmanları sevindirme ve beni bu zalim kavim ile beraber tutma!’ dedi.”

¹⁵⁴⁶ Burada da cemi müzekker mükesser formda geldiğinden dolayı “cemaat” teveli ile müennes kabul edilmektedir. Detay için bkz., İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'İlmi'n-Nahv ve 'ş-Şâfiye fi 'İlmi't-Tasrif ve 'l-Hatt*, s. 39.

Müellif, bu cümlenin yine Mücâhid tarafından فَلَا تَشْمَتْ بِي الْأَعْدَاءَ şeklinde rivâyet edildiğinden de bahsetmektedir. Bu durumda cümle cer harfi olan ب/bâ ile müteaddî olmakta ve mana cumhurun kırâati ile aynı çerçevede anlamlandırılmaktadır. Rivâyete bir mana eklemesi yapan İbn Cinnî (ö. 1002) ise cümlenin “أَنْتَ يَا رَبِّي/Ya Rabbî! Sen bana güldürme!” şeklinde anlaşılacağını ilave etmekte ve bunun benzerinin 1547 gibi âyet-i kerîmelerde de bulunduğunu dile getirmektedir.¹⁵⁴⁸ Bu tevile sert bir yaklaşımda bulunan Şevkânî, “وَمَا أَبْعَدَ هَذِهِ الْقِرَاءَةَ عَنِ الصَّوَابِ وَأَبْعَدَ تَأْوِيلَهَا عَنْ” و/بما أبعد هذه القراءة عن الصواب وأبعد تأويلها عن/Bu kırâat doğru olandan, onun tevili de i'râb çeşitliliğinden ne kadar uzaktır!” diyerek, Mücâhid ve İbn Cinnî'nin kırâat ve tevillerine katılmadığını ifade etmektedir.¹⁵⁴⁹

Örnek 4: 1550 دُرِّيَّةٌ مِنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا âyet-i kerîmesinde yer alan دُرِّيَّةٌ kelimesinin kırâat-i seb'a ve aşere imamları tarafından okunuşu yine mezkûr şekildedir. Fetha ile okunma sebebine dil açısından değinen müellif, aslında يَا دُرِّيَّةٌ şeklinde olan kelimenin başındaki يـ harfinin hazfedildiği veya أَلَّا تَتَّخِذُوا fiilinin mefûlü olabileceği şeklinde iki ihtimalden bahsetmektedir.

Şevkânî, okuyucu ismi vermeden bu kelimenin mahzûf bir mübtedânın haberi olarak ya da hemen önceki âyette yer alan أَلَّا تَتَّخِذُوا fiilinin fâili olarak damme ile دُرِّيَّةٌ şeklinde okunduğundan da bahsetmektedir. Yine ona göre Mücâhid دُرِّيَّةٌ, Zeyd b. Sâbit (r.a.) de دُرِّيَّةٌ şeklinde rivâyette bulunmaktadırlar.

Kelimenin anlam durumuna da değinen müellif, mezkûr kelime ile üç kısım topluluğun anlaşılabilceğini iddia etmektedir. Kelimenin; Hz. Nuh'un (a.s.) gemisinde yer alan ve tufandan sonra yeryüzüne dağılarak nesli devam ettiren kimselerin zürriyetine, Hz. Musa (a.s.) ile kavmine ve Hz. Adem'in (a.s.) evlatlarına râci olabileceğini belirtmektedir. Fetha hareke ile kırâatin bu üç anlamdan hangisine delalet edeceği hususunda da bir değerlendirme yapan müellif, fetha illetinin nidâ harfinin hazfedilmesi olarak kabul edildiğinde iltisaklı olduğu mananın Musa (a.s.) ve kavmi olması sebebiyle zürriyetin de bu anlam çerçevesine yakın olduğunu beyan etmektedir. Ancak; kendi düşüncesine göre zürriyet kelimesine أَوْلَى/en uygun olan

¹⁵⁴⁷ Bakara 2/15. “Allâh (c.c) onlarla istihza eder...”

¹⁵⁴⁸ İbn Cinnî, *el-Muhteseb fi Tebyîni Vücûhi Şevâzî'l-Kırâât ve'l-Îzâh 'anhâ*, C. I, s. 259.

¹⁵⁴⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 316.

¹⁵⁵⁰ İsrâ 17/3. “Ey Nuh (a.s.) ile beraber gemiye yüklediğimiz kimselerin zürriyeti! O, doğrusu çok şükreden bir kul idi.”

mananın Hz. Adem'in (a.s.) evlatları olduğunu, detayını ve gerekçesini izah etmeden ifade etmektedir. Böyle olunca da onun fetha hareketinin illeti olarak, kelimeyi *أَلَّا تَتَّخِذُوا* fiilinin mefûlü olarak kabul ettiği ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁵¹

Örnek 5: *قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَّى* ¹⁵⁵² âyet-i kerîmesinde yer alan *إِنَّ هَذَا لَسَاحِرَانِ* cümlesi; Ebu Amr tarafından *إِنَّ هَذَيْنِ* şeklinde, Âsım kırâatinin râvîsi olan Hafs tarafından mezkûr şekilde, İbn Kesîr tarafından *إِنَّ هَذَا* şeklinde ve diğer kırâat-i seb'â imamları tarafından *إِنَّ هَذَا* şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁵⁵³

Zikrettiği tüm kırâatleri i'râb ve hat yönünden ele alan Şevkânî, meseleyi oldukça geniş perspektifte değerlendirmektedir. Ona göre Ebu Amr'ın rivâyet ettiği kırâat, i'râb yönüyle uygun ancak hat yönünden uygun değildir. Bu kırâati aynı zamanda Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Âişe (r.a.) başta olmak üzere birçok sahâbe-i kirâm; ayrıca Hasan-ı Basrî, Saîd b. Cübeyr, İbrâhim en-Neha'î, Âsım el-Cahderî, İsa b. Ömer gibi birçok tâbiî rivâyet etmektedir. Hafs'ın rivâyet ettiği kırâat aynı zamanda Zührî, Halil b. Ahmed, Mufaddal, Ebân ve İbn Muhaysın tarafından da rivâyet edilmekte, ayrıca İbn Kesîr'in rivâyeti ile birlikte hat ve i'râb yönünden de uygun görülmektedir. Son olarak cumhurun kırâati ise hat yönünden uygun ancak i'râb yönünden uygun görülmemektedir. Zira *إِنَّ* harfinin, önündeki ismi fethayla haberi ise dammayla harekemesi gerekirken burada açıktan bir fetha görülmemektedir.

Cumhur kırâatinin hat yönünden uygun olmamasını bir anlamda müspet duruma çevirmeye çalıştığı anlaşılan Şevkânî; Sîbeveyhi (ö. 796), Kisâî (ö. 805), Ferrâ (ö. 822), Ebu Ubeyde (ö. 824), Ahfeş (ö. 830), Ebu Zeyd (ö. 830), İbnü'l-Enbârî (ö. 940) ve Nehhâs (ö. 950) gibi dilbilimcilerden gelen bilgilerden yararlanmaktadır. Müellife göre bu isimler, tesniyenin bazen rafî', nasb ve cer hâlinde *l*/elif ile söylendiğini dile getirmektedirler. Bu sebeple o, söz konusu kuralın genelde Benî Hâris b. Ka'b, Has'am ve Kinâne gibi lügatlerde bulunduğunu belirten dilcileri tekit etmek amacıyla üç adet şiir inşâd etmektedir. Buna göre Mütelemmis'e (ö. 569/580 [?]) ait *فَأَطْرَقَ إِطْرَاقَ الشُّجَاعِ*

¹⁵⁵¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, ss. 261-262.

¹⁵⁵² Tâhâ 20/63. "Şüphesiz bu ikisi sihirbazdır, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin o şerefli inançlarınızı yok etmek istiyorlar!" dediler."

¹⁵⁵³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 419; Ebu Tâhir İsmail b. Halef es-Sarakustî, *Kitâbü'l-Unvân fi'l-Kirââti's-Seb'*, Züheyr Zâhid ve Halil Atıyye (thk.), y.y., tsz., s. 129.

1554 وَلَوْ يَرَى *** مَسَاغًا لِنَابَاهُ الشُّجَاعُ لَصَمَّمَا gereği başındaki cer harfi olan /lâm sebebiyle لِنَابِيهِ olması gerekmektedir. Hevber el-Hârisî'ye (ö. ?) ait 1555 تَرَوَدَ مِنَّا بَيْنَ أَذْنَاهُ kelimesi, muzâfun ileyh olması sebebiyle أَذْنِيهِ şeklinde yer alması gerekmektedir. 1556 قَدْ بَلَّغَا فِي الْمَجْدِ غَايَتَاهَا İn أَبَاهَا وَأَبَا أَبَاهَا *** şeklinde yer alması gerekmektedir. 1556 غَايَتَاهَا kelimesi ise yine muzâfun ileyh olması sebebiyle أَبَيْهَا şeklinde, غَايَتَاهَا kelimesi de mefûl olması sebebiyle غَايَتَيْهَا şeklinde bulunması icap etmektedir. Ancak tüm bu tesnîyeler lügat farklılıklarından dolayı raf` hâliyle yer almaktadırlar.

Şevkânî tüm bu bilgileri arz ettikten sonra Hz. Osman ve Hz. Âişe'nin (r.a.) cumhur kurrânın İَنَّ هَذَا كِرَاءَاتِيNE yönelik bir eleştirileri olduğunu dile getirmektedir. Nitekim onlara göre İَنَّ fiilinin görünürde هَذَا kelimesini nasb etmemesi, vahiy kâtabininin bir hatası olabilme ihtimalini barındırmaktadır. Müellif bu tevehhümü ortadan kaldırmak adına olsa gerek, dilcilere ait, tesnîyenin her üç halde de /elif ile okunabildiği hususundaki görüşlerinin gerekçelerini İbn Keysân'ın (ö. 932 [?]) dilinden izah ederek meseleyi tamamlamaktadır. İbn Keysân'a göre tesnîyenin her üç i'râb hâlinde de /elif ile yer alması, aynı zamanda onun müfred olarak düşünüldüğünün işareti olarak kabul edilmektedir. Bu görüşe sıcak baktığı anlaşılan Şevkânî; mezkûr kırâatin dil açısından temeli olduğunu ve bu temel sayesinde kırâatin sahîh olarak Hz. Osman ve Hz. Âişe'nin (r.a.) itirazlarına da cevap verdiğini ifade etmektedir.¹⁵⁵⁷

Örnek 6: 1558 وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاطُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ kelimesi; Ebu Amr, Hamza, Kisâî ve Halef kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinde التَّنَاطُشُ şeklinde yer almaktadır.¹⁵⁵⁹ Şevkânî bu tevcîhi Ebu Amr, Hamza, Kisâî ve A'meş'e hasretmekte; dolayısıyla kırâat-i seb'a râvîleri

¹⁵⁵⁴ “Fırsat buldukça ısırarak için biniciye yaklaşan büyük yılan gibi kafasını sessizce eğdi.” Cerîr b. Abdilmesîh ed-Duba'î (Mütelemmis), *Divânü Şi'ri'l-Mütelemmis ed-Duba'î*, Hasan Kamil es-Sayrafî (thk.), Ma'hedü'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye, Kahire 1970, s. 34.

¹⁵⁵⁵ “O ki tecrübeli bir kimse tarafından en hassas yerinden bıçaklandı.” İbn Manzûr'a göre bu beyt تَرَوَدَ مِنَّا بَيْنَ أَذْنَاهُ şeklindedir. Bu durumda şiir, sözkonusu rivâyetin dil açısından temellendirilmesi noktasında örnek teşkil edememektedir. Detay için bkz., İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C. VIII, s. 197.

¹⁵⁵⁶ “Babası ve dedesi en yüksek şeref mertebesine ulaştı.” Nûruddîn Ali b. Muhammed el-Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (thk.), C. I, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1955, s. 29.

¹⁵⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, ss. 468-469.

¹⁵⁵⁸ Sebe' 34/52. “Ve: ‘O’na iman ettik!’ derler, ama artık fayda vermez! Zira dünya mazi olup uzaklaşmıştır.”

¹⁵⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââtî'l-'Aşr*, C. II, s. 351; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirââtî'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 389; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 113.

içerisinde yer alan Ebu Bekr Şu'be ile aşere imamlarından Halef'e yer vermemektedir.¹⁵⁶⁰ Müellifin, Kurtubî'den alıntılıdığı açıkça belli olan bu tevcîhte¹⁵⁶¹ şâz kırâate yer verdiği halde mütevâtir imamlarını terk etmesi, kırâat sahasına uygun olmayan bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Ebu Ubeyd (ö. 838) ile Nehhâs'ın (ö. 950) dil açısından doğru bulmadıklarını belirttikleri bu rivâyetin geçerliliği hususunda “وَلَا وَجْهَ لِلْإِسْتِغَاةِ/Doğru bulmamaya bir sebep yoktur!” ifadesiyle kendi görüşünü ortaya koyan müellif, aynı zamanda bu kelimenin Arap şiirlerinde de yer aldığından bahsetmekte ve ilgili rivâyeti فَعَدْتِ زَمَانًا 1562 şiiiriyle istişhâd etmektedir.¹⁵⁶³

Örnek 7: Şevkânî, 1564 İسنِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَجْبِقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ, âyet-i kerîmesinde yer alan السَّيِّئِ kelimesinin; Hamza ve A‘meş tarafından vasıl/geçiş hâlinde hemzenin hazfiyle السَّيِّئِ şeklinde rivâyet edildiğini, ancak dilbilimcilerin birçoğunun bu kırâatin hatalı olduğunu düşündüklerini ifade etmektedir. Ayrıca ona göre dilbilimciler, A‘meş’in rivâyetinin aslında vakıf hâli için geçerli olduğunu, fakat rivâyeti kendisinden yayan kimsenin hatalı davranarak bunu vasıl hâline meylettirdiğini beyan etmektedirler.

Şevkânî, Hamza'nın vakıf hâlinde de hemzenin sükûnüyle السَّيِّئِ şeklindeki rivâyetini zikretmemekte,¹⁵⁶⁵ ancak genel olarak Arap dil kuralları çerçevesinde vasıl hâlindeki bir kelimenin, vakıf hâline benzetilerek muamele edilebileceğini iddia etmektedir. Bu iddiasını da İmruülkays'a (ö. 540 [?]) ait olan فَالْيَوْمَ أَشْرَبَ غَيْرَ مُسْتَحَقِّبٍ 1566 şiiirindeki أَشْرَبَ kelimesinin vasıl hâlinde cezimle okunmasını örnek göstererek güçlendirmektedir. Bununla birlikte En‘âm sûresinin 109. âyet-i kerîmesindeki يُشْعِرُكُمْ kelimesi ile Bakara sûresinin 54. âyet-i kerîmesindeki بَارِنُكُمْ kelimesinin Ebu Amr tarafından يُشْعِرُكُمْ ve بَارِنُكُمْ şeklinde¹⁵⁶⁷ cezimle okunmasını dile

¹⁵⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 401.

¹⁵⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. V, s. 596.

¹⁵⁶² “Şu ana kadar yükseklere ulaşma isteğinin yoktu, her şeyi elden kaçırdıktan sonra yavaş yavaş yetişmeye çalışıyorsun.”

¹⁵⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 401.

¹⁵⁶⁴ Fâtır 35/43. “Bu da yeryüzünde kibirlenmeleri ve hileleri yüzünden idi. Hâlbuki tuzak, ancak sahibinin başına geçer...”

¹⁵⁶⁵ Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 114.

¹⁵⁶⁶ “Ben bugün kimse bana rahatsızlık vermeden ve Allah'a karşı günah işlemeyen içtim.” İmruülkays, *Dîvânü İmruülkays*, s. 141.

¹⁵⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 212, 261.

getirerek Kur'ân-ı Kerîmden istişhâd eden müellif, bir anlamda söz konusu rivâyetlere dil açısından aralık bırakmaktadır.¹⁵⁶⁸

Örnek 8: 1569 *فَاسْتَنْفَعْتَهُمْ أَهْمُ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ* âyet-i kerîmesinde yer alan *مَنْ خَلَقْنَا* A' meş tarafından ikinci bir istifham ile *مَنْ خَلَقْنَا* şeklinde rivâyet edilmektedir. Şevkânî'ye göre yine bu kısımda yer alan *مِنْ طِينٍ لَازِبٍ* kelimesi, *مِنْ طِينٍ لَازِمٍ* şeklinde de okunmaktadır. Müellif "وَاقَدْ قُرِئَ" ifadesiyle aidiyetini belirtmediği bu kırâatle alakalı olarak, "وَلَا أُدْرِي مَنْ قَرَأَ بِذَلِكَ" / "Bunu kimin okuduğunu bilmiyorum." demekte ve bu kırâate yabancı olduğuna işaret etmektedir.¹⁵⁷⁰

Örnek 9: 1571 *يَقُولُ أَنْتَكَ لِمَنِ الْمُصَدِّقِينَ* âyet-i kerîmesindeki *الْمُصَدِّقِينَ* kelimesi, tef'îl bâbından ism-i fâil olarak cumhurun kırâatinde yer almakta ve ölümden sonraki diriltirme hadisesinin tasdik edilmesinden bahsetmektedir. Tefa'ul bâbından gelen *الْمُصَدِّقِينَ* şeklinde diğer bir kırâatin de mevcut olduğunu ifade eden Şevkânî, bunun kim tarafından rivâyet edildiğini ise bilmediğini "وَلَا أُدْرِي مَنْ قَرَأَ بِهَا" / "Bunu kimin okuduğunu bilmiyorum." cümlesiyle belirtmektedir.

Bu kırâat hakkında bir de değerlendirmede bulunan müellif; mezkûr kelimenin *tasadduk* manasına geldiğini, sevap kazanmak için malını tasaddukta bulunmayı inkâr edenlerin durumundan bahseden bir anlam kalıbında olduğunu zorlama ile de olsa kabul edilebileceğini, ancak bu mananın buraya uygun olmadığını "وَمَعْنَاهَا بَعِيدٌ" / "Manası uzaktır." ifadesiyle dile getirmektedir.¹⁵⁷²

Örnek 10: 1573 *قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ* âyet-i kerîmesinde yer alan *الْعَابِدِينَ* kelimesi, Ebu Abdurrahmân el-Yemânî tarafından "kızmak" manasında sülasi mücerredin dördüncü bâbından gelen *عَبَدَ* fiilinin ism-i fâili olarak *الْعَابِدِينَ* şeklinde rivâyet edilmektedir. Şevkânî, bu kırâat için "Belki bu doğrudan uzak şâz kırâati okuyan kimse, cumhurun kırâatinde geçen 'ibadet etmek' manasını uzak gördüğü için, 'kızmak' manası sebebiyle bu şekilde rivâyette bulunmuş olabilir." diyerek, mezkûr rivâyete tezkiyede bulunmaktadır. Müellif, bununla birlikte Kisâî (ö. 805), Ferrâ (ö.

¹⁵⁶⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 424.

¹⁵⁶⁹ Sâffât 37/11. "Onlara: 'Kendilerinin yaratılması mı, yoksa yarattığımız diğer varlıkların yaratılması mı daha güçtür?' diye sor. Biz onları cıvık bir çamurdan yarattık."

¹⁵⁷⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 463.

¹⁵⁷¹ Sâffât 37/52. "Sen cidden inananlardan mısın?" diyordu"

¹⁵⁷² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 472.

¹⁵⁷³ Zuhuf 43/81. "De ki: 'Eğer Rahmân'ın (c.c.) bir oğlu olsa, ben ona tapanların birincisi olurum.'"

822), Kutebî (ö. 889), İbnü'l-A'râbî (ö. 846), Cevherî (ö. 1009 [?]) ve Mâverdî (ö. 1058) gibi isimlerin; cumhurun العابدین rivâyetine, şâz olan العابدین kırâatindeki gibi “kızmak” manasını verdiklerini zikretmektedir. İlâveten Ebu Ubeyde'nin (ö. 824) kelimeyi “inkâr etmek” şeklinde yorumlayarak Ferezdak'a (ö. 732) ait أَلَيْكَ أَحْلَاسِي فَجِنِّي فَجِنِّي ve وَأَعْبُدُ أَنْ يُهَجَى كَلَيْبُ بَدَارِمِ 1574 بِمِثْلِهِمْ *** وَأَعْبُدُ أَنْ أَهْجُو كَلَيْبًا بَدَارِمِ 1575 şiirlerini inşâd ettiğini dile getirmekte ancak bu fikirlere bir itirazda bulunmaktadır.

Müellif, bu şiirlerde geçen أَعْبُدُ kelimelerinin “inkâr etmek” manasına gelebileceğini hatta genel olarak bu kelimedede “kızmak” manasının da mevcut olduğunu ve ulemânın nakillerinin bir hüccet olarak değerlendirildiğini belirtmektedir. Ancak ona göre mezkûr rivâyeti bu manalara delalet ettirmek, apaçık bir zorlama olarak kabul edilmelidir. 1576

Netice itibarıyla Şevkânî, kırâatleri zikrettikten sonra bazılarıyla alakalı yorumlarda bulunmaktadır. O, kırâatin mütevâtir ya da şâz olmasına bakmaksızın özellikle nahiv ve belâgat kurallarına olan münasebetini ön planda tutarak, değerlendirmelerini bu minvalde ortaya koymaktadır. Nitekim bu değerlendirmeler esnasında başka âyet-i kerîmeler ve şiirlerle istişhâd edebilmektedir. Cumhurun rivâyetlerini öncelemekte, eleştirilerini diğerleri üzerinden gerçekleştirmektedir. Hatta mütevâtir bile olsa, cumhurun dışındaki okuyuşları tenkit edebilmektedir. Ayrıca bazen sert ifadelerle kabul ya da ret noktasındaki fikrini açıklamakta bazen de üslubunu yumuşak tutmaktadır. 1577

1574 “Onlar dağ gibi yaslandığım ve övündüğüm insanlar ve sen buna sahip değilsin, bununla birlikte benim şiirim Küleyb'i hiciv edecek nitelikte değilken sen onu nasıl hiciv edersin?”

1575 “O insanlar beni hiciv ederse misliyle karşılık veririm ve Küleyb'i geçecek biri varsa o benim ama buna hakkım yok.”

1576 Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. IV, s. 672.

1577 Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 395, 413, 531, 559, 580, 603, 628; C. II, s. 176, 406, 427, 432, 550, 584; C. III, s. 169, 263, 392; C. IV, s. 53, 71, 88, 142, 160, 161, 162, 174, 299, 445; C. V, s. 540, 549, 573.

4. FETHU'L-KADİR ÖZELİNDE ŞEVKÂNÎ'NİN KIRÂAT YÖNÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmanın üçüncü bölümü, Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr*'de yer verdiği kırâat bilgilerini kapsamaktadır. Böylelikle söz konusu bölümün alt başlıklarında; kırâatleri tasnif etmesi, kırâatlerde tercih sadedinde ifadelerle yer vermesi, kırâat rivâyetlerinde bulunanları ismen zikretmesi, kurrâyı beldelelere isnat etmesi veya isim vermeden rivâyetin okunduğuna değinmesi, ehl-i beyt mensubu isimlerin kırâatlerinden bahsetmesi, tarîk düzeyinde rivâyetlere inmesi, kırâatleri dil yönünden ele alması, şiirle istişhâdda bulunması, fikhî meseleleri kırâat rivâyetleriyle desteklemesi, rivâyet farklılıklarının manaya kattığı derinlikten bahsetmesi ve bu sebeple geniş yorumlarda bulunması ele alınmıştır. Bunları bir anlamda Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* özelinde kırâat alanındaki birikiminin ikrarı olarak kabul etmek mümkün görünmektedir.

Araştırmanın bu bölümünde ise Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr*'de kırâat-i seb'a ve aşere ekollerine bakış açısı incelenecek, ayrıca onun yer verdiği mütevâtir kırâat rivâyetleri kaynak kırâat eserlerine arz edilerek, onun kırâat sahasındaki konumu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda yer alan değerlendirmeler, daha çok onun tevcîhlerde yaptığı eksik ve hatalı bilgilendirmeler üzerinden gerçekleşecektir.

Değerlendirmede; İbn Hâleveyh'in (ö. 980) *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî*'i, Ebu Ali el-Hasen en-Nahvî'nin (ö. 987) *el-Hucce fî 'İleli'l-Kırââtî's-Seb*'i, İbn Cinnî'nin (ö. 1002) *el-Muhteseb fî Tebyîni Vücûhi Şevâzzi'l-Kırâât ve'l-Îzâh 'anhâ*'sı, Kalânî'nin (ö. 1127) *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-Kübrâ fî'l-Kırââtî'l-'Aşr*'ı, Şehrezûrî'nin (ö. 1156) *el-Misbâhu'z-Zâhir fî'l-Kırââtî'l-'Aşri'l-Bevâhir*'i, Hemedânî'nin (ö. 1173) *Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kırââtî'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*'ı, İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 1429) *en-Neşr fî'l-Kırââtî'l-'Aşr*'ı, Kastallânî'nin (ö. 1517) *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*'ı ve Dimyâtî'nin (ö. 1705) *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırââtî'l-Erba'ate 'Aşer*'i gibi mütevâtir kırâat imamlarının tarîkleri vasıtasıyla gelen şâz rivâyetlerine ve şâz kırâat imamlarının rivâyetlerine yer veren eserler hususiyetle hatalı imam kategorisinde kaynak olarak kullanılacaktır. Nitekim Şevkânî'nin de bu durumdaki rivâyetlere değindiği bilinmektedir.

Ayrıca unutulmamalıdır ki Şevkânî bir kırâat âlimi olmamakla birlikte, çalışmaya konu olan *Fethu'l-Kadîr* de bir kırâat eseri değildir. Bu durumdan dolayı

onun, çok geniş bir yelpazede rivâyet ve senet zinciri ile binlerce sahâbî, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden aktarılan kırâat bilgilerinde hatalı davranması mümkün gözükmemektedir.

4.1. Kırâat-i Seb‘a ile Kırâat-i Aşereye Yaklaşımı

Kırâat-i seb‘a, İbn Mücâhid’in *Kitâbü’s-Seb‘a fi’l-Kırâât*’ı telif etmesiyle sahada kabul gören mütevâtir yedi kırâati kapsamaktadır. Bu dönemden sonra onun belirlediği; Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâi kırâatlerinin tevâtürü ile alakalı olarak pek farklı görüş ortaya çıkmamıştır. Kırâat-i aşere ise bu isimlere Nîsâbûrî’nin *el-Ğâye fi’l-Kırâati’l-‘Aşr*’ında Ebu Cafer, Yakûb ve Halef’i eklemesi ve İbnü’l-Cezerî’nin de bunların tevâtürünü onaylaması sebebiyle kırâat sahasında mütevâtir kabul edilen on kırâate verilen isimdir.¹⁵⁷⁸

Öncelikle Şevkânî’nin yedi mütevâtir kırâat imamı ile çok sayıda şâz kırâat imamlarının rivâyetlerine yer verdiği halde, mütevâtir kırâatten kabul edilen Ebu Cafer, Yakûb ve Halef’in okuyuşlarına oldukça az yer vermesi dikkati çekmektedir.¹⁵⁷⁹ Bazen bu isimlere kaynak eserlerde mevcut olduğu şekliyle yer

¹⁵⁷⁸ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn ve Mürşidü’t-Tâlibîn*, ss. 80-81.

¹⁵⁷⁹ Şevkânî’nin üç kırâatten bahsettiği yerler için bkz., Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 96, 109, 165, 202, 215, 233, 238, 243, 358, 395, 418, 442, 449, 462, 504, 520, 554, 616, 669, 691, 701; C. II, s. 46, 62, 139, 201, 218, 273, 314, 353, 394, 395, 412 (2 adet), 435, 511, 515, 529, 533, 535, 536, 538, 549, 561, 573, 576, 588, 593, 601, 619, 633; C. III, s. 13, 22, 53, 76 (2 adet), 149, 166, 168, 188, 197, 203, 209 (2 adet), 217, 219, 231, 268, 290, 307 (2 adet), 372, 381 (2 adet), 382, 383, 393, 403, 413, 419, 427, 428, 432, 447, 450, 458, 465, 470, 475, 476, 477 (2 adet), 480, 481 (2 adet), 487, 494, 513, 523, 525, 535 (2 adet), 536, 537, 545, 562, 622; C. IV, s. 15, 22, 42, 53, 57, 59, 78, 82, 83, 110, 114, 116, 132, 135, 158, 160, 176, 178, 192, 200, 208, 209, 241, 242, 245, 252, 270, 273, 279, 286, 308, 318, 377, 384, 385, 394, 403, 404, 435, 438, 448, 449, 458, 487, 493, 504, 512, 520, 526, 527, 538, 549, 560, 580, 584, 585, 602, 616, 621, 635, 651, 652, 667, 678, 681, 682, 686; C. V, s. 13, 22, 26, 32, 46 (2 adet), 48, 71, 73, 77, 88, 117 (2 adet), 128, 141, 147, 202, 207, 222 (2 adet), 223, 236, 282, 311, 316, 321, 344, 348, 350, 353, 354, 361 (2 adet), 362, 372, 389, 395, 424, 449, 454, 460, 468, 476, 478, 509, 514, 521 (2 adet), 527, 551, 596, 609, 660.

Şevkânî’nin üç kırâatten bahsetmediği yerler için bkz., Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 72, 73, 126, 129, 136, 141, 156, 159, 160 (2 adet), 194, 203, 211, 218, 233, 239, 252, 253, 292, 310, 327, 336, 345, 346, 355, 358, 363, 369, 378, 381, 389, 396, 406, 410, 415, 417, 437, 449, 453, 454, 456, 477, 479, 480, 482, 507, 509, 513, 523, 541, 548 (2 adet), 553, 559, 582, 600, 603, 612, 624 (2 adet), 628, 650, 659, 662, 668, 671, 687, 691, 716; C. II, s. 26, 68, 72, 79, 84, 115, 136, 141, 155, 156, 158, 162, 171, 173, 176, 183, 184, 186, 189, 192, 193, 195 (2 adet), 196, 199, 201, 205, 211, 227, 234, 261, 264, 273, 275, 283, 290, 294, 295, 299, 305, 310, 315, 355, 368, 405, 411, 412, 432, 446, 455 (2 adet), 468, 494, 505, 506, 542, 547, 549, 555, 561, 566, 576, 588, 608, 621, 623, 629, 640, 646, 648, 659, 661, 665, 673; C. III, s. 7, 23, 27, 41, 47, 48, 49, 76 (2 adet), 81, 82 (2 adet), 93, 94, 107, 111, 114, 117, 128, 137, 152, 160, 170, 186, 202, 219, 245, 264, 274, 280, 281, 285, 287, 288, 312, 318, 319, 324, 325, 346, 348, 352, 362, 364 (2 adet), 380, 381, 383, 388 (2 adet), 389, 392, 393, 394, 400, 406, 407, 420, 437, 442, 450, 456 (2 adet), 465, 467, 468, 475, 477 (2 adet), 493, 499, 504, 543, 554, 568, 569, 573, 579, 590, 594 (2 adet), 602, 613, 615, 616, 620 (2 adet), 621; C. IV, s. 13 (2 adet), 19, 30, 31, 42, 53, 63, 82, 88, 104 (2 adet), 105, 107, 109, 123, 136, 138, 141, 145, 153, 160, 161, 166, 173 (2 adet), 187 (3 adet), 188, 189, 215, 218, 225, 236, 238, 240, 241, 242, 249, 254, 259, 263, 270, 273, 276, 277, 278, 281, 286, 287, 289, 291, 294, 299, 304, 320, 331, 332, 333, 351, 367, 373, 374, 375, 378, 379, 383, 384, 385, 388 (2 adet), 401, 403, 406, 413, 423, 429, 439, 440, 441, 448, 450, 452, 453, 459, 461, 463, 464, 469, 481, 487, 488, 504, 525 (2 adet),

verirken bazen de aynı tevcîhte ya da yakın tevcîhlerde mezkûr üç imamın birinden bahsederken diğerini/diğerlerini ihmal edebilmektedir. Unutmak kaynaklı olduğu şeklinde geçiştirilemeyecek bu metot, cumhurun kabul ettiği kırâatleri bir anlamda göz ardı etmek manasını taşıması sebebiyle kırâat metodolojisi açısından bir problem olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca bazen zikretmesi bazen de ihmal etmesinin sebebini açıktan bir ifade ya da ima ile belirtmemesi sebebiyle okuyucunun, müellifin bu husustaki anlayış zeminine vâkîf olma durumu bulunmamaktadır.

4.1.1. Aynı Tevcîhte Kırâat-i Selâseyi Zikretme Hususundaki Tutumu

Şevkânî kırâat-i seb'ayı aşereye taşıyan üç imamdan çoğunlukla bahsetmemektedir. Bununla birlikte bazen aynı tevcîhte bu üç imamın birisi ya da ikisinden açıktan veya ima yoluyla bahsetmekte, diğerini/diğerlerini ise dikkate almamaktadır. Bu durum ise müellifin kendi oluşturduğu sistem içerisinde tutarsızlık olarak algılanmaktadır.

Örnek 1: ¹⁵⁸⁰ مَنْ ذَا الَّذِي يُرِضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً âyet-i kerîmesindeki فَيُضَاعِفُهُ kelimesi, kurrâ tarafından farklı şekillerde rivâyet edilmektedir. İlgili kelimeyi Nâfi, Ebu Amr, Hamza, Kisâî ve Halef ف/fâ harfinin dammesiyle فَيُضَاعِفُهُ şeklinde; Âsım فَيُضَاعِفُهُ şeklinde; İbn Kesîr ve Ebu Cafer /elif harfinin hazfi, ع/ayn harfinin

526 (2 adet), 538, 539 (2 adet), 552, 553, 554, 559, 561, 564, 571, 573, 576, 578, 580, 581, 585, 588, 595, 602, 607 (2 adet), 611, 617, 619, 625, 639, 640 (2 adet), 641, 642, 650, 651, 653, 659, 660, 664, 666, 668 (2 adet), 672, 673, 674, 686 (2 adet); C. V, s. 6 (3 adet), 8, 10, 11, 14, 21, 22, 23, 25, 28, 38, 47, 58, 59, 60, 62, 73, 83, 97, 103, 109, 119, 123, 128, 129, 135, 140, 146, 160, 163, 164, 179, 183, 185, 191, 199, 202, 206, 207, 211 (2 adet), 216, 217, 225, 245, 252, 257, 263 (3 adet), 266, 275, 282, 294 (2 adet), 316, 334, 340, 342, 345, 358, 361, 367, 369, 377, 385, 399, 414, 416, 421, 422, 423, 425, 432 (2 adet), 433, 436, 442, 444, 452, 459, 460 (2 adet), 463, 467, 468, 497, 510, 517, 521 (4 adet), 535, 563, 590, 591.

Şevkânî'nin üç kırâati kapsayan kelimelerin tevcîhinden bahsetmediği yerler için (ilgili âyet-i kerîmenin yazıldığı sayfalar) bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 103 (2 adet), 141, 154, 170, 187 (2 adet), 196, 226, 230, 235, 241, 248, 254, 258, 265, 293, 344, 356, 360, 386, 386, 387, 398, 401, 405, 406, 416, 435, 441, 444, 461, 465, 487, 488, 498, 512, 516, 522, 526, 527, 528, 535 (2 adet), 541, 554, 558, 588, 614, 622, 641, 647, 647, 651, 668, 684, 686, 708, 714; C. II, s. 6, 12 (2 adet), 24, 55, 71, 94, 101, 121, 143, 149, 162, 171 (2 adet), 198, 200, 203 (2 adet), 205, 215 (2 adet), 219, 225 (2 adet), 248, 255, 271 (3 adet), 307, 324 (2 adet), 330, 352, 372, 397, 410, 414, 446 (2 adet), 453 (2 adet), 466 (2 adet), 475 (2 adet), 486, 522, 525, 533, 560, 565, 596, 618, 621 (2 adet), 625, 633, 635, 639, 670; C. III, s. 6 (2 adet), 38, 50, 51, 64, 75, 79, 163, 185, 251, 267, 272, 289, 298, 303, 360, 374, 380 (2 adet), 386 (2 adet), 419, 421, 430 (3 adet), 454, 473, 505, 516, 521, 530, 534 (2 adet), 551, 556 (2 adet), 565, 577, 581 (2 adet), 583 (2 adet), 597, 601, 611, 615; C. IV, s. 5, 15, 21, 25, 35, 48 (2 adet), 54, 55, 87, 92, 96 (2 adet), 97, 113, 118, 119, 137, 172, 175 (2 adet), 196, 217, 221, 234, 251, 260, 261, 271, 292, 296, 323 (2 adet), 328, 347, 364, 376, 393, 396, 443 (2 adet), 465, 476, 492, 503, 541, 555, 557, 563, 568, 594, 633; C. V, s. 5, 23, 39, 49, 64, 99 (2 adet), 108, 113 (3 adet), 139, 175 (2 adet), 182, 187, 203 (2 adet), 232, 286, 292, 293, 323, 332, 338 (2 adet), 374, 502.

¹⁵⁸⁰ Bakara 2/245. "Allâh'a (c.c.) karz-ı hasen arzedecek bir yiğit yok mu? Allâh da (c.c.) ona birçok katlarını katlayıversin..."

şeddesi ve ف/fâ harfinin dammesiyle فَيُضَعِّفُهُ şeklinde; İbn Âmir ve Yakûb bunlara ilaveten ف/fâ harfinin fethasıyla فَيُضَعِّفُهُ şeklinde rivâyet etmektedirler.¹⁵⁸¹ Şevkânî, nasb kırâatinin مَنْ istifhâmının cevâbı; raf kırâatinin ise mukadder bir هُو mübtedâsının haberi olarak anlaşılacağını söyleyerek ilgili tevcîhâta dil açısından zemin oluşturmaktadır. Ancak o, üç kırâat imamından Ebu Cafer ve Yakûb'un kırâatinden bahsederken, aynı durumdaki Halef kırâatini zikretmemektedir.¹⁵⁸²

Şevkânî, aynı kelimenin farklı sûrede yer alan şeklinde ise aynı tevcîhte bulunması gerekirken farklı bilgiler vermektedir. O, مَنْ دَا الَّذِي يُفْرَضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعَفُهُ, ¹⁵⁸³ âyet-i kerîmesinde aynen yukarıda zikredilen okuyuşlara sahip olması gereken فَيُضَاعَفُهُ kelimesinin tevcîhinde, ¹⁵⁸⁴ فَيُضَعِّفُهُ kalıbının İbn Âmir, İbn Kesîr ve Yakûb'a ait olduğundan; ancak İbn Âmir ile Yakûb'un ف/fâ harfini fetha ile rivâyet ederek فَيُضَاعَفُهُ şeklinde; Nâfi, Kûfe ehli ve Basra ehlinin ise metindeki gibi فَيُضَاعَفُهُ kalıbıyla okuduklarından bahsetmektedir. Bu durumda Şevkânî'nin Basra kurrâsı içerisinde yer alan Yakûb'u ismen zikretmesi sebebiyle onu Basra ekolünden kabul etmediği düşünülmektedir. Böyle olunca, Şevkânî tarafından Halef'in de Kûfe ehlinden sayılmayacağı muhtemeldir. Netice olarak bu tevcîhte aşere imamlarından Yakûb ismen zikredilmekte, Halef muhtemelen kastedilmemekte, Ebu Cafer'den ise hiç bahsedilmemektedir.¹⁵⁸⁵

Şevkânî, aynı sûrede yer alan إِنَّ الْمُضَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ ¹⁵⁸⁶ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından يُضَعِّفُ şeklinde rivâyet edildiğine, yine Ebu Cafer'i zikretmeden yer vermektedir.¹⁵⁸⁷

¹⁵⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 228; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, ss. 442-443; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 36.

¹⁵⁸² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 358.

¹⁵⁸³ Hadîd 57/11. "Kim Allâh'a (c.c.) gönül rızası ile ödünç verecektir ki Allâh (c.c) da o verdiği katlayıversin! Ayrıca, onun için çok hoş bir mükâfât vardır!"

¹⁵⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 228, 384; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. IX, ss. 3935-3936; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 520; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 36, 132.

¹⁵⁸⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 202.

¹⁵⁸⁶ Hadîd 57/18. "Şüphesiz, sadaka veren erkeklere, kadınlara ve Allâh'a (c.c.) ödünç verenlere karşılıkları kat kat verilecek. Ayrıca onlara çok hoş bir mükâfât da vardır!"

¹⁵⁸⁷ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. IX, s. 3940; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 522; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 133; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 207.

Örnek 2: Şevkânî, *وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا* ve *وَالسِّنَّ وَالسِّنِّ وَالْأُذُنَ وَالْأَنْفَ وَالْعَيْنَ*, ¹⁵⁸⁸ âyet-i kerîmesindeki *وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا* kelimelerini; Nâfi, Âsım, A‘meş ve Hamza’nın fetha ile okuduğunu; İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebu Amr ve Ebu Cafer’in *وَالْجُرُوحَ* kelimesini dammeyle diğerlerini yine fethayla okuduğunu; Kisâî’nin ise tamamını damme ile okuduğunu ifade etmektedir. Yalnızca Kisâî’nin tevcîhini detaylandıran müellif, *نفس* kelimesinin mansûb olmadan önce ibtidâiyyetle madmûm olduğunu, diğer kelimelerin de onun eski hâline atfen madmûm okuduklarını söylemektedir. Bu tevcîhte dikkat çeken bir unsur olarak; müellif, şâz kırâatlerden A‘meş ile Ebu Cafer’in rivâyetine yer vermekteyken, mansûb kırâati rivâyet eden Yakûb ve Halef’e dair bir bilgiye değinmemektedir.¹⁵⁸⁹

Örnek 3: *وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا دُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُررْتُمْ إِلَيْهِ*: ¹⁵⁹⁰ âyet-i kerîmesinde yer alan *وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ* cümlesi; Nâfi, Ebu Cafer ve Yakûb kırâatleri ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde *وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ* şeklinde; Hamza, Kisâî ve Halef kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr rivâyetinde *وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ* şeklinde; İbn Kesîr, Ebu Amr ve İbn Âmir kırâatlerinde ise *وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ* şeklinde okunmaktadır.¹⁵⁹¹ Şevkânî ise bu tevcîhi beyan ederken birinci grupta yalnızca Nâfi ve Yakûb’u zikretmekte, Ebu Cafer ve Hafs’ı ise dikkate almamaktadır.¹⁵⁹²

Örnek 4: *لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا*: ¹⁵⁹³ âyet-i kerîmesinde yer alan *لَكِنَّا* kelimesi aslında *لَكِنَّ* ve *لَنَا* kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. ء/Hemze hafzedilerek harekesi sâkin /n/nûn harfine nakledilmiş, birincisi sâkin ikincisi harekeli iki harfin yan yana gelmesinin lisana ağırlık verdiği gerekçesiyle de harfler birbirine idğâm edilmiştir. Şevkânî’ye göre bazı Arap dilcilerinin vasıl hâlinde zayıf gördükleri /elif harfinin isbâtı ile olan okuyuş; İbn Âmir kırâati, Nâfi kırâatinin Müsennâ tarîki ve Yakûb kırâatinin Verş rivâyetinde yer almaktadır.¹⁵⁹⁴

¹⁵⁸⁸ Mâide 5/45. “Hem onda üzerlerine şöyle farz kıldık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve bütün yaralara karşılık kısâs vardır...”

¹⁵⁸⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 62.

¹⁵⁹⁰ En‘âm 6/119. “O size, yemek zorunda kaldıklarınız müstesna olmak üzere, haram kıldığı neler ise ayrı ayrı bildirmiş iken üzerlerine Allâh (c.c.) ismi anılmış olanlardan niye yemiyorsunuz ki!..”

¹⁵⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 262; Pâluvi, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 56.

¹⁵⁹² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 201.

¹⁵⁹³ Kehf 18/38. “Lakin o Allâh (c.c.) benim Rabbimdir ve ben Rabbime kimseyi ortak koşamam!”

¹⁵⁹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 362.

Yine bu tevcîhle alakalı olarak birkaç husus ön plana çıkmaktadır. Öncelikle /elîf harfinin isbâtı ile kırâat; İbn Âmir ve Ebu Cafer kırâati ile birlikte Yakûb kırâatinin Ruveys rivâyetinde okunmaktadır.¹⁵⁹⁵ Şevkânî bu bölümde ana mesele olan üç kırâat imamının bir kısmını zikredip bir kısmını zikretmeme durumuna tekrar düşmektedir. Zira Yakûb’u zikrederken, kırâat sahasında aynı kategoride yer alan Ebu Cafer kırâatini dikkate almamaktadır. Bununla birlikte “Yakûb kırâatinin Verş rivâyeti” şeklindeki ifadesi diğer bir hatadır. Zira Yakûb’a ait Verş değil, Ruveys isminde râvî vardır. Bunun sehven yazılmış olma ihtimalini kenarda tutmakla birlikte,¹⁵⁹⁶ Müsennâ’nın zikri ile tarîklere kadar inilen bir kırâat detayında Ebu Cafer kırâatini terk etmek, okuyucuyu müellifin bu alana dair yetkinliğini sorgulamaya sevk etmektedir.

Örnek 5: ¹⁵⁹⁷ بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلِ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلِ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ 1597 âyet-i kerîmesinde yer alan بَلِ ادَّارَكَ کelimeleri; İbn Kesîr, Ebu Amr, Ebu Cafer ve Yakûb kırâatlerinde بَلِ ادَّارَكَ şeklinde yer almaktadır.¹⁵⁹⁸

Şevkânî bu tevcîhte öncelikle kelimenin aslına değinmektedir. Nitekim ادَّارَكَ kelimesinin aslı تَدَارَكَ olup /tâ harfî /dâl harfine idğâm edilmiş, ayrıca kelimenin sâkin ile okunamamasından dolayı başına bir vasıl hemzesi getirilmiştir. Müellif, Ebu Cafer’in haricindeki yukarıda zikredilen isimlerin Humeyd ile birlikte if’âl kalıbından بَلِ ادَّارَكَ şeklinde okuduklarından bahsetmektedir. Bir diğer ifadeyle kırâat-i aşere imamlarından Yakûb’un okuyuşunu zikrederken Ebu Cafer’i dikkate almamaktadır. Şevkânî, ilgili tevcîhte bununla beraber oldukça geniş şâz kırâat rivâyetlerine de yer vermektedir. İlgili kelimeyi Atâ b. Yesâr, Süleymân b. Yesâr ve A‘meş بَلِ ادَّارَكَ şeklinde; İbn Muhaysın بَلِ ادَّارَكَ şeklinde; İbn Abbâs (r.a.), Ebu Recâ, Şeybe, A‘meş ve A‘rec بَلِ ادَّارَكَ şeklinde; Übey b. Ka‘b (r.a.) ise تَدَارَكَ بَلِ şeklinde rivâyet etmektedirler.¹⁵⁹⁹ Müellifin tüm zikredilen şâz kırâatlerden sonra Ebu Cafer’den bahsetmemesi oldukça dikkat çekmektedir.

¹⁵⁹⁵ Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 84.

¹⁵⁹⁶ Hatanın muhakkik kaynaklı olma ihtimaline karşın, diğer tahkikli versiyona bakıldığında aynı durum görülmektedir. Detay için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Abdurrahmân Umeyra (thk.), C. III, ss. 396-397.

¹⁵⁹⁷ Neml 27/66. “Hayır, onların âhiret hakkındaki bilgileri kâfi değildir. Üstelik onlar bu hususta şüphe içindedirler. Daha doğrusu onlar, ondan yana kördürler.”

¹⁵⁹⁸ Nisâbüri, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 349; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, C. II, s. 339; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. VII, s. 3193; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 105.

¹⁵⁹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 178.

Örnek 6: 1600 âyet-i kerîmesinde zikredilen *إِنَّا مُنْجُوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ* kelimesi; İbn Kesîr, Hamza, Kisâi, Yakûb ve Halef kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr rivâyetinde tahfifle *مُنْجُوكَ* şeklinde yer almaktadır.¹⁶⁰¹ Şevkânî bu tevcîhte öncelikle kırâat-i seb‘a imamlarından İbn Kesîr’i zikretmemektedir. Bu, onun kırâat anlayışının istikâmeti şeklinde yorumlanmamalı, aksine unutmaya ya da sehiv olarak değerlendirilmelidir. İkinci olarak bu bölümde de mevzumuz olan aşere imamlarından bir kısmını zikrederken diğerini ihmal etme hatası da bulunmaktadır. Şöyle ki o, Yakûb kırâatinden bahsederken, Ebu Cafer’e yer vermemektedir.¹⁶⁰²

Örnek 7: 1603 âyet-i kerîmesindeki *وَمَا آتَيْنَا مِنْ رَبِّا لِيَرْبُؤَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ* fiili; cumhur kurrâ tarafından رَبِّا zamirine isnat edilerek ي/yâ ile mezkûr şekilde; Nâfi, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından ise madmûm bir ت/tâ ve sâkin bir و/vâv harfiyle لِيَرْبُؤَ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁶⁰⁴ Şevkânî; Nâfi ve Yakûb’un söz konusu fiili لِيَرْبُؤَ şeklinde, Ebu Mâlik’in ise لِيَرْبُؤَهَا şeklinde okuduklarını dile getirmektedir.¹⁶⁰⁵ Bu kısımda Şevkânî’nin Ebu Cafer’i zikretmemesi dikkat çekmektedir. Onun, eserini telif ederken Kurtubî’nin *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*’ından fazlaca alıntı yaptığı bilinmektedir. Bu tevcîhte Kurtubî’nin neler söylediğine bakıldığında, onun قَرَأَ جُمُوهُورُ الْفُرَاءِ السَّبْعَةِ ifadesi ile cumhuru yediye hasrettiği ve لِيَرْبُؤَ kırâatinin kırâat-i seb‘a ehlerinden yalnızca Nâfi tarafından rivâyet edildiğine yer verdiği görülmektedir. Kurtubî ayrıca bu kırâatin şâz ehlerinden İbn Abbâs (r.a.), Hasan-ı Basrî, Katâde ve Şa‘bî tarafından da okunduğunu söylemektedir.¹⁶⁰⁶ Bu durum, Şevkânî’nin tevcîhte *seb‘a* kaydını *aşereye* tamamlamak istediği halde Ebu Cafer’i gözden kaçırdığını düşündürmektedir.

Netice itibarıyla Şevkânî, rivâyetleri ilk dönemlerde mütevâtir kategorisinde değerlendirilmeyen Ebu Cafer, Yakûb ve Halef’in aynı tevcîhteki okuyuşlarına kısmen yer verebilmekte kısmen de ihmal edebilmektedir. Ayrıca bu aşamada mezkûr isimler içerisinde herhangi bir tercihte bulunmadığı da görülmektedir. Bu durum ise onun

¹⁶⁰⁰ Ankebût 29/33. “...Çünkü biz, seni ve âileni kurtaracağız, ancak karın geride kalanlardan oldu.”

¹⁶⁰¹ Nisâbüri, *el-Gâye fi’l-Kırâati’l-‘Aşr*, s. 355; Kastallânî, *Letâifü’l-İşârât li Fünûni’l-Kırâât*, C. VII, s. 3258; Pâluvî, *Zübdetü’l-‘İrfân*, s. 107.

¹⁶⁰² Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 242.

¹⁶⁰³ Rûm 30/39. “İnsanların malından kendinize daha fazlasını çekmek niyetiyle, karşılığında menfaat umarak verdiğiniz faiz, Allâh katında artmaz!..”

¹⁶⁰⁴ Ebu’l-İzz Muhammed b. Hüseyin el-Kalânîsî, *Kitâbü’l-Kifâyeti’l-Kübrâ fi’l-Kırâati’l-‘Aşr*, Cemâlüddîn Muhammed Şeref (thk.), Dâru’s-Sahâbe li’t-Türâs, Tanta 2003, s. 255; Şehrezürî, *el-Misbâhu’z-Zâhir fi’l-Kırâati’l-‘Aşri’l-Bevâhir*, C. IV, s. 4.

¹⁶⁰⁵ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 273.

¹⁶⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. VII, s. 363.

kırâat alanındaki yetkinliğini sorgulamaya teşvik etmektedir. Şöyle ki kadim eserlerde takip edilen bir metot olarak; onun ya kırâat-i seb‘ayı merkeze alması, daha sonra varsa şâz kırâatlere yer vermesi ya da kırâat-i aşereyi merkeze alarak diğerlerine değinmesi beklenmektedir. Aynı kelime içerisinde mezkûr üç imamın bazılarında bahsedilip bazılarını terk etmek, alanda görülen bir usul olarak yer almamaktadır.¹⁶⁰⁷

4.1.2. Yakın Tevcîhte Kırâat-i Selâseyi Zikretme Hususundaki Tutumu

Şevkânî, peş peşe gelen bazı kelimelerin tevcîhinde üç kırâat imamının rivâyetlerine dair net bir izah tarzına sahip değildir. Söz konusu isimlerden kısmen bahsetmekte, kısmen de herhangi bir gerekçe beyan etmeden ihmal etmektedir. Bu durumun, kırâat-i selâsenin müellif tarafından herhangi bir sisteme dâhil edilmemesi kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Örnek 1: Şevkânî’ye göre وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدٌ الْعَذَابِ¹⁶⁰⁸ âyet-i kerîmesinde yer alan يَرَى kelimesi; Mekke-i Mükerrerme (İbn Kesîr) ve Kûfe (Âsım, Hamza ve Kisât) imamları ile birlikte Ebu Amr tarafından metindeki gibi ی/yâ harfiyle; Medîne-i Münevvere (Nâfi) ve Şâm (İbn Âmir) kurrâsı tarafından ise ت/tâ harfiyle تَرَى şeklinde okunmaktadır.¹⁶⁰⁹ Müellif, Ebu Ubeyd’in (ö. 838) dil açısından tercih ettiği يَرَى kırâatinde mananın “Dünyada zulmedenler ahiretteki azâbı görselerdi, bütün kuvvetin Allâh’a (c.c.) âit olduğunu bilirlerdi.” şeklinde, تَرَى kırâatinde ise “Ey Muhammed! (s.a.s.), Sen zulmedenlerin azaba uğradıklarında yaşadıkları korkuyu görseydin, kuvvetin yalnızca Allâh’a (c.c.) ait olduğunu bilirdin.” şeklinde anlaşılacağını ifade etmektedir.¹⁶¹⁰

Bu bilgiler eşliğinde, Şevkânî’nin yedi kırâati esas alarak mevzuyu aktardığı, üç kırâati ise değerlendirmedeği anlaşılmaktadır. Şöyle ki تَرَى kırâati; Nâfi ve İbn Âmir ile beraber aynı zamanda Yakûb tarafından, يَرَى kırâati ise Mekke-i Mükerrerme ve Kûfelilerle birlikte Ebu Cafer tarafından rivâyet edilmektedir.¹⁶¹¹ Şevkânî’nin “Kûfe” mefhumuyla Halef’i de kastetmiş olması mümkünse de Ebu Cafer’i ی/yâ harfiyle

¹⁶⁰⁷ Mevzu ile alakalı olarak diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 336, 520; C. II, s. 62, 314, 395, 576; C. III, s. 76, 231, 319, 383, 393, 432, 477; C. IV, s. 42, 167, 209, 241, 270, 384, 403, 430, 526, 538, 585, 586, 686; C. V, s. 8, 47, 117, 147, 207, 361, 521.

¹⁶⁰⁸ Bakara 2/165. “...Bu zalimler elbet bir gün azabı tadacaklardır. İşte o zaman gerçekten kuvvet ve kudretin Allâh’ın (c.c.) olduğunu ve azâbın şiddetini keşke bilselerdi!”

¹⁶⁰⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 233.

¹⁶¹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 233.

¹⁶¹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 224; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 31.

okuyanların arasında, Yakûb'u ise ت/tâ harfiyle okuyanların arasında ismen ya da mensup olduğu beldedeki kurrâ arasında zikretmemesi sebebiyle bu tevcîh özelinde onlu sistemi benimsememiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ancak onun aynı âyet-i kerîmede yer alan أَنْ اللهُ ve أَنْ الْقُوَّةَ kelimelerine yaptığı tevcîh, farklı iki anlayışı yan yana getirebildiğini ortaya koymaktadır. Şöyle ki bu kelimeler Hasan-ı Basrî ile birlikte, yine onlu sistem içinde yer alan Ebu Cafer ve Yakûb tarafından ibtidâî kelâm olarak kabul edilerek kesreyle إِنَّ اللهُ ve إِنَّ الْقُوَّةَ şeklinde okunmaktadır.¹⁶¹² Bu iki bilgiyi peş peşe ifade eden Şevkânî, sistemler arası tercihine dair bir beyanda bulunmamaktadır.¹⁶¹³

Örnek 2: هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ¹⁶¹⁴ âyet-i kerîmesindeki وَالْمَلَائِكَةُ kelimesi, Ebu Cafer kırâatinde ت/tâ harfinin cerrîyle وَالْمَلَائِكَةُ şeklinde yer almaktadır. Bu durumda mana “Onlar, Allâh'ın (c.c.) kendilerine vadettiği gibi buluttan gölgelikler içinde melekler tarafından hesap ve azabın gelmesini mi bekliyorlar?” şeklinde anlaşılmaktadır.¹⁶¹⁵ Şevkânî bu tevcîhte فِي ظُلَلٍ kelimesinin Katâde ve Yezîd b. el-Ka'ka' tarafından فِي ظِلَالٍ şeklinde okuduğundan bahsetmektedir. Onun Ebu Cafer'i bazen Yezîd şeklinde, bazen el-Ka'ka' şeklinde, bazen de tam ismi olarak Yezîd b. el-Ka'ka' olarak zikrettiği eserin bütününe bakıldığında anlaşılmaktadır. Ancak muteber kırâat eserlerinde Ebu Cafer'e ait böyle bir kırâat olmadığı da görülmektedir.¹⁶¹⁶

Âyet-i kerîmenin devamında yer alan وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ cümlesi ise İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Halef tarafından وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁶¹⁷ Şevkânî ise ilgili okuyuşta Halef'i zikretmemektedir. Yukarıda geçtiği gibi üçlü sistemde yer alan bir imamın sahîh olan okuyuşunu, ilaveten rivâyet etmediği bir okuyuşu ayrıca zikrettiği halde aynı sistemdeki başka bir imamın okuyuşunu dikkate almamaktadır.

¹⁶¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 224.

¹⁶¹³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 233.

¹⁶¹⁴ Bakara 2/210. “Onlar, ille de Allâh'ın (c.c.) buluttan gölgelikler içinde meleklerin kendilerine gelivermesini ve işlerini bitirivermesini mi bekliyorlar? Hâlbuki bütün işler Allâh'a (c.c.) döndürülür.”

¹⁶¹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 292.

¹⁶¹⁶ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*, s. 20; ; İbn Cinnî, *el-Muhteseb fi Tebyîni Vüçûhi Şevâzî'l-Kırâat ve'l-İzâh 'anhâ*, C. I, s. 122; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 227; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, s. 435.

¹⁶¹⁷ Nisâbü'rî, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 195; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, s. 435; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 37.

Örnek 3: Şevkânî'ye göre وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ¹⁶¹⁸ âyet-i kerîmesindeki سَاحِرٍ kelimesi; Hamza, Kisâi, Yahya b. Vessâb ve A'meş kırâatlerinde mübâlağa sîga ile سَحَّارٍ şeklinde okunmaktadır.¹⁶¹⁹ Ancak aynı okuyuş Halef'ten de rivâyet edilmiş olmasına rağmen Şevkânî bu okuyuştan bahsetmemektedir.¹⁶²⁰

Bundan sonra yer alan فَلَمَّا أَلْقُوا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ¹⁶²¹ âyet-i kerîmesindeki السِّحْرُ kelimesi için, Ebu Amr ve Ebu Cafer kırâatlerinde başında bir istifhâm hemzesiyle iki rivâyet bulunmaktadır. Birinci rivâyet teshîl¹⁶²² ile بِهِ السِّحْرُ şeklinde, ikinci rivâyet ise ibdâl¹⁶²³ ile بِهِ السِّحْرُ şeklinde ifade edilmektedir.¹⁶²⁴ Şevkânî bu bilgilere temas ederken, yalnızca istifhâm kaydıyla detaylandırmadan kısaca değinmekte ve üçlü kırâat sisteminde yer alan Ebu Cafer ismine yer vermektedir.¹⁶²⁵

Örnek 4: الَّذِينَ تَتَوَفَّيهِمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ¹⁶²⁶ âyet-i kerîmesindeki تَتَوَفَّيهِمُ kelimesi; Hamza, Halef ve A'meş kırâatlerinde ي/yâ harfî ile تَتَوَفَّيهِمُ şeklinde; diğer kırâatlerde ise ت/tâ harfiyle تَتَوَفَّيهِمُ şeklinde yer almaktadır. Şevkânî, Ebu Ubeyd'in İbn Mesûd'dan (r.a.) gelen "Kureyşliler meleklerin müennes/dişil olduklarını zannediyorlardı. Siz burayı müzekker/eril olarak okuyun!" sözünü delil göstererek tercih ettiği تَتَوَفَّيهِمُ kırâatini rivâyet edenlerin içerisinde Halef'ten bahsetmemektedir.

Bundan sonra gelen هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرٌ رَبِّكَ¹⁶²⁷ âyet-i kerîmesindeki تَأْتِيَهُمُ kelimesi; Hamza, Kisâi, Halef, A'meş ve İbn Vessâb kırâatlerinde

¹⁶¹⁸ Yûnus 10/79. "Fıra'n da: 'Bana maharetli bütün sihirbazları getirin.' dedi."

¹⁶¹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 588.

¹⁶²⁰ Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 118; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 69.

¹⁶²¹ Yûnus 10/81. "Onlar hünelerini gösterince, Musa: 'Sizin bu yaptığınız sihirdir.' dedi..."

¹⁶²² *Teshîl beyne beyne* de denilen bu mefhum, "Harfin /hemze ile harekesinin cinsi olan harf arası bir biçimde yer alması" manasına gelmektedir. Buna göre fetha ise /elif harfine, kesre ise ي/yâ harfine ve damme ise و/vâv harfine yakın olmasıdır. Detay için bkz., Mes'ûl, *Mu'cemü Mustalehâti 'İlmi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, s. 135.

¹⁶²³ "/elif, ي/yâ ve و/vâv harflerinin /hemze yerine geçmesi" demektir. Detay için bkz., İbnü't-Tahhân es-Sümâtî, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkiki Me'âlimi'l-Mekârî*, Hâtim Sâlih Dâmin (thk.), Mektebetü's-Sahâbe, Şârika 2007, s. 69.

¹⁶²⁴ Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 118; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 69.

¹⁶²⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 588.

¹⁶²⁶ Nahl 16/32. "Onların ruhlarını melekler çok hoş kabzederek: 'Selâm size! Yaptıklarımız güzel ameller dolayısıyla girin cennete!' derler."

¹⁶²⁷ Nahl 16/33. "O kâfirler başka bir şey değil, kendilerine ancak meleklerin gelmesini veya Rabbinin emrinin gelmesini beklerler..."

yine ي/yâ harfî ile يَأْتِيَهُمْ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁶²⁸ Şevkânî bu tevcîhte ilgili isimlerin tamamına yer vermektedir. Peş peşe gelen iki tevcîhin kârîlerinden aynı ismi herhangi bir kayıt olmaksızın zikir ve ihmal etmesi yine dikkat çekmektedir.¹⁶²⁹

Örnek 5: Müellif, لِيُغْرَقَ أَهْلَهَا 1630 âyet-i kerîmesindeki لِيُغْرَقَ أَهْلَهَا cümlesinin Hamza ve Kisâî kırâatlerinde لِيُغْرَقَ أَهْلَهَا şeklinde rivâyet edildiğinden bahsetmektedir.¹⁶³¹ Ancak aynı tevcîh kırâat-i aşere imamlarından Halef tarafından da rivâyet edilmesine rağmen Şevkânî bundan bahsetmemektedir.¹⁶³²

Şevkânî, bunun ardından gelen لِيُغْرَقَ أَهْلَهَا 1633 âyet-i kerîmesinde yer alan لِيُغْرَقَ أَهْلَهَا kelimesinin yine kırâat-i aşere imamlarından olan Ebu Cafer tarafından لِيُغْرَقَ أَهْلَهَا şeklinde okunduğunu beyan etmektedir.¹⁶³⁴ Ebu Cafer'e ait bir usul olan ve onun Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında aynı şekilde rivâyet ettiği bu telaffuz, kaynaklarda Şevkânî'nin bahsettiği gibi yer almaktadır.¹⁶³⁵

Bundan sonra gelen لِيُغْرَقَ أَهْلَهَا 1636 âyet-i kerîmesindeki لِيُغْرَقَ أَهْلَهَا kelimesi, Şevkânî'ye göre Nâfî, İbn Kesîr, Ebu Amr, Ebu Cafer ve Üveys tarafından لِيُغْرَقَ أَهْلَهَا şeklinde okunmaktadır.¹⁶³⁷ Mesele kaynak eserlere arz edildiğinde benzer ifadelere rastlanmaktadır.¹⁶³⁸ Ancak “Üveys” ifadesinin Yakûb kırâatinin Ruveys rivâyeti olması gerektiği, diğer bir ifadeyle müellifin burada hatalı

¹⁶²⁸ Nîsâbü'rî, *el-Ğâye fî'l-Kirâati'l-'Aşr*, s. 297; Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kirâati'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 491, 540; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 184; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 80.

¹⁶²⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, ss. 202-203.

¹⁶³⁰ Kehf 18/71. "...Musa: 'Yolcuların boğulması için mi deldin onu?..' dedi."

¹⁶³¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 380.

¹⁶³² Nîsâbü'rî, *el-Ğâye fî'l-Kirâati'l-'Aşr*, s. 309; Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kirâati'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 556; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 313; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VI, s. 2779; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 221; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 86.

¹⁶³³ Kehf 18/73. "Musa (a.s.): 'Beni, unuttuğum şeyden dolayı azarlama ve sana arkadaş olduğum için bana güçlük çıkarma!' dedi."

¹⁶³⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 381.

¹⁶³⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedi'*, s. 84; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 85.

¹⁶³⁶ Kehf 18/74. "...Musa (a.s.): 'Masum bir insanı, bir insan karşılığı olmaksızın öldürdün. Doğrusu, çok kötü bir şey yaptın!' dedi."

¹⁶³⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 381.

¹⁶³⁸ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kirâati'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 557; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 313; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VI, s. 2779; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 221; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 86.

bir imla kullandığı da yine aynı eserlerden anlaşılmaktadır.¹⁶³⁹ Ayrıca söz konusu âyet-i kerîmede farklı bir husus olarak; نُكْرًا kelimesi Nâfi, Ebu Cafer ve Yakûb kırâatleri ile İbn Âmir kırâatinin İbn Zekvân rivâyeti ve Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu‘be rivâyetinde ك/kâf harfinin dammesiyle نُكْرًا şeklinde okunmaktadır.¹⁶⁴⁰ Şevkânî ise herhangi bir usule bağlanmaksızın, peş peşe gelen âyet-i kerîmelerin kiminde kırâat-i seb‘a kiminde de kırâat-i aşereyi temel alarak tevcîhte bulunurken, ilgili tevcîhâtı tamamen ihmal etmektedir.

Şevkânî, bunun devamındaki قَالَ إِنَّ سَأَلْتِكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي 1641 غَدْرًا âyet-i kerîmesinde geçen فَلَا تُصَاحِبْنِي kelimesinin A‘rec tarafından فَلَا تُصَحِّبْنِي şeklinde; Yakûb kırâati ile Ebu Amr kırâatinin Sehl tarîkinde ise فَلَا تُصَحِّبْنِي şeklinde; Nâfi tarafından لَدُنِّي kelimesinin لَدُنِّي şeklinde; Âsım kırâatinin Ebu Bekr rivâyetinde ise لَدُنِّي şeklinde okunduğunu belirtmektedir.¹⁶⁴² Ancak ilgili kelimelerin tevcîhi kaynaklarda biraz farklı yer almaktadır.

İbn Hâleveyh’e (ö. 980) göre فَلَا تُصَاحِبْنِي kelimesi Hz. Peygamber’e (s.a.s.) dayanan bir rivâyette فَلَا تُصَحِّبْنِي, İsa ile İbn Âmir’den gelen bir tarîk tarafından فَلَا تُصَحِّبْنِي, İbn Ebî Able tarafından فَلَا تُصَحِّبْنِي, İbn Mesûd (r.a.) tarafından فَلَا تُصَحِّبْنِي ve Cahderî ile Neha‘î tarafından ise فَلَا تُصَحِّبْنِي şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁶⁴³ Yine aynı kelime Nîsâbüri’ye (ö. 992) göre Yakûb kırâatinin Ravh rivâyeti ile Zeyd tarafından فَلَا تُصَحِّبْنِي şeklinde;¹⁶⁴⁴ Halebî’ye (ö. 1355) göre İsa ve Yakûb tarafından فَلَا تُصَحِّبْنِي, Übey tarafından ise فَلَا تُصَحِّبْنِي şeklinde;¹⁶⁴⁵ İbnü’l-Cezerî (ö. 1429), Kastallânî (ö. 1517) ve Dimyâtî’ye (ö. 1705) göre ise Yakûb kırâatinin Ravh rivâyetinde yer alan Hibetullâh b. Cafer tarîki ile yine Yâkûb’un tarîklerinden Zeyd tarafından فَلَا تُصَحِّبْنِي şeklinde okunmaktadır.¹⁶⁴⁶ Pâluvî (ö. 1780) ise bununla alakalı olarak bir tevcîhte bulunmamaktadır.¹⁶⁴⁷ Özellikle Pâluvî’nin kelimenin tevcîhinden bahsetmemesinden

¹⁶³⁹ Müellifin bu hatasının muhakkik kaynaklı olmadığı, eserin farklı tahkikli versiyonuna bakarak anlaşılmaktadır. Detay için bkz., Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, Abdurrahmân Umeyra (thk.), C. III, s. 417.

¹⁶⁴⁰ Kastallânî, *Letâifü’l-İşârât li Fünûni’l-Kirâât*, C. VI, s. 2782; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer bi’l-Kirâati’l-Erba’ate ‘Aşer*, C. II, s. 221; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfân*, s. 86.

¹⁶⁴¹ Kehf 18/76. “Musa (a.s.): ‘Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, artık bana arkadaş olma. Son defa özür diliyorum.’ dedi.”

¹⁶⁴² Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. III, s. 381.

¹⁶⁴³ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân min Kitâbi’l-Bedî’*, s. 84.

¹⁶⁴⁴ Nîsâbüri, *el-Gâye fî’l-Kirâati’l-‘Aşr*, s. 310.

¹⁶⁴⁵ Halebî, *ed-Dürü’l-Mesûn fî ‘Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn*, C. VII, s. 530.

¹⁶⁴⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. II, s. 313; Kastallânî, *Letâifü’l-İşârât li Fünûni’l-Kirâât*, C. VI, s. 2782; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer bi’l-Kirâati’l-Erba’ate ‘Aşer*, C. II, s. 222.

¹⁶⁴⁷ Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfân*, s. 86.

dolayı ihtilafların kırâat ya da rivâyet düzeyinde değil, tarîkler düzeyinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu duruma objektif bir yaklaşımda bulunulacak olduğunda, ihtilaflar her ne kadar farklı şekillerde yer almış olsa bile Şevkânî'nin فَلَا تُصَاحِبُنِي özelinde yapmış olduğu tevcîhlerin, bu sahaya vukûfiyeti olanların zikredebileceği derinlikte meseleler olduğu söylenebilir. Ancak aynı âyet-i kerîmede yer alan لَدُنِّي kelimesinin tevcîhine bakıldığında, Şevkânî'nin birbirinden farklı iki kırâat anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Şöyle ki ilgili kelime Nâfi ve Ebu Cafer kırâatlerinde لَدُنِّي şeklinde, Âsım kırâatinin Ebu Bekr rivâyetinde ise لَدُنِّي şekli ile beraber, tarîkler kanalıyla gelen rivâyetlere göre öncelikli olarak ÷/dâl harfinin işmâmı,¹⁶⁴⁸ ayrıca da ihtilâsı¹⁶⁴⁹ ile okunmaktadır.¹⁶⁵⁰ Ancak Şevkânî burada Ebu Bekr'e ait olan rivâyette yanlış bilgilendirme yapmakla birlikte, Ebu Cafer kırâatinden bahsetmemektedir. Onun bazen tarîklere incek kadar meseleleri detaylandırmasına rağmen burada mezkûr kırâate yer vermeme nedeni yine anlaşılmamaktadır.

Örnek 6: ¹⁶⁵¹ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ âyet-i kerîmesindeki قَوْلَ kelimesi; İbn Âmir, Âsım ve Yakûb kırâatlerinde mezkûr şekilde, diğer kırâatlerde ise /lâm harfinin dammesiyle قَوْلُ şeklinde yer almaktadır.¹⁶⁵² İlgili tevcîh kırâat eserlerinde de aynı bilgiler çerçevesinde zikredilmektedir.¹⁶⁵³

Şevkânî, bundan sonra gelen وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ¹⁶⁵⁴ âyet-i kerîmesindeki tevcîhte, yukarıda yer verdiği isimlerin bir kısmını zikretmemektedir. O, إِنَّ harfinin Medîne-i Münevvere ehli (Nâfi), İbn Kesîr ve Ebu Amr tarafından fetha ile اَنَّ şeklinde; İbn Âmir ve Kûfe ehli (Âsım, Hamza ve Kisâî) tarafından ise kesreyle اِنَّ şeklinde rivâyet edildiğini ifade etmektedir.¹⁶⁵⁵ Ancak burada fetha okuyuşu Nâfi, İbn Kesîr,

¹⁶⁴⁸ “Sâkin harfte damme kokusunun olması” demektir. Ferâhîdî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, C. II, s. 357.

¹⁶⁴⁹ “İşitenin, lafızdan neredeyse kaybolduğunu düşüneceği bir süratle harekeyi okumaktır.” Ebu Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *et-Tahdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd*, Ğânim Kaddûrî el-Hamed (thk.), Dâru Ammâr, Amman 2000, ss. 95-96.

¹⁶⁵⁰ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fi Kırâati'l-‘Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 557; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-‘Aşr*, C. II, s. 313; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. VI, ss. 2782-2784; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 222; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 86.

¹⁶⁵¹ Meryem 19/34. “...Hakkında çekişip durdukları, hak söz olarak budur.”

¹⁶⁵² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 419.

¹⁶⁵³ Nisâbü'rî, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-‘Aşr*, s. 316; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 336; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 88.

¹⁶⁵⁴ Meryem 19/36. “Haberiniz olsun, Allâh benim de Rabbinizdir; sadece O'na kulluk edin...”

¹⁶⁵⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 420.

Ebu Amr ve Ebu Cafer kırâati ile Yakûb kırâatinin Ruveys rivâyetinde yer almaktadır.¹⁶⁵⁶

Şevkânî'nin bu tevcîhte Ebu Cafer'i Medîne-i Münevvere ehli içerisine, Halef'i de Kûfe ehli içerisine dâhil etmiş olabileceği ihtimali düşük de olsa mevcuttur. Ancak Yakûb kırâatinin Ruveys rivâyetini fetha, Ravh rivâyetini ise kesre okuyanlar içerisinde zikretmemesi, onun burada aşere yerine seb'a kırâatini benimsediğini göstermektedir.

Örnek 7: Şevkânî, *فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى* ¹⁶⁵⁷ âyet-i kerîmesinde yer alan iki ayrı kelimedeki kırâat-i aşere ile kırâat-i seb'a ayrımı hususunda ihtilafli anlayış içerisinde olduğunu hissettirmektedir. Şöyle ki; burada yer alan *لَا نُخْلِفُهُ* kelimesi, Ebu Cafer, Şeybe ve A'rec tarafından ف/fâ harfinin cezmiyle *لَا نُخْلِفُهُ* şeklinde okunmaktadır.¹⁶⁵⁸ Bu ifadeler kırâat eserlerinde de benzer ifadelerle yer alırken,¹⁶⁵⁹ Şevkânî *سُوًى* kelimesinin tevcîhinde kırâat-i seb'ayı benimsediğini hissettirmektedir. O, ilgili kelimenin İbn Âmir, Âsım ve Hamza tarafından س/sîn harfinin dammesiyle *سُوًى* şeklinde; diğer kırâat imamları tarafından ise kesreyle *سُوًى* şeklinde rivâyet edildiğini ifade etmektedir.¹⁶⁶⁰ Ancak Yakûb ve Halef tarafından da damme rivâyeti mevcut olmasına rağmen eserde buna dair bir bilgi yer almamaktadır.¹⁶⁶¹

Örnek 8: *هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرَزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ* ¹⁶⁶² âyet-i kerîmesinde yer alan *غَيْرِ* kelimesi; Hamza, Kisâî, Ebu Cafer, Halef, İbn Muhaysın ve A'meş kırâatlerinde ر/râ harfinin kesresiyle *غَيْرِ* şeklinde okunmaktadır.¹⁶⁶³ Şevkânî bu isimleri Hamza ve Kisâî ile taksîr etmektedir. Yine o, İbn Hâleveyh'in de zikrettiği gibi aynı kelimenin

¹⁶⁵⁶ Nîsâbü'rî, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 317; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 237; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 88.

¹⁶⁵⁷ Tâhâ 20/58. "...Şimdi sen, seninle aramızda bir buluşma yeri ve zamanı tayin et, ki ne senin ne de bizim caymayacağımız denk bir mahal olsun."

¹⁶⁵⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 465.

¹⁶⁵⁹ Nîsâbü'rî, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 321; Halebî, *ed-Dürü'l-Mesûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, C. VIII, s. 57; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 320; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 247; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 91.

¹⁶⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 465.

¹⁶⁶¹ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fi Kırâati'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, ss. 568-569; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 320; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 248; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 91.

¹⁶⁶² Fâtır 35/3. "...Allâh'tan (c.c.) başka bir yaratıcı mı var? Size gökten ve yerden rızık verir..."

¹⁶⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 351; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 390; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 113.

Fadl b. İbrâhim tarafından fethayla غَيْرَ şeklinde rivâyet edildiğinden bahsetmektedir.¹⁶⁶⁴

Şevkânî, bu âyet-i kerîmenin peşinden gelen وَاللّٰهُ تَرْجِعُ الْأُمُورُ¹⁶⁶⁵ cümlesini; Hasan-ı Basrî, A‘rec, Ebu Hayât, İbn Muhaysın, Humejd, A‘meş, Yahya b. Vessâb, İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Halef gibi mütevâtir ve şâz kırâat imamlarından geniş bir listenin وَاللّٰهُ تَرْجِعُ الْأُمُورُ şeklinde okuduğundan söz etmektedir. Onun bu uzun listesinde yine bir eksiklik göze çarpmaktadır. O, birçok şâz kırâat imamının rivâyetinden bahsetmesine rağmen aynı okuyuşa sahip olan¹⁶⁶⁶ Yakûb’a yer vermemektedir.¹⁶⁶⁷ Bir başka ifadeyle bir önceki âyet-i kerîmenin tevcîhinde Ebu Cafer ve Halef’in kırâati zikredilmezken, burada Halef’in kırâati zikredilmekte, ancak Yakûb dikkate alınmamaktadır.

Örnek 9: 1668 âyet-i kerîmesini Ebu Cafer, Şeybe, İbn Muhaysın ve Eşheb el-Ukaylî فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ şeklinde okumaktadırlar. Bu tevcîhte حَسْرَاتٍ kelimesi de illet ya da hal belirterek takdîren fetha olarak değerlendirilmektedir.¹⁶⁶⁹

Hemen peşinden gelen وَاللّٰهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا¹⁶⁷⁰ âyet-i kerîmesinde yer alan الرِّيَّاحَ kelimesi ise İbn Kesîr, İbn Muhaysın, Hamza, Kisâî ve Halef tarafından الرِّيَّاحَ şeklinde okunmaktadır.¹⁶⁷¹ Şevkânî bu tevcîhâtta İbn Muhaysın, A‘meş ve Yahya b. Vessâb gibi şâz imamlara yer verirken Halef’i zikretmemektedir.¹⁶⁷² Şâz kırâat zikredilen bir tevcîhte mütevâtir olarak kabul edilen bir isme yer verilmemesinin, kırâat alanına ait olumlu bir usul olmadığı düşünülmektedir.

Örnek 10: 1673 âyet-i kerîmesindeki إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ, Şevkânî, Nâfî, İbn Kesîr ve Ebu Amr tarafından ي/يَا

¹⁶⁶⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî ‘l-Kur‘ân min Kitâbi ‘l-Bedî‘*, s. 124; Şevkânî, *Fethu ‘l-Kadîr*, C. IV, s. 403.

¹⁶⁶⁵ Fâtır 35/4. “... Bütün işler Allâh’a (c.c.) döndürülecektir.”

¹⁶⁶⁶ İbnü‘l-Cezerî, *en-Neşr fî ‘l-Kırâati ‘l-‘Aşr*, C. II, ss. 208-209; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi ‘l-Beşer bi ‘l-Kırâati ‘l-Erba‘ate ‘Aşer*, C. II, s. 391.

¹⁶⁶⁷ Şevkânî, *Fethu ‘l-Kadîr*, C. IV, s. 403.

¹⁶⁶⁸ Fâtır 35/8. “...Artık gönlün onlara karşı üzülmesin!..”

¹⁶⁶⁹ Şevkânî, *Fethu ‘l-Kadîr*, C. IV, s. 405.

¹⁶⁷⁰ Fâtır 35/9. “Allâh (c.c.), rüzgârları göndererek bulutu hareketlendirir...”

¹⁶⁷¹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî ‘l-Kur‘ân min Kitâbi ‘l-Bedî‘*, s. 124; İbnü‘l-Cezerî, *en-Neşr fî ‘l-Kırâati ‘l-‘Aşr*, C. II, s. 223, 351; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi ‘l-Beşer bi ‘l-Kırâati ‘l-Erba‘ate ‘Aşer*, C. II, s. 392; Pâluvî, *Zübdetü ‘l-‘İrfân*, s. 114. Dimyâtî, الرِّيحَ okuyuşuna Ebu Cafer’i de dâhil ederken, söz konusu diğer eserlerde bu bilgiye rastlanmamaktadır.

¹⁶⁷² Şevkânî, *Fethu ‘l-Kadîr*, C. IV, s. 406.

¹⁶⁷³ Mü‘min 40/26. “...Zira ben, onun dininizi değiştirmesinden veya yeryüzünde fesat çıkarmasından korkuyorum.”

harfinin fethasıyla أَخَافُ إِتْيَى şeklinde; أَوْ أَنْ يُظْهَرَ kelimesinin ise Kûfeliler ve Yakûb tarafından ibhâm/kapalılık manasına gelen أَوْ harfiyle; diğer kurrâ tarafından ise manada yer alan her iki işi birleştirme maksatlı kullanılan و harfi ile okunduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁷⁴ Aslında أَخَافُ إِتْيَى okuyuşu, kırâat-i aşere imamlarından Ebu Cafer tarafından da rivâyet edilmektedir. Bununla birlikte, ikinci misalde Yakûb'un ismen zikredilmesinden dolayı bu isimler içerisinde yer alan Kûfeliler ile kastın içerisinde Halef'in de yer aldığını kabul etmek gerekmektedir. Mezkûr tevcîhin kaynak eserlerde yer alanlar bilgilerle eşdeğer olduğunu görmekle birlikte,¹⁶⁷⁵ burada kırâat-i aşere imamlarından Ebu Cafer'e yer verilmemekte, Yakûb'dan bahsedilmekte, Halef'ten ise muhtemelen bahsedilmek istenmektedir.

Şevkânî يُظْهَرَ kelimesinin tevcîhinde ise bu okuyuşun Nâfi ve Ebu Amr kırâati ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde yer aldığından bahsetmektedir. Ancak burada da Nâfi ismi yanlış zikredilmekle birlikte kırâat-i aşere imamlarından Ebu Cafer ile Yakûb'a değinilmediği gözlemlenmektedir.

Örnek 11: Şevkânî, وَمَنْ يَعْنُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضَ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ¹⁶⁷⁶ âyet-i kerîmesinde yer alan نُقِضَ kelimesinin; Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, İbn Ebî İshâk, Yakûb ve A'meş ile Âsım'ın tarîklerinden İsmet tarafından يُقِضُ şeklinde; İbn Abbâs (r.a.) tarafından ise نُقِضُ şeklinde rivâyet edildiğini ifade etmektedir.¹⁶⁷⁷

Bundan sonra gelen حَتَّى إِذَا جَاءَنَا¹⁶⁷⁸ âyet-i kerîmesindeki جَاءَنَا fiili; Ebu Amr, Hamza, Kisâî, Yakûb ve Halef kırâati ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde müfred sîgasıyla; diğer kırâatlerde ise جَاءَنَا şeklinde tesniye sîgasıyla okunmaktadır.¹⁶⁷⁹ Şevkânî bu tevcîhte tesniye formunda okuyanların arasında Yakûb ile Halef'i zikretmemektedir.

Örnek 12: أَخْوَيْكُمْ¹⁶⁸⁰ İْنَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوَيْكُمْ kelimesi; Zeyd b. Sâbit, Abdullâh b. Mesûd, Hasan-ı Basrî, Hammâd b. Seleme ve İbn

¹⁶⁷⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 580.

¹⁶⁷⁵ Nisâbü'rî, *el-Gâye fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 384; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 365; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâat*, C. VIII, s. 3606; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 436; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 120.

¹⁶⁷⁶ Zuhuf 43/36. "Ve her kim Rahmân'ın uyarısına gözlerini kapatırsa, biz, ona bir şeytan musallat ederiz ki artık o ona arkadaş olur."

¹⁶⁷⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 660.

¹⁶⁷⁸ Zuhuf 43/38. "En sonunda bize geldiği vakit..."

¹⁶⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 369; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 123.

¹⁶⁸⁰ Hucurât 49/10. "Muhakkak müminler kardeşler. Şu halde, iki kardeşinizin arasını düzeltin..."

Sîrîn tarafından cemi/çoğul sîgayla إِخْوَانِكُمْ şeklinde; Nasr b. Âsım, Ebu'l-Âliye, Cahderî ve Yakûb ile Ebu Amr'dan gelen bir tarîk tarafından yine farklı bir cemi sîgayla إِخْوَانِكُمْ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁶⁸¹ Bu kırâat bilgileri aynı zamanda farklı kaynak eserlerde de benzer şekilde yer almaktadır.¹⁶⁸² Ancak kırâat-i aşereden Yakûb ile birlikte birçok şâz imamın hatta bir tarîkin rivâyetine yer verecek kadar kırâat detaylarına inen Şevkânî, bu âyet-i kerîmenin devamında yer alan وَلَا تَلْمُزُوا kelimesinin yine Yakûb tarafından م/ mîm harfinin dammesiyle وَلَا تَلْمُزُوا şeklinde okunmasına dair herhangi bir ifadeye değinmemektedir.

Örnek 13: Şevkânî'ye göre فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ¹⁶⁸³ âyet-i kerîmesindeki سَيِّئَتْ kelimesi; Nâfî, İbn Âmir, Kisâî ve İbn Muhaysın tarafından işmâm ile okunmaktadır.¹⁶⁸⁴ Ancak bu kırâat aynı zamanda kırâat-i aşere imamlarından Ebu Cafer ile Yakûb'un râvîsi olan Ruveys tarafından da rivâyet edilmektedir.¹⁶⁸⁵

Yine aynı yerdeki تَدَّعُونَ kelimesi ise Katâde, İbn Ebî İshâk, Yakûb ve Dahhâk tarafından د/ dâl harfinin cezmiyle تَدَّعُونَ şeklinde okunmaktadır. Şevkânî bu tevcîhte ise yukarıdakinin aksine kırâat-i aşere imamlarından olan Yakûb'u zikretmektedir.¹⁶⁸⁶

Örnek 14: سَأَلْتُ¹⁶⁸⁷ وَإِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ kelimesi; Hz. Ali, İbn Mesûd ve İbn Abbâs (r.a.) tarafından malûm sîgayla سَأَلْتُ şeklinde, peşinden gelen قُتِلَتْ kelimesi ise mütekellim zamiri ile قُتِلَتْ şeklinde rivâyet edilmektedir. Bu durumda, öldürülen kız çocuğunun niçin öldürüldüğünü bizzat kendisinin soracağı anlaşılmaktadır. Ebu Cafer ise قُتِلَتْ kelimesini teksîr anlamı içeren tef'îl kalıbıyla قُتِلَتْ şeklinde okumaktadır.¹⁶⁸⁸

Şevkânî, bundan hemen sonra gelen وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ¹⁶⁸⁹ âyet-i kerîmesindeki نُشِرَتْ kelimesinin; Nâfî, Ebu Amr, İbn Âmir ve Âsım kırâatlerinde نُشِرَتْ şeklinde, diğer

¹⁶⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 77.

¹⁶⁸² İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*, s. 144; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 376; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 486; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 128.

¹⁶⁸³ Mülk 67/27. "Onu yakın gördüklerinde, inkâr edenlerin yüzleri berbat olacak ve 'İşte sizin kendinize davet edip durduğunuz azap budur!' denilecek."

¹⁶⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 316.

¹⁶⁸⁵ Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 551; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 137.

¹⁶⁸⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 316.

¹⁶⁸⁷ Tekvîr 81/8-9. "Ve diri diri gömülen kızcağıza, hangi günâhla öldürüldüğü sorulduğu vakit."

¹⁶⁸⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 460.

¹⁶⁸⁹ Tekvîr 81/10. "Amel defterleri dağıtıldığı vakit."

imamların rivâyetlerinde ise ش/şîn harfinin şeddesiyle نُشِرَتْ şeklinde okunduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁹⁰ Yine ona göre bu âyet-i kerîmeden sonra gelen وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ¹⁶⁹¹ cümlesindeki سُعِرَتْ kelimesi; Nâfi kırâati ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyeti ve İbn Âmir kırâatinin İbn Zekvân rivâyetinde metindeki gibi سُعِرَتْ şeklinde; diğer kırâat imamları ve râvileri tarafından ise tahfifle سُعِرَتْ şeklinde okunmaktadır.¹⁶⁹²

Bu tevcîhler kaynaklara arz edildiğinde, yine bu bölümde asıl mesele olan, Şevkânî'nin kırâat-i aşere ile seb'a arasındaki dengeyi tam olarak kuramama durumunu yinelediği görülmektedir. Şöyle ki Ebu Cafer'in قُتِلَتْ kelimesini نُشِرَتْ şeklinde okuması eserlerde de aynı şekilde yer almaktadır. Peşinden gelen نُشِرَتْ kelimesi aslında Nâfi, İbn Âmir, Âsım, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından نُشِرَتْ şeklinde, diğer imamlar tarafından ise نُشِرَتْ şeklinde okunmaktadır. Bu durumda Şevkânî, kırâat-i aşere imamlarından olan Ebu Cafer ve Yakûb'u zikretmemekle birlikte, Ebu Amr'ı da yanlış yerde zikretmektedir. Son olarak سُعِرَتْ kelimesi ise Nâfi ve Ebu Cafer kırâati ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyeti, İbn Âmir kırâatinin İbn Zekvân rivâyeti ve Yakûb kırâatinin Ruveys rivâyetinde سُعِرَتْ şeklinde, diğer kurrâ tarafından ise سُعِرَتْ şeklinde okunmaktadır.¹⁶⁹³ Bu durumda da Şevkânî'nin Ebu Cafer ile Ruveys'in rivâyetlerini dikkate almadığını söylemek mümkün görünmektedir.

Örnek 15: Şevkânî, هَمْدًا وَإِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ¹⁶⁹⁴ âyet-i kerîmelerinde yer alan bazı kelimelerin tevcîhinde kırâat-i aşere ile seb'a ekolüne bağlı kalmamaktadır. Şöyle ki o, فَقَدَرَ kelimesinin İbn Âmir tarafından د/dâl harfinin şeddesiyle فَقَدَرَ şeklinde okunduğunu ifade etmektedir. Ancak kaynaklara göre aynı kırâat, aşere imamlarından Ebu Cafer tarafından da rivâyet edilmektedir.¹⁶⁹⁵ Yine o, هَمْدًا وَإِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبِّي أَهَانَنِ cümlesinin Haremeyân (Nâfi, İbn Kesîr) ile Ebu Amr tarafından ي/ya harfinin fethasıyla هَمْدًا وَإِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبِّي أَهَانَنِ şeklinde rivâyet edildiğini söylemektedir. Ancak aynı okuyuş, yine aşere imamlarından Yakûb tarafından da rivâyet edilmesine rağmen Şevkânî bundan bahsetmemektedir.

¹⁶⁹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 460.

¹⁶⁹¹ Tekvîr 81/12. "Ve cehennem kızıştırıldığı vakit."

¹⁶⁹² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 460.

¹⁶⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 398; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 142.

¹⁶⁹⁴ Fecr 89/16-17. "Fakat ne zaman da imtihan edip rızkıni daraltsa, o vakit de: 'Rabbim bana ihanet etti!' der. Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikrâm etmiyorsunuz."

¹⁶⁹⁵ Hemedânî, *Gâyetü'l-İhtisâr fi Kirâati'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 716; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. IX, s. 4303; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 608; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 144.

İkinci âyet-i kerîmede geçen لَا تُكْرِمُونَ ile peşinden gelen لَا تَحَاضُّونَ, لَا تَأْكُلُونَ ve تُجِبُونَ kelimeleri; Ebu Amr ile Yakûb tarafından ي/ya harfiyle لَا يُكْرِمُونَ, لَا يَحُضُّونَ, لَا يَأْكُلُونَ ve يُجِبُونَ şeklinde okunmaktadır. Ayrıca لَا تَحَاضُّونَ kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr ve İbn Âmir tarafından لَا تَحُضُّونَ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁶⁹⁶ Şevkânî, لَا تَحَاضُّونَ kelimesinin Kûfeliler tarafından menkul şekilde, Ebu Amr ve Yakûb hariç diğer kurrâ tarafından ise لَا تَحُضُّونَ şeklinde okunduğundan bahsetmektedir. Ancak Ebu Cafer'in okuyuşu Kûfeliler ile aynı olmasına rağmen bu isimden bahsetmemektedir.¹⁶⁹⁷ Ayrıca Kûfeliler ile kastedilen isimlerin içerisinde aşere imamlarından Halef'in olup olmadığı bilinmemektedir. Zira onun genel olarak hangi ekolü takip ettiği çelişkili tevcîhlerden dolayı tam olarak anlaşılamamaktadır. Kısaca bu tevcîhte aşere imamlarından Yakûb zikredilmiş, Ebu Cafer'e yer verilmemiş, Halef'in ise Kûfeliler kaydıyla zikredildiği düşünülmüştür.

Hülâsa olarak Şevkânî'nin yakın tevcîhlerde kırâat-i seb'a ile aşereye bakış açısı net olarak anlaşılamamaktadır. Nitekim o, yakın tevcîhlerde kırâat-i seb'ayı aşereye tamamlayan üç kırâat imamından bazen bahsetmekte bazen de ihmal etmektedir. Bu durum, zaman zaman tarîklere incek kadar detay bilgilere yer veren müellifin, sahada oldukça göz önünde bulunan bu hususla alakalı olarak fikrî yapısını netleştiremediğini düşündürmektedir.¹⁶⁹⁸

4.1.3. Aynı Tevcîhte Kırâat-i Seb'ayı Dikkate Almayıp Şâz Kırâatlere Yer Vermesi

Şevkânî, eserinde özellikle kırâat-i seb'a imamlarından gelen rivâyetlerin tamamına yakınından bahsetmektedir. Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği üzere kırâat-i seb'ayı aşereye tamamlayan üç imamın rivâyetlerinin birçoğunu dikkate almamaktadır. Eserin tamamında 2.500 civarında kırâat meselesine değinen müellifin, bazen mütevâtir ve şâz kırâatlerin zikri ve ihmali hususunda usul hatası yaptığı görülmektedir. Şöyle ki müellif eserde bazen şâz kırâatlere yer verdiği halde, aynı rivâyette bulunan mütevâtir kırâat-i seb'a imamları veya râvîlerinin isimlerinden bahsetmemektedir. Şevkânî'nin kırâat tevcîhlerinde yaptığı bu eksik

¹⁶⁹⁶ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kırââti'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 716; Kastallânî, *Letâifü'l-Işârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. IX, ss. 4303-4304; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırââti'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 608; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 144.

¹⁶⁹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 521.

¹⁶⁹⁸ Mevzu ile alakalı olan diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 382, 383, 420, 475, 523; C. IV, s. 435, 686; C. V, s. 22, 73, 128, 222, 223, 225, 282, 361.

bilgilendirmelerin, meseleleri kırâat eserlerine pek fazla arz etmemesi sebebiyle gerçekleştiği düşünülmektedir.

Örnek 1: Şevkânî, فَإِنْ عُنِيَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا فَأَخْرَاجَ يَوْمَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمْ, 1699 ¹⁶⁹⁹ الْأَوْلِيَانِ âyet-i kerîmesinde yer alan اسْتَحَقَّ kelimesinin Hz. Ali, Übey b. Ka'b, İbn Abbâs (r.a.) ve Hafs tarafından mezkûr şekilde, diğer kurrâ tarafından ise mechûl sîgayla اسْتَحَقَّ şeklinde rivâyet edilmekte olduğunu; ayrıca الْأَوْلِيَانِ kelimesinin Yahya b. Vessâb, A'meş ve Hamza tarafından الْأَوْلِيَيْنِ, Hasan-ı Basrî tarafından ise الْأَوْلَانِ şeklinde okunduğunu ifade etmektedir. Müellife göre الْأَوْلِيَانِ kırâatinde, kelime gizli bir هُمَا سORUSU olan mahzûf mübtedânın هُمَا الْأَوْلِيَانِ takdîrinde haberi; الْأَوْلِيَيْنِ kırâatinde ise مِنَ الَّذِينَ veya عَلَيْهِمْ kelimelerinden bedel olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁰⁰

Bu tevcîhte yine Şevkânî'nin kırâat-i aşere hatta kırâat-i seb'a imamlarından gelen rivâyeti zikretmediği halde şâz kırâate yer verdiği görülmektedir. Şöyle ki الْأَوْلِيَيْنِ rivâyeti, kaynak eserlerde Hamza ile birlikte Yakûb ve Halef kırâatinde ve Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinde de aynı şekilde yer almaktadır.¹⁷⁰¹ Şevkânî'nin şâz kırâatlerden bahsetmekle birlikte bu isimleri dikkate almaması dikkat çekmektedir.

Örnek 2: Şevkânî'ye göre وَالْيَسَعَ ¹⁷⁰² kelimesi; A'rec, Hasan-ı Basrî ve Katâde tarafından وَالْيَسَاسِ şeklinde; Hameyn imamları (Nâfi ve İbn Kesîr) ile Ebu Amr ve Âsım tarafından mezkûr şekilde, Âsım haricindeki Kûfeliler tarafından ise وَالْيَسَعَ şeklinde rivâyet edilmektedir. Şevkânî'nin وَالْيَسَعَ şeklinde rivâyetleri bulunan Ebu Cafer'i ve Yakûb'u zikretmemesinden dolayı "Kûfeliler" ile kastettiği isimler içerisinde, aynı kategoride ele alınan Halef'in yer almadığı düşünülmektedir.

Ayrıca Kisâî'nin, وَالْيَسَعَ şeklinde okumasıyla birlikte cumhurun okuyuşunu reddetmesinden de bahseden Şevkânî, onun bu reddine karşılık âyet-i kerîmede geçen ismin yabancı bir isim olması sebebiyle bunun inkâr edilecek bir durumu olmadığını

¹⁶⁹⁹ Mâide 5/107. "Eğer bunların kesin olarak bir günah işlediklerine dair bilginiz olursa, o vakit daha tercihe şayan olan, bu ikilinin yerine, bunların aleyhlerinde bulunan karşı taraftan diğer iki kişinin şahit tutulmasıdır ki..."

¹⁷⁰⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. II, s. 115.

¹⁷⁰¹ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. V, s. 1976.

¹⁷⁰² En'âm 6/86.

da ilave etmektedir.¹⁷⁰³ Müellifin, bu tevcîhte şâz kırâatlere yer verirken, kırâat-i selâse imamlarıyla birlikte İbn Âmir'in kırâatine¹⁷⁰⁴ yer vermemesi yine dikkat çekmektedir.

Örnek 3: Şevkânî'nin ifade ettiğine göre *فَمُسْتَقَرٌّ*¹⁷⁰⁵ kelimesi; İbn Abbâs (r.a.), Saîd b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî, İsa, A'rec, İbrahim en-Neha'î ve Ebu Amr tarafından ق/كâf harfinin kesresiyle *فَمُسْتَقِرٌّ* şeklinde okunmaktadır.¹⁷⁰⁶ Hem kesre hem de fetha kırâatlere dair manalara değinen ve detaylı bir biçimde mevzuyu ele alan müellif, mezkûr isimlerle beraber kesre kırâati rivâyet eden İbn Kesîr ile Yakûb'ub râvîsi Ravh'tan bahsetmemektedir.¹⁷⁰⁷

Örnek 4: *فَنَجِّيَ مَنْ نَشَاءُ*¹⁷⁰⁸ cümlesinde yer alan *فَنَجِّيَ* kelimesi; İbn Âmir, Âsım ve Yakûb kırâatlerinde mezkûr şekilde; diğer kurrâ tarafından ise *فَنَجِّيَ* şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁷⁰⁹ Şevkânî bu tevcîhte mütevâtir imamlar içerisinde yalnızca Âsım'dan bahsetmektedir. Müellife göre مَنْ kelimesinin nâib-i fâil olması sebebiyle mahallen madmûm kabul edilen bu kırâat, Hz. Osmân (r.a.) Mushafına uygun olduğu gerekçesiyle Ebu Ubeyd (ö. 838) tarafından tercih edilmektedir. Diğer kırâatte ise mefûl kabul edilerek mahallen mansûb olmaktadır. Müellif bu tevcîhte üçüncü bir kırâat olarak İbn Muhaysın'ın okuyuşundan bahsetmektedir. Bu kırâate göre mezkûr kelime *فَنَجِّيَ* şeklinde okunmakta ve مَنْ kelimesi fâil olarak mahallen madmûm olarak kabul edilmektedir.¹⁷¹⁰

Şevkânî'nin Kurtubî'den alıntılacağı bu bilgilerde¹⁷¹¹ İbn Muhaysın kırâatine yer vermekle birlikte kırâat-i seb'a imamlarına değinmemesi dikkat çeken husus, dikkate alınmamasıdır.

¹⁷⁰³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 176.

¹⁷⁰⁴ Ebu Muhammed Mekki b. Ebi Tâlib el-Kaysî, *Kitâbü't-Tebşıra fi'l-Kirâati's-Seb'*, Muhammed Gavs en-Nedvî (thk.), Dâru's-Selefiyye, Bombay 1982, s. 499; Nasr b. Ali eş-Şirâzî (İbn Ebî Meryem), *Kitâbü'l-Mûdah fi Vücûhi'l-Kirâat ve 'İlelihâ*, Ömer Hamdân el-Kübeysî (thk.), C. I, el-Cemâatü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Cidde 1993, s. 483; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 260.

¹⁷⁰⁵ En'âm 6/98.

¹⁷⁰⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 184.

¹⁷⁰⁷ Ebu Ma'ser Abdülkerîm b. Abdüssamed et-Taberî, *et-Telhîs fi'l-Kirâati's-Semân*, Muhammed Hasan Akîl Musa (thk.), el-Cemâatü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Cidde 1992, s. 259; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 56.

¹⁷⁰⁸ Yusuf 12/110. "...Dilediklerimiz kurtuluşa erdirildi..."

¹⁷⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 296.

¹⁷¹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 76.

¹⁷¹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. V, s. 249.

Örnek 5: شَقُّوُنَّا 1712 âyet-i kerîmesindeki شَقُّوُنَّا kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebu Cafer ve Yakûb kırâatlerinde mezkûr şekilde, diğer kurrânın rivâyetlerinde ise شَقَّوُنَّا şeklinde yer almaktadır.¹⁷¹³ Şevkânî, ikinci kırâatin İbn Mesûd (r.a.) ve Hasan-ı Basrî tarafından da rivâyet edildiğinden bahsetmektedir. Ancak birinci kırâatin tevcîhinde ehl-i Medîne (Nâfi, Ebu Cafer), Ebu Amr ve Âsım isimlerini zikretmekte; İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir ve Yakûb'u ise dikkate almamaktadır.¹⁷¹⁴ Bu durumda o, eserini telif ederken oldukça etkilendiği Kurtubî'nin yaptığının bir benzeri olarak şâz kırâatlere yer vermekteyken,¹⁷¹⁵ kırâat-i aşere ve seb'a imamlarından bahsetmemektedir.

Örnek 6: وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فُرَّةً أَعْيُنٍ 1716 âyet-i kerîmesindeki ذُرِّيَّاتِنَا kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebu Cafer ve Yakûb kırâatleri ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde cemi/çoğul formunda mezkûr şekilde; Ebu Amr, Hamza, Kisâi ve Halef kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinde müfred formda ذُرِّيَّتِنَا şeklinde okunmaktadır.¹⁷¹⁷

Şevkânî bu tevcîhte klasik kırâat eserlerinde zikredilen imamlardan bir kısmını ihmal etmektedir. Ona göre cemi formu; Nâfi, İbn Kesîr, İbn Abbâs (r.a.) ve Hasan-ı Basrî tarafından rivâyet edilmekteyken; müfred formu Ebu Amr, Hamza, Kisâi, Talhâ ve İsa rivâyetlerinde yer almaktadır.¹⁷¹⁸ Bu durumda müellif şâz okuyuşları zikretmekte, ancak İbn Âmir, Ebu Cafer, Yakûb ve Hafs'ın ذُرِّيَّاتِنَا kırâati ile Halef ve Ebu Bekr Şu'be'nin ذُرِّيَّتِنَا kırâatine yer vermemektedir. Mesele, onun alıntı yaptığı Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*'ına arz edildiğinde, benzer eksikliğin bu eserden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Kurtubî de bu tevcîhte yedili sistemde yer alan imamlardan Âsım'ın her iki kırâatte yer alan okuyuşlarına yer vermemektedir.¹⁷¹⁹ Ancak tevcîhteki ifade kalıplarında Kurtubî etkisi açıkça görülmesiyle beraber, Kurtubî'nin doğru bir biçimde İbn Âmir'i zikrettiği noktada Şevkânî'nin İbn Abbâs'ın

¹⁷¹² Mü'minûn 23/106. "Onlar: 'Rabbimiz! Azgınlığımız galip geldi ve biz sapıtmış bir kavim idik.' diyecekler."

¹⁷¹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 329.

¹⁷¹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 620.

¹⁷¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VI, s. 457.

¹⁷¹⁶ Furkân 25/74. "Ve onlar: 'Ey Rabbimiz! Lütfunla bize zevcelerimizden, zürriyetlerimizden gözlerimizin nuru olacak iyi kimseler ihsan et!..' derler."

¹⁷¹⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât*, s. 467; Nahvî, *el-Hucce fi 'İlâli'l-Kırâati's-Seb'*, C. IV, s. 80; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 335.

¹⁷¹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 109.

¹⁷¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VII, s. 78.

(r.a.) kırâatine yer verdiği, bunun da isim benzerliği kaynaklı olarak sehven zikredildiği anlaşılmaktadır.¹⁷²⁰

Örnek 7: ¹⁷²¹ إِنَّا مُنْجُوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا أَمْرَاتَكَ كَانَتْ مِنَ الْعَابِرِينَ âyet-i kerîmesinde yer alan مُنْجُوكَ kelimesi; İbn Kesîr, Hamza, Kisâi, Yakûb ve Halef kırâatleriyle Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu‘be rivâyetinde مُنْجُوكَ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁷²² Şevkânî bu tevcîhe A‘meş‘i ilave etmekte, İbn Kesîr ve Halef kırâatinden ise bahsetmemektedir.¹⁷²³ Onun şâz kırâate yer vermekle birlikte kırâat-i seb‘a imamlarını eksik zikretmesi dikkat çekmektedir.

Örnek 8: ¹⁷²⁴ هَذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ âyet-i kerîmesindeki غَسَّاقٌ kelimesi; Hamza, Kisâi ve Halef kırâatleriyle Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde mezkûr şekilde; diğer kurrâ tarafından ise س/sîn harfinin tahfiifiyle غَسَّاقٌ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁷²⁵ Şevkânî’nin bu tevcîhte verdiği bilgilere bakıldığında, onun tahfif kırâati, Medîne ehli (Nâfi, Ebu Cafer), Basra ehli (Ebu Amr, Yakûb) ve bazı Kûfelilere; metinde yer alan kırâati ise Yahya b. Vessâb, A‘meş ve Hamza‘ya hasrettiği görülmektedir.¹⁷²⁶ Kaynak eserlere bakıldığında “bazı Kûfeliler” kaydı ile yalnızca Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu‘be rivâyeti kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda onun şâz kırâatlere yer verdiği halde İbn Kesîr, İbn Âmir, Hafs, Kisâi ve Halef’in okuyuşlarını dikkate almadığı görülmektedir. Yine bu eksikliğin temelini bakıldığında, meselenin Kurtubî’nin *el-Câmi‘ li Ahkâmi‘l-Kur‘ân*’na dayandığı belli olmaktadır. Ancak Kurtubî’nin, benzer ifadelerle yer vermekle birlikte Şevkânî’den az bir farkla, Kisâi’nin kırâatine de yer verdiği görülmektedir.¹⁷²⁷

Örnek 9: ¹⁷²⁸ ثُمَّ لَتَكُونُوا شَيْوَحًا kelimesi; Nâfi, Ebu Amr, Hamza, Ebu Cafer, Yakûb ve Halef kırâatleriyle Âsım kırâatinin Hafs rivâyeti ve İbn Âmir kırâatinin Hişâm rivâyetinde mezkûr şekilde; diğer kurrâ tarafından ise müfred formda شَيْوَحًا şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁷²⁹ Şevkânî ise bu tevcîhte kırâat-i aşere

¹⁷²⁰ Farklı tahkikli nüshada da aynı hataya rastlanmaktadır. Detay için bkz., Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, Abdurrahmân Umeyra (thk.), C. IV, s. 119.

¹⁷²¹ Ankebût 29/33. “...Çünkü biz, seni ve aileni kurtaracağız, ancak karın, geride kalanlardan oldu.”

¹⁷²² Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi‘l-Beşer bi‘l-Kirâati‘l-Erba‘ate ‘Aşer*, C. II, s. 351.

¹⁷²³ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 242.

¹⁷²⁴ Sâd 38/57. “İşte tatsınlar onu; kaynar su ve irin!”

¹⁷²⁵ İbnü‘l-Cezerî, *en-Neşr fi‘l-Kirâati‘l-‘Aşr*, C. II, s. 335.

¹⁷²⁶ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. IV, s. 525.

¹⁷²⁷ Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi‘l-Kur‘ân*, C. VIII, s. 188.

¹⁷²⁸ Mümin 40/67. “...Hayatınızı sürüp yaşlanasınız diye büyütüyor...”

¹⁷²⁹ Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi‘l-Beşer bi‘l-Kirâati‘l-Erba‘ate ‘Aşer*, C. II, s. 439.

imamlarından Ebu Cafer, Yakûb ve Halef ile birlikte kırâat-i seb‘a imamlarından Hamza’ya yer vermemekte, ancak İbn Muhaysın’ı zikretmektedir.¹⁷³⁰

Bu tevcîhte yine Kurtubî tesiri görülmektedir. O, Yakûb’u zikretmekte, ancak Hamza kırâatinden bahsetmemektedir.¹⁷³¹ Bu durumda Şevkânî’nin eksik bilgiyi Kurtubî kaynaklı olarak eserinde beyan ettiği anlaşılmaktadır. Ancak yine de kırâat bilgilerinin oldukça fazla zikredildiği bir eserden alıntılanan bilgilerin kırâat eserlerine arz edilerek yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Örnek 10: Şevkânî, *لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ*¹⁷³² âyet-i kerîmesindeki *خَاطِئُونَ* kelimesinin cumhur kurrâ tarafından “bilerek yanlış yapmak” manasına gelen *خطئ* fiilinden ism-i fâil kalıbıyla mezkûr şekilde okunmakta olduğunu; Zührî, Talha b. Musarrîf ve Hasan-ı Basrî’nin ise bu kelimeyi ء/hemze yerine getirilen bir *ي/ya* harfiyle *خَاطِئُونَ* şeklinde rivâyet etmekte olduklarını ifade etmektedir. Yine o, isim vermeden Nâfi’den gelen bir rivâyette mezkûr kelimenin *خَاطُونَ* şeklinde okunduğundan da bahsetmektedir.¹⁷³³ Bu bilgileri büyük oranda Halebî’nin *ed-Dürri’l-Mesûn*’undan alıntılıdığı görülen Şevkânî,¹⁷³⁴ tariklere ve hatta şâz kırâatlere yer vermesine rağmen Hamza’nın *خَاطِئُونَ* ve *خَاطُونَ* rivâyetleri ile Ebu Cafer’in *خَاطُونَ* rivâyetini zikretmemektedir.¹⁷³⁵ Bu durum, onun eserinde genellikle takip ettiği bir metot olarak, kırâatin usul bilgilerine pek fazla yer vermeme hususuna atfedilse de ayrıca mütevâtir-şâz ayrımının eksik incelendiği düşüncesini akla getirmektedir.

Netice olarak, Şevkânî’nin zaman zaman şâz kırâatleri, kırâat-i seb‘a kurrâsı tarafından nakledilen rivâyetler üzerine tercih ettiği görülmektedir. Ancak kırâat sahasında uygun karşılanamayacak bu usul, eserin oldukça az bir kısmında yer almaktadır. Örneklerinin az olması nedeniyle bu durumun, müellifin dikkatinden kaçan eksikler olarak anlaşılmasının münasip olacağı düşünülmektedir.¹⁷³⁶

¹⁷³⁰ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. IV, s. 595.

¹⁷³¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. VIII, s. 279.

¹⁷³² Hâkka 69/37. “Onu, inkâr edenlerden başka kimse yemez!”

¹⁷³³ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. V, s. 340.

¹⁷³⁴ Halebî, *ed-Dürri’l-Mesûn fî ‘Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn*, C. X, ss. 438-439.

¹⁷³⁵ Pâluvî, *Zübdetü’l-‘İrfân*, s. 18, 137.

¹⁷³⁶ Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 48, 203, 479, 624; C. II, s. 115, 227, 659; C. III, s. 47, 406, 442, 450; C. IV, s. 7, 42, 63, 104, 281, 373, 382, 400, 611, 653; C. V, s. 25, 117, 118, 207, 252, 398, 452, 521, 621.

4.1.4. Aynı Tevcîhte Kırâat-i Aşereyi Dikkate Almayıp Şâz Kırâatlere Yer Vermesi

Şevkânî, bazen kırâat-i aşerede yer alan üç imamdan bahsetmezken, sair şâz kırâat imamlarının okuyuşlarını ön plana alarak zikretmektedir. Eserin genelinde oldukça fazlaca rastlanılan bu durumu, onun kırâat-i seb'ayı dikkate alarak diğer üç imamı şâz mesabesinde bile değerlendirmedeği şeklinde anlamak mümkün görülmektedir.

Örnek 1: Şevkânî, *وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا*¹⁷³⁷ âyet-i kerîmesindeki *حُسْنًا* kelimesinin Zeyd b. Sâbit (r.a.), İbn Mesûd (r.a.), Hamza ve Kisâî tarafından *حَسَنًا* şeklinde rivâyet edildiğini; ayrıca İsa b. Ömer'in de *حُسْنًا* şeklinde rivâyette bulunduğunu dile getirmektedir. Ahfeş'in (ö. 830 [?]) *حُسْنًا* ve *حَسَنًا* rivâyetleri için yaptığı değerlendirmeye de değinen müellif; onun her iki kelimenin aynı manaya geldiğini söylediğini, ayrıca *حُسْنًا* rivâyetini de hikâye ettiğini¹⁷³⁸ belirtmektedir. Ancak ona göre Nehhâs bu rivâyete lâm-ı tarîfin olmaması nedeniyle sıcak bakmamakta hatta Arap lisanında bulunmasına cevaz bile vermemektedir.¹⁷³⁹

Şevkânî'nin tevcîhte aktardığı bilgiler klasik eserlere arz edildiğinde, mütevâtir kırâat imamlarından Hamza, Kisâî, Yakûb ve Halef'in *حَسَنًا* şeklinde rivâyette buldukları görülmektedir.¹⁷⁴⁰ Böylelikle Şevkânî, bu tevcîhte şâz kırâatlere yer verdiği halde mütevâtir kırâat imamlarından Yakûb ve Halef'in rivâyetlerini dikkate almamaktadır.¹⁷⁴¹

Örnek 2: *أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُدْئِي اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ*¹⁷⁴² âyet-i kerîmesindeki *لَمْ يَرَوْا* kelimesi; Hamza, Kisâî ve Halef kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinde muhatap sîgayla *لَمْ تَرَوْا* şeklinde, diğer kurrâ tarafından ise mezkûr şekilde okunmaktadır.¹⁷⁴³ Şevkânî, *ي/ya* ile okunan rivâyetin Ebu Ubeyd (ö. 838) ile Ebu

¹⁷³⁷ Bakara 2/83. "...İnsanlara güzel söz söyleyin!.."

¹⁷³⁸ Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade Ahfeş el-Evsat, *Kitâbü Me'âni'l-Kur'ân*, Hedy Mahmûd Kurâ'a (thk.), C. I, Mektebetül-Hâncî, Kahire 1990, s. 134.

¹⁷³⁹ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, s. 51.

¹⁷⁴⁰ İbn Ebî Meryem, *Kitâbü'l-Mûdah fi Vücûhi'l-Kırâât ve 'İlelihâ*, C. I, s. 286; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 26.

¹⁷⁴¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 159.

¹⁷⁴² Ankebût 29/19. "Görmüyorlar mı ki Allâh (c.c.) eşyayı önce nasıl yaratıyor sonra yok edip onu tekrar yaratıyor?.."

¹⁷⁴³ Kalânîsî, *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-Kubrâ fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 252; Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Bevâhir*, C. III, s. 684; Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, Abdullah Muhammed el-Halîlî (thk.), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s. 178; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 107.

Hâtim (ö. 869) tarafından tercih edildiğini beyan etmektedir. Müellif ayrıca bu rivâyette Ebu Ubeyd'in mukadder ^{أُمَّ}/ümme'tler kavramını fâil olarak kabul ettiğini de ilave etmektedir. Yine ona göre ت/ta ile okunan rivâyette soru cümlesi İbrahim'den (a.s.) kavmine ya da Hz. Allâh'tan (c.c.) Kureyş ahalisine râcî olmaktadır. Bu rivâyetin Ebu Bekr Şu'be, A'meş, İbn Vessâb, Hamza ve Kisâî tarafından okunduğunu dile getiren müellif, aynı rivâyette bulunan Halef'i ise dikkate almamaktadır.¹⁷⁴⁴

Örnek 3: ¹⁷⁴⁵ وَالَّذِينَ قَاتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ: âyet-i kerîmesindeki قَاتَلُوا kelimesi; Ebu Amr ve Yakûb kırâatleri ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde mezkûr şekilde; diğer kurrâ tarafından ise قَاتَلُوا şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁷⁴⁶ Şevkânî bu tevcîhte mana-kırâat ilişkisine dört farklı rivâyetle değinmektedir. Ona göre قَاتَلُوا kırâati cumhur kurrâ tarafından, قَاتَلُوا kırâati ise Âsım el-Cahderî, İsa b. Ömer ve Ebu Hayât tarafından okunmakta ve “Allâh (c.c.) yolunda mücâhede edenlerin sevabı zayi edilecek değildir!” manasına gelmektedir. Yine قَاتَلُوا kırâati Ebu Amr ve Hafs tarafından, قَاتَلُوا kırâati ise Hasan-ı Basrî tarafından okunmakta ve “Allâh (c.c.), kendi yolunda öldürülenlerin sevabını zayi edecek değildir!” anlamını taşımaktadır.¹⁷⁴⁷ Tüm bu bilgiler bir araya getirildiğinde Şevkânî'nin şâz kırâatlerden bahsetmesine rağmen mütevâtir kırâat olarak Yakûb'a değinmemesi dikkat çekmektedir.

Ayrıca bu bilgiler altında Şevkânî'nin kırâat-i aşereye bakışı ile alakalı olarak bir genelleme yapıldığında, onun kırâat-i seb'ayı aşereye tamamlayan üç imama ait rivâyetlerin tevatürüne ikna olmadığı, bu sebepten de mezkûr rivâyetleri kırâat-i aşerenin kurumsal kimliği altında ele almamış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim birçok tevcîhte bu üç imamdan herhangi birinin rivâyetine yer verdiğinde diğerini/diğerlerini dikkate almaması bu iddiayı doğrular nitelikte olarak kabul edilmelidir.¹⁷⁴⁸

¹⁷⁴⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 236.

¹⁷⁴⁵ Muhammed 47/4. “... Allâh (c.c.) yolunda öldürülenlere gelince, amellerini asla boşa çıkarmaz!”

¹⁷⁴⁶ Taberî, *et-Telhîs fi'l-Kırâati's-Semân*, s. 411; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 374; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. VIII, s. 3760; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 126.

¹⁷⁴⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 38.

¹⁷⁴⁸ Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 48, 73, 203, 239, 253, 336, 345, 378, 396, 415, 417, 449, 453, 456, 479, 553, 603, 662, 671; C. II, s. 26, 62, 68, 115, 141, 158, 171, 173, 176, 183, 184, 186, 192, 193, 195 (2 adet), 227, 234, 261, 273, 468, 494, 561, 588, 623, 629, 659, 661; C. III, s. 27, 76, 93, 94, 186, 202, 264, 287, 288, 318, 348, 362, 364 (2 adet), 383, 389, 393, 406, 407, 442, 456, 465, 475, 481, 554, 613, 615, 620 (2 adet); C. IV, s. 7, 42, 53, 63, 82, 88, 104, 105, 107, 109, 161, 173 (2 adet), 187, 205, 238, 241, 242, 254, 270, 273, 276, 281, 291, 304, 333, 367, 378, 388, 401, 403, 406, 413, 429, 440, 448, 450, 463, 469, 481, 487, 488, 525, 526, 538, 539, 554, 578, 595, 611, 617, 625, 651, 653, 659, 660, 664, 668, 672; C. V, s. 8, 11, 25, 47, 103, 118, 123, 129, 135, 140, 163, 164, 179, 185, 191, 206, 207 (2 adet), 211, 217, 252, 257, 263, 334, 340, 345, 361, 367, 377, 385, 399, 416, 421, 422, 425, 436, 452, 510, 517, 521, 563, 621.

4.2. Fethu'l-Kadîr'de Yer Alan Eksik ve Hatalı İmam Rivâyetleri

Müellif, *Fethu'l-Kadîr*'de kırâat rivâyetlerine değindiğinde, zaman zaman teknik hatalara düşebilmektedir. Bazıları sehven olduğu düşünülen bu hataların bazıları ise alana dair temel seviyede bilgi gerektiren hususlar olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte Şevkânî'nin eksik imamla arz ettiği tevcîhler, tüm eserde yer verdiği kırâat tevcîhlerine nazaran oldukça az sayıda gerçekleşmektedir.

Örnek 1: 1749 *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا* âyet-i kerîmesindeki *فَتَبَيَّنُوا* kelimesi; Hamza, Kisâi ve Halef tarafından *فَتَبَيَّنُوا* şeklinde okunmaktadır.¹⁷⁵⁰ Şevkânî, Ebu Ubeyde (ö. 824) ve Ebu Hâtim'in (ö. 869) daha kapsamlı bir manaya delalet ettiği gerekçesiyle tercih ettikleri *فَتَبَيَّنُوا* kırâatini, Hamza'nın haricindeki tüm kurrâya atfetmektedir. Bu durumda, müellifin Kisâi ve Halef'i cumhurun okuyuşuna ortak ettiği veya Hamza'nın yanında zikretmeyi ihmal ettiği şeklinde iki ihtimal ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁵¹

Örnek 2: 1752 *أَتَحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ* âyet-i kerîmesinde yer alan *أَتَحَاجُّونِي* kelimesi; Nâfi ve Ebu Cafer kırâatleri ile İbn Âmir kırâatinin İbn Zekvân rivâyetinde n/nûn harfinin tahfîfiyle *أَتَحَاجُّونِي* şeklinde okunmaktadır. Ayrıca bu rivâyet, İbn Âmir kırâatinin diğer râvîsi olan Hişâm tarafından da hulûfle aynı şekilde zikredilmektedir.¹⁷⁵³

Şevkânî bu tevcîhte Sîbeveyhi'nin (ö. 796) dil açısından onayladığı, ancak Ebu Amr b. el-Alâ'nın (ö. 771) *lahn* olarak gördüğünü ifade ettiği tahfif kırâati yalnızca Nâfi'ye hasretmekte, diğerlerini ise dikkate almamaktadır.¹⁷⁵⁴

Örnek 3: 1755 *الزُّجَّاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ* âyet-i kerîmesindeki *يُوقَدُ* kelimesi; Nâfi ve İbn Âmir kırâatleri ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde mezkûr

¹⁷⁴⁹ Nisâ 4/94. “Ey iman edenler! Allâh (c.c.) yolunda cihat için adım attığınız vakit, iyi düşünün, iyi araştırın!..”

¹⁷⁵⁰ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kırâati'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 466; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 48.

¹⁷⁵¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 668.

¹⁷⁵² En'âm 6/80. “...Dedi ki: ‘Siz, benimle Allâh (c.c.) hakkında yarışa mı kalkışıyorsunuz?’ Hâlbuki O bana hakikati doğrudan doğruya gösterdi...”

¹⁷⁵³ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kırâati'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 483; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 55; Abdülfettâh el-Kâdî, *el-Büdûrü'z-Zâhira fî'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Mütevâtira*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1955, s. 105.

¹⁷⁵⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 173.

¹⁷⁵⁵ Nûr 24/35. “...Sırça (fânûs), sanki inci gibi parlayan bir yıldıza (kevkeb-i dürrî'ye) benzer. O, mübarek bir ağaçtan, zeytin (ağacının yağından) tutuşturulup yakılır...”

şekilde; Hamza, Kisâi ve Halef kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu‘be rivâyetinde ثَوَّقَدُ şeklinde; İbn Kesîr, Ebu Amr, Ebu Cafer ve Yakûb kırâatlerinde ise ثَوَّقَدُ şeklinde rivâyet olunmaktadır.¹⁷⁵⁶

Şevkânî’ye göre ثَوَّقَدُ kırâati, zamirin الرُّجَاجَةُ kelimesine râci olması sebebiyle müennes kalıpla gelmekte ve Kûfe kurrâsı tarafından rivâyet edilmektedir. Bu kısımda müellifin Hafs’ı istisna etmemesi ise pek problem teşkil etmemektedir. Nitekim bu bilgilerin ardından ona ait olan okuyuşa yer vermesi sebebiyle zımmen istisna ettiği anlaşılmaktadır. Müellif, ثَوَّقَدُ rivâyetinin yukarıda sayılan isimler ile birlikte Eyyûb ve Sellâm tarafından; ثَوَّقَدُ rivâyetinin ise Hasan-ı Basrî, Sülemî, Ebu Amr ve Ebu Cafer tarafından okunduğuna değinmektedir. Bu rivâyetlerin الْمُصْنَبَاحُ kelimesine râci olması nedeniyle müzekker kalıpla getirildiğini dile getiren müellif, İbn Kesîr ve Yakûb’a dair bir bilgi vermemektedir.¹⁷⁵⁷ Böyle olunca, onun şâz kırâatlere yer verdiği tevcîhte mütevâtir kırâat imamlarının okuyuşlarını dikkate almaması kırâat sahasına dair eksiklik olarak dikkat çekmektedir.

Örnek 4: 1758 وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا âyet-i kerimesindeki كُرْهًا kelimeleri; Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr ve Ebu Cafer kırâati ile İbn Âmir kırâatinin Hişâm rivâyetinde ك/kâf harfinin fethasıyla كُرْهًا şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁷⁵⁹ Şevkânî, bu tevcîhte dil açısından detaylara yer vermektedir. Ona göre Kisâi her iki rivâyetin aynı manaya geldiğini iddia ederken, Ebu Hâtim fetha ile okunan rivâyeti “kızgınlık” manasına geldiği gerekçesiyle hoş karşılamamaktadır. Ebu Ubeyd ise bu kırâati, Bakara sûresinin 216. âyet-i kerimesinin haricinde tüm Kur’ân-ı Kerîm’de fetha ile okunması sebebiyle tercih etmektedir. Müellif, bu tevcîhte Hişâm ile Ebu Cafer’in rivâyetinden bahsetmemektedir. Ebu Cafer’in kırâat-i aşere ekolü içerisinde yer alması sebebiyle zikredilmeme nedeninin sistematik olarak kabul edilmesi mümkün görünmekteyken, Hişâm’ın rivâyetine dair bilgi verilmemesi eksiklik olarak değerlendirilmelidir.¹⁷⁶⁰

¹⁷⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teysîr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, ss. 481-482; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 99.

¹⁷⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 42.

¹⁷⁵⁸ Ahkâf 46/15. “Biz, insana ana-babası hakkında iyilik tavsiye ettik. Anası, onu zahmetle (karnında) taşıdı ve zahmetle doğurdu...”

¹⁷⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teysîr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, s. 556; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 125.

¹⁷⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 22.

Örnek 5: Ebu Amr, وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ 1761 âyet-i kerîmesinde yer alan وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ kelimesini peşinden gelen ذُرِّيَّتَهُمْ kelimesini de ذُرِّيَّاتِهِمْ şeklinde rivâyet etmektedir. İbn Âmir ile Yakûb ise وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ kelimesini cumhur kurrâ ile aynı minvalde rivâyet etmekle birlikte, ذُرِّيَّتَهُمْ kelimesini ذُرِّيَّاتِهِمْ şeklinde okumaktadırlar.¹⁷⁶² Bu kelimelere ait rivâyetleri kırâat eserleriyle aynı çizgide dile getiren Şevkânî, Nâfi'in tarîklerinden gelen bir rivâyette ذُرِّيَّتَهُمْ kelimesinin Ebu Amr gibi okunduğu bilgisini de ilave etmektedir.

أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ cümlesi ise Nâfi, Ebu Amr, İbn Âmir, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّاتِهِمْ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁷⁶³ Müellif bu tevcîhte kırâat-i aşere sistemi içerisinde yer alan Yakûb'u ismen zikretmekle beraber, Ebu Cafer'e yer vermemektedir.¹⁷⁶⁴ Bu durum, müellifin aynı sistemdeki isimlerin okuyuşlarını da dile getirmesi gerektiği beklentisine yol açmaktadır. Böylelikle okuyucu, Ebu Cafer'in rivâyetinin diğer imamlarla aynı çizgide olduğu fikrine kapılmaktadır.¹⁷⁶⁵

Şevkânî bazı tevcîhlerde de hatalı imam rivâyetlerine yer vermektedir. Bu durum, söz konusu tevcîhlerde herhangi bir usulü takip etmediği görülen müellifin, kırâat alanında yetkinliği hususunda menfi değerlendirmelere yol açabilmektedir.

Örnek 1: يُبْدِلُهُمَا 1766 âyet-i kerîmesindeki يُبْدِلُهُمَا kelimesi; Nâfi, Ebu Amr ve Ebu Cafer tarafından يُبْدِلُهُمَا şeklinde; رُحْمًا kelimesi ise İbn Abbâs (r.a.), İbn Âmir, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından رُحْمًا şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁷⁶⁷ Şevkânî, “Biz o çocuğun yerine; din, doğruluk ve günahlardan temizlenme hususunda daha hayırlı bir evlat vermeyi istedik!” diyerek anlamlandırdığı bu âyet-i kerîmenin tevcîhinde يُبْدِلُهُمَا kırâatini İbn Âmir, Âsım, Ebu Cafer ve Yakûb'a hasretmektedir. Böylelikle Ebu Cafer'in kırâatini hatalı olarak zikretmektedir. Ayrıca

¹⁷⁶¹ Tûr 52/21. “İman edip de, kendilerinden sonraki zürriyetleri içinde iman edenleri de yanlarına katacağız...”

¹⁷⁶² Hemedânî, *Gâyetü'l-İhtisâr fî Kırââti'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 666; İbnü'l-Cezerî, *Takribü'n-Neşr fî'l-Kırââti'l-'Aşr*, s. 194; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 129.

¹⁷⁶³ Hemedânî, *Gâyetü'l-İhtisâr fî Kırââti'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 666; İbnü'l-Cezerî, *Takribü'n-Neşr fî'l-Kırââti'l-'Aşr*, s. 194; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 129.

¹⁷⁶⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 117.

¹⁷⁶⁵ Diğer eksik imam örnekleri için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 48, 160, 355, 691; C. II, s. 115; C. III, s. 319, 383, 450; C. IV, s. 13, 63, 109, 242, 281, 571, 595, 611; C. V, s. 6, 23, 47, 118, 147, 207, 216, 340, 432, 521, 621.

¹⁷⁶⁶ Kehf 18/81. “İstedik ki Rableri ona karşılık daha hayırlısını ve daha merhametlisini versin!”

¹⁷⁶⁷ Nisâbü'rî, *el-Gâye fî'l-Kırââti'l-'Aşr*, ss. 310-311; Hemedânî, *Gâyetü'l-İhtisâr fî Kırââti'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 558; İbnü'l-Cezerî, *Takribü'n-Neşr fî'l-Kırââti'l-'Aşr*, s. 165; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 86.

bu durumda okuyucunun; İbn Kesîr, Hamza, Kisâî ve Halef'in يُبْدِلُهُمَا şeklindeki rivâyetleri yerine يُبْدِلُهُمَا şeklinde rivâyette bulduklarını zannetmesine sebep olmaktadır.

Şevkânî, ayrıca رُحْمًا kelimesinin; İbn Abbâs (r.a.), İbn Kesîr, İbn Âmir, Hamza ve Kisâî tarafından رُحْمًا şeklinde rivâyet edildiğinden bahsetmektedir. Bu durumda da İbn Kesîr, Hamza ve Kisâî'nin okuyuşlarına ait hatalı bilgi vermektedir. İlâveten Ebu Cafer ve Yakûb'un رُحْمًا rivâyetini zikretmeyerek, onların cumhur gibi رُحْمًا şeklinde okudukları fikrini benimsediğini ima etmektedir.¹⁷⁶⁸ fesat

Örnek 2: تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ¹⁷⁶⁹ âyet-i kerîmesindeki تَنْزِيلَ kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr, Ebu Cafer ve Yakûb kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinde ل/âm harfinin dammesiyle تَنْزِيلُ şeklinde; İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Halef kırâatleri ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde ise mezkûr şekilde rivâyet edilmektedir.¹⁷⁷⁰ Şevkânî تَنْزِيلُ rivâyetinde, kelimenin ya يس kelimesinin ya da mahzûf هُو mübtedâsının haberi olarak kabul edildiğini beyan etmekte ve tevcîhte ilgili kurrâdan Ebu Cafer ile Yakûb'a yer vermemektedir. Bu durumda onun kırâat-i seb'ayı göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır.

Müellif, mansûb kırâatin irâb sebebini mutlak mefûl olmasıyla ilişkilendirerek, bu okuyuşun yukarıda sayılanların haricindeki kurrâ tarafından rivâyet edildiğini dile getirmektedir. Ayrıca bu kelimeye dair üçüncü bir kırâate de yer veren Şevkânî; kelimenin وَالْقُرْآنِ kelimesinden sıfat ya da bedel olarak kabul edilmesine bağlı olarak ل/âm harfinin kesresiyle تَنْزِيلِ şeklinde okunduğundan bahsetmektedir. Ona göre bu kırâat; Ebu Hayât, Tirmizî, Ebu Cafer ve Şeybe'den nakledilmektedir.¹⁷⁷¹ Ancak bu isimler içerisinde yer alan Ebu Cafer'in, meksûr yerine madmûm okuyuşu rivâyet edenler arasında olması gerekmektedir.¹⁷⁷²

¹⁷⁶⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 383.

¹⁷⁶⁹ Yâsîn 36/5. "(Kur'ân-ı Kerîm) güçlü ve çok merhametli Allâh'ın (c.c.) indirdiğidir."

¹⁷⁷⁰ Kalânîsî, *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-Kübrâ fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, s. 264; Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kirââti'l-'Aşri'l-Bevâhir*, C. IV, s. 51; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. II, s. 353; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VIII, s. 3454; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 114.

¹⁷⁷¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, ss. 429-430.

¹⁷⁷² Diğer hatalı imam örnekleri için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 160, 524; C. II, s. 193, 422, 452, 646; C. III, s. 53, 565; C. IV, s. 19, 41, 82, 226, 313, 351, 366, 382, 526, 580; C. V, s. 25, 47, 103, 140, 151, 206, 305, 427, 432, 462, 484.

4.3. Fethu'l-Kadîr'de Eksik ve Hatalı Kırâat Meseleleri

Şevkânî *Fethu'l-Kadîr*'de kırâatle alakalı birçok mülâhazalarda bulunmaktadır. Bununla birlikte aktardığı bazı kırâat meselelerinde eksik veya hatalı nakillerde bulunduğu görülmektedir. Bu eksik ve hataların kaynağı araştırıldığında, bu duruma dair müellif tarafından işaret edilen belirli bir referansa rastlanamamaktadır. Müellifin titizlikle aktardığı yoğun kırâat meseleleri arasında az sayıda meydana gelen bu eksik ve hataların, onun ilmî tarafının yanında beşerî tarafına atfedilebilecek bir zühul olduğu düşünülmelidir.

Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr*'de eksik olarak zikrettiği kırâat meselelerinin yalnızca üç adet olduğu anlaşılmaktadır.

Örnek 1: 1773 *وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّهُ أَيُّوبُ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَيُّوبُ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَيُّوبُ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَيُّوبُ* âyet-i kerîmesindeki *بُنْصَبٍ* kelimesi; Ebu Cafer tarafından *بُنْصَبٍ* şeklinde, Yakûb tarafından ise *بُنْصَبٍ* şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁷⁷⁴

Şevkânî ilgili tevcihte öncelikle cumhurun *بُنْصَبٍ* kırâatini dil açısından ele almaktadır. Buna göre *نُصَبٍ* kelimesi, bir görüşe göre *نُصَبٍ* kelimesinin çoğulu iken diğer bir görüşe göre de *نُصَبٍ* ile aynı formdadır. Bilahare *بُنْصَبٍ* kırâatının kârîlerine yer veren Şevkânî, bu okuyuşun Hasan-ı Basrî, Ebu Cafer, Şeybe ve Hafs ile Nâfi'in tarîklerinden bir zât tarafından rivâyet edildiğini dile getirmektedir. Müellifin Hafs ile kastının tarîk düzeyinde bir rivâyet olup olmadığı açıkça anlaşılamamaktadır. Nitekim onun *وَحَفْصٌ وَنَافِعٌ فِي رِوَايَةِ عَنْهُ* ifadesinde zamiri müfred/tekil formda kullanması sebebiyle tarîk seviyesindeki rivâyeti Nâfi ile sınırlandırdığı anlaşılmaktadır.

Müellif, tüm bu detayları zikrettikten sonra kırâat eserlerinde rastlanılamayan farklı bir okuyuşa daha değinmektedir. Ona göre *بُنْصَبٍ* şeklinde rivâyet edilen kırâat; Ebu Hayât, Yakûb ve Hafs'ın tarîklerinden birisi tarafından rivâyet edilmektedir. Zikrettiği tüm rivâyetlerin aynı manayı iktizâ ettiğini belirten Şevkânî, Yakûb'un *بُنْصَبٍ* rivâyetine dair bir bilgiye ise temas etmemektedir.¹⁷⁷⁵

¹⁷⁷³ Sâd 38/41. "Kulumuz Eyyûb'u da hatırla! Rabbine: 'Şüphesiz, şeytan bana meşakkat ve elem ile dokundu!' diye dert yanıyordu."

¹⁷⁷⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*, s. 130; Nisâbü'rî, *el-Ğâye fî'l-Kırââtü'l-'Aşr*, s. 380; Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kırââtü'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 637; Pâluvi, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 117.

¹⁷⁷⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 518.

Örnek 2: ¹⁷⁷⁶ وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ âyet-i kerîmesindeki تَظَاهَرَا kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir, Ebu Cafer ve Yakûb kırâatlerinde ظ/zâ harfinin şeddesiyle تَظَاهَرَا şeklinde, diğer kırâatlerde ise mezkûr şekilde rivâyet edilmektedir.¹⁷⁷⁷

Şevkânî bu tevcîhteki kırâat bilgilerini kısmen eksik aktarmaktadır. Ona göre تَظَاهَرَا kırâati, cumhur tarafından rivâyet edilmektedir. Ayrıca o, İkrime'nin تَظَاهَرَا şeklinde; Hasan-ı Basrî ve Ebu Recâ ile Nâfi ve Âsım'ın tarîkler kanalından gelen rivâyetlerinde yer alan تَظَاهَرَا kırâatine değinmektedir. Böylelikle o, şâz kırâatlerden bahsettiği halde Kûfe kurrâsının mütevâtir okuyuşuna yer vermemektedir.¹⁷⁷⁸

Örnek 3: Şevkânî'nin verdiği bilgilere göre ¹⁷⁷⁹ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ âyet-i kerîmesi; Abdullah b. Mesûd (r.a.) ve Übey b. Ka'b (r.a.) tarafından baş taraftaki قُلْ emrinin hazfiyle قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ şeklinde; A'meş tarafından ise قُلْ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ şeklinde okunmaktadır. Burada yer alan أَحَدٌ kelimesi ise Zeyd b. Ali, Ebân b. Osman, İbn Ebî İshak, Hasan-ı Basrî ve Ebu's-Semmâk ile tarîklerinden gelen bir rivâyete göre Ebu Amr tarafından kelâma hafiflik katması amacıyla tenvinsiz olarak أَحَدٌ şeklinde rivâyet edilmektedir. Hafiflik amaçlı yapılan bu işlemin dil açısından da uygun olduğunu dile getiren Şevkânî, Benî Huzâa kabilesinden bir şairin (Matrûd b. Ka'b el-Huzâî) inşâd ettiği ¹⁷⁸⁰ عَمْرُو الَّذِي هَسَمَ النَّزِيدَ لِقَوْمِهِ *** وَرَجَالَ مَكَّةَ مُسْنِتِينَ عِجَافٍ şiiri ile bu kırâate istişhâdda bulunmaktadır.¹⁷⁸¹ Nitekim şiirde geçen عِجَافٍ kelimesi, أَحَدٌ kırâatinde olduğu gibi tenvinsiz bir biçimde ibarede yer almaktadır.

Aynı sûrede yer alan كُفُوا kelimesi ise kırâat-i seb'a ve aşere imamlarından Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir, Kisâî ve Ebu Cafer ile Âsım'ın râvîsi Ebu Bekr Şu'be tarafından كُفُوا şeklinde; Hamza, Yakûb ve Halef tarafından كُفُوا şeklinde; Âsım kırâatının Hafs rivâyetinde ise كُفُوا şeklinde okunmaktadır.¹⁷⁸² Şevkânî'ye göre ise bu kelime; A'rec ve Sîbeveyh ile Nâfi'in tarîklerinden bir zât tarafından ف/fâ harfinin cezmiyle كُفُوا şeklinde, Hamza tarafından كُفُوا şeklinde, yine Nâfi'in tarîklerinden bir

¹⁷⁷⁶ Tahrîm 66/4. "...Yok, eğer Peygambere karşı birbirinize arka çıkarsanız, haberiniz olsun ki Allâh (c.c.) onun yardımcısıdır!.."

¹⁷⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 218, 388; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 548; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 26, 136.

¹⁷⁷⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 299.

¹⁷⁷⁹ İhlâs 112/1. "(Ey Rasûlüm!) De ki: 'O Allâh'tır (c.c.), tektir.'"

¹⁷⁸⁰ "Amr bin Haşim, Mekkeliler yoksulluk içindeyken kavmine tirit yedirirdi."

¹⁷⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 619.

¹⁷⁸² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 404; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 148.

kişi tarafından كَفَوًا şeklinde ve Süleyman b. Ali tarafından كَفَاوًا şeklinde rivâyet edilmektedir. Son olarak beyan ettiği tevcîhin Arap dilindeki mevcudiyetini şiir üzerinden ispat etmeye gayret eden müellif, şair Nâbîga ez-Zübyânî'ye (ö. 604 [?]) ait 1783 لَا تُقَدِّفْنِي بِرُكْنٍ لَا كِفَاءَ لَهُ şiiri ile كَفَاوًا kırâatine istişhâdda bulunmaktadır.¹⁷⁸⁴

Bu durumda Şevkânî, yukarıda belirtilen ve kırâat-i seb'a ve aşere imamları tarafından rivâyet edilen كَفُوًا kırâatinden ve Hamza ile beraber aynı tevcîhte bulunan Yakûb ve Halef'in كَفُوًا şeklindeki rivâyetlerinden bahsetmemektedir. Bunun yanında o, her ne kadar kırâat-i seb'a ve aşereye yer vermese de daha detay kırâat bilgisi olarak tarîklere ve şâz kırâatlere değinmektedir. Bu durum okuyucunun, müellifin detaya incek kadar güçlü bir bilgi birikimi sahibi olduğu, ancak aynı zamanda da göz önünde olan tevcîhâtı dikkate almadığı şeklinde iki farklı anlayış içerisinde olmasına sebebiyet vermektedir.

Yine müellifin kırâat meselelerinde yaptığı hatalı bilgilendirmenin tüm esere nazarla oldukça az sayıda gerçekleştiği görülmektedir.

Örnek 1: 1785 وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ âyet-i kerimesindeki مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ kelimeleri; İbn Abbâs (r.a.), İbn Mesûd (r.a.) ve Hittân b. Abdullâh tarafından lâm-ı târifin hazfi ve tenvin ilavesiyle مِنْ قَبْلِهِ رُسُلٌ şeklinde okunmaktadır.¹⁷⁸⁶ Kaynaklarda geçen bu bilgiler Şevkânî tarafından farklı bir rivâyet olarak değerlendirilmektedir. O, ilgili okuyuşu yalnızca İbn Abbâs'a (r.a.) hasrederek, هـ/hâ harfinin hazfiyle مِنْ قَبْلِ رُسُلٍ şeklinde beyan etmektedir.¹⁷⁸⁷ Ancak bu okuyuşun manayı “Peygamberlerden önce geçmiştir.” şeklinde oldukça farklı bir hüviyete büründürdüğü görülmektedir. Bu durumda müellifin hem mananın insicamına hem de diğer kaynaklarda belirtilen bilgilere uygun olmayan rivâyeti aktardığı anlaşılmaktadır.

¹⁷⁸³ “Bana benzeri olmayan bir direkle vurma!”

¹⁷⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 621.

¹⁷⁸⁵ Âl-i İmrân 3/144. “Muhammed (s.a.s.) de ancak bir rasûldür; Ondan evvel de rasûller hep geldi geçti...”

¹⁷⁸⁶ Bu kırâat, Nehhâs ve Kurtubî'ye göre yalnızca İbn Abbâs (r.a.) tarafından; İbn Cinnî ve İbn Atıyye'ye göre İbn Mesûd (r.a.) ile Hittân b. Abdullâh tarafından, Ebu Hayyân'a göre ise İbn Abbâs (r.a.), İbn Mesûd (r.a.) ve Hittân b. Abdullâh tarafından rivâyet edilmektedir. Detay için bkz., Nehhâs, *Î'râbü'l-Kur'ân*, s. 155; İbn Cinnî, *el-Muhteseb fî Tebyîni Şevâzî'l-Kırâât ve'l-Îzâh 'anhâ*, C. I, s. 168; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. I, s. 516; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. II, s. 573; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, C. III, s. 74.

¹⁷⁸⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 519. Buradaki hatalı ifadelerin mukakkik kaynaklı olmadığı, farklı tahkikli versiyondan anlaşılmaktadır. Detay için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Abdurrahmân Umeyra (thk.), C. I, s. 629.

Örnek 2: Şevkânî'ye göre 1788 وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ 1788 âyet-i kerîmesindeki عَدْوًا kelimesi; Mekke-i Mükerrreme kurrâsı (İbn Kesîr) ile Übey b. Ka'b (r.a.), Hasan-ı Basrî, Ebu Recâ ve Katâde tarafından عَدُوًّا şeklinde; diğer kurrâ tarafından ise عَدُوًّا şeklinde rivâyet edilmektedir. Kelimenin fetha harekeli olarak yer alma sebebinin hâl, mastar ya da mefûl-ü leh olması ile ilişkilendiren müellif, her iki kırâatte de mananın aynı şekilde anlaşıldığını da ilave etmektedir. 1789

Ancak Şevkânî'nin bu tevcîhte okuyucuya iki hususta yanlış bilgi verdiği görülmektedir. Öncelikle عَدُوًّا kırâati İbn Kesîr yerine Basra kurrâsından Yakûb tarafından rivâyet edilmektedir. Diğer husus ise kaynaklarda cumhur kurrânın rivâyeti, Şevkânî'nin عَدُوًّا ifadesinin aksine عَدُوًّا şeklinde yer almaktadır. 1790

Örnek 3: 1791 وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا 1791 âyet-i kerîmesindeki أَعْمَى kelimeleri; Hamza, Kisâi ve Halef kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinde imâle-i kübrâyla, Nâfi kırâatinin Verş rivâyetinde ise hulüflü imâle-i suğrâ ile okunmaktadır. Ayrıca birinci أَعْمَى kelimesi, Ebu Amr ile Yakûb tarafından da imâle-i kübrâ ile rivâyet edilmektedir. 1792

Şevkânî bu tevcîhte Ebu Amr ve Yakûb'u her iki أَعْمَى kelimesini imâle-i kübrâ ile okuyan kurrâ grubu içerisinde zikretmekte, yalnızca birincisinde imâle ile okuyanın ise Ebu Ubeyd olduğunu öne sürmektedir. 1793

Örnek 4: 1794 لَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا 1794 âyet-i kerîmesindeki لَا تُصَعِّرْ kelimesi; Nâfi, Ebu Amr, Hamza, Kisâi ve Halef tarafından لَا تُصَاعِرْ şeklinde, diğer kurrâ tarafından ise mezkûr şekilde rivâyet edilmektedir. 1795 Şevkânî bu tevcîhte sehven olduğu düşünülen bir ihmalde bulunmaktadır. Ona göre لَا تُصَعِّرْ kırâati cumhur

1788 En'âm 6/108. "Onların (müşriklerin) Allâh'tan (c.c.) başka taptıklarına sövmeyin ki onlar da cahillikle haddi aşarak Allâh'a (c.c.) sövmesinler!.."

1789 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 193.

1790 Hemedânî, *Gâyetü'l-İhtisâr fî Kırâati'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 485; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 261; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat li Fünûni'l-Kırâat*, C. V, s. 2082; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 26; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 56.

1791 İsrâ 17/72. "Her kim ki bu dünyada körlük ettiyse, o artık ahirette de daha kör ve gidişçe daha şaşkındır!"

1792 İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teysîr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 439; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 83.

1793 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 311.

1794 Lokmân 31/18. "Böbürlenip kibirlenerek insanlardan yüzünü çevirme! Yeryüzünde çalımla yürüme!.."

1795 Nisâbüri, *el-Gâye fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, ss. 359-360; Kalânîsî, *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-Kübrâ fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 256; Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-Zâhir fî'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Bevâhir*, C. IV, s. 11; İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teysîr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 508; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 109.

kurrâ tarafından, لَا تُصَاعِرْ kırâati ise İbn Kesîr, İbn Âmir ve Âsım tarafından okunmaktadır.¹⁷⁹⁶ Müellifin, bu isimlerle aynı okuyuşu rivâyet eden Ebu Cafer ve Yakûb'u zikretmemesi, kırâat-i seb'a ekolünü öncelikli olarak değerlendirmesi çerçevesinde anlaşılabilir. Ancak iki ayrı rivâyete ait okuyucuları tamamen zıt bir biçimde ifade etmesi ise basit bir kalem hatası olarak değerlendirilmelidir.¹⁷⁹⁷

4.4. Râvîye Ait Okuyuşu İmama İsnat Etmesi

Kırâat, literatürde “râvî ve tarîklerin üzerinde olan imamların her birisinin kendine ait farklı okuyuşları”, rivâyet ise “vasıtayla olsa da imamdan alınan farklı okuyuşlar” demektir.¹⁷⁹⁸ Kırâat düzeyinde okuyana “imam”, rivâyet düzeyinde okuyana ise “râvî” ismi verilmektedir. Kırâat ilminde, mütevâtir olarak nitelendirilen on kırâat imamının her bireri için ikişer râvî takdir edilmektedir. Bu durumda râvînin her okuyuşu aynı zamanda imamın okuyuşu demek iken tam tersini söylemek mümkün değildir.

Şevkânî rivâyet kaynağını ifade ederken zaman zaman imam-râvî ayırımına gitmemektedir. Bu minvalde onun imama ait okuyuşu râvîye isnat etmesi, diğer râvîyî dikkate almadığı gerekçesiyle problemlili görülmelidir. Ancak bir yerde rastlanılan bu durum, müellifin tevcîhte sehven diğer râvîyi ihmal ettiği şeklinde yorumlanmalıdır. Şöyle ki *ضَعْفًا* kelimesi; Âsım, Hamza ve Halef kırâatlerinin haricinde *ض*/dâd harfinin dammesiyle *ضَعْفًا* şeklinde; Ebu Cafer kırâatinde ise *ضَعْفَاءَ* şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁸⁰⁰ Şevkânî'ye göre *ضَعْفًا* kırâati Hamza ile Âsım'ın râvîsi Hafs'tan rivâyet edilmektedir. Böylece o, Âsım'ın diğer râvîsi Ebu Bekr Şu'be'den bahsetmemektedir.¹⁸⁰¹

Müellif bazen de râvîye ait okuyuşu imam düzeyinde dillendirmektedir. Kırâat sahasında ağır bir hata olarak nitelendirilemeyecek olan bu yönteme, eserde hayli rastlanmaktadır.

¹⁷⁹⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 287.

¹⁷⁹⁷ Diğer hatalı kırâat meselesi örnekleri için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 261; C. III, s. 226, 447; C. IV, s. 18, 51, 412, 546; C. V, s. 313, 428.

¹⁷⁹⁸ Mes'ûl, *Mu'cemü Mustalehâti 'İlmi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, s. 222, 270.

¹⁷⁹⁹ Enfâl 8/66. “Şimdi Allâh (c.c.), sizden yükü hafifletti. Zira sizde bir zaaf olduğunu gördü!..”

¹⁸⁰⁰ Kalânîsî, *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-Kübrâ fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 180; Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Bevâhir*, C. III, s. 382; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 64.

¹⁸⁰¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 411.

Örnek 1: Şevkânî, وَسَيُصَلُّونَ سَعِيرًا¹⁸⁰² cümlesindeki سَيُصَلُّونَ kelimesinin Ebu Hayât tarafından سَيُصَلُّونَ şeklinde; Âsım ve İbn Âmir tarafından ise ي/يâ harfinin dammesiyle سَيُصَلُّونَ şeklinde rivâyet edildiğinden bahsetmektedir.¹⁸⁰³ Ancak kaynaklara bakıldığında Âsım'ın rivâyetinin imam düzeyinde gerçekleşmediği görülmektedir. Nitekim onun diğer râvîsi olan Ebu Bekr Şu'be söz konusu şekilde okurken, diğer râvîsi olan Hafs, metinde de yer aldığı şekliyle سَيُصَلُّونَ rivâyetinde bulunmaktadır.¹⁸⁰⁴

Örnek 2: وَتَبِعُونَ¹⁸⁰⁵ وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَأْتِيهِمْ أَنبِئُونَهُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ kelimesi; Ebu Amr ve Ebu Cafer kırâatleri ile Nâfi kırâatinin Kâlûn rivâyetinde yalnızca vasıl hâlinde; İbn Kesîr ve Yakûb rivâyetinde ise vakıf ve vasıl hâlinde ي/يâ harfinin isbâtıyla التَّبِعُونِي şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁸⁰⁶ Tevcîhte hem kırâat-i seb'a hem de aşere sistemine değinen Şevkânî, vakıf hâlindeki isbât meselesini Nâfi ve Ebu Amr'a, vakıf ve vasıl hâlindeki isbât meselesini ise İbn Kesîr ve Yakûb'a isnat etmektedir.¹⁸⁰⁷ Bu durumda onun Nâfi kırâatinin Verş rivâyetini de meseleye dahil ettiği anlaşılmaktadır.

Örnek 3: وَقَالُوا أَلَّهْتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ¹⁸⁰⁸ âyet-i kerîmesinde yer alan أَلَّهْتُنَا kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr ve Ebu Cafer kırâatleriyle Yakûb kırâatinin Ruveys rivâyetinde ikinci hemzenin teshîli; diğer kurrâ tarafından ise tahkîkiyle okunmaktadır.¹⁸⁰⁹ Şevkânî bu tevcîhte teshîli cumhur kurrâya, tahkîki ise Kûfe kurrâsı ile Yakub'un bizzat kendisine isnat etmekte, bir anlamda teshîl ile rivâyeti olan Ruveys'i de bu rivâyete ortak etmektedir.¹⁸¹⁰

¹⁸⁰² Nisâ 4/10. "...Ve yarın çalgın bir ateşe yaslanırlar!"

¹⁸⁰³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 574.

¹⁸⁰⁴ Ebu Zür'a Abdurrahmân b. Muhammed b. Zencele, *Hucetü'l-Kirâat*, Saîd el-Afgânî (thk.), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997, s. 191; Kaysî, *Kitâbü'l-Keşf an Vücûhi'l-Kirâati's-Seb' ve İlelihâ ve Hiccihâ*, C. I, s. 378; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 45.

¹⁸⁰⁵ Mü'min 40/38. "O iman eden zât ise: 'Ey kavmim! Bana uyun, size doğru yolu göstereyim.' dedi."

¹⁸⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 188; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate Aşer*, C. II, s. 437; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 120.

¹⁸⁰⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 585.

¹⁸⁰⁸ Zuhuf 43/58. "Peki, bizim ilahlarımız mı hayırlı, yoksa O mu? dediler..."

¹⁸⁰⁹ Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kirâati'l-Aşri'l-Bevâhir*, C. IV, s. 125; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate Aşer*, C. II, s. 458; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 123.

¹⁸¹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 666. Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 252, 346, 394, 603, 669, 687; C. II, s. 269, 349, 455, 561, 573, 665; C. III, s. 22, 49, 65, 280, 381, 388, 404, 428, 437, 481, 494, 498, 531; C. IV, s. 13, 19, 42, 175, 177, 278, 394, 440, 458; C. V, s. 26, 372, 625.

4.5. Kurra İsimlerini Hatalı Yazması

Şevkânî, eserinde bazen de kurrâ isimlerini yanlış zikretmektedir. Bunun çoğu durumda sehven yazıldığı düşünülmektedir. Ancak Yakûb'un râvîsi olan Ruveys yerine çoğunlukla Verş ismine yer vermesi, sehiv adı altında geçiştirilememesi ve hata olarak kabul edilmesi gereken bir husus olarak dikkat çekmektedir.

Şevkânî'nin sehven farklı isim ile rivâyetinden bahsettiği imamların eserin genelinde çok yer tutmadığı görülmektedir. Ancak bunların içerisinde özellikle detaylı bir biçimde arz edilmesi uygun olduğu düşünülen iki örnek dikkat çekmektedir.

Örnek 1: Şevkânî'ye göre İbn Kesîr, ¹⁸¹¹ وَلَا تَيْمَّمُوا الْحَيْثُ āyet-i kerîmesindeki لَا تَيْمَّمُوا kelimesini ت/tâ harfinin şeddesi ile لَا تَيْمَّمُوا şeklinde rivâyet etmektedir.¹⁸¹² Müellifin imam düzeyinde dile getirdiği bu rivâyet, aslında İbn Kesîr'in kırâatinin yalnızca Bezzî rivâyetinden nakil olunmaktadır.¹⁸¹³ Yine müellif, bu kelimenin Ebu Müslim b. Hubâb tarafından لَا تَيْمَّمُوا şeklinde okunduğu ifade etmektedir. Ancak mesele, alana dair farklı eserlere arz edildiğinde bu ismin Müslim b. Cündeb (ö. 724) şeklinde yer aldığı anlaşılmaktadır.¹⁸¹⁴ *Fethu'l-Kadîr*'deki durumun mukakkik kaynaklı olabileceği düşüncesiyle farklı tahkikli versiyona bakıldığında yine aynı isme yer verildiği görülmektedir.¹⁸¹⁵

Örnek 2: Kur'ân-ı Kerîm'deki tüm يُوسُف kelimeleri cumhur tarafından س/sîn harfinin dammesiyle okunmaktadır. Şevkânî'ye göre bu kelimeyi Talha b. Musarrîf يُوسُف şeklinde, İbn Zeyd ise يُوسُف şeklinde okumaktadır.¹⁸¹⁶ Meselenin detayına inildiğinde ise söz konusu isimlerden İbn Zeyd kaydının hatalı olabileceği kanaati hâsıl olmaktadır. Şöyle ki Kurtubî, bu ismi aynı rivâyet çerçevesi içerisinde Ebu Zeyd adıyla ifade etmektedir.¹⁸¹⁷ Onun muhtemelen Basra dil ekolüne mensup Arapça ve kırâat ulemasından olan Ebu Zeyd el-Ensârî'yi (ö. 830) kastettiği rivâyet sahibinin, *Fethu'l-*

¹⁸¹¹ Bakara 2/267. "...Adi şeyleri vermeye yeltenmeyin!.."

¹⁸¹² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 394.

¹⁸¹³ Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 37.

¹⁸¹⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*, s. 23; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Muhammed İbrâhim el-Hifnâvî ve Mahmûd Hâmid Osmân (thk.), C. II, s. 279; Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (thk.), C. IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006, s. 350.

¹⁸¹⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Abdurrahmân Umeyra (thk.), C. I, s. 490.

¹⁸¹⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 7.

¹⁸¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Muhammed İbrâhim el-Hifnâvî ve Mahmûd Hâmid Osmân (thk.), C. V, s. 111; Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (thk.), C. XI, s. 244.

Kadîr'de kırâate dair bir çalışması olduğuna ulaşamadığımız İbn Zeyd olarak zikredilmesi, Şevkânî'nin bu konuda bir sehve düştüğünü düşündürmektedir.¹⁸¹⁸

Müellifin, bunların dışında tüm eser göz önüne alındığında; نُعَلِّمُونَ¹⁸¹⁹ kelimesini Kûfe kurrâsı ile beraber yine نُعَلِّمُونَ şeklinde rivâyet eden İbn Âmir¹⁸²⁰ yerine İbn Abbâs ismini,¹⁸²¹ قِيَامًا¹⁸²² kelimesini قِيَمًا şeklinde rivâyet eden İbn Âmir¹⁸²³ yerine Ebu Âmir ismini,¹⁸²⁴ مَتَاع¹⁸²⁵ kelimesini Hafs ile beraber yine مَتَاع şeklinde rivâyet eden İbn Ebî İshâk¹⁸²⁶ yerine Ebu Âmir ismini,¹⁸²⁷ سَفْفُ¹⁸²⁸ kelimesini سَفْفُ şeklinde rivâyet eden İbn Hürmüz¹⁸²⁹ yerine İbn Ebî Hüreyre ismini,¹⁸³⁰ لَكِنَّ¹⁸³¹ kelimesini لَكِنَّا şeklinde rivâyet eden Ruveys¹⁸³² yerine Verş ismini,¹⁸³³ كُنْتُ¹⁸³⁴ kelimesini كُنْتُ şeklinde rivâyet eden Ebu Cafer¹⁸³⁵ yerine Ebu Cafer el-Cahderî ismini,¹⁸³⁶ زَكِيَّة¹⁸³⁷ kelimesini زَاكِيَّة şeklinde rivâyet eden Ruveys¹⁸³⁸ yerine Üveys ismini,¹⁸³⁹ دُرِّيَاتِنَا¹⁸⁴⁰ kelimesini birçok mütevâtir kırâat imamı ile beraber yine دُرِّيَاتِنَا şeklinde rivâyet eden İbn Âmir¹⁸⁴¹ yerine

¹⁸¹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Ebu Hafs Seyyid İbrahim Sâdık İmrân (thk.), C. III, s. 7; Abdurrahmân Umeyra (thk.), C. III, s. 7.

¹⁸¹⁹ Âl-i İmrân 3/79.

¹⁸²⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 213; İbn Şüreyh, *el-Kâfi fi'l-Kirââti's-Seb'*, s. 94; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. II, s. 486.

¹⁸²¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 479.

¹⁸²² Nisâ 4/5.

¹⁸²³ Taberî, *et-Telhîs fi'l-Kirââti's-Semân*, s. 242; Şihâbüddin Abdurrahmân b. İsmail el-Makdisî (Ebu Şâme), *İbrâzü'l-Me'ânî min Hirzi'l-Emânî fi'l-Kirââti's-Seb'*, İbrahim Atûh Avaz (thk.), *Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrut tsz., s. 412; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 45.

¹⁸²⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 569.

¹⁸²⁵ Yûnus 10/23.

¹⁸²⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 631.

¹⁸²⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 550.

¹⁸²⁸ Nahl 16/26.

¹⁸²⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. V, s. 451.

¹⁸³⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 199.

¹⁸³¹ Kehf 18/38.

¹⁸³² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. V, s. 725; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VI, s. 2764; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 84.

¹⁸³³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 362.

¹⁸³⁴ Kehf 18/51.

¹⁸³⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VI, s. 6; İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teysîr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, s. 445; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 85.

¹⁸³⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 370.

¹⁸³⁷ Kehf 18/74.

¹⁸³⁸ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VI, s. 2779; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 86.

¹⁸³⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 381.

¹⁸⁴⁰ Furkân 25/74.

¹⁸⁴¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 467; Nahvî, *el-Hucce fi 'İleli'l-Kirââti's-Seb'*, C. IV, s. 80; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VII, s. 78; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. II, s. 335.

İbn Abbâs ismini,¹⁸⁴² لِيُضِلَّ¹⁸⁴³ kelimesini لِيُضِلَّ şeklinde rivâyet eden Ruveys¹⁸⁴⁴ yerine Verş ismini,¹⁸⁴⁵ لَمَّا¹⁸⁴⁶ kelimesini لِمَا şeklinde rivâyet eden Ruveys¹⁸⁴⁷ yerine Verş ismini,¹⁸⁴⁸ بِقَادِرٍ¹⁸⁴⁹ kelimesini يَقْدِرُ şeklinde rivâyet eden Yakûb el-Hadramî¹⁸⁵⁰ yerine Ebu Yakûb el-Hadramî ismini,¹⁸⁵¹ يَغْلِي¹⁸⁵² kelimesini Hafıs ile beraber yine يَغْلِي şeklinde rivâyet eden Ruveys¹⁸⁵³ yerine Verş ismini,¹⁸⁵⁴ تَوَلَّيْتُمْ¹⁸⁵⁵ kelimesini تَوَلَّيْتُمْ şeklinde rivâyet eden Ruveys¹⁸⁵⁶ yerine Verş ismini,¹⁸⁵⁷ نَبَلُو¹⁸⁵⁸ kelimesini نَبَلُو şeklinde rivâyet eden Ruveys¹⁸⁵⁹ yerine Verş ismini,¹⁸⁶⁰ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ¹⁸⁶¹ âyet-i kerîmesini سَنُهْزَمُ الْجَمْعُ وَتُوَلُّونَ الدُّبُرَ şeklinde rivâyet eden Ruveys¹⁸⁶² yerine Verş

¹⁸⁴² Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 109.

¹⁸⁴³ Lokmân 31/6.

¹⁸⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VII, s. 379; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VII, s. 3306; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 110.

¹⁸⁴⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 281.

¹⁸⁴⁶ Secde 32/24.

¹⁸⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VII, s. 423; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VII, s. 3336; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 110.

¹⁸⁴⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 308.

¹⁸⁴⁹ Yâsîn 36/81.

¹⁸⁵⁰ Kurtubî'nin de Yakûb kırâatine hasrettiği bu rivâyet, aslında râvîsi olan Ruveys'e aittir. Şevkânî, muhtemelen Kurtubî kaynaklı olarak râvî yerine imam ismiyle iktifa etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VIII, s. 54; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. II, s. 355; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirââti'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 405; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, ss. 115-116.

¹⁸⁵¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 358.

¹⁸⁵² Duhân 44/45.

¹⁸⁵³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VIII, s. 452; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. II, s. 371; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirââti'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 463; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 124.

¹⁸⁵⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 686.

¹⁸⁵⁵ Muhammed 47/22.

¹⁸⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VIII, s. 528; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VIII, s. 3767; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 126.

¹⁸⁵⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 46.

¹⁸⁵⁸ Muhammed 47/31.

¹⁸⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VIII, s. 535; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. II, s. 375; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 127.

¹⁸⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 48.

¹⁸⁶¹ Kamer 54/45.

¹⁸⁶² Kastallânî, Dimyâtî ve Pâluvî gibi mütevâtir kırâatlere yer veren isimlerin bahsetmediği bu rivâyet, mütevâtir kırâat imamlarının tarîklerinden gelen şâz okuyuş olarak değerlendirilmektedir. Kurtubî'nin Ruveys'e atfettiği bu tevcihte, benzer cümle yapısı kurmasına binaen Şevkânî'nin de bu ismi kast ettiği ancak sehven Verş yazdığı anlaşılmaktadır. Bu bilgilerin dışında İbn Hâleveyh سَنُهْزَمُ rivâyetinin Yakûb'a, وَيُوَلُّونَ rivâyetinin ise Yakûb'un tarîklerinden Davûd b. Sâlim'e; Nisâbü'rî سَنُهْزَمُ rivâyetinin Yakûb'un Ruveys ile Darîr'in haricindeki râvî ve tarîklerine; İbnü'l-Cezerî ise Yakûb'un râvî ve tarîklerinden Ravh ile Zeyd'e ait olduğunu dile getirmektelerdir. Detay için bkz., İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'an min Kitâbi'l-Bedi'*, s. 149; Nisâbü'rî, *el-Gâye fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, s. 404; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IX, s. 123; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. II, s. 380.

ismini,¹⁸⁶³ بِمَوَاقِعِ¹⁸⁶⁴ kelimesini بِمَوْعٍ şeklinde rivâyet eden Ruveys¹⁸⁶⁵ yerine Vers ismini¹⁸⁶⁶ ve يَتَّجِرُونَ¹⁸⁶⁷ kelimesini يَتَّجِرُونَ şeklinde rivâyet eden Ebu Hayât¹⁸⁶⁸ yerine Ebu Hayyân ismini¹⁸⁶⁹ zikrettiği görülmektedir.

Şevkânî bunların dışında okuyucuya nadiren de olsa tutarsız bilgi vermektedir. Mesela, يس وَالْفُرَّانِ الْحَكِيمِ¹⁸⁷⁰ âyet-i kerîmeleri arasında vasıl hâlinde idğâm ile alakalı olarak kırâat eserlerinde farklı bilgilere yer verildiği görülmektedir. Bu durumun aşere ve takrîb usulleri çerçevesinde tarîk kaynaklı olarak ortaya çıkan bir ihtilaf olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim burada yer alan ن/nûn harfinin و/vâv harfine idğâmı meselesine aşere kaynaklı olarak bakıldığında; İbn Âmir, Kisâî, Yakûb ve Halef kırâatleri ile Nâfi kırâatinin Verş rivâyeti ve Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinde idğâmla kırâatin mevcut olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁷¹ Meselenin takrîb düzeyinde ise Kisâî, Yakûb ve Halef kırâatleri ile İbn Âmir kırâatinin Hişâm rivâyetinde idğâmın olduğu; Nâfi ve Âsım kırâatleri ile İbn Kesîr kırâatinin Bezzî rivâyeti ve İbn Âmir kırâatinin İbn Zekvân rivâyetinde ise hulûfle idğâm edildiği bilgileri yer almaktadır.¹⁸⁷²

Bu bilgilerle Şevkânî'nin ifadeleri karşılaştırıldığında, müellifin her iki sisteme de uymadığı görülmektedir. Nitekim o, idğâmlı okuyuşun; İbn Kesîr, Ebu Amr ve Hamza kırâatleri ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyeti ve Nafi kırâatinin Kâlûn ve Verş rivâyetinde mevcut olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Şevkânî'nin Kâlûn ve Verş'i peş peşe zikretmesi dikkat çeken bir husus olarak kabul edilmelidir. Şöyle ki kırâat sahasında aynı imama ait iki râvînin ortak rivâyetleri imamın kırâati olarak ele alınmaktadır. Bir başka ifadeyle müellifin aynı imamın iki râvîsi yerine Nâfi ismiyle iktifa etmesi daha uygun olacaktır.¹⁸⁷³

¹⁸⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 154.

¹⁸⁶⁴ Vâkı'a 56/75.

¹⁸⁶⁵ Kurtubî'nin benzer biçimde ele aldığı bu tevcîh, araştırmanın kaynakçasında yer alan kırâat eserlerinde bulunamamıştır. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IX, s. 186.

¹⁸⁶⁶ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 191.

¹⁸⁶⁷ Mücâdele 58/8.

¹⁸⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IX, s. 240; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 385; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 133.

¹⁸⁶⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, s. 236.

¹⁸⁷⁰ Yâsîn 36/1-2. "Yâ Sîn. Hikmet dolu Kur'an-ı Kerim'e yemin olsun."

¹⁸⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teysîr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, s. 522; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 114.

¹⁸⁷² Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VIII, ss. 3452-3453; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 397.

¹⁸⁷³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 429.

...بَيِّنَاتٍ فِي... gibi ifadelerle kısaca ima ettiği rivâyetler, Şevkânî tarafından detaylarıyla izah edilmektedir.

Bu durum, Şevkânî'nin kırâat anlayışının büyük oranda Kurtubî tarafından tesis edildiğini telkin etmektedir. Tefsîrlerin belli ölçekte birbirlerinden etkilendiği gerçeği göz önüne alındığında, farklı tefsîrlerde de benzerliklerin olduğu görülmektedir. Ancak çoğu yerde ifade tarzının Kurtubî ile neredeyse birebir aynı olması, -en azından kırâat hususunda- bizleri Şevkânî'nin Kurtubî'den bağımsız olarak değerlendirilmesinin eksik olacağı düşüncesine sevk etmektedir.

4.6.1. el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân'daki Eksik veya Hatalı Kırâat Bilgilerini Düzeltmesi

Şevkânî, Kurtubî'den alıntıladığı tevcîhât bağlamında bazı eksik ve hatalı kırâat tespitlerinde bulunmaktadır. Bu tespit esnasında, Kurtubî'nin hatalarını detaylandırmadığı ve onları usulünce düzelttiği görülmektedir. Tüm eser göz önüne alındığında yalnızca birkaç yerde rastlanılan bu durum sebebiyle Şevkânî'nin meseleleri ele alırken Kurtubî çizgisinden sapmadan, zaman zaman farklı kaynaklara arz neticesinde düzeltmelerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Örnek 1: ¹⁸⁷⁹ وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ kelimesinin aslı ¹⁸⁸⁰ تَسَاءَلُونَ şeklindedir. Bu kelime; Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından تَسَاءَلُونَ şeklinde; Kûfe kurrâsı tarafından ise mezkûr şekilde rivâyet edilmektedir.¹⁸⁸⁰

Şevkânî'nin bu tevcîhâtta yedi kırâat imamının rivâyetlerine yer verdiği anlaşılmaktadır. Medîne kurrâsı, İbn Kesîr, Ebu Amr ve İbn Âmir'in تَسَاءَلُونَ şeklinde; Kûfe imamlarının ise تَسَاءَلُونَ şeklinde rivâyette bulduklarını ifade eden müellif, kelimenin aslı olan تَسَاءَلُونَ üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır. Ona göre تَسَاءَلُونَ rivâyetinde ت/tâ harfi ile hemen peşindeki س/sîn harfinin mahreçleri birbirine yakın olduğundan idğâm (idğâm-ı mütekâribeyn) edilmekte, تَسَاءَلُونَ rivâyetinde ise ikinci ت/tâ harfi lisanda hafiflik olması gerekçesiyle hafzedilmektedir.¹⁸⁸¹

¹⁸⁷⁹ Nisâ 4/1. "...Yine kendisiyle, birbirinizle karşılıklı dilekte bulunduğunuz Allâh'a (c.c.) karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının!.."

¹⁸⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 247; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâat*, C. V, s. 1829; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, s. 501; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 45.

¹⁸⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, C. I, s. 559.

İlgili âyet-i kerîmenin manası, sarf ve nahiv analizi, şiir ile istinbatı vs. tüm detayları Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*'ından oldukça benzer bir biçimde ele alan Şevkânî, Kurtubî'nin idğâmlı okuyuşu yalnızca Medîne-i Münevvere kurrâsına (Nâfi) hasrederek; Şâm, Basra ve Mekke-i Mükerrreme kurrâsından bahsetmemesi yanlışına düşmemekte, yukarıda geçtiği gibi doğrusunu eserinde beyan etmektedir.¹⁸⁸²

Örnek 2: ¹⁸⁸³ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذَهَبُوا بِبَعْضٍ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ âyet-i kerîmesindeki مُّبِينَةٍ kelimesi; Nâfi, Ebu Amr, İbn Âmir, Hamza ve Kisâî kırâatleri ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde مُّبِينَةٍ şeklinde, diğer cumhur kurrânın kırâatlerinde ي/yâ harfinin fethasıyla مُّبِينَةٍ şeklinde, İbn Abbâs'ın (r.a.) kırâatinde ise مُّبِينَةٍ şeklinde yer almaktadır.¹⁸⁸⁴ Kaynaklar, Şevkânî'nin yaptığı bu tevcîhâtı doğrulamaktadır.¹⁸⁸⁵ O, Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*'ındaki bilgilere büyük oranda yer vermektedir. Ancak Kurtubî Nâfi ve Ebu Amr'ın ي/yâ harfinin kesresiyle مُّبِينَةٍ şeklinde, diğer kurrânın ise fethayla مُّبِينَةٍ şeklinde okuduğundan bahsetmektedir. Şevkânî ise bu tevcîhâtta Kurtubî'nin yaptığı hatayı düzeltmekte ve doğru tevcîhâtı okuyucuya arz etmektedir.¹⁸⁸⁶

Örnek 3: ¹⁸⁸⁷ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حُمُلْنَا أَوزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَدَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ بِمَلِكِنَا âyet-i kerîmesinde yer alan بِمَلِكِنَا kelimesi; Nâfi, Âsım ve Ebu Cafer kırâatinde بِمَلِكِنَا şeklinde; İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir ve Yakûb kırâatinde بِمَلِكِنَا şeklinde; Hamza, Kisâî ve Halef kırâatinde ise بِمَلِكِنَا şeklinde yer almaktadır.¹⁸⁸⁸ Şevkânî bu kelimenin tevcîhinde Ebu Cafer'i zikretmesine rağmen Yakûb ve Halef'i dikkate almamaktadır.¹⁸⁸⁹ Meselenin biraz detayına inildiğinde, Şevkânî'nin Kurtubî'ye ait *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*'da yer alan bilgileri neredeyse kelimesi kelimesine yazdığı görülmektedir. Ancak Kurtubî, yapmış olduğu bu tevcîhte yedili sistemi ön plana

¹⁸⁸² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. III, s. 6.

¹⁸⁸³ Nisâ 4/19. "... Verdiğiniz mehrin birazını kurtaracaksınız diye onlara baskı yapmanız da apaçık bir şekilde çirkin bir iş yapmadıkları müddetçe, helal olmaz!.."

¹⁸⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 589.

¹⁸⁸⁵ Nahvî, *el-Huce fî 'İleli'l-Kırâati's-Seb'*, C. II, s. 353; İbn Cinnî, *el-Muhteseb fî Tebyîni Vücûhi Şevâzi'l-Kırâat ve'l-İzâh 'anhâ*, C. I, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 248.

¹⁸⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. III, s. 90.

¹⁸⁸⁷ Tâhâ 20/87. "Biz sözümüzden kendiliğimizden caymadık. Fakat o kavmin zînetinden birtakım ağırlıklar yüklenmiş idik, onları ateşe attık, Sâmîrî de aynı şekilde attı!" dediler."

¹⁸⁸⁸ Kalânîsî, *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-Kubrâ fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 227; Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-Zâhir fî'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Bevâhir*, C. III, s. 577; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 321-322; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 92.

¹⁸⁸⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 477.

almakta ve üç kırâat imamına hiç yer vermemektedir. Şevkânî ise diğer iki ismin yerine yalnızca Ebu Cafer’i zikretmektedir.¹⁸⁹⁰

Diğer yandan aynı âyet-i kerîmede yer alan حَمَلْنَا kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebu Cafer kırâatleriyle Âsım kırâatının Hafıs rivâyetinde ve Yakûb kırâatının Ruveys rivâyetinde حَمَلْنَا şeklinde; diğer kırâat imamları ve râvîleri tarafından ise حَمَلْنَا şeklinde okunmaktadır.¹⁸⁹¹ Şevkânî’nin aynı şekilde beyan ettiği tevcîh yine *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân* ile benzerlik arz etmektedir. Ancak bu eserde Yakûb kırâatının Ruveys rivâyeti zikredilmesine rağmen Ebu Cafer’den bahsedilmemektedir.¹⁸⁹² Böylelikle Şevkânî, Kurtubî’nin yer verdiği eksik kırâat bilgilerini tamamlamaktadır.¹⁸⁹³

Şevkânî’nin bazen de Kurtubî’nin eksik bıraktığı ya da hata yaptığı tevcîhleri aktarırken daha farklı hatalara düştüğü görülmektedir. Yine eserde oldukça az sayıda gerçekleşen bu hatalı aktarım, müellifin nakilde bazen titizlik gösteremediğini düşündürmektedir.

Örnek 1: وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ¹⁸⁹⁴ âyet-i kerîmesinde yer alan تُعَلِّمُونَ kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Amr, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından تُعَلِّمُونَ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁸⁹⁵ Şevkânî ise تُعَلِّمُونَ rivâyetinin İbn Abbâs (r.a.) ve Kûfe kurrâsı (Âsım, Hamza ve Kisâi) tarafından; تُعَلِّمُونَ rivâyetinin ise Ebu Amr ve Medine-i Münevvere kurrâsı (Nâfi) tarafından nakledildiğini ifade etmektedir.¹⁸⁹⁶ Bu tevcîhte yer alan bilgilerin, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*’da yer alan kırâat bilgilerine oldukça benzediği görülmektedir. Ancak söz konusu eserde İbn Abbâs (r.a.) yerine İbn Âmir kaydı geçmektedir.¹⁸⁹⁷

¹⁸⁹⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. VI, s. 213.

¹⁸⁹¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. II, s. 322; Pâluvî, *Zübdetü’l-‘İrfân*, s. 92.

¹⁸⁹² Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. VI, s. 214; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. III, s. 477.

¹⁸⁹³ Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 569; C. III, s. 48, 355, 432, 442, 450, 467; C. IV, s. 141.

¹⁸⁹⁴ Âl-i İmrân 3/79. “...Kitap öğrenmeniz ve öğretmeniz sebebiyle Rabbinize kulluk edenlerden olun!”

¹⁸⁹⁵ Pâluvî, *Zübdetü’l-‘İrfân*, s. 42.

¹⁸⁹⁶ Müellifin Yakûb adına açıktan isim vermemesi ya da mensup olduğu belde üzerinden işaret etmemesi nedeniyle tevcîhte kırâat-i seb’a sisteminin tercih ettiği anlaşılmaktadır. Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, ss. 479-480.

¹⁸⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. II, s. 486. Ayrıca Şevkânî’nin ifadelerinde mukakkik kaynaklı hata olabileceği düşüncesiyle *Fethu’l-Kadîr*’in farklı tahkikli versiyonuna bakıldığında yine aynı beyanların yer aldığı görülmektedir. Bu sebepten dolayı ilgili kısmın sehven yazılmadığı anlaşılmaktadır. Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, Abdurrahmân Umeyra (thk.), C. I, s. 584.

Bu kelimelerin tevcîhi ile alakalı olarak farklı kaynak eserlere bakıldığında تَعْلُمُونَ kırâatinin İbn Âmir'e ait olduğu, ayrıca İbn Kesîr'in تَعْلُمُونَ şeklindeki rivâyetine rağmen yedi kırâat imamı arasında yer alan bu ismin her iki eserde de yer almaması sebebiyle eksik bilgi verildiği görülmektedir. Bu kelimenin Yakûb tarafından rivâyetinde ise tefsîr ve kırâat eserlerinde farklı bilgiler ortaya konmaktadır. İbn Atıyye, Ebu Hayyân, Kurtubî ve Şevkânî gibi isimler umumiyetle yedi kırâati ona tamamlayan üç kırâatten bahsetmedikleri için, bu kelimenin tevcîhinde de aynı metodu uygulamaktadırlar. Ancak on kırâati esas alan isimlerden İbnü'l-Cezerî ve Pâluvî, Yakûb'un تَعْلُمُونَ kırâatini rivâyet ettiği belirtilirken; Dimyâtî'ye göre bu rivâyet, تَعْلُمُونَ şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁸⁹⁸

Örnek 2: Şevkânî, أَرْسِلُهُ مَعَنَا عَدَا يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ¹⁸⁹⁹ âyet-i kerimesindeki يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ fiillerinin; Basra (Ebu Amr), Mekke-i Mükerreme (İbn Kesîr) ve Şâm (İbn Âmir) kurrâsı tarafından نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ şeklinde; diğer kurrâ tarafından ise نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ şeklinde okunduğunu iddia etmektedir.¹⁹⁰⁰ Söz konusu kelimelerin ibarede geçtiği gibi يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ şeklinde okunması cumhura ait olmasına rağmen bu kırâati yalnızca Mücâhid ve Katâde'ye hasreden Şevkânî'nin, Kurtubî tarafından ilgili âyet-i kerimenin izahında yer verdiği kırâat bilgilerini sıhhatli aktarmadığı görülmektedir.¹⁹⁰¹ Genel olarak ilgili kelimeleri onlu tasnifte yer alan kırâat imamlarından Nâfi ve Ebu Cafer يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ; Ebu Amr ile İbn Âmir نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ; İbn Kesîr نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ;¹⁹⁰² Âsım, Hamza, Kisâî, Yakûb ve Halef يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ şeklinde rivâyet etmektedirler.¹⁹⁰³

¹⁸⁹⁸ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. I, s. 463; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, C. II, s. 530; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 240; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, s. 483; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 42.

¹⁸⁹⁹ Yûsuf 12/12. "Yarın bizimle beraber gönder, gezsün, oynasın; şüphesiz biz onu gözetiriz."

¹⁹⁰⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 13.

¹⁹⁰¹ Çoğu zaman yedili tasnif ile beraber bazı şâz kırâatlere yer vererek yedi kırâati ona tamamlayan üç kırâatten bahsetmeyen Kurtubî, burada Şâm kurrâsından olan ve yedili sistem içerisinde yer alan İbn Âmir'in okuyuşuna değinmemekte, ancak yedili sistemdeki diğer kırâatleri kaynak eserlerdeki gibi rivâyet etmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. V, s. 127.

¹⁹⁰² Kunbül rivâyetinde ikinci bir vecih olarak نَزْتَعِي okuyuşu da mevcuttur. Detay için bkz., Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. VI, ss. 2498-2499; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 72.

¹⁹⁰³ On kırâat sistemini ön plana alan eserler içerisinde bu ifadeleri teyit edenler şunlardır: İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ' fî'l-Kırâati's-Seb'*, C. II, s. 669; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 293; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. VI, ss. 2498-2499; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, ss. 141-142; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, ss. 72-73. Yedili kırâat sistemini baz alan kaynaklarda da benzer ifadeler yer alırken, umumiyetle şâz kırâatlere yer veren eserlerde yeknesaklık bulunmamaktadır. Mesela İbn Cinnî, Alâ b. Seyyâbe'nin يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ, İbn Muhaysın'ın نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ, Yezîdî'nin نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ, Ebu Recâ'nın ise يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ şeklinde; İbn Atıyye, Ebu Recâ'nın يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ, Cafer b. Muhammed'in نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ, Alâ b. Seyyâbe'nin يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ, Mücâhid ve Katâde'nin ise نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ şeklinde; Kurtubî, Hasan-ı Basrî ve Yezîdî'nin (Basra kurrâsı ibaresiyle) نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ, İbn Muhaysın'ın ise (Mekke kurrâsı ibaresiyle) نَزْتَعُ وَنَلْعَبُ şeklinde;

Örnek 3: ¹⁹⁰⁴ *إِنْ هَذَا إِلَّا خُلِقَ الْأَوَّلِينَ* âyet-i kerîmesinde yer alan *خُلِقَ* kelimesi; İbn Kesîr, Ebu Amr, Kisâî, Ebu Cafer ve Yakûb kırâatlerinde *خَلِقُ* şeklinde; şâz kırâat imamlarından Ebu Kılâbe kırâatinde ise *خُلِقُ* şeklinde yer almaktadır.¹⁹⁰⁵ Şevkânî, Herevî'den (ö. 1011) nakille *خُلِقُ* kırâatının “palavra, yalan”, *خُلِقُ* kırâatının ise “âdet” manasına geldiğini ifade etmekle beraber,¹⁹⁰⁶ aynı zamanda Kurtubî'nin kırâat-i seb'a anlayışını aşereye taşımaya çalışmakta, ancak eksik bilgi vermektedir. Şöyle ki Kurtubî, genel tutumu çerçevesinde kırâat-i seb'adan bahsetmesi sebebiyle *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*'ında ilgili tevcîhi Ebu Cafer ve Yakûb kırâatleri olmadan zikretmektedir.¹⁹⁰⁷ Şevkânî ise burada yer alan bilgilere oldukça benzer bir biçimde değinmekte; ancak Yakûb'un kırâatini ilave etmekle birlikte aşere imamlarından Ebu Cafer'i ihmal etmektedir.¹⁹⁰⁸

4.6.2. el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an'daki Doğru Kırâat Bilgilerini Yanlış veya Eksik Zikretmesi

Şevkânî'nin Kurtubî'den yaptığı aktarımlara dair değerlendirmelerden biri de onun *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*'da doğru bir şekilde yer alan kırâat bilgilerini yanlış aktardığı veya eksik bıraktığıdır. Kırâat ilminde bütün vecihlerin belirli kurallar dâhilinde nakledilmesi sebebiyle eksik ve hatalı rivâyetin asla kabul edilemeyeceği gerçeği göz önüne alındığında, müellifin Kurtubî'nin doğru nakillerine hâlel getirmesi oldukça dikkat çekmektedir.

Ebu Hayyân, Alâ b. Seyyâbe'nin *يُرْتَع وَيَلْعَب*, Mücâhid, Katâde ve İbn Muhaysin'in *يُرْتَع وَيَلْعَب*, Ebu Recâ'nın *يُرْتَع وَيَلْعَب*, Zeyd b. Ali'nin ise *يُرْتَع وَيَلْعَب* şeklinde; Kastallânî, Yezîdî'nin *يُرْتَع وَيَلْعَب*, Hasan-ı Basrî ve A'meş'in *يُرْتَع وَيَلْعَب*, İbn Muhaysin'in ise *يُرْتَع وَيَلْعَب* şeklinde; Dimyâtî, Hasan-ı Basrî ve A'meş'in *يُرْتَع وَيَلْعَب*, Yezîdî'nin *يُرْتَع وَيَلْعَب*, İbn Muhaysin'in ise *يُرْتَع وَيَلْعَب* şeklinde; Şevkânî ise Hasan-ı Basrî, Yezîdî ve İbn Muhaysin'in (Basra ve Mekke kurrâsı ibaresiyle) *يُرْتَع وَيَلْعَب* şeklinde kırâat rivâyet ettiklerini beyan etmektedirler. Görüldüğü gibi söz konusu eserlerde kimi okuyuşlar birbirine benzerken, çoğu aynı isimden farklı okuyuş zikretmektedir. Detay için bkz., İbn Cinnî, *el-Muhteseb fi Tebyîni Vücûhi Şevâzî'l-Kirâât ve'l-Îzâh 'anhâ*, C. I, s. 333; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. III, s. 224; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. V, s. 127; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, C. V, s. 286; Kastallânî, *Letâifü'l-Îşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. VI, s. 2500; Dimyâtî, *Îthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, ss. 141-142; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 13.

¹⁹⁰⁴ Şu'arâ' 26/137. “Bu, eskilerin inançlarından başka bir şey değil!”

¹⁹⁰⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'an min Kitâbi'l-Bedî'*, s. 109; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 335; Dimyâtî, *Îthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 318; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, ss. 102-103.

¹⁹⁰⁶ Ebu Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevî, *el-Ğarîbeyn fi'l-Kur'an ve'l-Hadîs*, Ahmed Ferîd el-Mezîdî (thk.), C. II, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad 1999, s. 589.

¹⁹⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VII, ss. 116-117.

¹⁹⁰⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 135.

Örnek 1: Şevkânî, وَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا وَثُبَّ عَلَيْنَا¹⁹⁰⁹ cümlesinde yer alan أَرْنَا kelimesinin; Ömer b. Abdülazîz, Katâde, İbn Kesîr, İbn Muhaysın ve diğerleri tarafından ر/â harfinin sükûnü ile أَرْنَا şeklinde rivâyet edildiğini ifade etmektedir.¹⁹¹⁰ Ancak “diğerleri” ile kastın kimler olduğuna dair bir detaya girmemektedir. Aslına bakıldığında bu kırâat, yedili sistemde yer alan Ebu Amr’ın râvîsi Sûsî ile onlu sistem içerisinde yer alan Yakûb tarafından da rivâyet edilmektedir. Şevkânî’nin onlu sisteme çok fazla yer vermemesi nedeniyle “diğerleri” ile kastının yalnızca Sûsî olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu kelime yine Ebu Amr’ın râvîsi Dûrî tarafından ر/â harfinin ihtilâsı ile de rivâyet edilmesine rağmen¹⁹¹¹ müellif tarafından bu okuyuşa dair bir bilgi verilmemektedir.¹⁹¹²

Tüm bilgiler bir araya getirildiğinde, Şevkânî’nin Kurtubî’den alıntıladığı bu tevcîhte imam ismi vermeden “diğerleri” ile muğlak bir ifade kullanmasının ve onlu sistem içindeki bir rivâyeti kendi genel kabulü sebebiyle zikretmemesinin anlaşılabilir olduğu, ancak yedili sistemde yer alan bir imamın muahhar okuyuşuna yer vermemesinin bir kırâat eksiği olduğu düşünülmektedir.

Örnek 2: Şevkânî’nin verdiği bilgilere göre, وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ، وَمِثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ¹⁹¹³ âyet-i kerîmesindeki لَتُبَيِّنُنَّهُ kelimesi; Medine-i Münevvere kurrâsı, Ebu Amr ve Âsım’ın râvîsi Ebu Bekr Şu‘be tarafından ي/yâ ile لَتُبَيِّنُنَّهُ şeklinde; İbn Abbâs (r.a.) tarafından ise وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِثَاقَ النَّبِيِّينَ لَتُبَيِّنُنَّهُ¹⁹¹⁴ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁹¹⁴ Bu bilgiler kaynaklara arz edildiğinde “Medine-i Münevvere ehli” yerine “Mekke-i Mükerreme ehli” ifadesinin kullanılması gerektiği anlaşılmaktadır. Zira “Medine-i Münevvere” ehli ifadesinde kasıt Nâfi olmaktadır. Hâlbuki bu kırâat Nâfi yerine İbn Kesîr tarafından rivâyet edilmektedir.¹⁹¹⁵

¹⁹⁰⁹ Bakara 2/128. “...Bizlere ibadetimizin yollarını göster ve tevbe ettikçe üzerimize rahmetinle bak!..”

¹⁹¹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 203.

¹⁹¹¹ Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 30.

¹⁹¹² Kurtubî bu tevcîhte, ihtilâs da dâhil yukarıda zikredilen isimlerin tamamının rivâyetlerinden bahsetmektedir. Detay için bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. I, s. 536.

¹⁹¹³ Âl-i İmrân 3/187. “Vaktiyle Allâh (c.c.), kendilerine kitap verilen okur-yazarlardan: ‘Celâlim hakkı için onu insanlara anlatacaksınız, gizlemeyeceksiniz!’ diye kesin söz almıştı...”

¹⁹¹⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, ss. 547-548.

¹⁹¹⁵ Nahvî, *el-Huce fi 'İleli'l-Kirâati's-Seb'*, C. II, s. 331; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kirâati's-Seb'*, C. II, s. 625; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. II, s. 644; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, C. III, s. 142; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 246; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 44.

Ayrıca Kastallânî ve Dimyâtî'ye göre bu isimlerin yanında şâz kırâat imamlarından İbn Muhaysın da aynı şekilde rivâyette bulunmaktadır.¹⁹¹⁶ İlâveten sözü geçen kırâat imamları وَلَا تَكْتُمُونَهُ kelimesini de ي/yâ ile rivâyet etmelerine rağmen Şevkânî rivâyetleri yalnızca لَتُنَبِّئَنَّهُ kelimesine hasretmektedir.

Örnek 3: 1917 âyet-i kerîmesinin tevcîhi, büyük nispette Kurtubî merkezli bilgilerden derlenmektedir. Kırâat kaynaklarına göre burada yer alan ضَيْقًا kelimesi, İbn Kesîr kırâatında ضَيْقًا şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁹¹⁸ Bu bilgi Şevkânî ve Kurtubî tarafından aynı şekilde zikredilmektedir. Devamında yer alan حَرْجًا kelimesi ise Nâfi ve Ebu Cafer kırâati ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu'be rivâyetinde حَرْجًا şeklinde okunmaktadır.¹⁹¹⁹ Bu kırâate göre öncesindeki ضَيْقًا ile aynı manaya gelen ve onu tekit eden bu kelime, her iki müfessir tarafından da cümleye anlam genişliği vermesi sebebiyle güzel görülmektedir. Ancak Kurtubî'ye göre Nâfi ve Ebu Bekr Şu'be'ye ait olan bu rivâyet, Şevkânî'ye göre yalnızca Nâfi'ye aittir. Bununla birlikte her iki müellif de diğer kurrânın “şiddetli darlık” manasında gelen حَرْجًا kırâatini rivâyet ettiklerini dile getirmektedirler. Bu durumda kırâat-i seb'a sistemi içerisinde yer almayan Ebu Cafer'in ihmali, genel usul çerçevesinde Kurtubî ve Şevkânî açısından sorun teşkil etmemektedir. Ancak Şevkânî'nin Ebu Bekr Şu'be'yi ihmali dikkat çekmektedir.

Âyet-i kerîmede yer alan يَصْعَدُ kelimesi ise İbn Kesîr tarafından يَصْعَدُ şeklinde; Ebu Bekr Şu'be tarafından de يَصَاعِدُ şeklinde okunmaktadır.¹⁹²⁰ Şevkânî'nin yine Kurtubî'den alıntıladığı bu bilgiler değerlendirildiğinde, aynı şekilde Ebu Bekr Şu'be isminin Kurtubî tarafından zikredilmesine rağmen Şevkânî tarafından dikkate alınmadığı görülmektedir.¹⁹²¹

¹⁹¹⁶ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. IV, s. 1780; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate Aşer*, C. I, s. 497.

¹⁹¹⁷ En'âm 6/125. “...Her kimi de dalalette bırakmak isterse, onun da kalbini daraltır, öyle sıkıştırır ki sanırsın öfkesinden göğe çıkacak!..”

¹⁹¹⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 268; İbn Zencele, *Hucetü'l-Kirâât*, s. 271; Dâni, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kirâati's-Seb'i'l-Meşhûra*, s. 504; İbn Şureyh, *el-Kâfi fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 111; Makdisî, *İbrâzü'l-Me'âni min Hirzi'l-Emâni fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 458.

¹⁹¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teysîr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, s. 363; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 56.

¹⁹²⁰ Nahvî, *el-Hucce fi'İleli'l-Kirâati's-Seb'*, C. II, s. 542; Kaysî, *Kitâbü't-Tebîrâ fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 503; Taberî, *et-Telhis fi'l-Kirâati's-Semân*, s. 261; Makdisî, *İbrâzü'l-Me'âni min Hirzi'l-Emâni fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 459.

¹⁹²¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 74; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, ss. 205-206.

Örnek 4: 1922 ¹⁹²² وَلَدَارِ الْأَجْرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ âyet-i kerîmesinde yer alan أَفَلَا تَعْقِلُونَ cümlesi; Nâfi, İbn Âmir, Âsım, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından ت/tâ ile أَفَلَا تَعْقِلُونَ şeklinde; İbn Kesîr, Ebu Amr, Hamza, Kisâi ve Halef tarafından ise ي/yâ ile أَفَلَا يَعْقِلُونَ şeklinde okunmaktadır.¹⁹²³ Şevkânî bu cümlenin tevcîhinde ت/tâ ile okuyanları Nâfi, Âsım ve Yakûb olarak; ي/yâ ile okuyanları ise وَقَرَأَ الْبَاقُونَ بِالتَّحْنِيطِ ifadesiyle diğer kurrâya hasretmektedir. Bu durumda iki husus ortaya çıkmaktadır: Birincisi, Şevkânî yedili sistemde yer alan İbn Âmir'i ت/tâ ile okuyanların arasında zikretmemektedir. İkincisi de Ebu Cafer ve Yakûb üçlü sistemde yer almalarına rağmen birini zikrederek diğerini ihmal etmektedir.

Bu problemlili bilginin kaynağına inildiğinde, Kurtubî'nin kullandığı bir ifadenin Şevkânî tarafından muhtemelen yanlış anlaşıldığı ve aktarıldığı görülmektedir. Onun, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'da yer alan وَقَرَأَ نَافِعٌ وَعَاصِمٌ وَيَعْقُوبٌ وَعِزْرٌ هُمْ¹⁹²⁴ cümlesindeki وَقَرَأَ نَافِعٌ وَعَاصِمٌ وَيَعْقُوبٌ وَعِزْرٌ هُمْ kelimesini zikretmemesinin, bu bilginin eksik olarak ifade edilmesine sebep olduğu düşünülmektedir.¹⁹²⁵

4.6.3. el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân Kaynaklı Eksik ve Hatalı İmam

Rivâyetleri

Şevkânî'nin Kurtubî'den yaptığı nakillere yer verdiği esnada dikkat çeken hususlardan biri de onun Kurtubî tarafından aktarılan eksik ve hatalı imam rivâyetlerini tashih etmeden olduğu gibi eserine almasıdır. Buna dair örneklerin hayli fazla olması dikkate alındığında, müellifin belirli bir rivâyet yöntemi benimsemediği ve nakilleri etraflıca teyit etmediği anlaşılmaktadır.

Şevkânî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* kaynaklı olan eksik imam rivâyetleri, mütevâtir imamların her iki müellif tarafından da dikkate alınmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, Kurtubî ve Şevkânî tarafından arz edilen kırâat meselelerinde farklı kırâat otoritelerinden teyit alması gerektiği fikrini okuyucuya telkin etmektedir.

¹⁹²² Yûsuf 12/109. "...Ve elbette âhîret evi sakıncılar için daha hayırlıdır! Hâlâ düşünmeyecek misiniz?"

¹⁹²³ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. VI, s. 2540; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 75.

¹⁹²⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. V, s. 248.

¹⁹²⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 76. Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 300; C. II, s. 166; C. III, s. 318, 442; C. IV, s. 7, 63, 136, 159, 205; C. V, s. 23.

Örnek 1: Şevkânî, ¹⁹²⁶ فَذَاتُهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى, âyet-i kerîmesinde yer alan **يُبَشِّرُكَ** kelimesinin kırâatiyle alakalı olarak üç ayrı rivâyetten bahsetmektedir. Ona göre Medine-i Münevvere kurrâsı bu kelimeyi **يُبَشِّرُكَ**; Hamza **يُبَشِّرُكَ**; Humeyd b. Kays el-A‘rec ise **يُبَشِّرُكَ** şeklinde rivâyet etmektedirler.¹⁹²⁷ Ancak kaynak eserlerde bu kırâatlere ait farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Şevkânî'nin Medine-i Münevvere kurrâsına hasrettiği **يُبَشِّرُكَ** rivâyeti yalnızca Medinelilere ait değildir. Bu kırâat, Nâfî, İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebu Cafer, Yakûb ve Halef tarafından, yani on kırâat imamının sekizi tarafından rivâyet edilmektedir. İkinci rivâyet olan **يُبَشِّرُكَ** ise yalnızca Hamza tarafından değil, onunla beraber yedi kırâat imamından biri olan Kisâî ve şâz kırâat imamlarından biri olan A‘meş tarafından okunmaktadır. Üçüncü kırâat olan **يُبَشِّرُكَ** rivâyetini ise Mücâhid de aynı şekilde okumaktadır.¹⁹²⁸ Şevkânî'nin verdiği eksik bilginin aynısına *el-Câmi‘ li Ahkâmi‘l-Kur‘ân*’da da rastlanmaktadır.¹⁹²⁹ Bu durum, Kurtubî'nin yer verdiği kırâat bilgilerinin Şevkânî tarafından farklı bir kaynağa arz edilmediğini ortaya koymaktadır.

Örnek 2: ¹⁹³⁰ وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا, âyet-i kerîmesindeki **الرُّشْدِ** kelimesi; Hamza, Kisâî ve Halef tarafından **الرُّشْدِ** şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁹³¹ Şevkânî, Kurtubî'nin ifadelerine paralel olarak bu tevcîhte söz konusu okuyuşun Âsım'ın haricindeki Kûfe kurrâsı tarafından rivâyet edildiğinden bahsetmektedir.¹⁹³² Aslında bu bilgide herhangi bir sorun görünmemektedir. Ancak o, metinde yer alan okuyuşu Medine-i Münevvere ve Basra kurrâsına hasretmektedir.¹⁹³³ Bu durumda Mekke-i Mükerrime (İbn Kesîr) ve Şâm (İbn Âmir) kurrâsı ile Âsım'ın aynı şekildeki rivâyetleri, okuyucu açısından anlaşılabilir değildir.

Benzer durum aynı sûrenin 148. âyet-i kerîmesinde yer alan **حَلِيْمٌ** kelimesinde de kendini göstermektedir. Bu kelime; Hamza ve Kisâî tarafından **حَلِيْمٌ** şeklinde, Yakûb

¹⁹²⁶ Âl-i İmrân 3/39. “Derken melekler, o (Zekeriyâ) kalkmış, mihrabda namaz kılarken, kendisine şöyle nida ettiler: ‘Haberin olsun! Allâh (c.c.), sana Yahya’yı müjdeliyor!’...”

¹⁹²⁷ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. I, s. 456.

¹⁹²⁸ Detay için bkz., İbn Cinnî, *el-Muhteseb fî Tebyîni Vücûhi Şevâzî‘l-Kırâât ve‘l-Îzâh ‘anhâ*, C. I, s. 161; İbn Atıyye, *el-Muharraru‘l-Vecîz fî Tefsîri‘l-Kitâbi‘l-‘Azîz*, C. I, ss. 428-429; Ebu Hayyân, *el-Bahru‘l-Muhît*, C. II, s. 465; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi‘l-Beşer bi‘l-Kırâati‘l-Erba‘ate ‘Aşer*, C. I, s. 477.

¹⁹²⁹ Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi‘l-Kur‘ân*, C. II, s. 444.

¹⁹³⁰ A‘râf 7/146. “...Doğru yolu görseler de onu yol olarak kabul etmezler...”

¹⁹³¹ İbnü‘l-Cezerî, *en-Neşr fî‘l-Kırâati‘l-‘Aşr*, C. II, s. 272; Kâdî, *el-Büdûrî‘z-Zâhira fî‘l-Kırâati‘l-‘Aşri‘l-Mütevâtira*, s. 124; Muhammed Fahd Hârûf, *el-Müeyesser fî‘l-Kırâati‘l-Erba‘a ‘Aşerah*, Dâru‘l-Kelimi‘t-Tayyib, Beyrut 2000, s. 168.

¹⁹³² Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi‘l-Kur‘ân*, C. IV, s. 246.

¹⁹³³ Şevkânî, *Fethu‘l-Kadîr*, C. II, s. 311.

tarafından حَلِيهِمْ şeklinde, diğer kurrâ tarafından ise mezkûr şekilde okunmaktadır.¹⁹³⁴ Şevkânî ise Hamza ve Kisâî tarafından okunan rivâyetin Âsım'ın haricindeki Kûfe kurrâsı tarafından okunduğunu ifade etmektedir. Bu durumda Kûfe ekolünde yer alan Halef'i değerlendirmeye almadığı anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle o, tevcîhi kırâat-i seb'a ile sınırlandırmakta, ancak kırâat-i aşere imamlarından Yakûb'un aynı kelimedeki okuyuşuna yer vermektedir. Böylece onun, aynı tevcîhte iki farklı kırâat sınırları arasına geçiş yaptığı görülmektedir. Ayrıca حَلِيهِمْ rivâyetini Medine-i Münevvere ve Basra kurrâsına hasretmekte, ancak İbn Kesîr, İbn Âmir ve Âsım'ın hangi rivâyete yer verdiklerinden bahsetmemektedir.¹⁹³⁵

Örnek 3: وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ¹⁹³⁶ âyet-i kerimesindeki يَكُونَ kelimesi; Âsım, Hamza, Kisâî, Halef, Hasan-ı Basrî ve A'meş ile İbn Âmir'in râvîsi Hişâm tarafından mezkûr şekilde; diğer kırâat imam ve râvîleri tarafından ise ت/tâ ile تَكُونُ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁹³⁷ Şevkânî, müzekker/eril olan يَكُونُ fiili ile müennes/dişil olan الْخَيْرَةُ fâili arasında لَهُم zamirinin varlığı ve müennesin de gayr-ı hâkîkî/gerçekdışı olmasından dolayı fiil ile fail arasında dil açısından bir münasebet aranamayacağı gerekçesiyle ي/yâ ile olan kırâatin Ebu Ubeyd (ö. 838) tarafından tercih edildiğini dile getirmektedir. Ayrıca Kurtubî'nin ifadelerine benzer şekilde,¹⁹³⁸ bu kırâatin yalnızca Kûfe kurrâsı tarafından rivâyet edildiğini de ilave etmektedir.¹⁹³⁹ Bu durumda müellifin, Hişâm'ı bu rivâyet kapsamında değerlendirmedeği ortaya anlaşılmaktadır.¹⁹⁴⁰

Müellifin, yine *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an* kaynaklı olarak mütevâtir rivâyetlerde hatalı isimlere yer vermesi, aynı şekilde üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira her iki eserin de salt kırâat eseri olmadığı bilinmektedir. Ancak imam

¹⁹³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 272; Kâdî, *el-Büdûrû'z-Zâhira fi'l-Kirâati'l-'Aşri'l-Mütevâtira*, s. 124; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kirâati'l-Erba'a 'Aşerah*, s. 168.

¹⁹³⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 246; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 314.

¹⁹³⁶ Ahzâb 33/36. "Allâh (c.c.) ve rasûlü (s.a.s.) bir iş hakkında hüküm verdiği zaman, erkek-kadın hiçbir müminin, kendilerine ait olan o işin aksini yapmaları doğru olmaz..."

¹⁹³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 348; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 376; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 111.

¹⁹³⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. VII, s. 488.

¹⁹³⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 339.

¹⁹⁴⁰ Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 211, 624; C. II, s. 26, 176, 184, 201, 227, 268, 295, 659; C. III, s. 47, 406, 442, 498, 526, 531, 594, 620; C. IV, s. 13, 19, 42, 82, 109, 167, 187 (2 adet), 281, 308, 331, 373, 382, 384, 400, 487, 525, 595, 653; C. V, s. 25, 207, 361, 398, 433, 452.

ve râvîlerin rivâyet etmedikleri bir okuyuşu onlara isnat etmek, temel seviyede yer alan kırâat eserleri üzerinden bile tashih edilebilecek mesele olarak kabul edilmelidir.

Örnek 1: ¹⁹⁴¹ كُلُّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ kelimesi; Hamza, Kisâî ve Halef tarafından كِتَابِهِ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁹⁴² Tahrîm sûresinin 12. âyet-i kerîmesinde yer alan aynı kelime ise Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir, Hamza, Kisâî, Ebu Cafer ve Halef kırâati ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu‘be rivâyetinde كِتَابِهِ şeklinde yer almaktadır.¹⁹⁴³

Şevkânî bu tevcîhte Kurtubî kaynaklı olarak meseleyi farklı olarak ele almaktadır. Ona göre Nâfi, İbn Kesîr ve İbn Âmir ile Âsım’ın râvîsi olan Hafs; Bakara sûresindeki كُتُبِهِ kelimesini mezkûr şekilde, Tahrîm sûresindeki كِتَابِهِ şeklinde rivâyet etmektedirler. Ayrıca İbn Abbâs (r.a.), Hamza ve Kisâî, Bakara sûresindeki كِتَابِهِ şeklinde okumaktadırlar. Bu kısma kadar ifade edilen bilgileri Kurtubî ile aynı çizgide zikreden Şevkânî, Kurtubî’nin Ebu Amr’a ait olduğunu dile getirdiği كُتُبِهِ rivâyeti yerine, İbn Abbâs’ın (r.a.) كِتَابِهِ rivâyetine yer vermektedir.¹⁹⁴⁴

Örnek 2: ¹⁹⁴⁵ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ kelimesi; Nâfi, İbn Âmir, Kisâî, Ebu Cafer ve Halef kırâatlerinde ر/râ harfinin fethasıyla غَيْرُ şeklinde; diğer kırâatlerde ise mezkûr şekilde rivâyet edilmektedir.¹⁹⁴⁶ Şevkânî bu kırâatin tevcîhini yine Kurtubî merkezli olarak ele almaktadır.¹⁹⁴⁷ Ona göre Kûfe kurrâsı ile Ebu Amr, mezkûr kelimeyi قَاعِدُونَ kelimesinin sıfatı olarak kabul ederek damme ile rivâyet etmektedirler. Bu durumun Ahfeş’in görüşüyle¹⁹⁴⁸ aynı çizgide olduğunu dile getiren müellif, söz konusu kavmin belirli bir grup olmaması sebebiyle قَاعِدُونَ kelimesinin her ne kadar marife olsa da nekre

¹⁹⁴¹ Bakara 2/285. “...Hepsi Allâh’a (c.c.), meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandılar...”

¹⁹⁴² Nisâbüri, *el-Ğâye fi’l-Kirâati’l-‘Aşr*, s. 208; Hemedânî, *Ğâyetü’l-İhtisâr fi Kirâati’l-‘Aşerati Eimmeti’l-Emsâr*, C. II, s. 443; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. II, s. 237; Kastallânî, *Letâifü’l-İşârât li Fünûni’l-Kirâât*, C. IV, s. 1260; Pâluvî, *Zübdetü’l-‘İrfân*, s. 39.

¹⁹⁴³ Nisâbüri, *el-Ğâye fi’l-Kirâati’l-‘Aşr*, s. 415; Hemedânî, *Ğâyetü’l-İhtisâr fi Kirâati’l-‘Aşerati Eimmeti’l-Emsâr*, C. II, s. 686; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. II, s. 389; Kastallânî, *Letâifü’l-İşârât li Fünûni’l-Kirâât*, C. IX, s. 4049; Pâluvî, *Zübdetü’l-‘İrfân*, s. 136.

¹⁹⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. II, s. 364; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 417.

¹⁹⁴⁵ Nisâ 4/95. “Müminlerden özür sahibi olmaksızın (cihatten geri kalıp) oturanlarla; Allâh (c.c.) yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler eşit olamazlar...”

¹⁹⁴⁶ Nisâbüri, *el-Ğâye fi’l-Kirâati’l-‘Aşr*, s. 229; Hemedânî, *Ğâyetü’l-İhtisâr fi Kirâati’l-‘Aşerati Eimmeti’l-Emsâr*, C. II, s. 466; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. II, s. 251; Pâluvî, *Zübdetü’l-‘İrfân*, s. 48.

¹⁹⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. III, s. 300.

¹⁹⁴⁸ Ahfeş el-Evsat, *Kitâbü Me‘âni’l-Kur’ân*, C. I, s. 264.

kabul edildiğini, böylece de غَيْرُ kelimesi ile قَاعِدُونَ arasında sıfat-mevsûf açısından bir problem olmayacağını aktarmaktadır.¹⁹⁴⁹

Şevkânî'ye göre bu kelime Ebu Hayât tarafından غَيْرُ şeklinde; Hameyn kurrâsı tarafından ise غَيْرُ şeklinde okunmaktadır. Müellif, غَيْرُ rivâyetinde kelimenin قَاعِدُونَ veya مُؤْمِنِينَ kelimelerinden istisnâ kabul edileceğini ve bu durumda mananın "...Ancak özür sahipleri müstesnâ. Nitekim onlar mücahitlerle müsavidirler." şeklinde anlaşılacağını belirtmektedir. Yine ona göre fetha kırâatin قَاعِدُونَ kelimesinden hâl olması da mümkün görülmektedir. Bu durumda da mana "Sihhatli oldukları halde oturanlar müsavi değildirler..." şeklinde anlaşılmaktadır.

Şevkânî'nin dil açısından detaylandığı bu bilgilerde kırâat yönünden hata olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim o, غَيْرُ kırâatini rivâyet eden İbn Kesîr ve Yakûb'dan bahsetmemekte, burada yer almaması gereken Kisâî ve Halef'i ise "Kûfe kurrâsı" adı altında ima etmektedir. Ayrıca غَيْرُ rivâyetini "Hameyn kurrâsı" adı altında Nâfi, İbn Kesîr ve Ebu Cafer'e hasretmekte; İbn Âmir, Kisâî ve Halef'i bu rivâyet içerisinde değerlendirmemektedir. Böylece İbn Kesîr'e de yanlış rivâyeti isnat ettiği anlaşılmaktadır. Bunlarla birlikte müellifin çoğu zaman kırâat-i seb'a ekolünü öncelendiği bilinmektedir. Ebu Cafer, Yakûb ve Halef'in isimlerini açıktan dile getirmemesi sebebiyle bu ihtimalin mevcut olduğu düşünülse de diğer isimlerde açıkça eksik ve hatalı bilgilendirmede bulunduğu görülmektedir.¹⁹⁵⁰

Örnek 3: 1951 وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا Ebu Cafer kırâatinde يُخْرِجُ şeklinde; Yakûb kırâatinde ise يَخْرِجُ şeklinde rivâyet edilmektedir.¹⁹⁵²

Şevkânî, Kurtubî tefsîrindeki bilgiler eşliğinde bu kelimenin mana ve kırâat detaylarına inmektedir.¹⁹⁵³ Ona göre يَخْرِجُ kırâati "Kıyâmet günü onun için açılmış

¹⁹⁴⁹ Şevkânî burada sıfat ile mevsûfu arasında gerçekleşmesi zorunlu olan on şarta atıfta bulunmaktadır. Buna göre sıfat ile mevsûfu; marife ve nekrelikte; müfred, tesniye ve cemilikte; müzekker ve müenneslikte; raf', nasb ve cer olarak irâb hususunda eşit şartlarda yer almalıdır. Bununla birlikte غَيْرُ ve شِبْهُ ve مِثْلُ kelimelerinin izâfet ile marifeleşmeyeceğine de vurgu yapan müellif, böylece غَيْرُ ile قَاعِدُونَ arasında yer alan sıfat-mevsûf ilişkisinin her ne kadar marife ile nekre arasında olduğu şeklinde anlaşılrsa da aslında iki nekre arasında gerçekleştiğine değinmektedir. Detay için bkz., Birgivi, *İzhâru'l-Esrâr fi'n-Nahv*, s. 79, 113.

¹⁹⁵⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 671.

¹⁹⁵¹ İsrâ 17/13. "...Kıyâmet gününde de önüne açık bir kitap koyacağız ve onu şöyle karşılayacak."

¹⁹⁵² Kalânîsî, *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-Kübrâ fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 209; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. VI, ss. 2696-2697; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. II, s. 194; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 81.

¹⁹⁵³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. V, s. 567.

olarak bulacağı bir kitap şeklinde ameli çıkar!” veya “Kıyâmet günü ameli, onun için açılmış olarak bulacağı bir kitap oluverir!” manasına gelmekte ve İbn Abbâs (r.a.), Hasan-ı Basrî, Mücâhid, İbn Muhaysın, Ebu Cafer ve Yakûb tarafından rivâyet edilmektedir. Yahyâ b. Vessâb, “Hz. Allâh (c.c.) çıkarıverir!” manasına gelen يُخْرِجُ şeklinde rivâyet ederken; Şeybe ve Muhammed b. Semeyfa‘ ile Ebu Cafer’den gelen bir rivâyete göre “Ameli, kendisi için kitap olarak çıkarılır!” manasında يُخْرِجُ şeklinde okunmaktadır.¹⁹⁵⁴

Müellifin, Ebu Cafer’in يُخْرِجُ kırâatından “rivâyet” adı altında ikinci derecede bahsetmesi ve kırâat eserlerinde rastlanamayan يُخْرِجُ rivâyetini öne sürmesi dikkat çekmektedir.¹⁹⁵⁵

4.6.4. el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân Kaynaklı Eksik ve Hatalı Kırâat Meseleleri

Şevkânî’nin Kurtubî referanslı olarak değindiği bazı kırâat meselelerini eksik bıraktığı ya da okuyucuya hatalı bilgilendirmede bulunduğu görülmektedir. Bu durum, eserde oldukça az sayıda gerçekleşmektedir. Ancak bu hususun, kırâat sahasına dair hafife alınmaması gereken teknik bir kusur olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Örnek 1: Şevkânî’ye göre, وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوتَ الشَّيْطَانِ¹⁹⁵⁶ âyet-i kerîmesindeki خُطُوتِ kelimesi, tüm mütevâtir kırâat sahibi kurrâ tarafından aynı şekilde rivâyet edilmektedir. İlgili kelimeyi Ebu Semmâk خُطُوتِ şeklinde; Hz. Ali (r.a.), Katâde, A‘rec, Amr b. Meymûn ve A‘meş ise خُطُوتِ şeklinde okumaktadırlar. Ahfeş (ö. 928 [?]) bu kırâati okuyanların, kelimeyi “adım” manasına gelen خُطُو yerine “hata” manasına gelen خَطَا kelimesinden türetilmiş olan خَطِيَّة kelimesinin cem‘i olarak kabul ettiklerinden bahsetmektedir. Bu durumda cumhurun okuyuşunda mana: “Şeytanın izinden ve yaptıklarından kaçın! Kim ki yaptıklarında şer-i şerîfi gözetmiyorsa, o kimse şeytanın avanesidir.” şeklinde anlaşılmaktadır.¹⁹⁵⁷

Buraya kadar verilen bilgiler çok az farkla *el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân*’da da belirtilmektedir.¹⁹⁵⁸ Bu kısımda kırâat noktasında dikkati çeken bir sorun söz

¹⁹⁵⁴ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. III, s. 268.

¹⁹⁵⁵ Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 215, 238, 243, 292, 350, 412, 698; C. II, s. 183, 249, 355, 455, 467; C. III, s. 415, 488, 499, 531, 550, 615; C. IV, s. 82, 107, 308, 395, 487, 522, 538; C. V, s. 84, 191, 223, 460.

¹⁹⁵⁶ Bakara 2/168. “...Şeytânın adımlarına uymayın!”

¹⁹⁵⁷ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. I, s. 235.

¹⁹⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. I, s. 604.

konusudur. İlgili kelime tüm kurrâ tarafından aynı şekilde okunmamaktadır. Şöyle ki; Nâfi, Ebu Amr, Hamza ve Halef kırâatleri ile İbn Kesîr kırâatinin Bezzî rivâyetinde ve Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu‘be rivâyetinde ilgili kelime ط/ta harfinin cezmiyle خَطَوَاتٍ şeklinde okunmaktadır.¹⁹⁵⁹ Hem *Fethu'l-Kadîr* hem de *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*'da yapılan bu tevcîhâtta, aynı kelimenin şâz kırâatlerine bile yer verilirken mütevâtir olanlarının zikredilmemesi, kırâat sahasına dair bir eksik olarak göze çarpmaktadır.

Örnek 2: نُؤَلِّهِ 1960 وَيَنْبِغُ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُؤَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصِّلِهِ جَهَنَّمَ: ve نُصِّلِهِ kelimeleri; Yakûb kırâati ile Nâfi kırâatinin Kâlûn rivâyetinde ه/hâ harflerinin kesresinde ihtilâsla; aynı şekilde İbn Âmir kırâatinin Hişâm rivâyetinde hulüflü olarak ihtilâsla; Ebu Amr, Hamza ve Ebu Cafer kırâati ile Âsım kırâatinin Ebu Bekr Şu‘be rivâyetinde ه/hâ harflerinde iskânla; diğer kurrânın rivâyetlerinde ise mezkûr şekilde okunmaktadır.¹⁹⁶¹

Şevkânî, Kurtubî'nin ifadelerinin benzeri bir biçimde değerlendirdiği tevcîhte;¹⁹⁶² Ebu Amr, Âsım ve Hamza'nın iskânla, diğer kurrânın ise med ile okuduklarından bahsetmektedir. Bu durumda da onun ihtilâsla okunan rivâyeti ihmal ettiği, aynı zamanda Ebu Bekr Şu‘be'ye ait rivâyeti imam düzeyinde zikrederek Hafs'ın da aynı okuyuşa sahip olduğu fikrini okuyucuya hissettirdiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁶³

Örnek 3: وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ 1964: AYMÊ kelimesi; Nâfi, İbn Kesîr ve Ebu Amr kırâatleri ile Yakûb kırâatinin Ruveys rivâyetinde ikinci hemzenin teshîliyle أَهْمَةً şeklinde; Ebu Cafer kırâatinde hemzeden sonra yer alan bir /elif ve teshîlle أَهْمَةً şeklinde; İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef kırâatleri ile Yakûb kırâatinin Ravh rivâyetinde ise أَيْمَةً şeklinde yer almaktadır. Ayrıca İbn Âmir'in râvîsi olan Hişâm, muahhar bir vecih olarak أَيْمَةً şeklinde de rivâyet etmektedir.¹⁹⁶⁵

¹⁹⁵⁹ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kırâati'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 420; Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, C. I, s. 426.

¹⁹⁶⁰ Nisâ 4/115. "...Müminlerin yolundan başkasına giderse, biz onu gittiği yolda bırakırız ve kendisini cehenneme atarız..."

¹⁹⁶¹ Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 42, 49.

¹⁹⁶² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. III, s. 335.

¹⁹⁶³ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I, s. 687.

¹⁹⁶⁴ Tevbe 9/12. "...Ve dininize saldırıya kalkarlarsa, o küfür öncülerini hemen öldürün!..."

¹⁹⁶⁵ Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 64.

Şevkânî bu tevcîhte, metinde yer alan kırâati Hamza'ya hasretmektedir. Bununla birlikte nahiv ulemâsının birçoğunun da bunu iki hemzenin aynı kelimedede yer alması sebebiyle *lahn* olarak kabul ettiklerini ilave etmektedir. Bu kısma kadar kullandığı ifadelerden Kurtubî etkisinde kaldığı açıkça görülen müellif,¹⁹⁶⁶ Hamza'nın haricinde cumhur kurrânın ise *teshîl* ile rivâyette buldukları şekilde eksik bilgi vermektedir.¹⁹⁶⁷

Örnek 4: ¹⁹⁶⁸ لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُفَصِّلُ بَيْنَكُمْ kelimesi; Nâfî, İbn Kesîr, Ebu Amr ve Ebu Cafer tarafından يُفَصِّلُ şeklinde; İbn Âmir tarafından يُفَصِّلُ şeklinde; Hamza, Kisâî ve Halef tarafından يُفَصِّلُ şeklinde; Âsım ve Yakûb tarafından ise mezkûr şekilde rivâyet edilmektedir.¹⁹⁶⁹

Şevkânî, Kurtubî'nin söylemlerine benzer bir biçimde ele aldığı bu tevcîhte,¹⁹⁷⁰ يُفَصِّلُ rivâyetini cumhurun okuyuşu olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte Âsım'ın يُفَصِّلُ şeklinde; Hamza ve Kisâî'nin يُفَصِّلُ şeklinde; Alkame'nin يُفَصِّلُ şeklinde ve Katâde ile Ebu Hayât'ın يُفَصِّلُ şeklindeki rivâyetlerini de eklemektedir. Kırâat-i seb'ayı önceleyen bir tutum sergilediği anlaşılan müellifin İbn Âmir'in okuyuşu olan يُفَصِّلُ rivâyetine yer vermemesi dikkat çekmektedir.¹⁹⁷¹

Netice olarak Şevkânî, kırâat tevcîhâtında okuyucuya zaman zaman eksik ve hatalı bilgiler verebilmektedir. Bu meyanda eksik ve hatalı imam bilgilerine ya da kırâat meselelerine değinmekte, kurrâ isimlerini hatalı yazabilmekte ve kaynak olarak alıntı yaptığı eserlerdeki doğru bilgileri hatalı aktarabilmektedir. Birçoğunun Kurtubî kaynaklı olduğu, bazılarında ise farklı eserlerin izinin olduğu görülen bu eksikler, *Fethu'l-Kadîr*'in kırâat alanında bir rehber eser olma beklentisini zedelemektedir. Müellif bazen de kaynak olarak kullandığı eserlerde yer alan hatalı bilgileri düzelterek okuyucuya sunmaktadır. Oldukça az sayıda gerçekleştiği anlaşılan bu durum, onun elindeki bilgileri bazen farklı eserlere de arz ettiğini göstermektedir.

¹⁹⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IV, s. 433.

¹⁹⁶⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. II, s. 432.

¹⁹⁶⁸ Mümtahine 60/3. "Kıyamet gününde hısımlarınızın ve evlatlarınızın size asla faydası olmaz! Allâh (c.c.) onlarla aranızı ayıracaktır..."

¹⁹⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü Tahbîri't-Teyisîr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, s. 580; Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, s. 134.

¹⁹⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. IX, s. 309.

¹⁹⁷¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, ss. 251-252. Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 380, 554; C. IV, s. 13 (2 adet), 250.

5. SONUÇ

Şevkânî kırâatleri sahîh ve şâz olarak sınıflandırmaktadır. Sahîh kavramından beş, şâz kavramından ise sekiz yerde bahsetmektedir. Bunların dışında iki yerde de tevâtür kavramına yer vermektedir. Ancak bu kavramı klasik kırâat kaynaklarındaki bilgilere muadil olarak ele almamaktadır. Nitekim o, tevâtürün tüm imamların ortak rivâyetlerinde meydana gelebileceğini, dolayısıyla da ihtilaf olan rivâyetlerde tevâtür olamayacağını iddia etmektedir. Böyle olunca da cumhur kurrânın ittifak etmedikleri rivâyetlerde kırâatleri nahiv kurallarıyla tahlil ederek buradaki tevâtür kavramını reddetmektedir. Onun bu usulünden; tevâtür kavramını ıstılah yerine lügat yönünden ele aldığı düşünülmektedir.

Müellif, bazen birbirinden farklı ifadelerle kırâatler arası tercihlerde bulunmaktadır. Hususiyetle sahîh kırâatlerde tercih ifadelerinden sakınmakta, daha çok şâz kırâatler içerisinde dil ve anlam cihetinden kendisine yakın bulduklarını öne çıkarmaktadır. Ancak tercih belirttiklerinin haricindeki kırâatlerle alakalı olarak olumsuz yorumdan kaçınmaktadır. Yine de şâz kırâate nispetle az sayıda gerçekleştirdiği sahîh kırâat tercihinde yumuşak ifadeler kullanmakta, şâz kırâatlerde ise ifadelerini net biçimde izhar etmektedir. Bu durum, müellifin sahîh ve şâz kırâatler arası kurumsal çizgiye riayet ettiğini göstermektedir. Ayrıca kendi tercihlerinin yanında; Ebu Ubeyde Ma‘mer b. Müsennâ, Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve Ebu Hâtım es-Sicistânî'nin dil yönünden kırâat tercihlerine de yer vermektedir.

Şevkânî eserinde başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere sahâbe-i kirâm, tâbiîn ve tebe-i tâbiünden 300'e yakın ismin kırâatine yer vermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) okuyuşlarından sahâbeden gelen rivâyetlerle bahsetmekte ve bu kırâatleri umumiyetle eserin rivâyet bölümünde zikretmektedir. Sahâbe-i kirâmın kırâatine dirâyet ve rivâyet bölümünde değinmekte, diğer isimlerin kırâatlerini ise eserin dirâyet kısmında arz etmektedir. Bununla birlikte kırâat-i seb'a imamlarının neredeyse tüm rivâyetlerini aktarmakta, kırâat-i selâse imamlarının rivâyetlerini ise çoğu zaman eksik bırakmaktadır. Müellif bazen de “فُرِيَ/Okundu.” ifadesiyle rivâyet kaynağına isim vermemekte, yalnızca rivâyeti ele almaktadır. Ayrıca bazen kurrâyı ait oldukları beldenin ismiyle ima etmektedir. Bu minvalde أَهْلُ الْمَدِينَةِ/ehlü'l-Medîne, مَدِينِيُّونَ/Medeniyyûn, أَهْلُ الْمَكَّةِ/ehlü'l-Mekke, حَرَمِيَّانَ/Harameyân, أَهْلُ الْحَرَمَيْنِ/ehlü'l-Harameyn, حَرَمِيَّوْنَ/Haramiyyûn, أَهْلُ الْكُوفَةِ/ehlü'l-Kûfe, كُوفِيَّوْنَ/Kûfiyyûn, أَهْلُ

الْبَصْرَةَ/ehlü'l-Basra, بَصْرِيُّونَ/Basriyyûn ve أَهْلُ الشَّامِ/ehlü's-Şâm kalıplarıyla rivâyetleri beyan etmektedir.

Şevkânî'nin otuzlu yaşların başına kadar Zeydiyye mezhebinin müntesibi olması, Fethu'l-Kadîr'in bu mezhep aidiyeti içerisinde telif edildiği kanaatinin yaygın olmasına sebep olmaktadır. Çalışmada da bu durumun kırâate sirayet edip etmediği araştırılmıştır. Zeydiyyenin Şia mezhebinin bir parçası olarak bilinmesi nedeniyle onun özellikle ehl-i beyt tarafından rivâyet edilen kırâatlere yaklaşımının sınırları tespit edilmeye çalışılmıştır. Müellif; Hz. Âişe (r.a.), Hz. Ümmü Seleme (r.a.), Hz. Ali (r.a.), Hz. Hasan (r.a.), Muhammed b. Hanefiyye, Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin, Muhammed Bâkır, Zeyd b. Ali ve Cafer-i Sâdık'ın rivâyetlerine az sayıda yer vermektedir. Bunlar içerisinde 52 adet rivâyetine yer verdiği Zeydiyye'nin kurucusu Zeyd b. Ali dikkat çekmektedir. Onun Mü'minûn sûresine kadar yalnızca bir adet rivâyetini aktarmaktayken, diğerlerini bundan sonra zikretmektedir. Klasik kırâat kaynaklarından alınan bilgilere göre bu sûreden önce de birçok rivâyeti bulunan Zeyd b. Ali'den belli bir süreçten sonra bahsetmesinin nedeni ise anlaşılabilir değildir.

Şevkânî eserinde kırâat sahasının detaylarından kabul edilen târiklere ait rivâyetlere değinmektedir. Bazen târiklerin isimlerinden açıkça bahsetmekte, bazen târiklerin rivâyetlerini yalnızca kırâat imamına hasrederek târik ismine yer vermemekte, bazen de yalnızca imam ismi vermekte ve çeşitli kalıplarla rivâyetin târik yoluyla geldiğini ima etmektedir. Târiklere değinmesinde dikkat çeken bir husus olarak; kırâat-i selâse imamlarından Ebu Cafer ve Yakûb'un târiklerine az sayıda yer vermekte, Halef'in târiklerine dair herhangi bir ima ya da işarette bulunmamaktadır. Bu durum onun kırâat-i selâseye bakışının kırâat-i seb'a kadar net olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Şevkânî'nin târiklerle ilgili yaptığı bilgilendirmelerde Endülüs tefsîr geleneğinin izleri görülmektedir. Nitekim müellif; İbn Atıyye, Kurtubî ve Ebu Hayyân'ın eserlerinde yer verdiği kelime kalıplarına oldukça yakın bir biçimde târik kavramından bahsetmektedir.

Şevkânî kırâat tevcîhlerinde kelimenin lügat ve dil farklılıklarına oldukça detaylı bir biçimde değinmekte ve 40'a yakın lügat ismi vererek bu meseleyi detaylandırmaktadır. Dil sahasında mahir isimlerin tercihlerine yer vermekte, zaman zaman kendisi de tercihini belirtmektedir. Ayrıca nadiren de olsa dil âlimleri içerisinde

mütevâtir bir rivâyeti dil açısından kabul etmeyen olduğunda bu duruma karşı çıkmaktadır.

Müellif kırâat-şiiir ilişkisini detaylı bir biçimde incelemektedir. O, eserin tümünde 1.600 civarında arz ettiği şiiir içerisinde 200'e yakını kırâatlerin sıhhati bağlamında dillendirmektedir. Ancak şiiir zarureti şeklindeki kural dışı kullanımların rivâyetin sıhhatine delil olamayacağına da inanmaktadır. Şevkânî'nin arz ettiği şiiir-kırâat ilişkisinde Kurtubî etkisi oldukça dikkat çekmektedir. Nitekim kırâat ile alakalı olarak dile getirilen şiiirlerin 160 tanesi Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ından alıntılanmaktadır.

O, fikhî yönü güçlü bir âlim olarak bilinmektedir. Nitekim fikhî ilmiyle alakalı olarak 200'ün üzerinde risale ve kitap formunda eser telif etmesi, bu iddiayı teyit etmektedir. Bu durum, onun kırâat farklılıklarının fikhî meselelere olan etkisi hususundaki fikirlerine karşı merak uyandırmaktadır. O, mütevâtir kırâatlerin hüccet olarak kabul edilmesi şeklindeki genel anlayışa uymaktadır. Şâz kırâatlerin hüccetiyle alakalı olarak da bir kısım Şâfiler ve Hanefilerle aynı çizgide hareket etmekte ve şâz kırâatleri hüccet olarak kabul etmektedir. Ancak eserde fikhî-kırâat ilişkisi oldukça az sayıda gerçekleşmektedir. Müellif yine de az sayıdaki bu örneklerde kendi görüşlerini beyan etmekte ve meselelerde detaylı ifadeleri tercih etmektedir.

Şevkânî eserinde kırâatlerin manaya kattığı zenginliğe oldukça temas etmektedir. Ayrıca kırâatler sebebiyle detaylı yorumlarda bulunmaktadır. Bu esnada mütevâtir ya da şâz kırâat ayırımına gitmemekte, her iki kırâati de kullanabilmektedir. Umumiyetle dil açısından detaylandığı mana ve yorum esnasında tercih veya ret anlamında ifadelerde bulunabilmektedir.

Şevkânî, kırâat-i seb'a imamlarının okuyuşlarının neredeyse tamamından bahsetmektedir. Ancak bazen şâz kırâatleri naklettiği halde kırâat-i seb'a imamlarının rivâyetlerinden bahsetmemektedir. Bu husus tüm eserde 40'tan fazla gerçekleşmektedir. Yine o, kırâat-i seb'a ile kırâat-i aşere arasındaki sistematik çerçeveyi net bir biçimde ele almamakta, ihtilâfa konu olan Ebu Cafer, Yakûb ve Halef'in rivâyetleriyle alakalı olarak net bir usul takip etmemektedir. Genel olarak bu isimlerin rivâyetlerini dikkate almamaktadır. Bazen bu isimlerin tümüne birden değinmekte, bazen şâz kırâatleri zikrettiği bir ortamda hiçbirini aktarmamakta, bazen yalnızca birisine ya da ikisine yer vermektedir. Müellif bu usulünü aynı ya da yakın

tevcîhler içerisinde de uygulayabilmektedir. Esasında eserini telif ederken etkilendiği tefsîrlerde çoğunlukla kırâat-i seb‘a sisteminin takip edildiği anlaşılmaktadır. Kendisinin de yalnızca bu sistem içerisinde hareket etmesinde problem görülmemektedir. Ancak özellikle mezkûr üç imamdan bir kısmını ihmal ederek diğer bir kısmına yer vermesi, onun hangi kırâat usulünü benimsediğinin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Netice olarak bu durumları, sahaya dair uygun bir anlayış olarak kabul etmek mümkün görünmemektedir.

Şevkânî'nin bir kırâat âlimi olmamasının neticeleri, eserde yer alan bilgiler klasik kırâat eserlerine arz edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim eserde kırâat alanına dair çok teferruatlı bilgilerin yanı sıra bir kısmının Kurtubî kaynaklı olduğu anlaşılan açık hatalar da görülmektedir. Nitekim o, kırâat tevcîhinde zaman zaman aynı tevcîh içerisindeki mütevâtir kırâat imamlarından çoğunu zikrettiği halde bir kısmına yer vermemekte, imamların rivâyetlerini hatalı belirtmekte, kırâat meselelerinde eksik veya hatalı bilgilendirmede bulunmakta, râvîye ait okuyuşu imama isnat etmekte, kurrâ isimlerini yanlış yazmakta, Kurtubî'nin doğru biçimde yer verdiği tevcîhi hatalı olarak aktarmaktadır. Ancak Kurtubî'nin hata yaptığı yerleri nadiren de olsa düzeltmektedir. Bu durum okuyucuyu Şevkânî'nin kırâat yetkinliğini sorgulamaya teşvik etmektedir. Nitekim onun kırâat sahasına taalluk eden hatalı bilgilendirmeleri bir araya getirildiğinde yekûn teşkil etmektedir. Bu durumun, Şevkânî'nin tefsîr bağlamında alıntı yaptığı yerlerdeki kırâat meselelerini klasik kırâat eserlerine arz etmemesi sebebiyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Böyle olunca da okuyucunun kırâat özelinde bilgileri ilgili kaynaklara arz etmeden kabullenmemesi gerektiği düşünülmektedir.

Netice olarak *Fethu'l-Kadîr* eserinin kırâat açısından çok detaylı bilgileri ve basit hataları içerdiği şeklinde iki yönlü bir durum anlaşılmıştır. Aslında bu çalışma yalnızca Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* özelinde kırâat anlayışının tespiti olarak düşünülmüştür. Buna matuf olarak müellifin mukaddimede eseriyle alakalı olarak dile getirdiği iddialı sözler, eserin orijinalliği hususunda heyecan duyulmasına vesile olmuştur. Ancak eserin dirâyet bölümünde Kurtubî kaynaklı, rivâyet bölümünde ise Süyûtî kaynaklı bilgilere yer verildiği görülmüştür. Rivâyet bölümündeki bilgilerin yalnızca nakil olması ve karşılaştırmaya açık olmaması nedeniyle Şevkânî'nin Süyûtî temelli değerlendirilmesinin uygun olmayacağı kanaati hasıl olmuştur. Ayrıca Şevkânî'nin özet niteliğinde alıntılar yapması nedeniyle Kurtubî'den bağımsız

alışılamayacağının anlaşılması, her iki eserin eşzamanlı olarak tetkik edilmesine sebep olmuştur. Çalışma esnasında şevkânî'nin Kurtubî tarafından arz edilen şâz kırâatlerin birçoğuna değinmediği de görülmektedir. Bu durumda her iki eserdeki şâz kırâatlerin tahlil edilmesi adı altında bir çalışmanın yapılabileceği tavsiye mahiyetinde teklif edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıklan, Serpil, vd., *Yemen Dosyası Fakirlik ve Terör Kıskaçında Bir Ülke*, Usak Yayınları, Ankara 2010.
- Ahfeş el-Evsat, Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade, *Kitâbü Me'âni'l-Kur'ân*, Hedy Mahmûd Kur'a'a (thk.), 2 Cilt, Mektebetül-Hâncî, Kahire 1990.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Hulâsatü'l-Beyân fî Te'lîfi'l-Kur'ân*, Karabet ve Kaspar Matbaası, İstanbul H. 1303.
- Ahtal, Ebu Mâlik Gıyâs b. Gavs, *Dîvânü'l-Ahtal*, Mehdî Muhammed Nâsiruddîn (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Âlü İsmail, Nebîl b. Muhammed İbrahim, *İlmü'l-Kırâât*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 2000.
- Akaslan, Yaşar, "Kur'ân Yorum Faaliyeti Olarak Kırâat İlmi (Hüküm Âyetleri Çerçevesinde)", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5/5, 2018, ss. 58-76.
- _____, *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2021.
- Akribâvî, Zeydân Mahmûd Selâmet, *el-Mürşid fî 'İlmi't-Tecvîd*, Dâru'l-Furkân, Amman 1997.
- Amerika Bülteni*, "Yeni Başlayanlar İçin Yemen'de Olan Biteni Anlama Kılavuzu", 26.03.2015, <http://amerikabulteni.com/2015/03/26/yeni-baslayanlar-icin-yemende-olan-biteni-anlama-klavuzu/>, (03.04.2021).
- Amrî, Hüseyin b. Abdullah, *el-İmâmü's-Şevkânî Râidü 'Asrih*, Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, Beyrut 1990.
- Arıkan, Rauf, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Nobel, İstanbul 2017.
- Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz (thk.), 13 Cilt, Dâru'l-Marife, Beyrut H. 1379.
- _____, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (thk.), 8 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- _____, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 15 Cilt, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire 1993.
- A'sâ, Meymûn b. Kays, *Dîvânü'l-A'sâ el-Kebîr Meymûn b. Kays*, Muhammed Hüseyin (thk.), Mektebetü'l-Âdâb bi'l-Cemâmîz, Kahire tsz.
- Âşıkutlu, Emin, "Kırâat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb'a Hadisi (Tahriç, Tahlil ve Değerlendirme)", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kırâat İlmi ve Problemleri)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001, ss. 43-116.
- Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübâbi Lisani'l-Arab*, Abdüsselâm Muhammed Harun (thk.), 13 Cilt, Mektebetül-Hâncî, Kahire 1997.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer, *Minhâcü'l-Vüsûl ilâ 'İlmi'l-Usûl*, Şaban Muhammed İsmail (thk.), Dâr İbn Hazm, Beyrut 2008.
- Bıyıkoglu, Yakup, *Şevkânî'nin Kur'ân'ı Yorumlama Yöntemi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2012.
- Birgivî, Zeynüddîn Muhammed b. Bîralî, *İzhârü'l-Esrâr fî'n-Nahv*, Enver b. Ebî Bekr eş-Şeyhî ed-Dağîstânî (thk.), Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2009.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirîn*, 2 Cilt, Ravza Yayınları, İstanbul 2008.

- Bostan, İdris, “Yemen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XLIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 406-412.
- Buğâ, Mustafa Dîb ve Muhyiddîn Dîb Mestû, *el-Vâdih fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Ulûmi’l-İnsâniyye, Dimeşk 1998.
- Cebûrî, Yahya, *Şi’ru Amr b. Şe’s el-Esedî*, Dâru’l-Kalem, Kuveyt 1983.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü’l-Lüğâ ve Sihâhu’l-Arabiyye*, Ahmed Abdulğafûr Attâr (thk.), 6 Cilt, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 1990.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Mu‘cemü’t-Ta’rifât*, Muhammed Sıddîk el-Minşâvî (thk.), Dâru’l-Fazîlet, Kahire 2004.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- Çetin, Nihad M., “Arap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 276-309.
- Dâmin, Hâtim Sâlih, *Aşeratü Şüarâi Mukillûn*, Merkezü Cum‘ati’l-Mâcid li’s-Sekâfe ve’t-Türâs, Dubai 1990.
- Dânî, Ebu Amr Osman b. Saîd, *Câmi‘u’l-Beyân fî’l-Kirâati’s-Seb‘i’l-Meşhûra*, Muhammed Sadûk el-Cezârî (thk.), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- _____, *Kitâbü’t-Teysîr fî’l-Kirâati’s-Seb‘*, Otto Pretzl (thk.), Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1984.
- _____, *et-Tahdîd fî’l-İtkân ve’t-Tecvîd*, Ğânim Kaddûrî el-Hamed (thk.), Dâru Ammâr, Amman 2000.
- Dehmân, Ahmed Ali, *Ubeydullâh b. el-Hür el-Cu’fî beyne Enâşidi’l-Butûle ve’l-Âlâmi’n-Nedem*, İttihâdü’l-Kitâbi’l-Arab, Dimeşk 2002.
- Deik, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, “Yemen Ülke Bülteni”, *Yıllık Bülten*, Ekim 2017, <https://www.deik.org.tr/uploads/yemen-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>, (03.04.2021).
- _____, *Yıllık Bülten*, 2020, <https://www.deik.org.tr/uploads/yemen-ulke-profil-2020.pdf>, (03.04.2021).
- Desûkî, Muhammed, “el-İmâmü’s-Şevkânî Fakîhen ve Muhaddisen min Hilâl-i Kitâbihî Neylü’l-Evtâr”, *Mecelletü Merkezi Buhûsi’s-Sünne ve’s-Sîre*, S. 2, 1987, ss. 457-509.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed (el-Bennâ), *İthâfu Fudalâi’l-Beşer bi’l-Kirâati’l-Erba‘ate Aşer*, Şaban Muhammed İsmail (thk.), 2 Cilt, Âlemu’l-Kütüb, Beyrut 1987.
- Durmuş, İsmail, “Hamâse”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 437-440.
- _____, “Harf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 158-163.
- _____, “Şiir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 144-154.
- Ebu Hanîfe Nu‘mân b. Sâbit, *el-Maksûd fî’s-Sarf*, Ahmed Ferîd Mezîdî (thk.), Mektebetü Lisâni’l-Arab, y.y., tsz.
- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhît*, Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (thk.), 8 Cilt, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Ekincioglu, Adem, *Şevkânî ve Fethü’l-Kadîr Tefsirindeki Metodu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014.

- Elmalı, Hüseyin, “Hitâbet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 158-160.
- Ensârî, Ebu Zeyd Saîd b. Evs, *Kitâbü'n-Nevâdir fi'l-Lüğa*, Muhammed Abdülkâdir Ahmed (thk.), Dâru'ş-Şürûk, Beyrut 1981.
- Ensârî, Hassân b. Sâbit b. el-Münzir, *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, Abd E. Ali Mühennâ (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Fayda, Mustafa, “İbn İshak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 93-96.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Cümel fi'n-Nahv*, Fahreddin Kabave (thk.), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- _____, *Kitâbü'l-'Ayn*, Abdülhamid Hindâvî (thk.), 4 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Ferezdak, Ebu Firâs Hemmâm b. Gâlib, *Dîvânü Ferezdak*, Ali Hasan Fâûr (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- Ferrâ, Ebu Zekerriyya Yahya b. Ziyâd, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3 Cilt, Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1983.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1987.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.
- Gündüz, Şinasi, “Sâbiilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, ss. 341-344.
- Ğumârî, Muhammed b. Hasan b. Ahmed, *el-İmâmü'ş-Şevkânî Mufessiran*, Darü'ş-Şürûk, Cidde 1981.
- Haddâd, Ebu Bekr, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 1978.
- Hafeyân, Ahmed Mahmud Abdüssemî', *Eşhuru'l-Mustalahât fi Fenni'l-Edâ ve 'İlmi'l-Kirâât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- Halebî, Ahmed b. Yûsuf, *ed-Dürü'l-Mesûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, Ahmed Muhammed el-Harrât (thk.), 11 Cilt, Dâru'l-Kalem, Dimeşk H. 1406.
- Hamed, Ğânim Kaddûrî, *Ebhâs fi 'İlmi't-Tecvîd*, Dâru Ammâr, Amman 2002.
- Hanefî, İbn Davud Mevlâna Abdülvâhid, *İnâyetü'n-Nahv 'alâ Hidâyeti'n-Nahv*, Mektebetü'l-Medîne, Karaçi 2012.
- Hansâ', Ümmü Amr Tûmâdır eş-Şerîd, *Dîvânü'l-Hansâ'*, Hamdu Tammâs (thk.), Dâru'l-Marife, Beyrut 2004.
- Hârûf, Muhammed Fahd, *el-Müyesser fi'l-Kirââtü'l-Erba'a 'Aşerah*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 2000.
- Hâşimî, Ebu Tâlib Abdümenâf b. Abdilmuttalib, *Dîvânü Ebî Tâlib*, Muhammed Altuncî (thk.), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1994.
- Hatîb, Abdüllatîf, *Mu'cemü'l-Kirâât*, 10 Cilt, Dâru Sa'diddîn, Dimeşk 2002.
- Hemedânî, Ebu'l-'Alâ el-Hasen b. Ahmed, *Ğâyetü'l-İhtisâr fi Kirââtü'l-'Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, Eşref Muhammed Fuad Talat (thk.), 2 Cilt, el-Cemâatü'l-Hayriyye, Cidde 1994.
- Herevî, Ebu Ubeyd Ahmed b. Muhammed, *el-Ğarîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, Ahmed Ferîd el-Mezîdî (thk.), 6 Cilt, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad 1999.
- Hilâlî, Humeyd b. Sevr, *Dîvânü Humeyd b. Sevr el-Hilâlî*, Abdülazîz el-Meymenî (thk.), Matbaatü Dâri'l-Kütübi'l-Mısıriyye, Kahire 1951.

- Hindî, Alâuddîn Ali el-Müttakî b. Hüsâmiddîn, *Kenzü'l- 'Ummâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Ef'âl*, İshâk et-Tîbî (thk.), 2 Cilt, Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, Beyrut tsz.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_Bahar%C4%B1 (01.09.2021).
- Hûrînî, Ebu'l-Vefâ Nasr, *el-Metâli 'u'n-Nasriyye li'l-Metâbi 'i'l-Misriyye fî'l-Usûli'l-Hattiyye*, Taha Abdülmaksûd (thk.), Mektebetü's-Sünne, Kahire 2005.
- Huzâî, Ali b. Muhammed b. Suûd, *Tahrîcü'd-Delâlâti's-Sem'iyye*, İhsan Abbas (thk.), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (thk.), 6 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Muhteseb fî Tebyîni Vücûhi Şevâzzi'l-Kırâât ve'l-İzâh 'anhâ*, Ali en-Necdî Nâsif, Abdulhalîm en-Neccâr ve Abdulfettâh İsmail Şelbî (thk.), 2 Cilt, y.y., Kahire 1994.
- İbn Ebî Meryem, Nasr b. Ali eş-Şîrâzî, *Kitâbü'l-Mûdah fî Vücûhi'l-Kırâât ve 'İlelihâ*, Ömer Hamdân el-Kübeyî (thk.), 3 Cilt, el-Cemâatü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'ânî'l-Kerîm, Cidde 1993.
- İbn Ebî Sülmâ, Züheyr, *Dîvânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, Ali Hasan Fâûr (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- İbn Ebî Tâlib, Ali, *Dîvânü İmâm Ali*, Naîm Zerzûr (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- İbn Haldûn, Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, Abdullah Muhammed ed-Dervîş (thk.), 2 Cilt, Dâru Ya'rub, Dimeşk 2004.
- İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*, Mektebetü'l-Mütenebbî, Kahire tsz.
- _____, *el-Hucce fî'l-Kırâati's-Seb'*, Abdülâl Salim Mükerrrem (thk.), Dâru's-Şürûk, Beyrut 1979.
- İbn Hayruddîn, Hamdullah, *Füyûdu'l-İtkân fî Vücûhi'l-Kur'ân*, Mehmet Çaba (thk.), Çelik Yayınevi, İstanbul 2019.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Ömer Abdüsselâm Tedmûrî (thk.), 4 Cilt, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1990.
- İbn Kamîe, Amr, *Dîvânü Amr b. Kamîe*, Hasan Kamil Sayrafî (thk.), Câmîatü'd-Düveli'l-Arabiyye Ma'hedü'l-Mahtûtâti'l-Arabiyye, Kahire 1965.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *Ravdatü'n-Nâzir ve Cennetü'l-Menâzir*, Şaban Muhammed İsmail (thk.), 2 Cilt, Mektebetü'l-Mekkiye, Mekke-i Mükerrreme 1998.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullâh b. Müslim, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, Seyyid Ahmed Sakr (thk.), Mektebetü Dâri't-Türâs, Kahire 1973.
- İbn Külsûm, Amr, *Dîvânü Amr b. Külsûm*, Emîl Bedî Yakûb (thk.) Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1991.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısrî, *Lisânü'l-'Arab*, 15 Cilt, Dâru Sâdır, Beyrut tsz.
- İbn Mukbil, Ebu Ka'b Temîm b. Übey el-Âmirî, *Dîvânü İbn Mukbil*, İzzet Hasan (thk.), Dimeşk 1962.
- İbn Mücâhid, Ebu Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbâs, *Kitâbü's-Seb'a fî'l-Kırâât*, Şevkî Dayf (thk.), Dâru'l-Maârif, Kahire 2009.

- İbn Sellâm, Ebu Ubeyd Kâsım, *Fedâilü'l-Kur'ân ve Me'âlimüh ve Âdâbüh*, Mervan el-Atıyye, Muhsin Harabe ve Vefa Takiyüddîn (thk.), Dâr İbn Kesîr, Beyrut tsz.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmail el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Abdülhamid Hindâvî (thk.), 11 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İbn Şüreyh, Ebu Abdullâh Muhammed, *el-Kâfi fi'l-Kirââti's-Seb'*, Ahmed Mahmûd Abdüssemî' eş-Şâfî (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İbn Zencele, Ebu Zür'a Abdurrahmân b. Muhammed, *Hucetü'l-Kirâât*, Saîd el-Afgânî (thk.), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997.
- İbnü'l-Bâziş, Ebu Cafer Ahmed b. Ali el-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kirââti's-Seb'*, Abdülmecîd Katâmiş (thk.), 2 Cilt, Dâru'l-Fikr, Dimeşk H. 1403.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü Tahbîri't-Teysîr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, Ahmed Muhammed Müflih Kudât (thk.), Dâru'l-Furkân, Amman 2000.
- _____, “et-Temhîd fi ‘İlmi’t-Tecvîd: Mukaddime”, *Câmi’u'l-Mütûn fi Tecvîdi'l-Kur’âni'l-Kerîm*, Abdurrahim et-Tarhûnî (nşr.), Dâru'l-Hadîs, Kahire 2006, ss. 125-242.
- _____, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Ali b. Muhammed el-İmrân (thk.), Dâru Âlemi'l-Fevâid, Cidde tsz.
- _____, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, Ali Muhammed ed-Dabbâ (thk.), 2 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.
- _____, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, Abdullah Muhammed el-Halîlî (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- İbnü'l-Enbârî, Ebu Bekr Muhammed b. Kâsım, *Kitâbü İzâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ fi Kitâbillâh*, Muhyiddin Abdurrahman Ramazan (thk.), 2 Cilt, Mecmau'l-Lügati'l-Arabiyye, Dimeşk 1971.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Ebu Suheyb el-Keramî (thk.), Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad tsz.
- İbnü'l-Hâcib, Cemâlüddîn Osman b. Ömer, *el-Kâfiye fi 'İlmi'n-Nahv ve's-Şâfiye fi 'İlmi't-Tasrîf ve'l-Hatt*, Salih Abdülazîm eş-Şâir (thk.), Mektebetü'l-Âdâb, Kahire 2010.
- İbnü'l-Kâsîh el-Bağdâdî, Ebu'l-Kâsım Ali b. Osman, *Sirâcü'l-Kârii'l-Mübtedî ve Tizkâru'l-Mukrii'l-Müntehî*. Muhammed Abdülkadir Şahin (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- İmruülkays, Ebu Vehb Hunduc b. Hucr, *Dîvânü İmruülkays*, Abdurrahman el-Mustâvî (thk.), Dâru'l-Marife, Beyrut 2004.
- İsfahânî, Râğîb, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, 2 Cilt, Mektebetü Nezâru Mustafa el-Bâz, y.y. tsz.
- İşbîlî, İbn Usfûr, *Darâiru's-Şi'r*, Seyyid İbrahim Muhammed (thk.), Dâru'l-Endelüs, Beyrut 1980.
- _____, *el-Mümti' fi't-Tasrîf*, Fahrüddîn Kabâve (thk.), 2 Cilt, Dâru'l-Marife, Beyrut 1987.
- Kâdî, Abdülfettâh, *el-Büdürü'z-Zâhira fi'l-Kirââti'l-'Aşri'l-Mütevâtira*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1955.
- Kahtânî, Ebü'l-Hâris Zürrumme, *Dîvânü Zirrumme*, Mecid Tarrad (thk.), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1996.

- Kalânîsî, Ebu'l-İzz Muhammed b. Hüseyin, *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-Kübrâ fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, Cemâlüddîn Muhammed Şeref (thk.), Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Tanta 2003.
- Kâlî, Ebu Ali İsmail b. Kâsım, *Kitâbü'l-Emâlî*, 2 Cilt, Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire 1975.
- Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kirâati*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.
- Karaman, Hayreddin, "Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, ss. 1-14.
- Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Muhammed, *Letâifü'l-İşârat li Fünûni'l-Kirâât*, Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kurâniyye (thk.), 10 Cilt, y.y., el-Medînetü'l-Münevvere H. 1434.
- Kattân, Mennâ' Halîl, *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, Mektebetü Vehbe, Kahire 2000.
- Kaya, Eyyüp Said ve Nail Okuyucu, "Şevkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 22-28.
- Kayravânî, Ebu Ali Hasan b. Reşîk, *el-Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Nakdihî*, Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid (thk.), 2 Cilt, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1981.
- Kaysî, Ebu Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, *Kitâbü'l-Keşf an Vücûhi'l-Kirâati's-Seb' ve İlelihâ ve Hicecihâ*, Muhiddin Ramazan (thk.), 2 cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- _____, *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kirâât*, Abdülfettah İsmail Şelbi (thk.), Dâru Nehdatu Mısır, Kahire tsz.
- _____, *Kitâbü't-Tebşıra fi'l-Kirâati's-Seb'*, Muhammed Gavs en-Nedvî (thk.), Dâru's-Selefiyye, Bombay 1982.
- Kazvîni, Celâlüddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *et-Telhîs fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, Fazilet Neşriyat, İstanbul tsz.
- Kılıç, Hulusî, "İbn Ebû İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 435.
- Köse, Saffet, "Zeyd b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 313-316.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Muhammed İbrahim el-Hifnâvî ve Mahmud Hamid Osman (thk.), 10 Cilt, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2002.
- _____, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (thk.), 24 Cilt, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006.
- Kutâmî, Ebu Saîd Umeyr b. Şüeyym, *Dîvânü'l-Kutâmî*, İbrâhîm es-Sâmerrâî ve Ahmed Matlûb (thk.), Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1960.
- Leknevî, Muhammed Abdülhay, *Zaferu'l-Emânî bi Şerhi Muhtasari's-Seyyidi's-Şerîfi'l-Cürcânî fi Mustalahi'l-Hadîs*, Abdülfettah Ebu Gudde (thk.), Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep 2008.
- Makdisî, Ebu Şâme Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmail, *İbrâzü'l-Me'ânî min Hirzi'l-Emânî fi'l-Kirâati's-Seb'*, İbrahim Atûh Avaz (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.
- _____, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ 'Ulûm Tete'alleka bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, İbrahim Şemsüddîn (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

- Mekkûdî, Ebu Zeyd Abdurrahmân b. Ali, *Şerhu'l-Mekkûdî ale'l-Elfîyye fî 'İlmi's-Sarf ve'n-Nahv*, Abdülhamid Hindâvî (thk.), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2005.
- Mesûdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Hüseyin, *Mürûcû'z-Zeheb ve Me'âdini'l-Cevher*, Kemal Hasan Mer'î (thk.), 4 Cilt, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2005.
- Mes'ûl, Abdülalî, *Mu'cemü Mustalehâti 'İlmi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, Dâru's-Selâm, Kahire 2007.
- Muhaysın, Muhammed Sâlim, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, Dâru Muhaysın, Kahire 2002.
- Mütelemmis, Cerîr b. Abdilmesîh ed-Duba'î, *Dîvânü Şi'ri'l-Mütelemmis ed-Duba'î*, Hasan Kamil es-Sayrafî (thk.), Ma'hedü'l-Mahtûtâti'l-Arabiyye, Kahire 1970.
- Nahvî, Ebu Ali el-Hasen, *el-Hucce fî 'İleli'l-Kırâati's-Seb'*, Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (thk.), 4 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
- Nehhâs, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, *İ'râbü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Marife, Beyrut 2008.
- Nisâbûrî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, Mustafa Abdülkâdir Atâ (thk.), 5 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Nisâbûrî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân el-İsbehânî, *el-Ğâye fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, Muhammed Ğayyâs el-Cenbâz (thk.), Dâru'ş-Şevvâf, Riyad 1990.
- Nümsûk, Abdullah, *Menhecü'l-İmâmi'ş-Şevkânî fî'l-'Akide*, Mektebetü Dâru'l-Kalem ve'l-Kitâb, Riyad 1994.
- Nümeyrî, Ebu Hayye el-Heysen b. Rebî', *Şi'ru Ebî Hayye en-Nümeyrî*, Yahya el-Cübûrî (thk.), Menşûrâtü Vizâreti's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, Dimeşk 1975.
- Okuyucu, Nail, *Şevkânî'nin Fıkıh Tarihi Anlayışı ve Mezheblere Bakışı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- Öz, Mustafa, "Ca'fer es-Sâdık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 1-3.
- _____, "Muhammed b. Hanefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, ss. 537-539.
- _____, "Muhammed el-Bâkır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 506-507.
- Özdemir, Faruk, *Şevkânî'nin Fethü'l-Kadir'indeki Kaynakları ve Metodu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2013.
- Pâluvî, Abdülfettâh, *Zübdetü'l-İrfân*, Hilal Yayınları, İstanbul tsz.
- Râzî, Ebu'l-Fadl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 32 Cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir, *Muhtâru's-Sihâh*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1986.
- Sa'lebî, Ebu İshâk Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Seyyid Kesrevî Hasan (thk.), 6 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- San'ânî, Muhammed b. Muhammed b. Yahya Zebâre, *Neylü'l-Vetar min Terâcimi Ricâli'l-Yemen fî'l-Karni's-Sâlis 'Aşer min Hicreti Seyyidi'l-Beşer*, 2 Cilt, el-Matbaatü's-Selefiyye ve Mektebetühâ, Kahire H. 1348.
- Sarakustî, Ebu Tâhir İsmail b. Halef, *Kitâbü'l-'Unvân fî'l-Kırâati's-Seb'*, Züheyr Zâhid ve Halil Atıyye (thk.), y.y., tsz.

- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahmân, *Rüchânu'l-Kiffe fî Beyâni Nübzetin min Ahbâri Ehli's-Suffe*, Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasen ve Ebu Huzeyfe Ahmed eş-Şakîrât (thk.), Dâru's-Selef, Riyâd 1995.
- Sîrâfî, Ebu Muhammed Yusuf b. Ebî Saîd, *Şerhu Ebyâti Sîbeveyh*, Muhammed Ale'r-Rayyah Hâşim (thk.), 2 Cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1974.
- Sönmez, Vecihi, *Şevkanî ve İtikadi Görüşleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.
- Süddî'l-Kebîr, Ebu Muhammed İsmail b. Abdurrahman, *Tefsîru's-Süddî'l-Kebîr*, Muhammed Atâ Yusuf (thk.), Dâru'l-Vefâ, Kahire 1993.
- Sümâtî, İbnü't-Tahhân, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkiki Me'âlimi'l-Mekârî*, Hâtim Sâlih Dâmin (thk.), Mektebetü's-Sahâbe, Şârika 2007.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Mustafa Dîb el-Buğâ (thk.), 2 Cilt, Dâr İbn Kesîr, Beyrut 2002.
- _____, *ed-Dürü'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sûr*, 8 Cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2011.
- _____, *et-Tehaddüs bi-Ni'metillâh*, Elizabeth Mary Sartain (thk.), Matbaatü'l-Arabiyyeti'l-Hadîse, Kahire 1975.
- Şâtîbî, Kâsım b. Fîrruh, *Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî fî'l-Kirâati's-Seb'*, Muhammed Temîm ez-Zü'bî (thk.), Dâru'l-Ğavsânî liddirâsâti'l-Kur'âniyye, Dimeşk 2010.
- Şercî, Abdülğanî Kâsım Gâlib, *el-İmâmü'ş-Şevkânî Hayâtuh ve Fikruh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut tsz.
- Şehrezûrî, Ebu Amr Osmân b. Abdurrahmân, *Ulûmü'l-Hadîs*, Nûreddîn Itr (thk.), Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1986.
- Şehrezûrî, Ebu'l-Kerem Mübârek b. Hasan, *el-Misbâhu'z-Zâhir fî'l-Kirâati'l-'Aşri'l-Bevâhir*, İbrahim b. Said ed-Devserî (thk.), 4 Cilt, Dâru'l-Hadâre, Riyad H. 1435.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah es-San'ânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, 2 Cilt, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire tsz.
- _____, *el-Kavlü'l-Müfid fî Edilleti'l-İctihâd ve't-Taklîd*, Ebu Mus'ab Muhammed Sa'id el-Bedrî (thk.), Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri, Kahire 1991.
- _____, *es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mütedeffik 'alâ Hadâiki'l-Ezhâr*, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2004.
- _____, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne Fenni'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, Ebu Hafis Seyyid İbrahim Sâdik İmrân (thk.), 5 Cilt, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2007.
- _____, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne Fenni'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, Abdurrahmân Umeyra (thk.), 5 Cilt, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2017.
- Şeyh Nizâm, Mevlânâ, vd., *el-Fetâve'l-Hindiyye*, Abdüllatîf Hasan Abdurrahmân (thk.), 6 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Tâî, Ebu Temmâm Habîb b. Evs, *Dîvânü'l-Hamâse*, Ahmed Hasan Besec (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (thk.), 11 Cilt, Dâru'l-Maârif, Mısır 1967.
- Taberî, Ebu Ma'ser Abdülkerîm b. Abdüssamed, *et-Telhîs fî'l-Kirâati's-Semân*, Muhammed Hasan Akîl Musa (thk.), el-Cemâatü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Cidde 1992.
- Tahâvî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, Şuayb el-Arnâvûd (thk.), 16 Cilt, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994.

- Tavîl, Ahmed b. Ahmed, *Fennü't-Tertîl ve 'Ulûmuh*, 2 Cilt, Matbaatü Melik Fahd, el-Medînetü'l-Münevvere 1999.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid, *Keşşâfî Istîlâhâtî'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, Refik el-Acem (thk.), 2 Cilt, Mektebetü Lübnan Nâşîrûn, Lübnan 1996.
- Temîmî, Cerîr b. Atıyye, *Dîvânu Cerîr*, Dâru Beyrut, Beyrut 1986.
- Uzun, Taceddin, "Temîm b. Übey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 422-423.
- Ünal, Mehmet, "Zeydiyyenin Kuran Tasavvuru ve Tefsir Dinamiklerine Dair", *İslami İlimler Dergisi*, 5/1, Bahar 2010, ss. 175-197.
- Üsküdârî, İsmail b. Abdullâh, *Risâle fî Ehli's-Suffe ve Ahvâlihîm*, Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasen ve Ebu Huzeýfe Ahmed eş-Şakîrât (thk.), Dâru's-Selef, Riyâd 1995.
- Üşmûnî, Nûreddîn Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (thk.), 3 Cilt, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1955.
- Vâilî, Ebu Amr Tarafe el-Abd, *Dîvânü Tarafe b. el-Abd*, Dürriyye el-Hatîb ve Lütî es-Sakkâl (thk.), Müessesetü'l-Arabiyye, Beyrut 2000.
- Yakûbî, Ebu'l-Abbâs, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5 Cilt, Dâru Sâdır, Beyrut 1977.
- Yavuz, Adil, *eş-Şevkânî ve Hadîşçiliği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002.
- Yücel, Fatih, "Fıkıh Usûlünde Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi", *İslâmî İlimler Dergisi*, 6/1, 2011, ss. 255-273.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Abdülazîz Matar (thk.), 40 Cilt, Matbaatü Hükûmetî'l-Kuveyt, Kuveyt 1994.
- Zeccâc, Ebu İshâk İbrâhim b. es-Serî, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuh*, Abdülcelîl Abduh Şelebî (thk.), 5 Cilt, Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1988.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, Hassân Abdülmennân (thk.), 3 Cilt, Beytül'Efkârî'd-Düveliyye, Lübnan 2004.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 2 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, Kahire 1976.
- Zemahşerî, Cârullâh Ebi'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (thk.), 6 Cilt, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998.
- _____, *Esâsü'l-Belâĝa*, Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd (thk.), 2 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî (thk.), Dâru'l-Hadîs, Kahire 2006.
- Zirîklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, 8 Cilt, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.
- Zührî, Muhammed b. Sa'd b. Menî', *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, Ali Muhammed Ömer (thk.), 11 Cilt, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 2001.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-'İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Fevvâz Ahmed Zemerlî (thk.), 2 Cilt, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1995.

ÖZ GEÇMİŞ

Adem YEŞİLDAĞ 1998 yılında hıfzını, 2004 yılında aşere-takrîb-tayyibe kursunu tamamladı. 2012 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2015 yılında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden “Kur’ân Harflerinin Okunmasında Lâzimî Sıfatlar” isimli tezle yüksek lisans eğitimini tamamladı. Evli ve dört çocuk babası olan YEŞİLDAĞ, Arapça ve İngilizce bilmektedir.

ORCID ID: 0000-0001-7309-1423

